
alternatif politika

Cilt 6, Sayı 2, Eylül 2014

**İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum
Kalmak**

Hakan YÜCEL - Süheyla YILDIZ

**Effects of Armed Conflict on Educational Outcomes in
Turkey**

Ali BERKER

**Gezi Parkı Direnişini Toplumsal Hareket-Anarşizm
Bağlantısıyla Anlamak**

Yavuz YILDIRIM

**Partili Olmak: Cumhuriyet Halk Partisi'nde Genç
Üyelerin Siyasal Toplumsallaşma Süreçleri**

Derya KÖMÜRCÜ

**Kolektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul
Ruuları**

Duygu ÇANAKCI - Birol CAYMAZ

alternatif politika

Cilt 6, Sayı 2, Eylül 2014

Editörden, Rasim Özgür DÖNMEZ, 146-147.

*İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak-
Hakan YÜCEL - Süheyla YILDIZ, 148-194.*

*Effects of Armed Conflict on Educational Outcomes in
Turkey-Ali BERKER, 195-253.*

*Gezi Parkı Direnişini Toplumsal Hareket-Anarşizm
Bağlantısıyla Anlamak-Yavuz YILDIRIM, 254-276.*

*Partili Olmak: Cumhuriyet Halk Partisi'nde Genç Üyelerin
Siyasal Toplumsallaşma Süreçleri-Derya KÖMÜRCÜ, 277-
299.*

*Kollektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul Rumları-
Duygu ÇANAKCI - Birol CAYMAZ, 300-330.*

editörden

AP 2014'ün ikinci sayısında 5 makaleyle okuyucu karşısına çıkıyor. "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak" başlığıyla yer alan bu sayının ilk makalesi, yarı yapılandırılmış saha çalışmasına dayanmaktadır. Söz konusu makale 1964'de, öncesi ve sonrasında, Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan Rumların, Türkiye'de kimliklerini nasıl yaşadıklarını, Yunanistan'da da kimliklerini nasıl koruduklarını anlamaya odaklanmıştır. Sayının son makalesi de benzer bir konuyla, yine yarı yapılandırılmış saha araştırmasına dayanarak ve "Kollektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul Rumları" başlığıyla yayımlanmıştır. Rum cemaati içerisindeki eğilimleri tarihsel bir çerçeveden ve kişisel/kolektif hayat hikâyeleri üzerinden anlamaya ve yorumlamaya çalışan bu makale, özellikle tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar bağlamında İstanbul'daki Rumlar'ın kendilerini "öteki" olarak hissedip hissetmediğini konu edinmiştir.

"Effects Of Armed Conflict On Educational Outcomes In Turkey" başlığıyla sunulan bu sayının bir diğer makalesi ise, Türkiye'de Kürt silahlı isyancılarla Türkiye devleti arasındaki 30 yıllık çatışmanın eğitim ile ilgili sonuçlarını değerlendirmekte ve bu konuda bir ilk olma iddiasını taşımaktadır.

"Gezi Parkı Direnişi'ni Toplumsal Hareket-Anarşizm Bağlantısıyla Anlamak" başlıklı bir diğer çalışma ise, yeni toplumsal hareketler ile anarşizm arasında teorik ve pratik bağlantılar olduğu tezinden hareket etmekte ve yakın dönemdeki hareketlerin anarşizmle temasını ortaya koyarak Gezi Parkı Direnişi'ni de bu çerçevede açıklamayı hedeflenmektedir.

CHP Beşiktaş İlçe Örgütü içinde Gençlik Kolları'na yeni katılan üyeler, ilçe gençlik kolu yöneticileri ve parti ilçe örgütü yöneticileriyle gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar sonucunda elde edilen verilerin temel alındığı ve "Partili Olmak: Cumhuriyet Halk Partisi'nde Genç Üyelerin Siyasal Toplumsallaşma Süreçleri" başlığıyla derginin bu sayısının son makalesi olarak yer alan eser, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Beşiktaş ilçe örgütündeki gençlik örgütlenmesi üzerine odaklanmakta, parti örgütünün genç üyeleri partili haline getirme sürecini ve örgütsel yapının bu süreçte yarattığı etkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir.

AP

alternatif politika

İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak
Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 2. (Eylül 2014) Sayfa. 148-194.

Yazar: **Hakan YÜCEL** (Yrd. Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi)
Süheyla YILDIZ (Doktora Adayı, Strasbourg Üniversitesi, Siyaset Bilimi)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

İSTANBUL'DA VE İMROZ'DA RUM OLMAK, ATİNA'DA RUM KALMAK

Hakan YÜCEL - Süheyla YILDIZ

ABSTRACT

We are in the 50th anniversary of the deportation of 1964 when Rum of Greek descent were deported from Turkey. The year of 1964 is the most important date accelerating the extinction of Rum minority in Turkey. In 1964, 12000 Rum nationals of Greek descent were deported and 30000 Rum of Turkish descent were obliged to migrate on account of family ties; but migration did not stop after that date. Because of the fact that living in Turkey has become more difficult for Rums and that the Rum community has been desolated, thousands of Rums remaining also migrated in the following years. In this way, the ancient Rum identity in Istanbul and in Imbros (Gökçeada) has henceforth kept alive in an entirely different place, especially in certain neighborhoods of Athens by first-generation Rum immigrants.

This text, which is based on a field study¹ realized in December 2013 in Athens by the method of observation and semi-structured interviews and on a literature review about the subject; is the product of an effort to understand how Rum nationals -forced to migrate in Greece- lived their identity in Turkey and also preserved it in Greece before, after and in 1964. In different words,

¹ This text is based on certain data of the field study that we realized in December 2013 for the project "20 Dollars 20 Kilos" prepared by Independent Research, Information and Communication Society (BABIL) about the exile of 1964. Naturally, the responsibility related to the text belongs to us.

this texts aims to transpose the efforts of Greek nationals for “being Rum” in Istanbul and in Imbros and for “tarrying Rum” in Athens by focusing on their daily lives and their experiences.

Keywords: Rum, migration, identity strategies.

ÖZ

Yunan uyruklu Rumların Türkiye’den sınır dışı edildiği 1964 Sürgününün 50. yılındayız. 1964 tarihi, Türkiye’de Rum azınlığın yok oluşunu hızlandıran en önemli tarihtir. Birkaç ay içinde 12.000 Yunan uyruklu Rum’un sınır dışı edildiği, 30.000 Türk uyruklu Rum’un da aile bağlarından dolayı göç etmek zorunda kaldığı 1964’den sonra da göç durmadı. Rumlar için Türkiye’de yaşamının daha da zorlaşmasından, cemaatin ıssızlaşmasından dolayı, kalan binlerce Rum da ilerleyen yıllarda göç ettiler. Böylece İstanbul ve İmroz [Gökçeada]’daki kadim Rum kimliği artık bambaşka bir mekânda, özellikle Atina’nın belirli mahallerinde birinci kuşak Rum göçmenler tarafından yaşanır/yaşatılır oldu.

Atina’da, Aralık 2013’de, katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle gerçekleştirilen bir saha çalışmasına² ve konu hakkında literatür taramasına dayanan bu metin; 1964’de, öncesi ve sonrasında, Yunanistan’a göç etmek zorunda kalan Rumların, Türkiye’de kimliklerini nasıl yaşadıklarını, Yunanistan’da da kimliklerini nasıl koruduklarını anlama çabasının ürünüdür. Başka bir şekilde ifade edersek, Rumların İstanbul ve İmroz’da “Rum olma”, Atina’da da “Rum kalma” çabalarını, gündelik hayatlarını ve deneyimlerini merkeze alarak aktarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Rum, göç, kimlik stratejileri.

² Bu metin, Bağımsız Araştırma Bilgi ve İletişim Derneği (BABİL)’nin 1964 Sürgünü ile ilgili olan “20 Dolar 20 Kilo” adlı projesi için 2013 Aralık ayında gerçekleştirdiğimiz saha araştırmasının bir kısım verilerine dayanmaktadır. Doğal olarak yazıyla ilgili sorumluluk bize aittir.

GİRİŞ

1964'de Yunan uyruklu Rumların sınırdışı edilişlerinin 50. yılını anıyoruz. Bu tarih, literatürde hak ettiği yer verilmiyor olsa da, son derece önemlidir. 1964 Sürgünüyle ve ondan sonraki 10 yıl içinde Rum nüfusu son derece radikal bir düşüş yaşadı. 1955'de 105.000 olan nüfus, 1975'de 5.000 kişiye indi (Turan, Pekin, Güvenç, 2010, 9) Bugün, özellikle Atina'da, on binlerce İstanbul ve İmrozlu (Gökçeada) Rum, birinci kuşak göçmenler olarak yaşamaktadır. 1964 Sürgünü, Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları gibi felaketleri de aşan etkisiyle, İstanbul'un Rum nüfusunu dramatik bir biçimde düşürerek marjinalleştirmiştir. Rum cemaatinde neden olduğu travmayla, 1970'li 1980'li yıllardaki göçlerin de tetikleyici unsuru olmuştur. Bu durum, 1964'ün, Cumhuriyet dönemi Rum tarihi için bir kopuş noktası olduğunu göstermekte ve 1964'ün sonrasındaki göçleri de, 1964 bağlamında ele almamızı gerektirmektedir. 1964'deki Yunan uyruklu Rumların toplu halde sınırdışı edilmesi kararı, kalabilen Rumların toplumsal konumlarının Türkiye-Yunanistan ilişkilerine ne kadar bağımlı olduğunu gösterdi. İçinde buldukları koşullara tahammül ederek Türkiye'de kimlikleriyle yaşamının ne kadar zor olduğunu somut olarak kanıtladı. Dolayısıyla bu tarihten sonraki göçleri de –birçok araştırmanın gösterdiği gibi- zorunlu, en azından gönülsüz göç olarak nitelemek doğru olacaktır. 1964'den sonra Türkiye'de Rum nüfusun hızla erimesiyle “İstanbul ve İmroz Rumluğu” bu kez özellikle Atina'da, kimliği koruma ve yeniden üretme amaçlı çeşitli kimlik stratejileri ile yaşatılmaya çalışılmıştır.

1964, öncesi ve sonrasında Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan birinci kuşak göçmen Rumlar, kimliklerini yeni bir kentsel mekânda sürdürmeye dayalı bir kimlik stratejisi uyguladılar. Topraklarından koparılmış, dolayısıyla kimliklerinin en önemli unsurlarından biri olan mekânla ilişkileri kesilmiş göçmenler olarak Atina'da yaşama deneyimi, onların kimliklerini koruma amaçlı bir takım stratejiler geliştirmelerine neden olmuştur. Kimliği nesnel ve değişmez bir veri olarak değil toplumsal etkileşim içinde oluşan dinamik bir süreç olarak ele almalıyız (Taboada-Leonetti, 1998, 44). Atina'daki Rumlar bağlamında kimlik stratejilerini de, saha araştırmamız ve konu hakkındaki literatürden yola çıkarak, “özgünlüğe değer kazandırılması amacıyla köken kimliği ve bağları korumayı hedef alan, grubu idealleştiren kimlik stratejisi” (Marti, 2008, 59) olarak değerlendiriyoruz. İstanbul'da ve İmroz'da “Rum olmak”, Atina'da da “Rum kalmak” olarak adlandırabileceğimiz bu stratejide, özellikle İstanbullular için kimlik ve seçkinlik unsurları olarak; mekanla ilişkilendirme, kozmopolitlik, yeme-içme alışkanlıkları, sürdürülen adetler öne çıkmaktadır.

Binlerce aktif üyesi olan göçmen dernekleri düzenledikleri toplantılarla, eğlencelerle Rum kültürünü Atina'da yaşatmaya çalışmaktadırlar. Rumluğun yaşatılmasına katkı sağlayan bir diğer etken ise sürgünlerin, Türkiyelilerin çok olduğu mahallelerde oturmayı tercih etmeleridir. Türkçeyi unutmamak için Türk televizyon kanallarını seyretmeleri, onların Türkiye'deki güncel hayattan haberdar olmalarını sağlayarak, kimliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Öte yandan, Rumluğun ikinci ve üçüncü kuşaklara aktarılması için dernekler aracılığıyla kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Rumlar Cumhuriyet tarihi boyunca kimliklerini korumak için geliştirdikleri stratejileri, yepyeni bir mekanda yeniden üretmektedirler. Başka bir deyişle, İstanbul'da ve İmroz'da Rum olma çabalarını, Atina'da Rum kalmaya dönüştürmüşlerdir.

Rumların kimlik stratejileri; Türkiye ve Yunanistan'da, Rumların "kendi kimliklerini konumlandırımlarıyla çevrelerindeki toplumun onları konumlandırması arasındaki çelişki ve çatışmadan ortaya çıkan [gündelik dilde "gavur" ve "Türk tohumu" sözleriyle ifade edilen] damgalamayla" (Goffman, 1975, 12), mücadele ve farklılıklarını koruma çabasıyla biçimlenmiştir. Türkiye'de özellikle 1955'den itibaren Kıbrıs krizleriyle kabaaran, hem resmi kurumlardan hem de zaman zaman toplumdan kaynaklanan Rum düşmanlığıyla mücadele etmek için çeşitli savunma mekanizmaları geliştirmek zorunda kalan Rumlar, asimile olmaksızın "içimizdeki yabancı, Yunan ajanı" damgasını aşmanın yollarını aramak zorunda kalırken, Yunanistan'da da "Türk/Türk tohumu" olmadıklarını kanıtlamak zorunda bırakılmışlar. Bu bağlamda kimlik stratejilerinin de temelini oluşturan esas stratejileri, kente (İstanbul) ve adaya (İmroz) dayalı olarak, yani toplumsal ilişkilerin merkezindeki mekâna biçimlenmiştir. Mekân, sadece kolektif hafıza kaynağı olmakla kalmayıp, Rumlar için kozmopolit ve kadim bir kimlik kaynağı olarak; davranış kalıpları, konuştukları dil(ler), yemek-içme alışkanlıklarıyla ve "seçkinlik"e vurgu yapan, dolayısıyla "farklılık"ı korumayı meşrulaştıran bir kimlik kaynağı olmuştur.

Aralık 2013'de Atina'da, farklı toplumsal kökenlerden 10 İstanbullu 2 İmrozlu Rum ile gündelik hayat ve kimlik algılarını, tecrübelerini öne çıkaran açık uçlu sorularla gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmeler ve gözlemler metnin merkezinde yer almaktadır. Ayrıca bu konuda yayınlanan ve saha araştırmalarına dayanan literatüre dayanarak, kendini yeni bir toplumsal ortam ve mekânda yeniden üreten Rum kimliğinin bugünkü durumunu, bu kimliği koruma iradesinin nedenlerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla çalışmamız, açık uçlu sorularla gerçekleştirilen saha araştırması verilerinin belli başlıklarla toplanıp aktarılması ve yorumlamasına dayanmaktadır. Böylece, konuyla ilgili saha çalışmalarını öne çıkararak, çeşitli yayınlardan faydalanarak, görüşmecilerin öznelliklerini, kimlik algılarını, Rumluğu Türkiye ve

Yunanistan'da yaşama tecrübelerini temel alan güncel bir saha çalışmasıyla mütevazı bir katkı hedeflenmiştir.

1. SÜRGÜNÜ, ÖNCESİNİ VE SONRASI ANIMSAMAK

Görüşmecilerimiz; İstanbul ve İmroz (Gökçeada)'da Rum nüfusunun son derece radikal bir biçimde düştüğü 1955-1975 arasındaki dönemi yaşamış kişilerdir. Yine görüşmecilerimiz 20 Kur'a askerlik, Varlık Vergisi gibi zor dönemleri de, azınlıkların kolektif hafızalarında henüz tazeyken aile büyüklerinden dinlemişler. Bunun yanı sıra, görüşmecilerimizin tümü Kıbrıs krizleri sırasında fiziksel ve simgesel şiddet olaylarını, Rum karşıtı idari tedbirleri kendi hayatlarında deneyimlemiş, doğrudan ya da dolaylı olarak mağdur olmuşlar.

Cumhuriyet tarihi boyunca Rum nüfusunun değişimini gösteren bazı sayısal verilere bakmak bile, kısa bir süre içinde Rum varlığının nasıl hızla eridiğini, zorunlu göçle ülkeyi terk etmek zorunda kalmayanların neden kendilerini Yunanistan'a gitmeye zorunlu hissettiklerini göstermeye yetecektir. Uzunoğlu'nun tespitlerinden hareket edersek, 1955 yılında 105.000 olan Rum nüfusu, 1964 sürgününün hemen ardından 1965'de 30.000 kişiye, Kıbrıs harekâtının ardından, 1975'de 5.000 kişiye düşmüştür (akt. Turan, Pekin, Güvenç, 2010, s. 9-10). Diğer bir deyişle, 20 yılda Rum nüfusun sadece 20'de 1'i ülkesinde kalmış, kalabilmiştir.

Mübadeleden 1964'e kadar geçen 40 yılı aşan dönemde ise Türkiye'deki Rum nüfusunda çok önemli bir azalma görülmemektedir. 1934'de Yunan uyruklulara birçok mesleğin men edilmesi, 1942-43 yıllarında 20 Kur'a Askerlik ve Varlık Vergisi uygulamaları, 1955 6-7 Eylül olaylarına rağmen (ki 1955 nüfus sayımı 6-7 Eylül olaylarından daha sonra yapılmıştır) Rumların sayısal varlığı marjinalleşmedi. Ancak, Kıbrıs krizleriyle birlikte artan Rum karşıtlığının bir sonucu olarak; 1958-1963 yıllarında, Yunan pasaportlular ferdi ya da gruplar halinde -çeşitli bahanelerle- sınırdışı edilmeye başlandı. 1964'de, en az 11.000 Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesiyle Rum nüfus radikal bir biçimde düştü, bu olayın ardından ülkeyi terk edenlerle birlikte Rum nüfusu eridi (Turan, Pekin, Güvenç, 2010, s. 9-10). Bazı kaynaklar bu sayıyı 12.000 kişi olarak vermektedir (Akar ve Demir, 2014,44). Dolayısıyla esas dönüm noktası, 1964 Sürgün kararları ve o dönemde ivme kazanan Rum düşmanlığıdır.³ 1960 resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de (Türk vatandaşı olarak) 106.612 Rum

³ 1964'de Kıbrıs krizi etkisiyle güçlenen Rum düşmanlığı, Rum cemaatinde oluşan tedirginlik ve Kıbrıs Rumlarıyla ilişkilendirilmemek için gösterdikleri çabalar için özellikle bkz. AKAR Rıdvan & DEMİR Hülya, İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi, Doğan Kitap, İstanbul, 2014. Özellikle s.26-32, 69-91.

Ortodoks yaşamaktaydı, 1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre bu nüfus 73.725 kişiye düşmüştü. Bu sonuçlar yaklaşık 11.000 Yunan uyruklu Rum ile birlikte 30.000 civarında Türk vatandaşı Rum'un ülkeden ayrılmış olduğunu göstermektedir (Akgönül; 2012, s.293, 284). Türk resmi kaynaklarına göre İstanbul'da 1927 yılında 26.431 Yunan uyruklu Rum yaşıyordu, bu sayı (yabancıları bazı mesleklerden men eden 1934 yılındaki kanundan sonra) 1935'de 17.672'ye, 1945'de 13.598'e, 1955'de 11.879'a ve 1960'da 10.488'e inmişti. Bu Yunan uyrukluların birçoğu hayatlarında Yunanistan'ı hiç görmemiş, ataları 1830'da Yunan krallığının kurulmasından sonra Osmanlı toprağından ayrılmış bölgelerden gelen kişilerdi (Alexandris, 1992, 281).

	İstanbul'da yaşayan Yunan uyruklu Rumların sayısı
1927	26.431
1935	17.672
1945	13.598
1955	11.879
1960	10.488
1965	-

İmroz Rumları ise, 1930'dan 1963'e kadar görece rahat, hatta 1950 sonrasında gitgide iyileşen bir ortamda yaşadılar. 1950'li yıllarda adada, ekonomik, sosyal ve kültürel hayat canlandı, Rum okullarının eğitim kalitesi yükseldi.⁴ Ancak, 1963 Kıbrıs krizinin ardından İmrozlular; öncelikle geniş ölçekli arazi kamulaştırmaları⁵ ve Adalıların ticari faaliyetlerini engelleyen bir dizi idari kararın mağduru olarak yoksullaştılar. Gökçeada Tarım Açık Cezaevi'nin kurulmasının ardından -adli takibi yapılmayan- saldırılar ve Rum okullarının kapatılması ise gelecek umutlarını da söndürdü. Görüşmecilerimizden Stelios, o dönemi şöyle anlatıyor:

“Bizim adada 1968-70'e kadar Türk nüfus neredeyse hiç yoktu, herkes Rumdu. Bizim için en büyük darbe, adamızda açık cezaevi kurulması oldu. Adada birçok mahkûm, hem de çok büyük suçlardan getirilenler vardı. Tecavüzler oldu, dayak oldu. Bunlar şikâyet edildiğinde bir önlem alınmıyordu. İmrozlulardan İstanbul'a gidenler, geçinebilmek için cemaate ait yerlerde kapıcı oldu. Daha sonra da büyük bir kısmı buraya, Atina'ya geldiler. Zaten dünyanın neresine gidersen git bir İmrozlu bulursun”. (Stelios, erkek, 43).

⁴ İmroz'da eğitim hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOUTARAS Makis, “İmrozun eğitim serüveni”, in TANSUĞ Feryal (der.), İmroz Rumları, Heyamola Yay. 2012, s. 110-150.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. ERGİNSOY Güliz Beşe, Adalılar, İmroz'dan Gökçeada'ya, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayımları, s. 165-167.

Böylece İmroz Rumları da, genellikle İmroz'dan İstanbul'a, oradan da Yunanistan ya da başka ülkelere (ABD, Avustralya, Afrika ülkeleri) göç etmek zorunda kaldılar. İmrozlularda gurbetçilik birtakım başka Kuzey Ege adaları gibi eskidir, coğrafi ve sosyoekonomik açıdan benzerlik taşıyan Yunanistan karasularındaki komşu Samotraki [Semadirek] adası da 1950-1970 arasında önemli ölçüde nüfus kaybetmiştir (Kolodony, 1982, 4-5). Ancak İmroz'da Rum nüfusun azalması dramatik oldu; 1920'de 9.000 olan İmroz'daki Rum nüfus 1970'de 2622 kişiye indi, 2000 yılında ise adada sadece 300 Rum yaşamaktaydı. (Alexandris; 2012, 179-194). Dolayısıyla "gitmedik, kovulduk" sözü sayısal verilerle doğrulanmaktadır.

Görüşmecilerimizin tümü, çocukluk ve gençlik yıllarında Kıbrıs krizleri kaynaklı devlet uygulamaları ve toplumsal tepkilere maruz kalmışlar. Samim Akgönül, 15 Mart 2014'de İstanbul'da gerçekleştirilen 1964 Sürgünü temalı bir toplantıda konuşmacı olan 1964 Sürgünlerinin tavırlarını şöyle betimliyor:

"... Seslerinde hüziün vardı, kırgınlık vardı, ama sanki fazla öfke yoktu..."
(Akgönül; 2014, 25).

Görüşmecilerimizin, kanıtsız bir casusluk suçlamasıyla birdenbire sınır dışı edilmekten, Rum cemaatinin ıssızlaştığı Türkiye'de kendilerine gelecek görmediği için evlenir evlenmez Atina'ya yerleşip yeni bir hayat kurmaya karar vermeye kadar çeşitlenen zorlu yaşamöyküleri var. Yine de göç öncesi, göç ve göç sonrasını kapsayan yaşamöykülerini çoğu kez belirgin bir kırgınlıkla ancak öfke ifadesi göstermeksizin aktardılar.

Görüşmecilerimiz iki gruba ayrılabilir; devlet kararıyla kovulanlar ve kendilerini gitmek zorunda hissedenler. Her iki grubun Türkiye'deki hayatları büyük ölçüde benzeşmekte ise de, göç koşulları ve dolayısıyla göçün kendileri üzerindeki etkileri farklılaşmaktadır.

Atina'daki Rumlar, sürgün öncesi hayatlarını, sürgün dönemini ve ardından yıllar süren uyum sağlama dönemini ayrıntılı anımsıyorlar. Sürgün, tümü için zor olsa da, devlet kararıyla 1964'de ve öncesinde sürgün edilenlerin üzerinde özellikle travmatik etki bırakmış. Bu süreç, görüşmecilerin söylemlerinden hareketle; "terk etmedik, sabrettik, ama kovulduk, buradaki zorluklarla da mücadele edip yeni yaşam kurduk" sözleriyle özetlenebilir.

2. SÜRGÜNÜN ÖNCESİ; KENDİ YURDUNDA KALMAK İÇİN SABRETMEK

Görüşmeciler genel olarak, Türkiye'deki yaşamlarını, iyi anılarını öne çıkararak anımsamaktadır. Rum kimliğinin mekânsallığının ne kadar önemli,

hatta esas olduğunu anlatmak istercesine; yaşam öyküleri, mahalle ya da köy ve komşuluk üzerinde odaklanmaktadır. İstanbullu Rumlarda mahalle ve semt, İmrozlularda da köy ve ada özellikle kimlik oluşturuvcu hafıza mekânları olarak öne çıkmaktadır. Görüşmecilerimizden Stelios “Benim için ada çok önemli. Ada [İmroz], sınırları belli bir yer“ demektedir.

Yine bazı İstanbullular içinde (İmrozlularda olduğu gibi) adalarda yaşamış olanların (Büyükada, Heybeliada...), adalı kimliğini özellikle sahiplendiğini de görüyoruz (Tanrıverdi, 2007; Halstead, 2012, 49-50). Mekân-kimlik ilişkisi, bilindiği üzere, kimlik ile ilgili literatürde önemli bir yer tutar ancak, İstanbullular için mekân daha da önemlidir. Bir başka deyişle, onlar için Rum olmak, Polites [Kentliler, büyük harfle yazıldığından Konstantinopolis’liler] olmaktır (Örs, 2006, 79-95). Rum kimliği, kozmopolit sosyal doku ve bu dokuya kaynaklık eden kentsel mekânla ilişkilidir.

Göç öncesi güzel anılarla anımsansa da, o döneme ait korkular ya da gündelik hayattaki saldırılar da görüşmelerde dile getirildi. Bir kısmını aktaracağımız bu zorluklara gösterilen tahammülün nedeni, en azından kısmen, Rumların mekâna yoğun bağlılıklarıyla ilişkilidir. Hem İstanbullarda hem İmrozlularda mekâna bağlılık güçlüdür, ayrıca İstanbulluların yaşam öykülerinde mahalleye yoğun bir vurgu yapılmaktadır.

6-7 Eylül 1955 Ve Sonrası; “Yaşadık, Sabrettik, Gitmedik”

6-7 Eylül saldırıları; görüşmecilerimizin ya doğrudan yaşadıkları ya da çocukluklarında duydukları travmatik bir olaydır. Bu saldırılar, Rum cemaatinde derin etki yapan maddi ve manevi anlamda yıkıma yol açmıştır (Akgönül, 2012, 175-224; Bali, 2010, Alexandris, 1992, Kaloumenos, 2001). Bu olaylar sırasında binlerce ev, dükkân, onlarca okul ve kilise tahrip edilmiş (Annastasiadou ve Dumont, 2003; Güven, 2006) manastır ve mezarlıklara saldırılmıştı (Kaloumenos, 2001, 46-70). Ancak tüm görüşmeciler bu olayın, Yunan uyruklu olup doğrudan Yunanistan’a yerleşebilecek durumda olanlarda bile, Türkiye’yi -daha doğrusu İstanbul’u- terk etme arzusu doğurmadığını anlatmaktadır. Öyle ki; 1954-55 ile 1956-57 eğitim-öğretim yıllarında Rum okullarında okuyan öğrenci sayısı 6495’den 6888’e çıkmış, ancak 1962-63 eğitim-öğretim yılında 6906 olan öğrenci sayısı 1964-1965 eğitim-öğretim yılında 5272’ye, 1974-1975’de 2012’ye inmişti (Annastasiadou ve Dumont, 2003, 18). 1964’te sürgün edilen Yunan uyruklu babasının ölene kadar İstanbul özlemiyle yaşadığını belirten İrini, durumu şöyle anlatıyor:

“Babam mobilyacı idi ve (Yunanistan’a) gelmek istemiyordu. Hatta 1955’de her şeyimizi kırıp dökmüşlerdi. Mahvoldu ama gene de İstanbul’da kaldık.”
(İrini, kadın, 67).

Diğer görüşmecimiz Kata ise, 6-7 Eylül olaylarının Rumlar üzerindeki travmatik ve ekonomik etkisini kendi hayat hikâyesinden hareketle aktarmaktadır:

“55'te büyük hazırlık varmış, saklamışlar. Babamın dükkânı Balıkpazarı'nda idi. Dükkânın içine şeker koyuyorlardı. 3 tane kamyonumuz vardı. Şeker vardı kamyonlarda. Bu kamyonları bile yolda durdurdular ve numaraları ile tespit ettiler ki Anastas İ.'ye aittir. Fakat şoförler hayır dediler, 'belki dükkân Anastasi'nindir fakat içerdeki mallar bizimdir' diyerek kurtardılar. Dükkânının içinde bir çocuk kalıyordu, babam ona çok iyi davranıyordu. O çocuk komşu dükkânın sahibi Şükrü beyden bayrak alıp asmış bizim dükkâna ve kurtarmış talandan. O büyük talanda biz maddi zarar görmedik. 1955'de, Kadıköy'deki sokağımızın köşe başındaki bakkal dükkânından yağlar ırmak gibi akıyordu. Yine bizim Yeldeğirmeni [Mahallesi]'nde Aya Yorgi kilisesini yaktılar. Kilisenin yakınında bir cami vardır. Caminin Hocası çıktı “çocuklar yapmayın burası ibadet yeridir!” dedi, hocayı da aldılar top gibi yola attılar. O '55 olayı' mükemmel hazırlanmıştı. Kocam 1955'e kadar amcalarının dükkânında çalıştı. 1955'te o dükkân harap oldu. En büyük dükkânlardan biriydi. 1955 yılından sonra o dükkânı bir Türk aldı. Bütün organizasyonu kocama bıraktı, çünkü bilmiyordu bir şey. Kocam da amcalarının dükkânında müdür gibi çalıştı.” (Kata, kadın, 75).

Yine çok küçük yaşta bu travmayla yüzleşen Dimokritos, ayrıntılarıyla anımsadığı 6-7 Eylül'ü şöyle anlatıyor:

“1955'de 4 yaşındaydım, Büyükkada'da yetimhanedeydim, Türkler kapıya geldi, biz de Türk bayraklarıyla çıktık kapıya ve orda durdular.” (Dimokritos, erkek, 62).

Kıbrıs gerginliklerinden beslenen Rum karşıtlığının, 1950'lerin sonundan başlayarak 1960-1970'li yıllar boyunca özelde Rumlar, genelde ise tüm gayrimüslümlerin gündelik hayatını nasıl zorlaştırdığı bilinmektedir. Bu korkular, aileleri dikkatli olmaya ve kısıtlanmış bir hayat sürmeye yöneltmiş. Özellikle, ev ve okul dışında Rumca konuşmaktan çekinme söz konusu olmuş:

“Ben çocuklarıma aktarıyorum her şeyi. Ama o zamanlar babalar çocuklarına her şeyi söylemezdi. Öyle bir korku rüzgârı vardı. Bir fark vardı. Korkuyorlardı, konuşmuyorlardı. Korku 1962'de başladı... Aman bu Kıbrıs aman! “Vatandaş Türkçe Konuş” zaten vardı. Aman! O yüzden bu korku vardı zaten. Bana akşam en geç yedi buçukta evde olacaksın diyorlardı”. (İrini, kadın, 67).

“1964'den sonra büsbütün değişti politik durum. Bizim aleyhimize bir savaş çıktı. Biz duramazdık artık. [İmroz'da] okulları yasak ettiler, cezaevi kurdular, cezaevindekiler adanın yollarına çıkıyorlardı.

Mahkûmlar bazı kadınlara tecavüz etti. 5-6 cinayet işlendi. O yüzden özellikle kadınlar korkuyorlardı.” (Niko K., erkek, 55).

“Açık açık bir şey söylenmese bile, konuşmalarına dikkat etmem gerektiği söyleniyordu. Lisede iken çok dikkat etmiyordum aslında. Aman alçak sesle konuş derdi halam.” (Stelios, erkek, 43).

O zamanlarda, aktarılanlara göre, Rumca konuşma, kimliğini açığa vurma konusunda çekingenlik göstermeyenler de tehditle yüzleşmek zorunda kalıyorlardı:

“Askerliğimi Aşkale’de yaptım. Topçuydum evelallah! Aşkale’den döndüğümde trende 4 arkadaş idik. İki Rumca konuştu trenin içinde. Karşıdan gelen iki kişi neden Rumca konuşuyorsunuz dedi. Ben döndüm sen askerlik yaptın mı dedim, o da yok dedi. Ben de sizin gibiler Aşkale’de yaşayamaz bile, ama ben orada askerlik yaptım ve istediğim dilde konuşurum dedim. Gel Tophane’ye, sana nasıl konuştuğumuzu kim olduğumuzu göstereyim dedim. Bunun üzerine sustular” (Todori, erkek, 74).

Kıbrıs’taki çatışmalar, gündelik hayatı genelde azınlıklar, özelde de Rumlar için sıkıntılı, hatta tehlikeli hale getirmişti. 1955’de başlayan bu süreç iniş çıkışlarla 1960’lı 1970’li yıllarda da devam etti, sürgün edilmeyenlerin birçoğu da kendilerini gitmek zorunda hissetti:

“...Babam 58 yılının yazında bankaya gidiyor. Müdür, çabuk kızını Yunanistan’a gönder diyor ve babam beni sınıra bir yere yolladı. Kıbrıslılara ait bir fotoğraf yayınlamışlardı. Banyoda öldürülen bir Türk ana ile çocuğu. Onun üzerine bütün kızlara ihanet [saldırı] olacak dediler. Fakat bir şey olmadı. Veyahut da, oldu da duyulmadı. Ancak Kıbrıs nedeniyle sorunlar hep sürdü. Sürgünün ardından 1965’den sonra da zaten diğerleri gelmeye başladılar artık. Yok ‘bir kuruş Rumlara vermeyin Kıbrıs’ta kurşun oluyor’ yok şu, yok bu... Yani Hitler nasıl Yahudilere yaptıysa aynuları aynuları...” (Kata, kadın, 75).

Kıbrıs krizlerinin Rumlar üzerindeki etkisi 20 yıl boyunca sürdü. Hüseyin İrmak da, Kurtuluş örneğinde, 1974 Kıbrıs Harekâtının hemen öncesi ve sonrasında kozmopolit İstanbul mahallelerinde bile birdenbire Rum komşulara karşı davranışın nasıl olumsuzlaştığını ve 1974’de ülkeyi terk eden bazı Rumların ruh halini kitabında şöyle anlatmaktadır: “Kurtuluş, 1974 yılında Kıbrıs Çıkartması döneminde bizim de tanık olduğumuz bir değişimi yaşadı. O günlerde gazeteler Rumların adada [Kıbrıs] düzenlediği katliamları aktarıyordu... Siyasetin ve savaşın gündelik hayatı etkilemesi kaçınılmazdı. Kiliselerde tabutlar içinde silah saklandığı, papazların kezzap depoladıkları söylentileri kulaktan kulağa kısa sürede yayıldı... Artık Rum arkadaşlarımıza ve komşularımıza daha soğuk bakıyorduk... O günkü ortamda Rum

komşularımızın sıkıntılarının hiç de farkında değildik. Kurtuluş'ta yaşanan bazı somut örnekleri yıllar sonra duyup öğrenince ancak, olaylara çok yönlü bakılması gerektiğini fark edebiliyor insan. Eşyalarına hiç dokunmadan ardında sadece 'Bu azaptan kurtuluyorum Allah'ım' yazılı bir not bırakarak ayrılanlar olmuş meğer Kurtuluş'tan". (Irmak, 2010, 132-133).

Kendi yurtlarında yaşadıkları tüm bu travmalara karşın Rumlar, ilerleyen bölümlerde görüleceği gibi, kent, mahalle, komşuluk ilişkileriyle biçimlenen bir kimliğe sahiplerdir. Dolayısıyla, Rum kimliği, mekân ve mekânsal ilişkiler bağlamında ele alınmalıdır.

3. KENT, MAHALLE VE KOMŞULAR

İstanbul ve İmrozlu Rum olma mekânsal bir kimliktir; kentli, adalı, mahalleli olmayı kapsar. Kimlik oluşumunda önemli bir kaynak olan mekân, bizim ele aldığımız örnekte daha da fazla önem kazanmaktadır. Guy Di Méo'ya göre kimlik, birey ile mekân arasında bir sürekliliğin sağlanabilmesine bağlıdır. Birçok örnekte mekânsal ilişki toplumsal kimlikleri güçlendiren bir etkidir; bu anlamda toplumsal kimlikleri toplumsal-uzamsal olarak nitelendirmek de mümkündür (Di Méo, 2002: 175-184). Dolayısıyla mekân, tanım olarak toplumsaldır (Poche, 2000), var olması, bir topluluğun ona verdiği anlamla mümkündür. Schütz bunu 'topluluğun menziline' olarak açıklar. Mekan; bireylerin ve söz konusu bireylerin oluşturduğu topluluğun, 'toplumsallaşma' sürecinde anlam bulan hareketlerinin içinde gerçekleştiği maddesel dünyadır (Schütz, 1987).

"Büyük kentlerde 'kentte köy' diyebileceğimiz karşılıklı bağımlılık üzerinde oluşan küçük içtopraklar oluşmaktadır" (Visonneau, 2002, 109). Mekânsallaşmış mahalle, bu tür toplumsal ilişkilerin merkezindedir (Mozère, 1999, 20-23) ve alanın bir grup tarafından sahiplenmesinin bir sonucudur (Claval, 1996, 94). Bundan dolayı mekân, aidiyet duygusunu güçlendirmektedir (Claval, 1996, 97). Bu bağlamda mahallelerde iki tür toplumsal aktörden söz edebiliriz; mahallede oturan diye isimlendirebileceğimiz mahallenin gündelik hayatına katılmayan pasif aktör ve yerel sosyalleşmenin temelinde yerini alan aktif aktör" (Chignier-Riboulon 2000: 77-79). İstanbullu Rumların mahalleleriyle ilişkisi, bir mahallede oturmaktan ibaret bir ikamet ilişkisi değil, "mahalleli olmak"tır.

Genelde İstanbul, özelde ise yaşanan mahallelerle (İmrozlular için de adayla) özdeşleşmenin yoğun olduğu görüşmecilerimizde Rumluk, mekânda oluşmaktadır. Zaten Atina'daki İstanbullu Rumlar, kendilerini bu konudaki çalışmalarda belirtildiği gibi Polites ["Şehirliler"] olarak tanımlarlar ve öyle tanınırlar (Örs, 2012, 193-198 ve 2014, 26-27; Halstead, 2012, 30), Atina'daki

İmrozlular da yine adalı kimliğini sahiplenmekte ve kendilerini diğer Rumlardan da ayırtılmakta ve ayrı örgütlenmekte (Babül, 2012, 183-184). Saha çalışmamızda görüşmecilerin bize aktardıkları, kendileri için mekanın ne kadar önemli bir kimlik kaynağı olduğunu gösterdi. Mahalleyle ilişkileri de, onunla özdeşleşme, kimliğinin temeli haline getirme iradesine dayanmaktadır.

Bu bağlamda görüşmecilerimizin aktardıklarında, tüm engellere rağmen yurtlarında kalma iradesinin uzun süre ağır bastığı görülüyor. Bu irade, Rum kimliğinde mekânsallığın önemine işaretir. Bu güçlü mekânsal aidiyet, onların Türkiye’de yurtlarında kalma çabalarının nedenidir. Kendi deyimleriyle “sürgün edilmeseler kalacaklardı.”

“64’de 18 yaşındayken gelmişim ben, bizi kovdular... Çok güzel bir hayatım vardı. Tarlabası’nda oturuyorduk. 18 yaşındaydım. Ne zaman İstanbul’u görsem televizyonda ağlıyorum. Yazın da Heybeli’ye giderdik. Sürgün olmasaydı gelmeyecektik. Çok güzel hayatım vardı. Babam Yunan, annem Türk tebaalı idi. Biz Tarlabası’nda büyüdük, evde Rumca konuşurduk, ‘Karamanlilis’ [Karamanlı] diyoruz biz, onlar da Türkçe konuşuyorlardı”. (İrini, kadın, 67).

“Galata’da doğdum, Kumbaracı Yokuşu’nda büyüdüm. 1964’de 34 yaşındaydım. Komşularım da gönderilmemize üzüldüler. Böyle bir karar çıkmasaydı İstanbul’da dururduk, gelmezdik.” (Diyonisis, erkek, 83).

“Sürgün olmasaydı, kovulmasaydık İstanbul’da kalacaktık. Ben Yunanistan’da belki yine üniversitede okurdum ama sonra geri dönerdim. Ailem sınır dışı olmasaydı asla gelmezdi Yunanistan’a. Çünkü keyfimiz çok iyiydi. Niye gelelim? Macera için mi? Tarlabası’nda otururduk. Arkadaşlarımızla aramız iyiydi. Zaten bizim mahallede 3 tane Türk ailesi ve 1 Ermeni ailesi vardı, geri kalan herkes Rumdu. Yazları da yazlığımızda Halki [Heybeli]’de kalırdık.” (Yorgo, erkek, 70).

Komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri, yine mekânsal aidiyetin önemli bir unsuru olarak görüşmelerde öne çıkarıldı. Görüşmecilerimizin bazıları gayrimüslimlerin çok yoğun, bazıları da görece seyrek bir nüfus oluşturdukları semtlerde yaşamışlar. Ancak, öyle ya da böyle kozmopolit yaşamı doğal bir durum olarak yaşamışlar ve kozmopolit bir ortamda kimliklenmişler. Aktardığına göre homojen bir sosyal çevrede (varlıklı Rumlar arasında) yaşamış olan görüşmecimiz bile, ezan sesiyle uyanmayı sevdiğini önemle belirtti.

“Cihangir, çoğunlukla zengin Rumların oturduğu mahalle idi. Akarsu caddesinde binalar hep Rumlara ait idi. Daha çok Rumlar arasında bir hayatımız vardı. Az Türk arkadaşım vardı. Ama zezavatçılar vs. Türk idi. Bizim evimiz Firuzaga camisine çok yakındı. Sabahları hocayı dinlemeyi çok severdim.” (Nikos Z., erkek, 69).

Daha kozmopolit mahallelerde yaşayanlar ise, farklı kimliklere sahip komşularla ilişkilerine özel vurgu yapmaktadırlar:

“Kadıköy’de yaşıyorduk. Arkadaşlarım en çok Türk arkadaşlarım idi. Münasebetimiz çok iyi idi komşularımızla. Yazın da Burgazadası’na giderdik. Sınır dışı olmasaydık katiyen buraya gelmezdik.” (Kata, kadın, 75).

“Komşularım, Türk Ermeni herkes vardı. Sürgüne gelmeseydim, Atina’ya gelmezdim. Çünkü burada bir hayatım, iyi bir işim vardı, döşemeciydim.” (Teologos, erkek, 82)

Farklı toplumsal kökenlere sahip olanların, kent ve mahalle hayatına dair anıları da farklılaşmaktadır. Ancak mahalledeki sosyal yapılar birbirinden farklılaşsa da, Rumların mekânla özdeşleşmeleri anlamında bir farklılık ortaya çıkmıyor. Bu bakımdan, Todori ve Elisavet’in anlattığı iki mahalle ortamını karşılaştırmak ilginç olacaktır:

“Biz Tophane’de yaşamaktan gurur duyuyorduk. Orada yaşamak daha erkekçe geliyordu bana. Sekiz yaşından sonra tek başıma yaşadım. O yüzden korku nedir bilmem ben. Bize burada soruyorlar korkmuyor muydunuz orada diye? Korkma değil ama üzgünlük vardı bizde”. (Todori, erkek, 74).

“Bakırköy’de çok nezih bir ortam vardı. Ama işte (Rumların) hepsi hemen hemen gitmişti. Biz de gitmeye karar verdik ama Türk komşularımız gitmemizi hiç istemediler”. (Elisavet, kadın, 60).

Ancak, İstanbul her zaman iyi anımsanmamaktadır. Yunanistan’a göç sürecinde bir de İstanbul aşamasını yaşayan İmrozluların bazıları için İstanbul’daki hayat da, travmatik göç sürecinin bir parçası olabilmektedir:

“Köyde dolaşıp her şeyi yapan bir çocukken, Tarlabası’nda apartmanda yaşamak... Annemden ayrılmak çok zordu. Bu yüzden de ben İstanbul’u hiç sevmemiştim. O nedenle sonra bir on sene kadar gitmedim. İmroz Rumcası konuştuğum için ilk aşamada İstanbul’da dalga geçmişlerdi.” (Stelios, erkek, 43).

Köken mekân, Atina’daki Rumlar için son derece önemlidir. Mahalle-semt örgütlenmelerini esas alan İstanbullar için de ada kimliği (Tanrıverdi, 2007; Halstead, 2012, 49-50) önemlidir. Ölenlerin mezarlarının, eski mahallelerindeki mezarlıklara taşındığı da görülmektedir. (Turan, Pekin, Güvenç, 2010, 23). Aslında Yunanistan’da tüm mübadele göçmenleri ve Yunan diasporasından Yunanistan’a gelmiş olanlar için köken mekân, önemli bir kimlik kaynağıdır. Örneğin sayıları 1 ila 1,6 milyon olarak tahmin edilen Pontuslu Rum kökenli Yunanlılarda güçlü bir mekânsal kimlik sözkonusudur (Vergeti, 201-212) ancak bu tür gruplar büyük oranda mekânla fiziki ilişkisi kopmuş 2. ve 3. kuşak göçmenlerdir. Oysa Yunanistan’da çoğu hala Türk vatandaşlığını koruyan on

binlerce Türkiye’de doğmuş büyümüş İstanbullu, İmrozlu Rum, başka bir deyişle iki mekânda sosyalleşmiş kişiler yaşamaktadır. Üstelik “İstanbullu olmak”, bir memleket kimliğinden çok daha öte bir kimlik kaynağı olarak algılanmaktadır. İstanbul, görüşmecilerimizden Elisavet’in deyişiyle “Halen Patrikhane’ye ev sahipliği yapan, iki imparatorluğun başkentliğini yapmış olan ‘şehir’dir. Bu nedenle, Atina’da yaşayan İstanbullu Rumlar, kendilerini taşradan/diasporadan merkeze göç etmiş kişiler olarak görmeyip, Ortodoks dünyasının merkezinden gelme iddiasını taşımaktalar. Dolayısıyla İstanbullu Rumlar göçmen damgası yemekte ama Polites [Şehirli] olmanın ayrıcalığını iddia etmekte. Bu ortak algıları, onları diasporadan Yunanistan’a yerleşmiş olan diğer göçmen gruplarından farklılaştırmaktadır.

Apelasis (Sürgün)

Yunan uyrukluların sınırdışı edilmesi, 6-7 yıla yayılan bir süreçtir. 1958’de, [aralarında Yunan uyruklularının yanısıra Türk uyrukluların da bulunduğu] bazı ileri gelen Rumlar “Türkiye’nin çıkarları aleyhinde faaliyette bulunmak” suçundan sınırı dışı edildiler. Bu bağlamda 1933’den beri faaliyette olan, 1950’li yıllarda 1200 üyesi olan ve amacı kültürel faaliyetlerle sınırlı bulunan İstanbul Yunan Birliği (Eleniki Enosis Konstantinopoliton) derneği’nin, önce 1956 yılında yönetim kurulunun 12 üyesi “casusluk” suçlamasıyla tutuklanarak sınırdışı edilmişti (Bozis, 2011, 154-155). Bunun ardından, Türkiye’nin çıkarları aleyhinde faaliyet gösterdiğini belirten bir mahkeme kararıyla, 1958 yılının Nisan ayında dernek kapatılıp, mal varlığına el konuldu (Alexandris, 1992, 272). 1958-59 yıllarındaki sınırdışı kararları genelde bireyseldi, hukuksal açıdan da 1964’deki toplu sınırdışı kararından farklıydı (Akgönül, 2012, 252-253). Yine de bazı kesimlerde kaygı daha o tarihte başlamıştı.

“1958-1959 yıllarında çok depresif bir atmosfer vardı. Provokasyonlar demek oluyordu bu. Sokaklarda ‘Vatandaş Türkçe Konuş, ‘Ya Taksim ya Ölüm’, ‘Kahrolsun Yunanlılar’ diye haykırıyorlardı. Yavaş yavaş insanlar bu şehirde geleceklerinin olmayacağını düşünmeye başladılar” (Nikos Z., erkek, 69).

1958-1963 yıllarında sınırdışı kararları görece az sayıda kişiyi etkiledi ve bazı siyasi nedenler bahane edildi. Ayrıca, 1960-1963 arasında Yunanistan’la ilişkilerde ve Türkiye’de Rumlara karşı geliştirilen devlet politikasında yeniden -kısıtlı da olsa- bir yumuşama süreci başlamıştı (Akgönül, 2012, 246-251). Bu nedenlerden dolayı, Rum cemaatinin büyük bir bölümü için, 1964 yılında tüm Yunan uyrukluların sürgün edilmesi kararı sürpriz oldu. Sınırdışı edileceklerle ilgili ilk liste 24 Mart 1964’de basında yayımlandı ve hemen 5 gün sonra 29 Mart 1964’de, listede adı bulunanlar sınırdışı edildiler. (Alexandris, 1992, 281).

Kıbrıs krizlerinin gündemde önemli bir yer tuttuğu 1960’lı, 1970’li yılların basını ve popüler kültürü (özellikle sinema) Rum imajını olumsuzlaştırarak resmi

politikaya katkı sunmuştur. Scognamillo, Türk sinemasında 1950'li yıllardan itibaren "Bizans oyunlarının" öne çıktığını ve gayrimüslim tiplerin çoğu kez olumsuz olduklarını ifade etmektedir (Yaşartürk, 2012, s.44). Bu durum ancak 1990'lı yıllarda değişmeye başlamış, gayrimüslimler sinemada karakter olarak temsil edilmeye başlanmıştır (Yaşartürk, 2012, s.77). Türk basını da hem Kıbrıs Krizini sürekli gündemde tutmuş (Akgönül, 2012, s.262-269) hem de toplumda Rum imajını olumsuzlaştırmayı bilinçli olarak tercih etmişti. Basın durumu sorgulamamış, Rumları yargılamıştı (Sözeri, 2014).

Hüseyin Irmak, Kıbrıs krizinin yoğunlaştığı dönemde, kozmopolit bir toplumsal yapısı olan Kurtuluş semti örneğinde bile basının ve sinemanın kışkırtmasıyla Rumlar hakkında toplumsal algının değişimini şöyle aktarıyor:

"...Sınıfımız, okuldaki diğer sınıflar gibi, Kurtuluş'un toplumsal yapısının tam bir aynasıydı. Türk, Kürt, Ermeni, Süryani çocukları bir arada otururdu... Ancak 1974'de Kıbrıs çıkartması döneminde bir değişim [burada da] yaşandı. Kiliselerde tabutlar içinde silah saklandığı, papazların kezzap depoladıkları söylentileri kulaktan kulağa yayılmaya çalışıldı. Çocuğundan büyüğüne, kadından erkeğine birçok insanda Rumlar aleyhine duygular belirmeye başladı..." (Irmak, 2010, s.128).

İstanbullu Rumlar arasında Yunan ya da Türk uyruklu Rum olmak önemli bir ayırım oluşturmuyordu. 1964 yılında sayıları 12.000'e ulaşan Yunan uyruklu Rum, Türk uyruklu Rum cemaatiyle kaynaşmış olarak yaşıyordu. Buna karşılık Yunanistan'da da yarısı Rum olan 3.000 Türk uyruklu yaşamaktaydı (Akar ve Demir, 2014, 44). Sınırdışı kararından sonra görüleceği üzere, Yunan uyruklular hakkında alınan sınırdışı kararı, haklarında sınırdışı kararı verilenlerin neredeyse 4 katına ulaşan bir nüfusun kısa bir süre içinde Yunanistan'a gitmek zorunda kalmasına yol açmıştı. Cumhuriyet gazetesi 11 Ekim 1964'de sınırdışı edilenlerle birlikte 30.000 Türk uyruklu Rum'un da ülkeyi terk ettiğini açıklıyordu. (Alexandris, 1992, 286). Böylece yaklaşık 6 ay içinde 40.000'i aşkın kişi yurtlarını terk etmek zorunda kaldı. Bir görüşmecimiz, Türk uyruklu Rumlar ile Yunan uyruklu Rumların arasındaki güçlü bağları şöyle anlatıyor:

"Bizim için herkes Rumdu, hiç kimse düşünmüyordu tebaa olayını, çoğu İstanbul doğumlu olup tebaası Yunanlı idi. Bu sürgün ister istemez psikolojik olarak herkese tesir etti" (Todori, erkek, 74).

1958 ve sonrasında "siyasi nedenlerle" sınırdışı edilmelerle, 1964'deki toplu sınırdışı uygulamaları, hukuki yapıları itibarıyla farklıdır ancak her ikisi de keyfi idari kararlardır. "Siyasi nedenlerle" Türkiye'yi terk etmek zorunda kalanların öyküleri, bu kararlardaki keyfiliği açıkça göstermektedir:

"O zamanlar İstanbul'da döşemecilik yapıyordum, bir gün beni 1. Şubeden aradılar, Yunan Konsolosluğu'ndan Patrikhane'ye gizli belge taşıdığımı

düşünerek beni ajanlıkla suçladılar. Gizli polisler vardı, onlar beni fotoğraflamışlar. Kuryelik yapmakla suçlandım. Başladılar beni dövmeye, ben yok dedikçe... Oysa ben oralara perde takmaya gidiyordum, ama inanmadılar beni tutukladılar, iki gün kaldım içerde. Sonra beni Sirkeci'ye polisle getirdiler ve trene bindirip sınır dışı ettiler” (Teologos, erkek, 82).

Sınırdışı edilmelerdeki hukuksal sorunlar ve kanıtsız suçlamalar dışında, sınırdışı edilme sürecindeki kötü muamele de yaşanan travmanın önemli bir parçası olmuştur. Fiziksel ve/veya simgesel şiddet, zorla imzalatılan resmi evraklar bu konudaki çeşitli yayınlarda ele alınmış bir konudur.

“Benim hanım Türk tebaalı idi. Yunan pasaportu olmayanlar mecbur kaldılar gitmeye Yunan tebaalı olanlarla. Sınırdışı edilenler 13 bin kişi idi [!]. Ama çocuklar, eşler var... 35-40 bin kişi etkilendi. Bir arkadaş var, o, boş beyaz belgeyi imzalamak istemedi. Ve onu tokatladılar. Ben imzaladıktan sonra, parmak izlerimi aldılar, mahkûm gibi. Bir kaç gazete vardı, onlar gideceklerin listesini veriyorlardı. Gitmek için bize bir mühlet verdiler. Bileti getireceksiniz ve ikamet belgesini geri vereceksiniz dediler. 17 Haziran'da oldu bu, ben 23 Haziran'da çıktım.” (Diyonisis, erkek, 83).

Babalar, Oğullar, Kızlar

Sürgün kararları pratikte bireyleri değil, aileleri kapsıyordu. İster “zararlı faaliyetleri” dolayısıyla 1964 öncesinde sınırdışı edilenler olsun, isterse de 1964'deki toplu sürgünde ülkeyi terk etmek zorunda kalanlar olsun, hemen hemen tümünün ya hemen ardından ya da eşzamanlı olarak çocukları ve eşleri de ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar.

“Ben İstanbul'da başladığım lise eğitimimi Atina'da bitirdim. 1961'de geldim Atina'ya ben. Babam gönderdi beni buraya, şımarıktım biraz, buradaki askeri özel okula yazdırdı beni, uslanayım diye. Yatılı kaldım. Yazları okul bitince geliyordum, 1963 yazında eve gelemedim çünkü babam kovulmuştu. 6 saat içinde 6 kilo valiz ile babamı hemen o gün kovdular 1963'de! Babam yanına hiçbir şey almamıştı. Fanila, silip vs. gibi şeyler getirmişti. Cemiyet üyesi idi, zararlı faaliyet yürüttüğü gerekçesi ile kovdular. Babamın bazı önemli arkadaşları ona yardımcı oldular. O yüzden eziyet görmedi kovulurken. Annem ve kardeşim de 10 gün sonra geldiler. Anne tarafı da Yunan vatandaşı idiler. Büyükannemi kovmadılar, çünkü 80 yaşında idi. Bir apartmanımız vardı, satamadı, yalnız kiraliyordu. Gizli kararname varmış, malların satılmaması için. Belli bir yaşa kadar olanları göndermemişler” (Yorgo, erkek, 70).

“1959'da sürgün edildik çünkü babam Eleniki Enosis [İstanbul Elen Birliği] Cemiyeti üyesi idi. 1958'de bütün cemiyet [yönetim kurulu] üyeleri tutuklandı. Hepsi hakkında Makarios'u desteklemek için para toplandığı suçlamasında bulunuldu. 1959'da Derneğin 15 meclis üyesi sınır dışı

edilmişti. 1959'daki olaylar çok iyi bilinmiyor, ama bence çok önemli çünkü bunlar yolu açmış oldu. Bir kişi yüzünden 5 kişi ülkemizi terk etmiş olduk. Babam iş için Yunanistan'da iken mektup aldı dönemezsin diye, Ekim ayıydı, biz de okula başlamıştık. Okulu bitirmek zorundaydık. Annem, akrabalarımızın yardımıyla her şeyi organize etmeye çalıştı. Cihangir'deki ve Burgazada'daki evlerimizi satmak mecburiyetinde kaldık.” (Nikos Z., erkek, 69).

“Gazetede ismimizi okuduk. Babam gönderilince biz de onunla gelmek zorunda kaldık. Babam gazetede ismini görünce 4. Şubeye gitti. Çünkü babam Yunan tebaalı idi. Çünkü Siroslu onun da babası. Annem Türk tebaalı idi, ben de Türk tebaalı idim. Politika Kuzina [Bir Tutam Baharat] filmindeki gibi işte geldik. Çok acele oldu, dışarıya çıkardık bütün eşyaları, o kadar şeyi satamadık, çünkü bizim gibi gönderilen bütün insanlar satıyordu. Babam rüyalarında ‘hayır hayır ben bir şey yapmadım beni kovmayın’ diye bağıyordu. Babamın İstanbul'daki dükkânı babasının dükkânı idi, çok eskiden beri çalıştırıyordu. Çok fena oldu tabi. [1964] Mayıs ayında dükkânı kapadılar, bir daha buradan geçmeyeceksin dediler. Gelirken gümrükte istediklerine izin veriyorlardı, istemediklerine vermiyorlardı. Hiçbir şey diyemiyordun.” (İrini, kadın, 67).

Ve Eş Durumundan Sürgün

Yunan uyrukluların birçoğu Türk uyruklu Rumlarla evliydi. Bu nedenle aileden bir kişinin sınırdışı edilmesi, birçok örnekte aslında Türk vatandaşı olan eşin ve çocukların, bazen kayınvalidelerin, kayınpederlerin de ülkeyi terk etmek zorunda kalmalarına neden oluyordu. Bu dönemde bazı ailelerin dağılıp bir daha hiç birleşmediği de görüldü.⁶ Ya aileler dağılıyordu ya da sadece kişiler değil aileler sürgüne gidiyordu. Kendisi Türk vatandaşı olan ama eşinden dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalan Kata, bu durumu şöyle anlatıyor:

“Sürgünü çok fena hatırlıyorum. 1985 yılına kadar İstanbul'a hiç gitmek istemiyordum. 4. şubede, eşimin parmak izini aldılar ve zorla bir kâğıt imzalattılar. O gün sabahleyin kocam dükkâna gitmişti. Telefon ettim ‘Kosta geldi mi dükkâna?’ diye sordum. ‘Geldi, ama üzülme 4. şubeye çağırıldılar’ diye cevap verdiler. ‘Fakat niçin çağırıldılar?’ dedim, ‘biliyorsun’ dediler. Saatler sonra kocam bana telefon etti ve ‘biletimi hazırla gidiyorum’ dedi. O zamanlar, Cihangir'de caminin tam karşısında bir apartmanda oturuyorduk. Apartmanın sahibi bir paşaydı ve binanın ilk katında oturuyordu. Sürgünü öğrenir öğrenmez beni çağırdı. ‘Bak kızım sen Türk tebaalısın değil mi?’ diye sordu. ‘Evet, çocuklarım da burada doğdu’ dedim. Bana ‘sen gitmemelisin!’ dedi. Ben de ‘nasıl gitmeyeyim kocamı kovuyorlar’ dedim. ‘Bir çaresini bulacağız, gitmeyeceksin’ dedi. Kendisi paşa olduğu halde çok üzüldü, bana

⁶ 1964'de dağılan ve bir daha hiç birleşmeyen bir ailenin öyküsü için bkz. Yahya Koçoğlu, Hatırlıyorum, Metis Yayınları, 2003, s. 98-107.

mümkünse yardım edecekti. Doktorum da Türk idi çocuklarımı doğurduğum vakit. Rodoslu bir Türk idi. Gittim Allahısmarladık demeye, birbirimize sarıldık ağladık. Yani diyeceğim o ki o zamanlar kimse uzaklaşmadı bizden, bunlar tehlikeli insanlar demedi. O zamanlar birbirimizi seviyorduk, aramızda bu Müslüman bu Ortodoks diye bir şey, bir fark yoktu, aniden geldi bu gelen!” (Kata, kadın, 75).

Rumlar Gitti Biz De Gittik

Rum cemaatinin büyük bir bölümünün sürülmesi/gitmek zorunda kalmasıyla birlikte görüşmecilerimizin deyimiyle “cemaat ıssızlaştı”. Rumlar için Türkiye’de hayatın zorlaşması nedeniyle de özellikle kendi yurtlarında gelecek kurmayı riskli gören gençler, 1960’ların sonundan itibaren ülkeyi terk etmeye başladılar. Bu “terk etme” süreci de görüşmecilerimize göre ülkeyi terk etme değil [dolaylı yoldan da olsa] kovulmaydı.

“...1964 sonrası ‘sıra bize gelecek mi?’ korkusu oldu. Hele 1974 sonrasında, kesin olarak Atina’ya gelme kararı aldık. Bize 1964’de bir şey olmadı, babam Türk tebaalı idi, babamın fabrikaları falan vardı. Ama ben bir kariyere başlamak istiyordum. Oysa o dönemde nüfus cüzdanı ile bir yere, bir daireye gidiyorsun “Aaa Rum Ortodoks” diyorlardı.” (Hristo, erkek, 64).

“Rum, hiç kalmamıştı etrafımızda. 1970’de liseyi bitirdiğimde, bütün arkadaşlarım Bakırköy’den gitmişti. Ben tek başıma kalmıştım, bütün arkadaşlarım gitmişti. 1978’de geldik. 4 Haziran’da evlendik, 2 gün sonra da buraya [Atina] geldik. Balayını da burada yaptık. İnsanlar akın akın gidiyordu. Bir korku vardı. Sadece Bakırköy’de 500 ailenin üstünde Rum vardı. Rumlar, İstanbul’dan ayrılmasaydı, biz de gelmezdik buraya.” (Elisavet, kadın, 60).

İmrozlu Rumlar ise, 1964-1974 döneminde uğradıkları şiddet ve ekonomik-toplumsal yalıtılmışlık nedeniyle deyim yerindeyse adadan kaçırıldılar. Geçmişten beri İmrozluların bir kısmı İstanbul’a ya da diasporaya gurbetçi olarak gitmekteydiler, ama bu dönemde, önceki dönemlerden farklı olarak, İmroz neredeyse tümüyle boşaldı.

“İmrozluların adadan gitmesi tamamen siyasi nedenlerdendir. Rumca eğitim yasaklandı, adada ekilebilir arazinin %90’ı istimlâk edildi. Ayrıca adanın dışına kesilmiş hayvan çıkarılması yasaklandı. Ada askeri bölgeydi, sadece Türk vatandaşları girebiliyordu, asker her gelenin çantasına bakıyordu. 1970’li yıllarda, 1980’li yılların başına kadar böyle idi. Her şey yasaktı. Ticaret engellendi, zaten o zaman turiste gelmiyordu. Bizden 70’li yıllarda büyük gidiş oldu. 1974 Kıbrıs Harekâtını hala hatırlıyorum. 4 yaşımıydım, ben balkondaydım, komşu babama ‘pencereleri gazete ile kapatın da ışık görülmesin’ demişti. Bütün gece üzerimizden uçaklar geçti. O dönem cemaatin ileri gelenleri de tutuklandı. 1974’de Kastro (Kaleköy), az nüfuslu

bir köy, tamamen boşaltıldı. Birkaç Kastrolu tanıyorum, o kadar çok korkutulmuşlar ki bizim derneğe [İmrozlular Derneği] bile gelmiyorlar. Onlar bir daha asla adaya dönemediler. Onların evleri de öyle kaldıydı. Şimdi adanın en turistik yeri burasıdır. Türk kamuoyu bunları bilmiyor. Adada yaşayanlar bile bir şey bilmiyor. Sadece '[Rumlar] gittiler' diyorlar. Ama Türkiye de değişiyor. Eskiden bir şeyleri değil söylemek, düşündüğünde bile kötü şeyler oluyordu.'" (Stelios, erkek, 43).

İmrozlu Rumların Yunanistan'a göçü genellikle iki safhalı olmuş: önce çocukların eğitimlerini sürdürmeleri için (çünkü 1964'de İmroz'daki tüm Rum okulları kapatılmıştı), çocuklar İstanbul'a gönderilmiş, ardından aileler İstanbul'a yerleşip ve bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra da gerekli hazırlıkları yaparak Yunanistan'a göç etmişler:

"Ben Zeytinli köyündenim. Uzun süre ailemle İstanbul'da yaşadıkktan sonra Yunanistan'a 1987'de geldim, sonra da annem ve kız kardeşim geldi. İmroz'da Yunanca eğitim yasaklandığından, aileler de çocuklarının Rumca öğrenmesini istediğinden ilk etapta çocuklar gönderildi. İstanbul'a çocuklar gönderilirdi, sonra aile İstanbul'a yerleşirdi. Ben de 2. sınıfta İstanbul'a gönderildim. Ben şanslı çocuklardanım, çünkü halam İstanbul'da yaşıyordu, halamın yanında kalabildim. Küçük yaşta aileden ayrılmak herkesi etkileyecek, içinde yaralar açacak bir şeydir. Ben liseyi bitirene kadar, annem de geldi, annem de bizimle kaldı. Halamlar, Tarlabası'nda idi. Benim dönemimde zaten birçok insan gitmişti Yunanistan'a. İstanbul, Yunanistan'a ya da başka ülkelere göç için bir basamak idi. Şu anda sadece Atina'da 8-9 bin İmrozlu yaşıyor olabilir.'" (Stelios, erkek, 43).

"1965'de ilkokul 1. sınıfta idim, 1966'da İmroz'dan İstanbul'a gittim. 3 yıl İstanbul'da yaşadım. 1969'da İstanbul'dan döndüm 1 sene kaldım, ondan sonra doğrudan doğruya tüm aile Yunanistan'a geldik.'" (Niko K., erkek, 55).

Sonuç olarak, tüm göç öykülerine baktığımızda; zorunluluk, ortak bir tema olarak ortaya çıkmaktadır. İster Yunan ister Türk uyruklu olsun, iç içe yaşayan ve birlikte bir cemaat oluşturan Rumların göçü doğrudan ya da dolaylı olarak zorunlu bir göç olmuş ve travmaya neden olmuştur.

4. ATİNA'DA RUM OLMAK, RUM KALMAK

Sınır dışı edilerek ya da göç ederek Yunanistan'a yerleşen İstanbullu ve İmrozlu Rumlar, yeni vatanlarına uyum sağlama ve Rum olarak Atina'da var olabilme mücadelesine girdiler. Özellikle göçün ilk yıllarında yabancı hatta Türk olarak görüldükleri bir toplumda gündelik hayata uyum sağlamak, maddi zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Aradan geçen yıllar içinde sözkonusu göçmenlerin çoğu topluma uyum sağlayıp, bu kez de mekânından

kopmuş Rum kimliğini yeni vatanda sürdürme çabasına giriştiler. Bu çaba hala devam etmektedir.

Sürgünden Sonrası

Rumlar, zorunlu ya da gönülsüz geldikleri Atina'da yeni bir hayat kurup uyum sağlamak için büyük bir çaba göstermek zorunda kalmışlar. Göç edilen dönemin, Yunanistan'da ekonominin geliştiği, refahın arttığı bir dönem olmasına ve göç eden meslek sahiplerinin kolayca iş bulup refah düzeylerini arttırabilmelerine karşın (bu konuda bir anekdot için bkz. Anasstasiadou ve Dumont, 2003, 11), birçok Rum, mülklerini ve iş ilişkilerini yitirdiklerinden sıkıntılı dönemler geçirmişler. Bu durum, özellikle 1964 sürgünleri için özellikle geçerlidir. Öyle ki; bir kısmı İstanbul'da bir kısmı Atina'da kalan parçalanmış ailelerin, intihar eden onlarca işadaminin ve uzun süre yoksulluk çekip akrabalarının yardımına muhtaç kalanların öyküleri bu göç sürecine damgasını vurmaktadır.

1964 ve öncesinde sınırdışı edilenler içinde, özellikle orta yaşlı erkeklerden, yoksullaşma ve yeni ortama uyumsuzluk nedeniyle ruhsal bunalıma giren hatta ruhsal buhran sonucunda intihar edenler bulunmaktadır:

“1963-64'de yoksullaşanlar vardı ve bir daha hiç düzelemediler. Sadece benim babamın 4-5 arkadaşı intihar etti. Zaten bunların bir kısmının ailesi İstanbul'da kalmıştı, düzen kurup getirememişlerdi. Burada yaşayamadılar, burası zor geldi. Bunların hepsi İstanbul'da iş adamı idi. 44-45 yaşlarındaydılar, Cihangir'den, Kurtuluş'tan, Samatya'dandı bu kişiler. Kovulanlara bir, bir buçuk yıl bir yardım yapılmıştı. Bir memur maaşı civarı kadar yardım yapılmıştı Yunan devleti tarafından. Babam, annem ve kardeşim bu yardımı aldı. Ben alamadım çünkü ben kovulmamıştım.”
(Yorgo, erkek, 70).

“Fakat çok insanlar, özellikle yaşlılar, psikolojik travma, buhran geçirdiler.”
(Kata, kadın, 75).

“Varlıklı olanlar özellikle çok üzüldüler. Fabrikalar, Büyükkada'daki evler hep kaldı. Taşyamadılar ki! Biz daha iyi hayat kurmak yerine daha kötü bir hayat kurduk burada. Birçok kişi evlerini satamadı, paralarına el kondu.”
(Elisavet, kadın, 60).

Özellikle 1964 Sürgünlerinin psikolojik travmaları, konuyla ilgili eserlerde ele alınmıştır (Akar ve Demir, 2014, 140). Ayrıca, göçün şekli ve göç edenlerin göç ettikleri zamandaki yaşlarına göre düzeyi değişen birtakım psikolojik travmalar tespit edilmiştir. Uzunoğlu'na göre tüm sürgünler, farklı düzeylerde travma yaşamışlar ve bu travmanın semptomları, bazen hemen bazen de yıllar sonra ortaya çıkmış. 1964 Sürgününde 18 yaşın altında olanların, Yunanistan'da

anadillerini serbestçe konuşabildikleri bir ortamda yaşamaya başlamaları ve sıkı aile bağlarından yararlanabilmeleri, travmayı görece hafif atlatmalarını sağlamış. 18-50 yaş aralığında olanlar yeni yurtlarında ayakta kalma mücadelesine girişmişler, bir anlamda travmayı ötelemişler. 50 yaşın üzerindeki ise en ağır psikolojik travmayı yaşamışlar, bu yaş grubundan en az 20 kişi intihar etmiş. (Uzunoğlu, 2014, 56). Görüşmecilerimizden Hristo, farklı grupların travmayı yaşama yoğunluklarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bazılarında travma o kadar büyük ki onlar İstanbul’u kafalarından sildiler. Bunlar çok az ama. Çoğu [Rum] orta vaziyette. Tabii travmaları var. Ama orası da benim vatanım diyorlar. Yunanistan’da rahatız memnunuz ama bir hüüzün de var. Gurbetlik var. Bazıları hala İstanbul’da zannediyordu kendini. Buradaki iklime hiçbir zaman girmediler. Bunlar yaşlı kişilerdi.” (Hristo, erkek, 64).

Daha genç olanlar, Atina’da akrabaları olup destek alanlar ya da Türkiye’deyken de Yunanistan’da sürdürebilecekleri bir mesleğe sahip olanlar ise sıkıntılara daha rahat göğüs gerip kendilerine yeni bir yaşam kurabilmişler. Ancak bu süreç zorlu geçmiş, bazıları için de uzun zaman almış.

“Buraya geldiğimde vaziyet çok kötüydü, kimse yardım etmedi. Ortada kaldık. Ne Yunanistan’dan ne Türkiye’den bir yardım olmadı. Babam geldiğimiz zaman ilk evvela sular idaresinde çalıştı. Sonra belediyede çöp taşıdı. Temizlik işi yaptı, annem de temizlik yapıyordu. Adada ise Dereköy’de koyun keçi vardı. Çobanlık, çiftçilik yapıyorduk, orta halli bir hayatımız vardı.” (Niko K., erkek, 55).

“Aslında gönderileceğimiz de belliydi. Geldiğimizde Yunanistan’a, dayımda kaldım. Manifaturacı idim, burada da aynı işi yaptım.” (Diyonisis, erkek, 83).

“Sınır dışı edildiğimde birkaç gün sınırda kaldım. Nereye gideceğim diye düşündüm, Atina’da annemin kardeşi vardı, geldim buraya. Neyse çabuk iş buldum, eşim Yunanlıdır.” (Teologos, erkek, 82).

“İlk geldiğimizde akrabalarımızın yanında kaldık. Zaten bunlar da daha önce gelenlerdi. Onlar da 1932’de meslekler meselesi ile gelmişlerdi. Babam tekrar burada da işini kurdu, tekrar yükseldi. Sonra babamın işini elime aldım; büyüttüm büyüttüm ondan sonra da düştüm.” (Yorgo, erkek, 70).

“En azından biz şanslıydık. Çünkü eşimin ailesi buradaydı, senelerce evvel yerleşmişlerdi ve bize yardım ettiler. Gelir gelmez Paleo Faliro’da kaldık. Çünkü kocamın ailesi buradaydı. Babası, abisi yardım ettiler. Ben bir kilo şeker ne kadar eder bilmiyordum. Ama o dükkâna [bakkal dükkâni] girdim ve çalıştık ve elhamdülillah kendimizi toparladık.” (Kata, kadın, 75).

“Gelir gelmez annemle bir ev bulmak için Atina sokaklarına çıktık, İstanbul’da daha çok ev kızı idik, iş yapmıyorduk, burada çalışmak zorunda idik. O zamanlar ben çok utangaçtım iş görüşmelerine gidiyor ama konuşamıyordum. Ancak zamanla açıldım” (İrini, kadın, 67).

Özellikle göçün ilk dönemlerinde toplumsal kabul, önemli bir sorun olarak yaşanmış. Bir yandan dilsel ve kültürel farklılıklar nedeniyle uyum sağlama zorluğu yaşanırken, [özellikle sınırdışı edilerek gelenlerin] göç sonucu ani ve aşırı yoksullaşmayla mücadele etmeleri de gerekmiş. Görüşmeciler, bir yandan yaşadıkları uyum sorunlarını anlatırken, diğer yandan da, -özellikle 1960’lı yıllarda- Atina’da yaşam kalitesinin İstanbul’a göre daha düşük olduğundan, Yunanlıların insan ilişkilerde daha soğuk olduklarını, kozmopolit yaşamın da bu kentte gelişmemiş olduğunu söylediler. Özellikle yoksullaşma nedeniyle Atina’da, Yunanistan’ın kırsal bölgelerinden gelenlerle bir arada yaşamış olanlar, fazla “seçkin” bulunmaktan dolayı da dışlandıklarını belirtmekte. Dolayısıyla dilsel-kültürel farklar, damgalanma ve ayrışma nedeni olabilmış.

“Yunanistan’ın köylerinden Atina’ya gelenler, bizi farklı gözle görüyorlar. Daha yüksek seviyeli. Belki de kıskanıyorlar biraz. İstanbullu olmak ayrıcalık. Biz de onları başka gözle görüyoruz, ‘aa siz bilmiyorsunuz’, ‘bizim gibi yemek pişirmiyorsunuz’ diyoruz.” (Kata, kadın, 75).

“Benim için en kötü his şudur: Türkler için biz gavur idik, Yunanlılar için de Turkosporos [Türk tohumu]. Hem orda hem burada kabullenilmedik. Ve sonra burada yaşamlarımızı kurduk, burada okulumuzu bitirdik. Benim çok ilginç bir yaşamım oldu.” (Nikos Z., erkek, 69).

“Gavur kelimesi o zamanlar modaydı ve bizi elbette fazlasıyla rahatsız ediyordu. Burada da hakkımızda söylenen bazı sözler yine bizi rahatsız ediyor. Burada Türk tohumuyuz, Turkos’uz, İstanbul’da da gavur idik! Bizi burada sevmедiler, bizi dost gibi görмедiler. Biz buraya geldiğimizde, Yunanlılar zannediyorlardı ki biz onları işlerini alacağız, evlerini alacağız. Buraya geldiğimizde kadınlar ev kıyafeti ile dışarı çıkıyorlardı, biz bunu garipsiyorduk. ‘Nedir bu?’ demişti annem. Biz bu şekilde sokağa çıkmazdık İstanbul’dayken. Bakkala, böyle ev kıyafetiyle çıkıyorlardı. Biz ekme almaya böyle [ev kıyafetiyle] çıkmazdık.” (İrini, kadın, 67).

Yaşam tarzı, kültür farklılıkları, -bazı görüşmecilere göre- göçün üzerinden onlarca yıl geçmesine karşın sürmektedir. Birçoğu hayata tutunmuş, kariyer yapmış kişiler olmalarına karşın yine de farklı kişiler olarak kaldıklarını ifade ettiler. Bu durum uyumsuzluktan çok ‘Polites’ [Şehirliler] ya da “İmrozlu” olma özelliklerini koruma kaygısıyla açıklanabilir. Başka bir deyişle Rumlar, yeni kentlerine ve yeni hayatlarına entegre olmuşlar ama asimile olmamışlar, olmamaya da gayret etmekte.

“Türkiye’de gâvur diyorlardı, burada ‘Turkosporos’ dediler geldiğimizde. Neyse, sonra yavaş yavaş alıştık.” (Dimokritos, erkek, 62).

“Ben buraya hiç alışamadım. Çünkü buradakilerle çok az ortak noktamız var. Din ve lisan. Hatta lisan bile değil çünkü bizim şivemiz bambaşka idi. Bakkalda konuşurken ‘siz İstanbullu musunuz?’ diye sorarlardı şivemizden dolayı. O yüzden eski İstanbullular bir azınlık gibi kendi arasında yaşıyordu. Halen de yerli ahali ile aralarında bir bariyer vardır. Benim buraya [Atina] adaptasyonum ise, ancak gençliğimde öğrenci olduğumda Viyana’ya olduğu kadardır. Özel hayatımda hemen herkes İstanbulludur. Belki de hata bende ama 35 yıl geçmesine rağmen hala Yunanlı dostum yok. Tabi Yunanlıları evime davet ediyorum ama yanlarında rahatça konuşamıyorum.” (Hristo, erkek, 64).

“45 sene geçtikten sonra hala buraya, Yunan yaşama tarzına, bunların yaşayış biçimine alışamadık. Bazı şeyleri biz anlayamıyoruz, kabul edemiyoruz. Arkadaşlarımız, %95 İstanbul tarafından gelen, %5 Yunanlı. Yunanlıların ekserisi ise sadece kendini düşünüyorlar. İstanbullular ise, derneklerle ihtiyacı olan insanlara yardım ediyor, ediyoruz.” (Todori, erkek, 74).

Dil ve şive de Rumlar için önemli bir sorun oluşturmuş. Yunancayı farklı bir şiveyle ve Türkçe, Fransızca gibi dillerden alınmış kelimelerle konuşan, kozmopolit kültürle yetişmiş olan Rumlar, bundan dolayı da sorunlar yaşamışlar. Diğer bir deyişle, İstanbul’da kendileri için sıkıntı oluşturan dilleri, göç et(tiril)dikler Atina’da da -aynı düzeyde olmasa da- sorun çıkartmış. Ancak, Rumlar çok dilliliği ve özgün dillerini bir ayrıcalık olarak görmekteler. Görüşmecilerimizden İrini’nin söyledikleri, çok dilliğin ve kozmopolit kültürün nasıl hem sorun ve çatışma unsuru oluşturduğunu, hem de İstanbullu Rumlar için bir ayrıcalık olarak da algılandığını göstermektedir:

“Biz; Rumca, Fransızca, Türkçe karışık konuşuyorduk. Biz karakola ‘karakoli’ derdik, bunun yanında çok değişik şeyler var. İlk geldiğimizde annem dükkânda ‘limon tuzu istiyorum’ dedi. Bakkal anlamadı, sinirlendi, annem ısrar etti Türkçe ‘limon tuzu’ dedi. Sonra sonra Yunancasını öğrendik bazı şeylerin. Mesela çakmak için ‘çakmaki’ derdik. Yunanca çok zor burada, mesela ben bir İstanbullu arkadaş görünce Türk laflarını koyuyorum çünkü beni anlıyor, Yunanlı olsa kendimi zorlayacağım, beni anlamayacak. Fransızca biliyorum, okulda öğrendik, biraz da İngilizce biliyorum. Bize burada kızıyorlardı, ‘Siz de her şey biliyorsunuz!’ diyorlardı. Bunlar yalnız Rumca biliyorlardı, bizi biraz burjuva görüyorlardı, napalım ki öyleydik! Ama Mübadillerle birbirimize daha yakınız, çünkü aynı dili konuşuyoruz. Ortak geleneklerimiz var. Benim kocam buralı idi. Süpermarkete yolluyordum Türkçe liste ile. Anlamıyordu, ‘nedir bunlar?’ diyordu. Mübadillerle ‘aa sen İzmirli misin’ muhabbeti oluyor ve daha yakın

oluyoruz. Kapı komşum buralı, bir Rum gelince ona da gel diyorum, 'aa ben ne konuşacağım sizinle' diyor." (İrini, kadın, 67).

Rumlar göç ettikleri dönemde, Mübadillerin yaşadıkları mahallelerde ve/veya İstanbul'da yaşadıkları mahallelere benzeyen yerlerde yaşamaya çalışmışlar. Halen de birçoğu bu mahallelerde, Türkiye'de yaşadıkları yerleri andıran mahallelerde yaşamaktalar. Bu nedenle Atina'nın deniz kenarındaki Paleo Faliro gibi semtleri, özellikle İstanbullu Rumlar tarafından tercih edilmektedir.

"Biz geldiğimizde [Nea] Philadelphia'da [Atina'daki Yeni Alaşehir Mahallesi] kaldık. Çünkü orada Türkiyeliler vardı ve bizi anlıyorlardı. Philadelphia'ya yerleştik, çünkü arkadaşlar var orada, birbirimizi çekiyorduk. Bir mahalle olmuştuk. Ya da Paleo Faliro'ya gidiyorduk, çünkü deniz vardı, e bizim de denizle bir aşkımız var." (İrini, kadın, 67).

Yine, görüşmecilerin Yunan uyruklu olmayanları oturma izni, pasaport vs. sorunları da yaşamışlar ve yaşamaktalar. İstanbullu Rumların Evrensel Federasyonu Başkanı Nikolaos Uzunoğlu'nun bize aktardığına göre, halen Yunanistan'da Türk vatandaşı olarak yaşayan 40 bin Rum bulunmaktadır.

"Türkiye'de zorluklar oldu, buraya geldikten sonra da aynı çok oldu. Burada dilekçe verdikten sonra 5 sene içinde vatandaş oldum. İmroz'daki Yunan nüfusunu korumak için Yunanistan almadı bizi bir süre. Dedem 95 yaşında ve hala İmroz'da yaşıyor." (Stelios, erkek, 43).

"Genelde kovulmuş bir toplum olarak görüyorum bizi (Rumları). Yunanlılar (Yunan uyruklu Rumlar) bir şekilde kovuldu, biz de (Türk vatandaşı Rumlar) başka bir şekilde kovulduk. Ben hala Türk uyruğundayım. Yunan uyruğunu almadım. Nedenini de söyleyeyim. Şimdi, Türkiye ve Yunanistan istikrarsız devletler. Şimdilik iki uyruğu da veriyorlar ama yarın değiştirebilir. Eee, ben bir daha gitmeyeyim mi İstanbul'a? İşte bu yüzden Yunan vatandaşı olmadım. Biz Rumların çok kötü bir çeşit nüfuz cüzdanı var burada. Kimlik cüzdanımız çirkin, çok eski. Mültecilere bile bizden daha iyi kimlik kartları veriyorlar. Paris'e gidiyoruz mesela, Türk pasaportu ile gidersek vize gerekiyor, ama bu kartlar da çok eski, o yüzden gümrüklerde anlamıyorlar." (Elisavet, kadın, 60).

Atina'ya Neler Getirdim, Neler Bıraktım?

Görüşmecilerimiz olan Rumlar, Atina'ya hafızalarıyla gelmişler; Rumlar, "Her şeyi kafamın içinde getirdim" diyen İrini'nin ifadesiyle tüm anılarını taşımışlar, Nikos K.'nin sembolik anlatımıyla "evin anahtarını bıraktıklarına" üzölmüşler. Özellikle sınırdsı edilenlerde; geride bıraktıklarına dair hüüzün, getirebildikleri eşyalara aşırı düşkünlük, aceleden gelişigüzel eşya getirmiş olma ya da kırgınlığın ifadesi olarak hiçbir şey getirmemeye kadar farklılaşan örnekler

görülmektedir. Ama bu konuda anlatılanların tümünde, travma izi taşıyan öyküler öne çıkmaktadır. Görüşmecilerimizden İrini'nin kendisi ve ailesiyle ilgili anlattıkları, hem hafıza-eşya ilişkisi hem de göç travmasını anlatmaktadır:

“Kuşlarımız vardı. Sürgün kararı çıkınca babam onları serbest bıraktı ve kafesi kırdı. Ama onlar eve geri geldi. Buraya gelirken neredeyse sadece ihtiyaç olan şeyleri aldık. Benim bavulumda bebeğim de vardı. Zaten ben bebek doktoruyum yani kuklacı. 50 yıldır o bebek duruyor. Babam da tavlasiyla gelmişti, Olympic Airways'dan elinde tavlayla çıktı. Hayatımda ilk yaptığım kukla 'Hoca'dır, onu getirdim, Atina'da ilk yaptığım kukla ise 1965'de yaptığım 'İnce Memet'tir. İnce Memet romanını okumuştum zaten. Babam ise, gelmeden önce, İstanbul'da bütün plaklarını kırdı”. (İrini, kadın, 67).

Casusluk suçlamasıyla sınırdışı edilen Teologos'un öyküsü ise, tipik bir hiçbir şeysiz sürülme öyküsüdür:

“Konserve vardı bavulumun içinde. Pantolon, ceket. Onları da hemen oradan Sirkeci garı etrafından aldı annem ve hemen yolladılar bana. Türkiye'deyken profesyonel atlettim, atletizmden birçok madalyalarım vardı. Madalyalarımın hepsi dağıldı, kayboldu ne oldu bilmiyorum.” (Teologos, erkek, 82).

Görüşmecilerimiz –eğer bir fırsatını bulmuşlarsa- getirdiklerini saklamışlar. Bazen her şeyi, bazen de anıları olan eşyaları.

“Önce ne lazımsa getirdik. Ailem, kalan eşyalarımın hepsini gönderdiler daha sonra. Şimdiye kadar onlarla yaşıyorum. Eski eşyaları seviyorum. Atina'daki evimi artık kapattım, yazlık evime İstanbul'dan gelen o eski eşyaları koydum. Yazlık evimdeki yeni eşyaları da attım.” (Kata, kadın, 75).

“Atina'ya geldiğimizde üç valiz, bir tane büyük bohça, çarşaf yastık vardı. O zamanlar plak bizde yoktu. Bir tane ufak Philips radyo vardı, onu getirdik. O radyo hala duruyor.” (Niko K., erkek, 55).

Elisavet'in anlattıkları ise, geride bırakılan eşyaların nasıl geride bırakılan hayatın metaforu olduğunu göstermektedir.

“Göç ettiğimizde bir sürü şeyler kaldı. Biz gençtik, oradan daha iyisini alacağız dedik. Ama hiçbir zaman daha iyisini alamadık tabii. Bir yere kadar getirdik. Annem şurada duran Singer [dikiş] makinesini istemişti, 'bunu götürmezseniz ben Yunanistan'a gitmiyorum' dedi. Güzel mangallarımız falan kaldı. Hangi birini getireceğiz. Bir bebeğim vardı, onu da getirdim, hala tutuyorum onu. Torunum da onu çok seviyor, çok dikkat ediyor. Ben sadece İstanbul'u bıraktığım için üzülüyorum. Tabii ki arkadaşlarımı bıraktığım için de üzülüyorum. İstanbul'a gidince bütün arkadaşlarımla sık sık görüşüyorum”. (Elisavet, kadın, 60).

Memleketine “Turist” Olarak Dönmek

Görüşmecilerimizin çok büyük bir bölümü onlarca yıl geri dönememişler. En erken dönenler de bunu ancak 1980’li yıllarda yapabilmişler. Vize kolaylığı sağlandıktan ve iki ülke arasında ilişkilerin iyileşmeye başlamasından sonra ilk buldukları fırsatta, tümü için hüznü olan, ilk ziyaretlerini gerçekleştirmişler. Şu anda ise ülkedeki ekonomik krizin tüm toplumu yoksullaştırması ve dolayısıyla artık İstanbul’un Yunanlılar için pahalı bir şehir haline gelmesi dışında kendilerini engelleyecek bir sorunları yok.

“İstanbul’a on yıldır gidemiyorum. İstanbul artık çok pahalı, bizde de krizden dolayı para yok. Bozcaada’da tanıştığım kızla hala internetten görüşüyorum”. (İrini, kadın, 67).

Rumların içinde sık sık gelip gidenler de var. Ancak yerlisi olarak terk ettikleri yurtlarına turist olarak ilk geri dönüşleri hüznü ve kaygılı olmuş.

“Ben asker kaçağı olduğum için 20 sene gidemedim İstanbul’a. İstanbul’a ilk gittiğimde çok zor bir duyguydu. Ondan bahsetmek istemiyorum. İstanbul’da hiç akrabam kalmadı. Fakat ailemden sayabileceğim çok arkadaşım var. Onlar Türklerdir bu arada.” (Hristo, erkek, 64).

“1967’de Yunanistan’a geldikten sonra ilk kez 2005’de İstanbul’a döndüğümde hiç kimse kalmamıştı. Moral bozukluğu, insanı çekinik yapıyor. 2005’de gittiğimde daha çekinik konuştum. 1965’de ürmediğim kadar 2005’de ürktüm. İnsanlara açılmaya korktum. 2005’de eski evimi de gördüm, dış cephesi dökülmüştü.” (Todori, erkek, 74).

“1959’dan 26 sene sonra döndüm İstanbul’a. Benim için çok duygusal oldu doğduğum yere dönmek.” (Nikos Z., erkek, 69).

Bazı görüşmeciler memleketlerine ilk dönüşlerini, duygusal olmayan ifadelerle, soğukkanlılıkla, belki de kadercî diye nitelendirebileceğimiz bir anlayışla anlattılar:

“1959’dan sınır dışı edildikten sonra ilk kez 1993’de İstanbul’a geldim, sonra iki defa gittim İstanbul’a, eskiden yaşadığım yerleri gezdim.” (Teologos, erkek, 82).

İmrozlu Rumların çok büyük bir bölümü halen sadece Türk vatandaşı ya da çifte vatandaşlar. İmrozlular içinde köylerine sık sık gelip gidenler, hatta ailesindeki yaşlılardan geri dönenler var. Ancak küçük yaşta adadan göçmüş olan birçok erkeğin askerlik sorunu, bazılarının da vatandaşlığı kaybetmekten kaynaklanan sorunları var. İmrozlular, dernekleri aracılığıyla lobi faaliyetleri yürütüp adadaki bir Rum ilkokulunun yeniden açılması gibi bazı kazanımlar elde etmişler. Ancak yitirdikleri mülkleri geri kazanmak bir yana, onları satın

almakta bile zorlandıklarından ve başka birçok nedenden ötürü, kesin geri dönüşler oldukça ender:

“İmrozlu Rumların istedikleri zaman geri dönebilme imkânı yok, işte bu zor olanı. Dönenlerin ya vatandaşlıkları gitmiş oluyor ya da tarlalarını istimlak edilmiş buluyorlar. Dönüp ne yapacak. Biz İmrozluların en büyük sorunlarından biri de miras sorunu. Yunan vatandaşlarına da miras alabiliyorsun diyor devlet ama aldıktan sonra üç ya da altı ay zarfında mülkünü elden çıkartmak zorundasın diyorlar. O yüzden şuan adada çok büyük bir emlak mafyası var. Bizim hala bazı tarlalarımız, mülklerimiz falan var ama birkaç sene önce kadastro yapıldı, oraya da çok ev ve arazi geçti. [Devlet] Tarlayı ekmiyorsun, hazineye geçti diyor. Ama nasıl ekeceğim ben tarlayı? Ada'da mı yaşıyorum? Eğer bir İmrozlu, sadece Yunan vatandaşı ise, kendi eski arazisini bile satın alamıyor, alış-satış işlemleri için Ankara'dan izin alınması gerekiyor.” (Stelios, erkek, 43).

Atina'daki Rumlar, sadece İstanbul'a gelip giderek değil, İstanbul'dan getirdikleriyle (yiyecek, kitap, müzik albümleri, çeşitli eşyalar) ve gündelik hayatı takip ederek memleketleriyle bağlantılarını korumaktalar. Geliş-gidişler, iletişimde olunan kişiler, izlenen tv yayınları, okunan kitaplar, getirtilen yiyecek-ıçecekler ve Atina'da göçmenlerin yaşadıkları mahallelerde yaşayıp, yine göçmen derneklerinin faaliyetlerini katılmak, onların Rumluğu yeni mekânlarında güçlü bir biçimde yaşamalarını sağlayan unsurlar olmaktadır:

“O kadar çok şey getiriyoruz ki! Annem yaşarken kuru bamya dahi getiriyorduk, kırmızı soğan, yeşilbiber falan. Şimdi sadece sucuk, yufka, sele zeytini, lakerda getiriyoruz.” (Elisavet, kadın, 60).

“İstanbul'u ilk geliş-gidişlerimde bütün İstanbul'u buraya taşıdım. Şimdi de senede 4-5 sefer gidiyorum. Artık yiyecek olarak tek getirdiğim şey turşular. Türk şarkılarını, “Kalbim Ege'de kaldı”yı seviyorum. Pandora kitabevini keşfettim şimdilerde, istediğim kitap artık evimin önüne geliyor. Şimdi her kitabı oradan getiriyorum. Son iki senedir İSTOS yayınları açıldı, onların kitaplarını da buraya getiriyorum.” (Hristo, erkek, 64).

Atina'daki bazı Rumlar, Türkiye'yi özellikle uydu antenle televizyon kanalları üzerinden takip ediyorlar. Özellikle kadınlar, Türk dizilerini çok sıkı bir şekilde doğrudan Türkiye kanallarından takip ettiklerini saha araştırmamızda değişik vesilelerle ifade ettiler. Özellikle, görece geç bir dönemde Yunanistan'a gelmiş ve/veya uzun bir dönem Türkiye'de yaşamış olanlar, eğer Türkiye ile iş ve aile bağları da varsa, çok yoğun bir şekilde memleketlerini takip edip olanakları ölçüsünde de gelip gitmekte:

“Hem işim icabı hem de dostluklarım icabı Türklerle daha çok ilişki içindeyiz biz karı koca. Türkiye'ye çok sık gidip gelip geliyorum. Devlet radyosunda Türkçe haber yazıp okuyorum. Evde uydu anten de var, ben Türkiye'yi sizden

daha çok takip ediyorum. Dizi de seyrediyorum elbette direkt uydudan. Hürrem'i [Muhteşem Yüzyıl], Karadayı'yı... Özellikle Türk sanat müziğini çok severim. Şarkıların hepsini bilirim de, severim de. Zaten Türk sanat müziğinin Bizans geçmişi de vardır. Bizim biraz kilise ayinlerimize de benziyor. Ama ben bundan dolayı seviyor değilim tabii ki!" (Elisavet, kadın, 60).

Sürgünü ve Öncesini Anlatmak, Anlat(a)mamak

Görüşmecilerimizin birçoğu yaşadıkları göçün zorunlu ya da gönülsüz göç olmasından, ayrıca -metinde görüşme alıntılarıyla bir kısmını aktardığımız üzere- göç sürecinde ve sonrasında travmalar yaşamış olduklarından dolayı, eski hayatlarını uzun süre bilinçaltına itmişler, çevrelerindeki ve çocuklarına anlatmamışlar. Bu nedenle birçoğu uzun süre hiçbir şey anlat(a)mamış. Böylece hafıza aktarımı gecikmiş. Görüşmeciler; geçmişi, çocuklarına farklı şekillerde ve farklı zamanlarda anlatmışlar. Kata ile yaptığımız görüşme; sürgünü bilinçaltına atıp uzun yıllar sonra, Kata'nın deyimiyle "mecburiyetten", anlatma durumunu iyi bir şekilde açıklamaktadır.

"Hiç sürgünü torunlarıma, çocuklarıma anlatmadım. Çünkü çok kızgın idim. Kızım, Politiki Kuzina [Bir Tutam Baharat] filmi gördüğü zaman, bana sordu 'babam böyle mi kovuldu?' diye. 'Hayır, daha fena bir şekilde kovuldu!' dedim. Ve hikâyemizi anlattım. Çocuklarım, sürgünü anlattığımda, 30-35 yaşında idiler. Mecbur kaldım anlattım işte. Bilmiyorum anlayamıyorum ne oldu içimde. İstanbul için hiçbir şey duymak istemiyordum uzun süre. 1985 yılında Yunanlıların İstanbul'a gitmesine müsaade edildi. Özal zamanında idi. [Geldikten 21 yıl sonra] 1985 yılında ilk defa gittim İstanbul'a. Anlatmadım bir şey uzun süre, belki eski şehrim hakkında kötü konuşmak istemedim. Benim Türk arkadaşlarım vardı, kardeş gibiydik, kötü bir şey diyemedim" (Kata, kadın, 75).

"Casusluk" suçlamasıyla bireysel olarak sınırdışı edilen Teologos ile İmrozlu Niko K., geçmişte yaşananların sadece olumlu olanlarını öne çıkararak anlatmayı tercih etmişler. Bu kişilerin anlatılarında geçmiş; güzel ve olumlu hatıralarla ifade edilmektedir:

"Çocuklarıma hepsini anlattım, daima anlatırım her şeyi. Baya acı çektim ama hep iyi hatırlıyorum. İstanbul için daima en iyi lafları söylüyorum. Ama napalım, o zamanlar hükümetler böyleydi". (Teologos, erkek, 82).

"Çocuğum yok, küçüklere evet her şeyi anlattım ama sadece iyi olanları anlattım. Kötüleri söylemiyordum." (Niko K., erkek, 55).

Memlekete uzun yıllar sonra geri dönüş, hafızayı canlandırmakta ve böylece uzun yıllardan sonra geçmişle yüzleşmeyi başlatabilmektedir. Gençken (veya çocuk yaşta) Yunanistan'a gelenler, yıllar içinde yaşadıkları yeni topluma

entegre olmaya çalışmışlar. Uzunoğlu'na göre çocuk yaşta Yunanistan'a gelenlerin bir kısmı, orta yaşa ulaştıklarında memleketlerini düşünmeye başlamakta, nostalji duygusuna kapılmaktadırlar. (Uzunoğlu, 2014, 56).

“Evet, çocuklarıma anlatıyorum, anlattım ama uzun zaman sonra. İstanbul'u ilk ziyaretimden sonra anlatmaya başladım aslında. Oğlum şimdi benden çok Türkiye'yi ziyaret ediyor. Özellikle İstanbul'u çok seviyor. Oğlum İngiltere'de doktora yaptı ve doktora tezini Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliği üzerine yaptı.” (Nikos Z., erkek, 69).

Bir diğer tutum ise olanları olduğu gibi anlatmaktır. Bazı Rumlar da bu yöntemi benimsediklerini ifade ettiler. Ancak, diğer sorularımıza verdikleri yanıtlar ve gözlemlerimizden hareketle, “herşeyi olduğu gibi anlattıklarını” ifade edenlerin dahi, anlatılarında geçmişteki iyi olayları öne çıkarma eğiliminde olduklarını tespit ettiğimizi belirtmek isteriz:

“İki tane çocuğum var, torunum var. 64'ü her zaman anlattım”. (İrini, kadın, 67).

“Evet, çocuklarımıza anlatıyoruz her şeyi”. (Diyonisis, erkek, 83).

5. GÜNÜMÜZ ATINA'SINDA RUM KALMAK

İstanbul ve İmroz Rumlarının çoğu bugün artık Atina'da yaşıyor. Birinci kuşak bir göçmen grubu oluşturan bu insanlar, hayatlarının önemli bir bölümünü İstanbul'da ya da İmroz'da geçirmişler. Göçten sonra da, çoğu, Türkiyeli Rum göçmenlerle birlikte yaşamayı sürdürmüşler ve halen de sürdürmektedirler. Yine Rumların önemli bir bölümünün Türkiye ile bağlantılarını (vatandaşlık dâhil) koruduklarından ve özellikle Atina'da dernekler aracılığıyla örgütlendiklerinden dolayı, günümüzde Rum kimliği ve kültürünün esas olarak Atina'da yaşatıldığını iddia edebiliriz.

Türkiye'de Rum olma mücadelesi verenler, burada da Rum kalma mücadelesi içindeler. Atina'da Rumluğu korumak, öncelikle kimliği isimlendirmeye ilgili bir durumdur. Görüşmecilerimizin çoğu konu hakkındaki yakın dönemde gerçekleştirilmiş bazı saha araştırma verilerine de uygun olarak (Örs, 2006, Hamsheald, 2012) kendilerini “Polites”, “Rum” ya da “İmrozlu” olarak isimlendirdiklerini belirttiler.

“Ben kendi aramızda Yunan uyruklu, Türk uyruklu diye de bakmıyorum. Onlara İstanbullu, Türkiyeli Rum diye bakıyorum. Genelde bize ‘Heleni’ veya ‘Romi’ deniyor. Bizler kendimize daha çok ‘Polites’ diyoruz. Ben kendimi böyle tanımlıyorum. Çünkü bize göre dünyada bir şehir var, neresi onu da siz düşünün!” (Elisavet, kadın, 60).

“Çocuklarım şimdiye kadar ben Rumum, İstanbulluyum diyorlardı. Çünkü anneanneleri ile büyüdüler.” (Kata, kadın, 75).

“Biz burada kendimize daha çok ‘Politissa’ (İstanbulu kadın) diyoruz. Ne Rum ne Türk diyoruz. Bizim bu Yunanlılardan farkımız var. Bizi gördüğü zaman sen İstanbullusun der. Paris’de Fransızca konuşan bir kadına ‘Sen İstanbullu musun?’ dedim ‘evet evet İstanbulluyum’ dedi. Bütün memleketlerin insanları değişiktir sonuçta.” (İrini, kadın, 67).

“İmrozlu Rum olmak ayrı bir kimlik. İmrozlu olmayı illa öne koyuyorum, neden? Bir ada olduğu için, coğrafi sınırları belli bir yer.” (Stelios, erkek, 43).

Rumlar, ister Yunan ister Türk uyruklu olsunlar, dil, kültür, yaşam tarzı hatta mutfak anlayışlarıyla hala yerli Yunanlılardan ayrıştıklarını önemle belirtmekte. Aslında Yunanlılar ile Rumlar arasında algı ve yaşam tarzı farklılıkları bulunmaktadır. Karşılıklı olarak birbirlerini “ötekileştirmekte”dirler. Bu “ötekileştirme”, -ele aldığımız gruba göre çok daha önceki dönemlerde Yunanistan’a yerleşmiş olan- Mübadillerle yerli Yunanlıların ya da hemen önceki dönemdeki Batı Anadolu’daki Yunan işgali sırasında Yunanlılar ile Rumların ilişkilerini anlatan metinlerin de tespit ettiği, süreklilik arz eden bir durumdur. (Girgoriou, 2002, 115-132).

Görüşmecilerimiz zaman zaman da olsa Atina’da yabancı muamelesi gördüklerini, kozmopolit kimliklerinden dolayı damgalandıklarını belirttiler. Dolayısıyla, Rum olarak kendilerini kabul ettirmek için, Türkiye’de olduğu gibi, Yunanistan’da da çaba göstermeleri gerekmiş. İstanbulu Rumlar için “Polites” olmanın temel kimlik ifadesi olduğu ve bunun hala sürdüğü, konu hakkında yapılan güncel saha araştırmalarında tespit edilmiştir (Halstead, 2012, 29-55).

Rumlar, birçok eski adetlerini ve alışkanlıklarını, ellerinden geldiği ölçüde sürdürmekte. Ayrı bir çalışmayı gerektiren “İstanbul mutfağı”nın Atina’da sürdürülmesi çabası, kimliğin yeniden üretilmesi bakımından son derece önemlidir. Rumlar arasında, Türkiye’de olduğu gibi evlere girince ayakkabı çıkartmaya devam edenler, eski Türk filmleri izleyenler bulunmaktadır. Birçok Rum, Atina’nın İstanbul’un semtlerini andıran semtlerinde oturmayı tercih etmektedir. Bu semtler aynı zamanda Rum göçmenler arasında dayanışmanın da mekanıdır; Paleo Faliro, Nea Smyrni, Kispeli semtleri zamanla Rum mekanları haline gelmiş (Theodorides, 2014, 40).

“Eski adetleri burada da İstanbul’daki gibi devam ettiriyoruz.” (Kata, kadın, 75).

“Mesela biz burada İstanbulluların evine gittiğimizde ayakkabıları çıkarırız. Burada bir sinemada eski Türk filmleri oynatıyorlardı. Hep doluydu,

Yunanlılardan da izleyenler vardı, çünkü filmlerde Yunanca alt yazı vardı.”
(Teologos, erkek, 82).

“Hep [Paleo] Faliro’da oturduk, çünkü İstanbul’un her yeri deniz olduğu için biz de denizi görmek istedik. Bu semtte 70-80 bin civarında İstanbullu var. Sayfiye yeriymiş eskiden burası. Bu semtte İstanbullu çok olduğu için burada oturmayı seçtik. Hatta Atina’nın diğer semtlerine göre daha pahalı olmasına rağmen yine burada yaşadık, burası Yeşilköy’e, Bostancı’ya benziyor”
(Elisavet, kadın, 60).

İstanbullu Rumlar, İstanbul’u Atina’dan çok farklı seçkin bir kent olarak kabul etmekte. İstanbulluluğu da, hem kendilerini Yunan toplumundan - zaman zaman hayatı zorlaştıracak şekilde- farklılaştırıcı bir özellikleri, hem de seçkinliklerinin işareti olarak görmekte.

“Aşağı yukarı 45-50 senedir buradayım [Atina], ama hala İstanbul beni çekiyor. Yaşayış tarzımız farklıydı. İstanbullu olmanın yeri başka. Çünkü İstanbul’da daha kaliteli yaşıyordum buraya göre. Burada daha fazla para kazandığım halde İstanbul’daki gibi yaşayamıyordum.” (Todori, erkek, 74).

“Kalbim İstanbul’dadır halen. Atina’da İstanbullu Rum gibi yaşanabiliyor. Bütün arkadaşlarımızın yüzde doksan dokuzu İstanbulludur. Yazın bulduğumuzda tek konuştuğumuz şey İstanbul’dur. Bu toplantılarda ara sıra Yunanlılar da oluyor. Zavallılar bizi dinlemek zorunda kalıyor çünkü hep İstanbul’u konuşuyoruz. Bizim Yunanlılara yaptığımız şey aslında gayet rasist [ırkçı] bir şeydir.” (Hristo, erkek, 64).

“1964’de İstanbul çok medeni idi. Bakkal dükkânına bile alışverişe güzel kıyafetler ile gidilirdi.” (Kata, kadın, 75).

“Dünyanın iki imparatorluğunun başkenti olan İstanbul’u nasıl unutayım? Gayet tabii ki gurur duyuyorum İstanbullu olmaktan. İstanbullu olmayı hiçbir şeye değişmem.” (Elisavet, kadın, 60).

“[Yunanlılara göre] İstanbullu Rumların bazı farklılıkları var tabii. Bir zamanlar üstünlük de vardı.” (Diyonisis, erkek, 83).

Rum Gibi Yaşamak

Rumlara göre, bazı engeller olsa da, Atina’da halen “Rum gibi” yaşanabiliyor. Saha araştırmalarımızdan edindiğimiz bilgilere göre; Rum gibi yaşamamanın iki temel nedeni var: başka türlü yapamamak, bilinçli ve isteyerek Rum kalmak.

“Ben burada İstanbullu Rum olarak yaşayabiliyorum. Kültürümü de koruyorum. Ama tabii devir değişiyor, ben ne kadar kültürümü korumak istesem de... Rum kültürü Atina’da yaşıyor. Ama Rumların travmatik bir

durumu da var. Adapte olmak için çok uğraşıyorlar, o yüzden Rum kültürü de yitiriliyor doğal olarak. Ancak benim yaşındakiler ve benden yaşlı olanlar, hiçbir zaman kolaylıkla adapte olamadılar, olamayacaklar da!” (Elisavet, kadın, 60).

“İstanbul’da yaşamayı istiyorum. O tarzda yaşamaya tam olarak devam edemiyoruz. Yaşayış tarzımız %40 değişti. Yaşamak istiyoruz ama tam yaşayamıyoruz. Gerçi devam ediyor bazı zamanlar, Cumartesi-Pazar toplantılarımızla. Bizim Philadelphia dediğimiz bir yer var. Oraya gidiyoruz bazen beraber olmak için. Oraya gitmek de zor, o yüzden bu derneklerin faaliyetleri ile beraber olunuyor. Ben de bunu tercih ediyorum. Sağ olsunlar bütün İstanbullular kendi yaşayış tarzlarını devam ettirmeye çalışıyorlar.” (Todori, erkek, 74).

“Çocuklarımıza bu kültürü vermek istiyoruz. Ve onlar da sürdürmeye çalışıyorlar.” (İrini, kadın, 67).

İmrozlular ise özellikle dernek faaliyetleri vasıtasıyla; sık sık bir araya gelerek, tiyatro, dans vb. faaliyetlerle ada hayatını yeniden yaşatma ve genç kuşaklara aktarma çabası içindeler. Atina’da yerleşik İmrozlu Rumların çoğunluğu dernek üyesi ve bunlardan birçoğu da dernek etkinliklerini ve kurslarını izliyor, dernek yayınlarını okuyorlar. Bu çabalar içinde, kimliği yeniden üretme, ada hayatını tanıtma aracı olarak folklor aktiviteleri öne çıkıyor.

“İmroz’daki kültürü burada devam ettiriyorum. Eski adetlerin gençlere aktarılması için tiyatro yapıyorum burada. Tiyatro oyunları eskiden nasıl yaşadığımızı gösteriyoruz. Ne güzel adetlerimizi vardı... Mesela bir elbise yapmak için, kumaş satın almazdık, koyunlardan yün alıp bir çeşit gömlek yapardık. Onun adı ‘grizos’tur. Bunu göstermek için tiyatrosunu yaptık. Bir evin içinde toplanıp “grizos” yapılırdı. Bir evin içinde kızlar erkekler bir arada olurdu, hem iş yapılırdı hem de eğlence olurdu bu. Gençler arasında bir temas olurdu, sonra bir bakardın bunlar evlenmiş. Çünkü bir köyde zordu kadın-erkek ilişkisi. Düğünler hakkında bir tiyatro oyunu da yaptık: İmroz düğünü. Eskiden Perşembe damat tıraşı olurdu, Cuma-Cumartesi hazırlıklar olurdu, Pazar günü de çalgılarla kız ve erkek tarafı birleşerek meydana, kiliseye gidilirdi. Kilisede nikâhtan sonra büyük eğlence yapılırdı. Eskiden üç gün düğün yapılırdı. Yemek, müzik, dans, tatlı sabaha kadar... Şimdi ben bunu tiyatro oyunuyla canlandırıyorum. Böylece çocuklar eskiden İmroz’da nasıl yaşandığını öğreniyor. Tiyatro oyunları bu kültürü unutulmaması için gayret ediyorum.” (Niko K., erkek, 55).

Dernek faaliyetleri İstanbullu Rumlar için de, Rum olarak kalmanın, Rum gibi yaşamının, temel dayanaklarından. İstanbul’un semtlerine ve mezun olunan liselere göre çeşitlenen derneklerin çok sayıda üyeleri bulunmaktadır. Bu derneklerin tümünün dayanışmayı ve kimliğin yeniden üretilmesini, İstanbullular arasında sosyalleşmeyi hedefleyen aktiviteleri bulunmaktadır. Rum

derneklerin tümünün yaygın bir üye ağı, dayanışma mekanizmaları, kültürel-sosyal faaliyetleri bulunmaktadır.

“Bütün Rum Liselerinin dernekleri var. Federasyon Başkanı Nikos [Nikolaos] Uzunoğlu. Mezunlar derneğimiz yılda iki defa büyük toplantı yapıyor. 600 üyemiz var, 100'ü aktif. Yılbaşından sonra toplanıp pideyi kesiyoruz. Paskalya'dan 10-15 gün sonra yine mutlaka toplanıyoruz. Bu sene Ege kıyılarına gitmek istiyoruz topluca. Zapyon Liseli olmak benim için muhteşemdi. Çünkü çok iyi eğitim vardı. Şimdi bu eğitim hiçbir yerde yok. Okuldan mezun olduğunda sanki üniversite mezunu gibi olunurdu.” (Kata, kadın, 75).

“25 yaşında idim buraya geldiğimde, 2 kere evlendim, şimdi hiçbir yerden gelir yok. Burada (İstanbullu Düşkünler Yurdu) kalanlar hep İstanbullu zaten, burada kalmamızı sağlayanlar da İstanbullu. Hep İstanbullu var çevremde.” (Dimokritos, erkek, 62).

Rum Olmak; İstanbul'da Rumca, Atina'da Türkçe Konuşmaktır!

Dil de, mekân gibi Rumluğun en temel unsurlarındandır. Birçok Rum için, İstanbullu Rum olmak, birçok dil konuşabilmek ve konuşulan dilde diğer dillerden kelimeleri kullanmaktır. Şiveleriyle ve kullandıkları Türkçe kelimelerle farklılaşan Rumlar, kimliklerini koruma güdüsüyle İstanbul'da Rumca, Atina'da da Türkçe konuşma konusunda ısrarcı olmuşlar ve bu nedenle her iki ülkede de – aynı düzeyde olmasa da- sıkıntılar çekmişler.

“Torunuma Türkçe öğretiyorum. ‘Güle güle’ demeyi, Türkçe sayı saymayı.” (İrini, kadın, 67).

“Kendi aramızda Türkçe çok az konuşuyoruz. Ama [Rumca konuşurken] kullandığımız kelimelerin yüzde doksanı Türkçedir. Bütün yemeklerin ismi Türkçedir. Erkekler arasında çok daha fazla kullanıyoruz Türkçeyi. Mesela maç izlerken ‘kaleci’, ‘taç’ diyoruz mesela.” (Hristo, erkek, 64).

“Aile içinde Türkçe konuşmuyoruz şuan. Bizim evimizde eskiden babamla amcam dayım buluştuğlarında daima Türkçe konuşuyorlardı. Çünkü babam Karamanlı Rumlardan, Niğdelidir. Yani anadil olarak Türkçe konuşan Rumlardandı. Çocuklar doğduğu vakit ilk önce ana lisanını öğrensinler, sonra nasılsa okula gittiklerinde Türkçe öğrenirler dedik. Ama tabii olmadı 1964'de göç etmek zorunda kalınca. Şimdi kızım Türkçe öğreniyor ve “neden çocukken bana öğretmedin” diyor. Çocuklarım öğrenemediler ama biz de artık torunlarımıza öğretiyoruz. Aramızda Türkçe de konuşuyoruz bazen, ama daha çok ortaya Türkçe bir kelime atıyoruz. Dizilerle Türkçeyi tekrar hatırlamaya başladık. Örneğin Karadayı, Öyle Bir Geçer Zamanki dizilerini internette izliyorum. Türkçeyi unutmamak için.” (Kata, kadın, 75).

Dil konusundaki farklılıklar birçok Rum için uzun yıllar devam etmiş/etmekte. Konuşma tarzı, şive ve ara sıra kullanılan Türkçe veya Türkçe kelimeler de kullanarak Yunanca konuşmak, Atina'da Rum olmanın alâmetifarikası olmuş. Saha izlenimiz; dil konusunda asimile olmak istemedikleri, kendilerine özgü dillerini korumayı, kimliklerini korumak olarak algıladıkları yönündedir. Rum olmanın bir göstergesi olarak, İstanbul'da olduğu gibi Atina'da da özgünlüklerini koruma çabası içine girmişler. Rumlar, nasıl Türkiye'de Rumca konuşma çabası içinde oldularsa, Atina'da da Türkçe konuşmak ya da konuşurken Türkçeyi kullanmak konusunda da ısrarcı olmuşlar.

“Konuşurken dahi İstanbullu olduğumuz anlaşılıyor, soruyorlar ‘sen Selanikli misin?’ diye. Sonra [İstanbuluyum deyince] ‘haaa belli’ diyorlar. Aksandan da, duruştan da anlaşılıyor. Çünkü uzaktan anlıyorlar ki, Yunanlı değiliz. Çünkü mesela teşekkür ederim için ‘efharisto’ demiyorduk, ‘mersi’ diyorduk Türk gibi. Telefonu kaldırıyorlardı ‘alo’ diyorduk ‘ebros’ yerine. Şimdiye kadar adapte olamadık aslında.” (Kata, kadın, 75).

“Merhum kocam buralı idi, Bazen o süpermarkete giderken ben [onun Yunanlı olduğunu] unutup listeyi Türkçe yazıyordum. Bakıyordu kâğıta ‘nedir bu?’ diyordu. Evde Rumca konuşuyoruz elbette ama arkadaşlarımız varsa İstanbul’dan, konuşurken bir iki kelime de Türkçe söylüyoruz. Unutmamak için... Çünkü neden unutulalım? Ben unutmak istemiyorum. İstanbul’da da Türkçe konuşuyorlardı, biz de Rumca konuşuyorduk. Burada ise Türkçe konuşuyoruz. Dernekte toplantımız olunca ben de diyordum, ‘Vre çocuklar orada [Türkçe] konuşmuyorduk, burada konuşuyoruz’. Biz Yunanca konuştuğumuz zaman ara sıra bir Türk kelimesi atıyoruz, o yüzden biz Yunanlılardan farklıyız. Kızdığım zaman Türkçe söylüyorum. Ayağımı bir yere çarptığım zaman ‘Allah Allah’ diyorum. Kızım diyor ki ‘ne diyorsun anne?’. Köpeğime de Türkçe sesleniyorum.” (İrini, kadın, 67).

“Daima [Türkçe] ‘merhaba’ diyoruz burada, oysa Türkiye’de ‘merhaba’yı Yunanca derdik. Burada akrabalarımla ara sıra Türkçe de konuşurum.” (Teologos, erkek, 82).

İkinci ve üçüncü kuşaklar, hem doğal olarak Türkçe konuşulan ortamdan kopmuş olduklarından ve yakın zamana kadar Yunanistan’da Türkçe öğrenme olanaklarının kısıtlılığından hem de ailelerin çocuklarının kolay entegre olması için onlarla Türkçe konuşmamış olduklarından dolayı genelde Türkçe bilmiyorlar. Ancak hem dil kurslarıyla (ki derneklerde veriliyor) hem de Türkçe dizilerin etkisiyle Türkçe kullanımı yeniden canlanmış:

“Oğlum Türkçe pek konuşmuyor, ama torunum öğreniyor. İlk geldiğimiz yıllarda doğal olarak Türkçe öğretmek istemedik oğlumuz. Tabi sonra pişman olduk... Ama işte... Şimdi torunumuz baya Türkçe biliyor, anlıyor

her şeyi, ona öğretiyoruz. Oğlum Türkçe bilmiyor ama Türk vatandaşı. Hala askerliğini yapmadı, bakalım paralı yapacak herhalde.” (Elisavet, kadın, 60).

“Torunuma bazen diyorum “hadi şimdi Türkçe konuş!” Kızım de bir zamanlar Türkçe öğrenmek için kursa gitmişti. Öğretmen kötü çıktı, çok öğrenemedi ama öğrenmek istiyor.” (İrini, kadın, 67).

“Çocuklarım bilmiyor Türkçe. Ama Türkçe dersler veriliyor şuan. Ama ben dernek üyelerinin çocukları için Türkçe kursu açmıştım ama bu sene olmadı. Artık seneye umarım yine başlarız. Başka etkinlikler de var, Fransızca kursu, karate kursu vs. Türkçe kursunun senelik ücreti 300 avro. Dernekte 5000 üyemiz var. Bizim düzenli yayınladığımız dergimiz var [IMBROS], o da aşağı yukarı 2000 baskı yapıyor, üyelere gidiyor. Dergide esas olarak adamızla alakalı şeyler var, bizim buradaki etkinlikler ile ilgili şeyler var. Son 3-4 senedir Türkçe öğrenme trendi var burada.” (Stelios, erkek, 43).

Rumlar, İstanbul Rumcasıyla Atina Yunancasını karıştırarak ya da daha çok ayrı ortamlarda bunlardan birini kullanarak yaşıyorlar. Özellikle Atina'ya geldikleri yıllarda kendilerine sorun yaratan İstanbullu şiveleri ve Yunanca konuşurken kullandıkları Türkçe kelimeler, daha sonra kimliklerini korumak istedikleri, sahiplendikleri unsurları olmuş. Öyle ki; yukarıda örneklerle aktardığımız gibi, İstanbul'dayken Rumcasını söyledikleri bazı kelimelerin, Yunanistan'da [kendi aralarından konuşurken] Türkçesini söylemeye başlamışlar. Rumlar, hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da çift dilli olma özelliklerini ve bununla biçimlenen özgün dillerini koruma çabası içindeler. Özgünlüğünü koruma çabası, Rumların Yunanistan'daki farklılıklarının işareti olan Türkçe kelimeleri sıkça kullanmadaki ısrarlarının da bir nedeni olabilir:

“Buraya geldiğimde [1958'de] Rumcam az bozuktu, yani çokça Türkçe laflar vardı. Sonraları Rumcam düzeldi. Burada herkes İstanbul için Konstantinopolis diyor, ben ise İstanbul diyorum. İstanbul Rumcası ile Atina'da konuşulan dil karıştı bende. Mesela hala bazı kelimeler var hep Türkçesini kullandığım. Yunanca konuşurken de ayakkabı için “pabuç” diyorum ben çoğunlukla.” (Teologos, erkek, 82)

“İlk geldiğimde İstanbulca konuşuyordum. Buraya geldiğimde kamyonunda şoför olarak çalışıyordum, 1978 yılıydı, bir gün eşya taşıyordum, bir taksici geldi, illa buradan geçeceğim dedi. Biraz tartıştık, benim İstanbul Rumcamdan İstanbullu olduğumu anladı ve Turkosporos [Türk tohumu] dedi. Sonra ben de onu dövdüm, karakola gittik vs.” (Dimokritos, erkek, 62).

“Yunanca da pek “Ş, Ç” sesleri yok ama biz İmroz Rumcasında kullanıyoruz. Burada “L” çok yumuşak söyleniyor, biz kalın söylüyoruz Türkçedeki gibi.” (Stelios, erkek, 43).

Ancak, İstanbul şivesiyle Yunanca konuşmak ya da Türkçe konuşmak, özellikle bazı dönemlerde, Atina'daki Rumlar için sorun çıkarmış olsa da bu durum hiçbir zaman Türkiye'deki "Vatandaş Türkçe Konuş" sloganıyla biçimlenen baskı kadar sistematik ve Rumlar için ürktütücü olmamış. Diğer bir deyişle; Rum olmak, Yunanistan'da Türkiye'deki kadar hayatlarını etkileyen bir sorun olarak yaşanmamış. Bu farkı göstermesi açısından İstanbullu yazar Yannis Vlastos'un eserinden şu alıntı açıklayıcı olacaktır:

"... Valizlerimi ikinci kattaki küçük daireye taşıdıktan sonra, 4 yaşını henüz doldurmuş kızımı alarak [şehir] merkezdeki Atina Milli Parkına gitmeye karar verdim. Kızımın elinden tutarak otobüs durağında beklemeye başladım. Otobüsün içinde biletimi alırken kızım, elimden çekerek 'Baba artık konuşabilir miyim?' diye sordu. Bu olayı her anlatışta –şimdi yazarken olduğu gibi- irkildim, tüylerim diken diken oldu. [İşte] O anda karım ile çocuğumun [İstanbul'da] her gün yaşadığı dramın farkına vardım: ben hiç kızımı alıp da gezmeye gitmiyordum, ama her gün yanında olan anası demek ki dışarıda [Rumca] konuşmasına mani oluyordu. Kızımı evin dışındayken ağzını daima kapalı tutmaya zorlanmıştı. [Yine] O gün çocuğumun vapurda nasihatleri unutarak Rumca konuştuğunu bir gün karşısında oturan bir kadının, kin ve nefret dolu bir sesle karıma 'Ermeni misin, Rum musun ne boksan sustur şu çocuğu!' dediğini öğrendim... Çocuğum bir şeylerin değiştiğini nasıl olduysa anlamış ve hiçbir zaman sormadığı bir soru sormuştu bana: 'Baba artık konuşabilir miyim?'. 'Artık istediğin kadar konuşabilirsin' diye cevap verdim. Yeni vatanımda çok zor günler geçirdim, hala da geçiriyorum, burada bir kızım daha oldu. Kızlarımdan büyüğü hayatının ilk dört yılını geçirdiği diğeri ise çok az gördüğü İstanbul'u taparcasına seviyor. Diğer taraftan ben, hayal kırıklığına uğradığımda, hayatta ya da işimde güçlüklerle karşılaştığımda, kızımın saf dudaklarından dökülen o iki kelimeyi tekrar aklıma getirerek devam etmek için güç alıyorum: 'Baba, konuşabilir miyim?'. (Vlastos, 2013, 293-295).

Atina'da "İstanbul Mutfağı"; Yemekler, Filmler, İmgeler

İstanbul mutfağı; İstanbullu Rumların kimliklerinin ve Yunanlılara göre ayrıcalıklarının belki de en temel unsurudur. İstanbullu (ve Anadolu) Rumların kimliklerinin önemli bir unsuru olarak kabul ettikleri mutfaklarıyla övünmeleri, Mübadiller hakkındaki metinlerde de saptanmıştır. Rumlar; bu farklılığı, seçkinliklerinin ve kozmopolit kültürlerinin önemli bir unsuru olarak görmekteler ve Yunanlıların yemek yapmayı, sofrayı düzenini göçmen Rumlardan öğrendiklerini iddia etmekte (Grigoriou, 2002, 115-117, Tanrıverdi, 2007, 36, 80, 100102-103, Halstead, 2012, 138-148).

Kendisi de 1964 sürgünlerinden olan Yunanlı yönetmen Tassos Boulmetis, İstanbul'dan göç etmek zorunda kalıp yeni vatanları Yunanistan'da da yabancı muamelesi görenlerin hayatını anlattığı; "Mezeler", "Ana yemek", "Tatlılar"

adlı 3 bölümden oluşan filmi Politiki Kuzina'da [İstanbul Mutfağı] mutfağı metafor olarak kullanmıştır (Yaşartürk, 2012, 133-140). İstanbullu Rum kültüründe mutfağın belirleyici öneminden dolayı, Boulmetis'in 1964 Sürgünlerinin öyküsünü ve Yunanistan'da İstanbullu Rum olmayı öyküleştiren [Türkiye'de "Bir Tutam Baharat" adıyla yayınlanan] filminin adının Politiki Kuzina olması, İstanbullu Rum olmayı mutfak metaforlarıyla anlatması, mutfak-kimlik ilişkisinin İstanbullu Rumlar için önemi göz önünde tutulduğunda, uygun bir seçimdir.

Görüşmecilerimizin neredeyse tümü Yunanistan'da iyi yemek yapılmadığı, Yunanlıların yemek yapmayı Türkiyeli göçmenlerden öğrendikleri konusunda hemfikirler. Onlara göre Yunan mutfağı sonradan iyileşmiştir.

"İlk geldiğimizde buranın yemeklerini beğenmiyorduk, biraz fazla yağlıydı, şimdi düzeldi, ama nasıl düzeldi bilmiyorum!!! O bir muammadır. Eskiden burada pastalar çok şekerliydi, şimdi çok güzel pastalar var. Diyebilirim ki, Yunanistan'da yemek kalitesi çok güzel yükseldi. İstanbul'da tarama yapıyorduk, Noel'de hindi dolduruyorduk, masaya daima pastırma, sucuk, çeşitli peynirler koyuyorduk. Ben burada da hala o eski masayı kuruyorum. Kuru baklava hala yaparım. Diğer güzel yemekler ise zaten İstanbul'da da kayboldu." (Kata, kadın, 75).

İstanbul yemekleri yapmak, sadece alışkanlıkları sürdürmekten ibaret bir faaliyet değildir. Rumlar için, İstanbul yemeklerini Atina'da da yapmak ve yemek; yaşam tarzlarını, kimliklerini korumak, yeniden üretmek anlamına gelmektedir. Görüşmecilerimizden İrini'nin sözleriyle İstanbul yemekleri; "gâvur gibi yaşamayı" sürdürmenin aracıdır:

"İstanbullu Rum gibi yaşıyoruz burada. Unutmak da istemiyoruz. Yemeklerimizi de unutmak istemiyoruz. Kızım da 'gâvur' yemekleri öğreniyor. Yani 'gâvur' gibi yaşıyoruz." (İrini, kadın, 67).

Yunan toplumunun İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri konusundaki farkındalılığının artmasında önemli katkısı olan Politiki Kuzina filmi de "İstanbul mutfağının" kimlik oluşturucu özelliğinden yola çıkmıştır. Film, İstanbul mutfağını, İstanbullu Rum olmanın ve kozmopolit Rum kültürünü yansıtan bir metafor olarak kullanmıştır. Halstead'e göre özellikle İstanbullu Rum kadınlar; yaptıkları yemekler ve kendilerine özgü yiyecek-içecek servisiyle İstanbullu kimliklerini korumakta, yerlilerden farklılıklarını göstermekte (Halstead, 2012, 140). Diğer bir deyişle İstanbul Mutfağı, "İstanbullu seçkinliği"nin en önemli ifadelerinden biridir.

Tüm görüşmecilerimiz, 1964 Sürgünlerinin öyküsünü anlatan Politiki Kuzina filmini görmüş, bazıları ise defalarca izlemiş. Yunanistan'da büyük başarı kazanan bu film, Yunanistan'da İstanbullu imajının iyileşmesini ve

İstanbul olmanın bir tür seçkinlik olarak algılanmasını sağlamış. Görüşmecilerimizden, Yunan ve Türk sinemasını yakından takip eden Hristo, bu etkiyi şöyle anlatıyor:

“Politiki Kuzina filmi 6 kez seyrettim! Evveliden Yunanistan’da kimse söylemezdi ailede İstanbullu birinin olduğunu. Ama bu film o kadar başarılı oldu ki, herkes birden ailede bir İstanbullu anneannene, babaanne, dede olduğunu keşfetti.” (Hristo, erkek, 64).

Yine görüşmecilerden, filmi çocuklarıyla izledikten sonra 1964’de nasıl sürgün edildiklerini onlara anlatmak zorunda kalan Kata’yla diğer bir görüşmecimiz Elisavet, Politiki Kuzina filminin 1964 Sürgünleri konusunda duyarlılık oluşturduğuna, bunu yaşanan olayların şiddetine zıt (ama farkındalık yaratma amacına uygun) bir yumuşaklık ve estetik bir dille yaptığını dikkat çekiyorlar.

“Politiki Kuzina çok iyi anlatıyor ama eldivenle ağlatıyor. Yani çok kibar anlatıyordu. Tabii ki bu film yaşanan acıları [bu nedenle] tam anlatmıyordu.” (Kata, kadın, 75).

“Gördüm filmi, çok hoşuma gitti, bunlar [Yunanlılar] kızdılar rejisöre, çok hayal gibi bir film yaptı, gerçekleri yansıtmadı diye. Ben öyle düşünmüyorum. O kadar çirkin ki yaşananlar, eğer tüm yaşananları gösterseydi, ne biz ne siz kaldırabilirdiniz. Bir üçüncü şahıs da bunları gerçek olduğuna inanamazdı. Büyükbabanın bir türlü Atina’ya gelememesi sahnesi beni çok etkiledi. Çünkü eşim Niko’nun babası da uzun süre İstanbul’dan buraya gelemedi. Atina’ya uzun yıllar sonra geldiğinde de üç gün kalıp hemen İstanbul’a döndü.” (Elisavet, kadın, 60).

Görüşmecilerimiz, filmin bazı detayları üzerinde özellikle durdular. Filmin, kolektif ve/veya bireysel hafızayı güçlendiren, Rum kimliğini gündeme taşıyan özellikleri olduğu ifade edildi. İster 1964 Sürgünüyle, isterse de başka zaman ve koşullarda Atina’ya yerleşmiş olsunlar, görüştüğümüz tüm Rumlar filmle özdeşleşme yaşamışlar:

“Politiki Kuzina mükemmel bir film. Beni en çok etkileyen oradaki İstanbullular. O filmin detayları bile süper. İzlerken İstanbullu büyükleri, arkadaşlarımı hatırlattı bana. O dedelerin sağa sola bakması çok komik, aynı var gerçekten.” (Stelios, erkek, 43).

“En etkili sahne tren sahnesidir. O tren sahnesi çok felaketti. Ne zaman aklıma gelse ağlıyorum.” (İrini, kadın, 67).

“Evet, o filmi seyrettim. Hamam sahnesi özellikle güzel! O sahnede subay soruyor: ‘Neden gittiniz?’ ‘Biz gitmedik ki sınır dışı edildik, sürgün edildik’ diyor kahraman.” (Nikos Z., erkek, 69).

“Filmdeki ‘Müslüman olur musun?’ olayı hatalı. Ama o filmdeki Sirkeci garından ayrılış sahnesi tüm ayrıntılarıyla tamamen doğrudur” (Diyonisis, erkek, 83).

Görüşmecilerimizden, Türk ve Yunan sinema ve dizi sektörlerini yakından takip eden meraklı bir izleyici olan Hristo; bu iki ülkenin filmlerinin ve dizilerinin faydasının sadece Yunanlıların Rumların yaşadıklarını bilmesini sağlamaktan ibaret olmadığını belirtmektedir. Hristo'ya göre, diziler ve filmler, Yunanlılarla Türklerin birbirlerini tanımalarını, kendi 'öteki'lerinin insani özelliklerini öğrenmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla, ona göre filmler/diziler, toplumların gerçekliğinin anlaşılıp önyargıların kırılmasında önemli bir etken olmuştur. Hristo, Yunanistan'da gösterilen Türk dizilerinin, Yunanistan'daki Türk algısının olumlu yönde değişmesindeki katkısını şöyle anlatıyor:

“Bu dizilerin, bu filmlerin etkisi çok önemlidir. Türker İnanoğlu sayesinde Yabancı Damat gösterildi burada. Ve insanlar böylece Türkleri gördü. Kimse Türkleri bilmiyordu o ana kadar. Dizinin gösterildiği saatte Yunanistan sokaklarında araba kalmazdı. Chicago Üniversitesi'nde bir araştırma yapıldı. Neden Yunanlılar bu Türk dizilerini bu kadar sevdi diye? Bu diziyle bizim kaybettiğimiz değerlerimizin hala orada [Türkiye] yaşadığını gördük. Dedeye ve büyükanneye saygı, her akşam beraber yemek yemek... Ve insanlar gördüler ki; bu insanlar [Türkler] uzaylı değil, onlar da [kendileri gibi] baba, dede...” (Hristo, erkek, 64).

Sahada yaptığımız görüşmeler ve saha gözlemlerimizden edindiğimiz izlenime göre; Rumlar, çift dilli bir kimlik olan Rumluğun sürdürülmesi amacıyla Türkçeyle/Türkiye ile ilişkiyi korumak için Türk televizyon kanallarını izlemekteler. Yine bazıları, İstanbul'u sık sık ziyaret edip arkadaşlık ilişkilerini korumaya çalışmakta hatta bazen yeni arkadaşlıklar edinmektedir. Bu durum, onların Türkiye'deki gündelik hayattan haberdar olmalarını sağlayarak, hem kimliklerini korumalarına, hem de korudukları kimliklerinin donmuş bir kimlik olarak kalmayıp kendini güncellemesine de yardımcı olmaktadır. Diğer bir deyişle, kimlik medya aracılığıyla dinamik kalmaktadır. Türkiye'nin ve Türkçenin son yıllarda Yunanistan'da popülerleşmesi de bunun sağlanmasına uygun bir ortam sunmaktadır.

6. SONUÇ YERİNE: DEVLET, TOPLUM VE “KAPANMAYAN YARA”

Bu makalede, Rum olmanın İstanbul, İmroz ve Atina'da, yerli ve göçmen olarak yaşanan farklı hallerini; Cumhuriyet dönemi Rum tarihi için kırılma noktasını oluşturan ve 50. yılında bulunduğumuz 1964 sürgünü bağlamında, - öncesi ve sonrasıyla- aktarmaya çalıştık. Bu kimlik, kendi yurdunda dışlanan, kendi ülkesinin devletinin uygulamaları ve toplumunun tepkileriyle göçe

zorlanan, göçten sonra da yeni ülkelerinde yabancı olarak algılananların “yaralı” kimliğidir. Bu “yara”, devlet(ler) ve toplum(lar) ile ilgilidir. Bu nedenle, Atina’da yaşanan Rum kimliğini anlamada ve sorunlarını açıklamada, Türk devleti ve toplumuyla geçmişteki ilişkilerinin halen süren etkisi büyük önem taşımaktadır.

Atina’daki Rumlar, temel kimlik stratejisi olarak Türkiye’de Rum olmaya, Yunanistan’da da Rum kalmaya çalışmışlar, çalışmaktalar. Bu kimlik, şu andaki haliyle, başka oluşturucu unsurların yanısıra yaşanan travmaların etkisiyle de biçimlenmiştir. Bizce, yaşadıkları travmaları aşarak kimliklerini korumaya çalışan Rumlar, “sürgün”ün kendilerinde iz bırakan bir yara olduğu ve bu yarının, daha önce yaşadıkları toplumsal travmalarla birleşerek, halen telafi edilmemiş bir hasara neden olduğu konusunda hemfikirler.

“Ben 1964 yılında çocuk sayılırdım. Ben de sizin gibi Türk milli eğitim okullarında okuyan biriydim ve bir sürü şeyi bilmiyordum. Buraya geldikten sonra 1964’de yaşananları öğrendim. Mesela anneannem hep ağlardı, onlar da Kapadokya’dan kovulmuşlar. Rumlar devamlı kovulan bir toplum olmuş. Yunanistan savaşı kaybetmiş olabilir ama vatanlar boşaltılmaz, biz niye Kapadokya’yı boşalttık ben onu da anlamış değilim bugüne kadar.” (Elisavet, kadın, 60).

“Bu devlet [Türkiye Cumhuriyeti], hiçbir zaman bizi Türk vatandaşı olarak görmedi. Ecnebi olarak gördü. Oysa benim başka yerde akrabam yoktu ki! Ama bana hep ecnebi diyorlardı. Bizim Kıbrıs ile de hiçbir alakamız yoktu, hatta onlardan nefret ederiz. Ama Kıbrıs’ın bedelini tek ödeyen de yine biz olduk. Müteakabiliyet sorunu halledilmeli... Bana niçin böyle davranıyorsun? Batı Trakyalılara karşı rehin tutuluyor hissettik kendimizi. 1970’li yıllarda Rum karşıtı filmleri korku içinde seyrediyorduk... Oysa bütün azınlıklar, Osmanlı döneminde çok iyi yaşıyordu. Bu milliyetçilik yaptı [kötülükleri], bizi bu hale getirdi. Oysa ben İstanbul’da Yunan konsolosluğunun nerde olduğunu dahi bilmezdim. Ne de ailem bilirdi. Çünkü Yunanistan ile hiçbir alakamız yoktu. Bana burada da diyorlar ki; ‘aaa siz Kapodakyalılar da çok Türksünüz’ (Hristo, erkek, 64).

Rumlar, yakın tarihlerinde yaşadıklarını; birbiri ardına açılan, kapanmayan yaralar olarak düşünmekte. Bundan sonra devlet ve toplum nezdinde yapılacak telafi girişimlerle, bu yara kapanmasa da acıları azaltılabilir ya da ders alınarak gelecek daha iyi kurulabilir.

“6-7 Eylülde yine en büyük acı vardı. Ben daha lisedeydim. Zapyon Lisesinde okuyordum. Eskiden Zappa’nın statüsü (heykeli) vardı. 1955’de, o statüyü kırdılar. 2010 senesinde o statüyü tekrar yerine yerleştirdiler. Ben orada ağlamaya başladım. Oraya buradaki mezunlar derneğinin başkanı olarak gitmiştim. Yara kapanmaz. Bana göre (aslında) o heykel yerine konmuş olmadı. Geçmiş telafi edilmez ama gelecekte tekrar böyle şeyler olmasın

isterim. Herkese aynı muamele edilmeli, bu müslim bu gayrimüslim olmaz. Eşitlik olmalı, bundan sonrası için temennim budur.” (Kata, kadın, 75).

“Yaralar çok. Ama bunu asıl, zorunlu sürgünü yaşayanlara sormanız lazım, ben o sürgünü yaşamadığım için bilemem. Sürgün, tabi anlaşılır bir şey değil! 6-7 Eylül olayları da öyle. Şimdi burada otururken kapının düştüğünü düşünsenize. Öyle bir şey oldu. Ancak sizin bu suallerinizi görmemiz bile bizim için çok değerli.” (Elisavet, kadın, 60).

Özellikle 1964 Sürgünleri için yaşananlar bir “yara”dır. Bu yara kapanmamıştır ve birçok sürgüne göre kapanmaz da ama (devletten ve toplumdaki bazı beklentilerin yerine getirilmesiyle) küçülebilir, acısı azaltılabilir.

“Benim için olmaz, bu yara kapanmaz. Bütün bunlar yukarıdan geldi, memleket için kurban verildi(k). Şimdi de krizden dolayı burada çok zor günler geçiriyoruz. Benim iki çocuğum da işsiz. Benim için bu yara kapanmaz, yara zannedirim hiçbir zaman gitmeyecek.” (İrini, kadın, 67).

“Yaradır bu ama ben bir kenara bıraktım.” (Diyonisis, erkek, 83).

“Bu yara kapanmaz, gördüğüm kadarıyla onların (1964 Sürgünleri) travmaları hakikaten büyük. Ben planlı bir şekilde göç ettim.” (Hristo, erkek, 64).

“Bu yarayı kapatamıyorum, fakat gittikçe, sizinle temas ettiğim için, konuştuğum için, bu büyük yara yavaş yavaş küçülüyor. Hepsini kapanmadı bu yaranın, yavaş yavaş kapanıyor.” (Niko K., erkek, 55).

“Zaman en büyük ilaç. Ama tabi o da bir dereceye kadar, muhakkak. İnsanda bazı şeyler kalıyor. Benim acım, benim travmam başkalarına nazaran daha azdır.” (Stelios, erkek, 43).

Atina'daki Rumların, göçün travmasını ve zararlarını kısmen de olsa telafi edilmesi için devletten beklentileri bulunmaktadır. Çeşitli dernekler bu nedenle devlet kurumlarıyla ilişki kurmakta ve iletişimi korumaktalar:

“Devletten çok, çok beklentim var. Gittikçe, yavaş yavaş vaziyet iyileşiyor. Çünkü artık birbirimizle temas ettiğimiz için hergün vaziyet daha iyiye gidiyor. Çünkü yavaş yavaş bizi anladılar. Hükümet olsun, insanlar olsun. Bu yeni hükümetle birlikte anladılar ki bizim vaziyetimizin kötü olmasına gerek yoktu. Bizim hiçbir kabahatimiz yoktu. Askere de gidiyorduk. Yalnız Müslüman değildik, Hristiyandık. Biz İmrozluların hiç suçu yoktu. Davutoğlu [Ahmet Davutoğlu(Dönemin Dışişleri Bakanı)] çok güzel konuştu buraya geldiğinde. Askerlik kâğıdınız yoksa bile gelin müracaat edin vatandaşlık vereceğiz tekrardan dedi. Türk vatandaşlığı 10 bin lira idi, şimdi 6 bin lira oldu. Şimdi bedeli daha da azalsın diye bekliyorum: Eğer olursa

alacağım Türk vatandaşlığı. Çünkü Yunanistan'da ekonomik vaziyet çok kötü." (Niko K., erkek, 55).

"Devletten [özel] hiçbir şey beklemiyorum. Bir şey istemiyorum. Hükümet bize mülklerimizi verirse tabi döneceğiz. Bizim Galata'da iki tane dükkânımız vardı. İstimlâk olmuş. Üç ev de gitti." (Teologos, erkek, 82).

Geri dönüş konusunda ise ikircikli bir durum sözkonusu. Rumlar, hem onlarca yıldır yaşadıkları yeni vatanlarında bir hayat kurmuş olduklarından, hem aradan geçen zaman içinde evlerini, dükkânlarını, iş bağlantılarını yitirdiklerinden, hem de cemaatin çoğunluğunun artık Yunanistan'da yaşıyor olmasından ve aile düzenlerinden dolayı geri dönüşü pek gerçekçi bulmuyorlar. Atalarının yaşadığı sürgünlerin anılarıyla büyümüş, hep sürülmekten bıkmış olanlar da var. Ancak, Türkiye'ye geri dönme seçeneğini tümünden dışlamayan, kalıcı ya da geçici olarak eski yurtlarına yerleşme ya da sık sık gelip gitmeyi düşünenler de mevcut. 1999'dan beri ivme kazanan Yunanistan'la ilişkilerin iyileşme sürecinin devam etmesi, Türkiye'nin devlet kurumlarının ve yetkililerinin yurtdışındaki Rumlarla artık iletişim kurması, Rumların bazı sorunlarını -en azından kısmen- çözmesi gibi olumlu gelişmeler, bu konuda cesaretlenmelerini sağlamaktadır.

"Benim çifte vatandaşlığım var, bedelli askerliğimi de 2000 yılında yaptım. Bizim dernek olarak Türkiye hükümeti ile bağlantılarımız var. Görüşmeler yapıyoruz, hem başbakan hem de cumhurbaşkanı İmroz'a gittiğinde onlara taleplerimizi ilettik. Büyükelçilikle de ilişkilerimiz var. Yapılan taleplerimizden birisi kabul edildi. Orada okul açıldı. Hükümet, bizimle ilgili bazı iyileştirmeler yaptı. Tabi bu toplum düzeyine de indirilmeli. Onun dışında son senelerde oradaki kamuoyunda da söylem biraz değişmeye başladı. Belediye başkanı bir röportajında 'Gidenler hepiniz geri dönün' dedi. Söylemek kolay. Bunların hepsinin geri dönmesi için bu sefer biraz da pozitif ayrımcılık yapılmalı. Bana destek ver, kredi ver veya başka arazi ver, adam adaya gelmiş 30-40 senedir orada, onun elinden almayalım toprağını tamam ama bana başka arazi ver. Sadece söylemek kolay, masrafı da yok. Türkiye'deki toplum bizim hakkımızda bir şeyler öğrenirse, mutlaka bakış açısı değişir. Ben aynı zamanda İzmir Ticaret Odasını da temsil ediyorum. Devamlı gidip geliyoruz organizasyonlarla falan. İnsanlar birbirlerini tanırca, ilişkiler gelişirse aradaki bu önyargılar da azalır diyorum. 10 sene önce hadi gidelim diyordum bir Yunanlı iş adamına, 'ya Stelyo bizi öldürürler orada' diyordu. Bir Türk iş adamına diyordum hadi [Yunanistan'a] gidelim, 'ya Stelyo bizi iyi karşılamazlar, tatsızlık olur' diyordu. Çünkü iki tarafta da ya 'Yunanlılar canavar' ya 'Türkler canavar' düşüncesi var." (Stelios, erkek, 43).

"Şimdi bize soruyorlar, dönmeyecek misiniz diye. Eee hadi gel, hadi git, biz şey miyiz. Niğde'den oraya (İstanbul'a) at, daha sonra oradan da at. İstanbul

da tabi değişti. Nereye gideyim, Bakırköy tamamen değişmiş, neyse biz de buraya biraz alıştık. Ama tabi şoye bir arzum var, bir iş vesilesiyle belki, her sene üç ay İstanbul'da kalsaydım çok mutlu olurdum.” (Elisavet, kadın, 60).

İki mekânda yaşayıp sosyalleşen, kendilerine Yunanistan'da yeniden yaşam kuran ama akılları hep memleketlerinde kalan Atina'daki Yunan ya da Türk uyruklu Rumlar, Türkiye'de “Yunanlı” Yunanistan'da “Türk” olarak damgalanmanın sorunlarını yaşamışlar. İki mekanda da zaman zaman yabancı, zaman zaman yerli muamelesi g rmuşler. Ama sonunda, g ç ettiklerindeki yaşları ve sosyal sermayelerine göre değişen düzeylerde de olsa, Yunanistan'a entegre olmuşlar. G r şmemizin  oğunu İngilizce gerçekleştirdiğimiz Nikos Z.'nin bize son cümlesi olarak Türkçe ve İngilizce söylediği şu sözler, belki de Atina'da Rum olma halinin kısmi bir özetidir:

“Türkçede en sevdiğim söz ‘Yaşasın Memleket!’. But I don't know which memleket.” (Nikos Z., erkek, 69).

KAYNAKÇA

AKAR, R. & DEMİR, H. (2014), İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'de Rumların Sınırdışı Edilmeleri, Doğan Kitap, İstanbul.

AKAR, R. (2012), "Dış Politikanın Rehineleri: Rumların 1964'te Sürgün Edilmesi", in İstanbul Rumları- Bugün ve Yarın, İstos Yayınları, İstanbul.

AKGÖNÜL, S. (2014), "Kovmakla Biter", Altüst, sayı 12, s. 25.

AKGÖNÜL, S. (2011), Azınlık. Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar, BGST Yayınları, İstanbul.

AKGÖNÜL, S. (2012), Türkiye Rumları. Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

AKTAR, C. (2014), "Bir zamanlar Rumlar Vardı", Altüst, sayı 12, Nisan-Haziran, s. 23.

ALEXANDRIS, A. (2012), "Türkiye'nin İmroz ve Bozcada Politikası (1912-2012)", in TANSUÇ Feryal (der.), İmroz Rumları, Gökçeada üzerine, Heyamola yay., İstanbul, s.151-202.

ALEXANDRIS, A. (1992), The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Athens: Centre For Asia Minor Studies.

ANASTASSIADOU, M. & DUMONT, P. (2003), Une mémoire pour la ville: la communauté grecque d'Istanbul en 2003, les dossiers de l'IFEA, série: la Turquie aujourd'hui, no:16, Istanbul.

ANASTASSIADOU, M. (2009), "Greek Orthodox immigrants and modes of integration within the urban society of Istanbul (1850-1923), Mediterranean Historical Review, Vol. 24, No. 2, s. 151-167.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09518960903491471>

BABÜL, E. (2012), « İmroz'da tanınma siyasetleri, ulusal vatandaşlık, yerel aidiyet ve toplumsal hafıza », in in TANSUÇ Feryal (der.), İmroz Rumları, Gökçeada üzerine, Heyamola yay., İstanbul, s. 228-256.

BALCI, D. (2013), Yeşilçam'da Öteki Olmak. Başlangıcından 1980'lere Türkiye Sinemasında Gayrimüslim Temsilleri, Kolektif Kitap, İstanbul.

BALİ, R. N. (2010), 6-7 Eylül 1955 Olayları. Tanıklar - Hatıralar, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

BOUTARAS, M. (2012), "İmrozun eğitim serüveni", in TANSUĞ Feryal (der.), İmroz Rumları, Heyamola Yay. İstanbul, s. 110-150.

BOZİS, S. (2011), İstanbul Rumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

BRUNEAU, M. (sous la dir.) (1998), Les Grecs pontiques, Diaspora, identité, territoires, CNRS éditions, Paris.

CHIGNIER-RIBOULON, F. (2000), "La Banlieue, Entre Culture Populaire De L'honneur et Sentiment de Marginalisation", Géographie et Culture, no :33, s. 77-79.

CLAVAL, P. (1996), "Le territoire dans la transition à la postmodernité", Géographie et Cultures, no: 20, , 93-112.

Dİ MÉO, G. (2002), "L'identité: Une Médiation Essentielle Du Rapport", Espace/Société, no: 77, s.175-184.

ERGİNSOY, B. G. (2006), Adalılar. İmroz'dan Gökçeada'ya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

GOFFMAN, E. (1976), Stigmate : les usages sociaux des handicaps, Les Editions de Minuit, Paris.

GÖKTÜRK, D. (2011), Sosyal Levent Soysal, Türelî İpek, İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa, Metis Yay, İstanbul.

GRIGORIOU, P. (2002), "Grecs d'Asie mineure – Grecs du continent. Altérité et identités durant la guerre gréco-turque en Asie mineure (1919-1922)", Etudes balkaniques, 9, s.115-132.

HALSTEAD, H. (2012), Heirs to Byzantium: Multidirectional Narrative and Identity Amongst the Istanbul-Greek Migrant Community in Greece, MA (by research), University of York, Department of History.

IRMAK, H. (2010), Yaşadığım Kurtuluş, İstanbul'da Bir Kadim Semt, Aras yay., İstanbul.

KALOUMENOS, D. (2001), The Crucifixion of Christianity, Ther Historic Truth Concerning The Events in Constantinople of 6-7 September 1955, kendi yayını, 4.baskı, Atina.

KOÇOĞLU, Y. (2003), Hatırlıyorum. Türkiye'de Gayrimüslim Hayatlar, Metis Yayınları, İstanbul,.

KOLODONY, E. (1982), Samothrace sur Neckar, des migrants grecs dans l'agglomération de Stuttgart, Institut de Recherches Méditerranéennes, Centre d'Etude de Géographie Méditerranéenne, G.I.S. Méditerranée, Aix-en-Provence.

MARTI, P. (2008), « Identité et stratégies identitaires », EMPAN, no:71, s.56-59.

MOZERE, L., PERALDI, M., REY, H. (1999), Intelligence des banlieues, Eds. de l'aube, Paris.

POCHE, B. (2000), "La Sociologie et la Question de l'Espace", in PAGÈS Dominique, Territoires Sous Influence, L'Harmattan, Paris.

ROMAİN, ÖRS İ. (2006), "Beyond the Greek and Turkish Dichotomy: The Rum Polites of Istanbul and Athens", South European Society and Politics, Vol. 11, no. 1, s. 79-94.

ROMAİN, ÖRS İ. (2014), "Göç Eden Kent Kimliği", Altüst, Sayı 12, s. 26-27.

ROMAİN, ÖRS İ. (2012), "Şehrin' Diasporası: Atina'da Yaşayan İstanbullu Rumlar", in İstanbul Rumları-Bugün ve Yarın, İstos Yay., İstanbul.

SCHÜTZ, A. (1987), Le chercheur et le quotidien, Méridiens, Paris.

SÖZERİ, C. (2014), "Kıbrıs Meselesinin Rehinleri: Basının Gözüyle 1964 Sürgünleri", in '20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri' Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, s. 45-49.

TABOADA-LEONETTI, I. (1998), « Stratégies identitaires et minorités : le point de vue du sociologue » in CAMİLLERİ Carmel, KASTERSZTEİN Joseph, LİPIANSKY Edmond-Marc..., Stratégies Identitaires, PUF, Paris, s. 43-83.

TANRIVERDİ, A. (Fıstık Ahmet) (2007), Atina'daki Büyükkada, Adalı Yayınları, İstanbul.

THEODORIDES, A. (2014), "İlk Sürgünler: Geri Dönüşsüz Bir Yolculuğun Hikâyeleri", '20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri' Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, s. 33-41.

TURAN, Ç., PEKİN, M., GÜVENÇ, S. (2010), Hasretim İstanbul – İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri, Express Basımevi, İstanbul.

UZUNOĞLU, N. (2014), "1964'te İstanbullu Rumların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi. Bu Uygulamanın Onların Sosyal Psikolojisinde Yarattığı Etkiler", in '20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri' Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, s. 53-56.

VERGETI, M. (1998), "L'Identité pontique en Grèce, Le lien des générations avec leur territoire de référence", in BRUNEAU Michel, Les Grecs pontiques, diaspora, identité, territoires, CNRS éd., Paris, s.201-212

VISONNEAU, G. (2002), L'identit  Culturelle, Armand Collin, Paris.

VLASTOS, Y. (2013), Baba Konuşabilir miyim?, İstos Yayınları, İstanbul.

YAŞARTÜRK, G. (2012), Türk Sinemasında Rumlar, Agora Kitaplığı, İstanbul.

alternatif politika

Effects Of Armed Conflict On Educational Outcomes In Turkey

Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 2. (Eylül 2014) Sayfa. 195-253.

Yazar: Ali BERKER (Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat Bölümü)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

EFFECTS OF ARMED CONFLICT ON EDUCATIONAL OUTCOMES IN TURKEY¹

Ali BERKER

ABSTRACT

This study is the first attempt to evaluate the educational consequences of a 30-year-old internal armed conflict between the Turkish state and Kurdish insurgents, one manifestation of Turkey's prolonged Kurdish problem. To tackle the endogeneity of conflict and omitted variable bias, I implement a difference-in-differences estimation method, in which I exploit variations in exposure to conflict across provinces and over time. Estimation results suggest the presence of a robust negative association between exposure to conflict and children's educational outcomes. This estimated negative association appears to be stronger for female children, for upper-secondary school outcomes, and for those who are exposed to conflict for a longer time period. The robustness analyses purport that the conflict's estimated negative impacts are unlikely to be driven by either conflict-induced migration or underlying province-specific trends.

Keywords: Armed conflict, educational attainment, Turkey.

¹ I conducted this research during my postdoctoral studies at two institutions: Max Planck Institute for Demographic Research (Germany) and Population Studies Center, University of Michigan (USA). My studies at these institutions were supported by TÜBİTAK-Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG)-2225: European Scientific Exchange Scholarship Program and TÜBİTAK-2219: Postdoctoral Research Scholarship Program. I am grateful Ahmet İçduygu, Rainer Heuer, David Lam, İnsan Tunalı for their support and helpful comments. Any errors are mine.

INTRODUCTION

In the past twenty years there has been a growing research interest in both the causes and consequences of internal armed conflict in economic literature (Blattman and Miguel 2009). One line of research on conflict devotes significant effort to understanding the link between exposure to conflict and human capital outcomes.² Studying such a link is important because disruptions in human capital accumulation are unlikely to be confined to the generations exposed to it; future generations are likely to be affected as well. Thus verifying contemporaneous and intergenerational causal impacts of conflict on human capital outcomes could be a critical policy input for stakeholders in conflict-afflicted countries in their efforts to end conflict and design a sustainable and lasting post-conflict period.

This study aims to contribute to this growing literature on the empirical front by estimating the educational consequences of internal armed conflict in Turkey. In the last 30 years, conflict that has been clustered in Turkey's provinces located in the East and Southeast Anatolia Regions³ has deteriorated the social and development for both these conflict-exposed provinces and Turkey as a whole. Armed conflict occurring between state military forces and Kurdish insurgents, the Kurdistan Workers Party (PKK), resulted in 29,607 individuals killed and 18,644 injured during the 1984-2004 time period (Bila, 2004). Furthermore, 945 village and 2,021 hamlets had been evacuated for security reasons, and, consequently, about one million individuals were forced to leave their places of residence in the East Region (TBMM, 1998; HUNEE, 2006). Armed conflict in Turkey may also have affected human capital outcomes for individuals in the conflict region by worsening conditions that determine the demand and supply of human capital investments. To evaluate whether and to what extent the 30 years of armed conflict in Turkey has altered human capital outcomes, I examine educational outcomes, which have been proved to be most important determinant of individuals' economic and social well-being, as well as that of their offspring.

As observed in Turkey, when examining the educational consequences of armed conflict concentrated in a particular region, several methodological problems must be addressed to estimate the causal impact of conflict. First,

² For studies on the impacts of conflict on children's educational outcomes, see: Akbulut-Yüksel (2009), Swee (2009), Chamarbagwala and Moran (2008), Akresh and Walque (2008), Merrouche (2006), and Olga (2006); for studies on its impacts on children's health outcomes, see: Akbulut-Yüksel (2009), Guerrero-Serdan (2009), and Bundervoet et al. (2009).

³ For the sake of brevity, the East and Southeast Anatolia Regions of Turkey are hereafter referred to as the East Region.

regions are not randomly selected to suffer from the horrors of conflict in the sense that the conflict region may significantly and permanently differ from other regions of the country. Even before the conflict in Turkey, for example, the East Region had been construed as the least developed region, and it featured unorganized and widely scattered settlements, a lower level of urbanization, and a lower level of infrastructure investments for basic needs, such as water, electricity, and transportation; it also had a unique ethnic structure, in that the majority of the population is composed of Kurds. Because these region-specific characteristics may be related simultaneously to both the onset of conflict and lower educational outcomes in the region, failure to account for region-specific characteristics may lead to an omitted variable bias, contaminating the estimates of the conflict's impact on educational outcomes.

Somewhat related to the first problem, the second problem is that the causality between armed conflict and educational outcomes may run in opposite directions. While conflict reduces educational outcomes, lower educational outcomes may also cause the onset of conflict. For example, lower educational outcomes for individuals in the conflict region may hinder their success in the labor market, thereby reducing their opportunity cost of uprising against the central government.⁴

To remedy problems associated with an omitted variable bias and the endogeneity of the conflict's occurrence, I use time and geographical variations in exposure to conflict that has been ongoing since 1984. First, to measure time variations in exposure to conflict, I utilize information from the 1985 Turkish Census to identify 16-20 and 18-20 year-old individuals who were not exposed to conflict. Similarly, using the 1990 and 2000 Turkish Censuses, I extract information for the same age group but who were exposed to conflict. Second, to measure geographical variations in exposure to conflict, provinces in the East Region of Turkey that had been governed by the state emergency law are defined as provinces exposed to conflict (conflict provinces), while the remaining provinces are defined as provinces not exposed to conflict (non-conflict provinces). I then calculate the extent to which differences in educational outcomes of the specified age group between 1985 and 1990 and between 1985 and 2000 differ between conflict and non-conflict provinces. These difference-in-differences (DD) estimates may capture the causal impacts of conflict on children's educational outcomes. The first-differencing between different time periods sweeps out the province-specific fixed effects, whereas the second-

⁴ It is noteworthy that while poor economic conditions and low level of resource endowment may cause researchers to observe lower educational outcomes, these same factors may also depress incentives to uprising, thus weakening the link stated above between the onset of conflict and lower educational outcomes (Blattman and Miguel, 2009).

differencing between provinces sweeps out the time--specific (cohort-specific) fixed effects.

Consistent through the main regression analysis and its robustness checks, I provide evidence that exposure to conflict may reduce the educational attainment of children residing in conflict provinces. In particular, despite improvements in educational outcomes observed for the last three decades in all provinces regardless of their different exposure to conflict, among 16-20 year olds, the DD estimates of the baseline specification suggest that those who were exposed to conflict are less likely to have completed lower-secondary school in both 1990 and 2000 than in 1985, compared to their peers who are not exposed to conflict. Exhibiting a similar pattern, among the 18-20 year olds, the adverse consequences of conflict are much more pronounced for the likelihood of completing upper-secondary school. For both educational outcomes, the conflict's negative estimated effects are greater for 2000, after 16 years of exposure to conflict, than 1990, after 6 years of exposure to conflict, which is consistent with the expectation that the longer exposure to the conflict, the greater is the adverse impact of armed conflict on children's educational outcomes. Furthermore, these estimated effects are found to be greater for female children than their male peers, confirming the findings of both labor and development economics, in the sense that negative shocks are likely to reduce females' educational outcomes more than males'.

The remainder of the paper is structured as follows. The next section provides a brief historical account of armed conflict in Turkey. The third section explains the possible channels through which exposure to conflict may influence children's education outcomes and conveys basic findings of previous studies. The fourth section introduces the DD estimation strategy. The fifth section presents gender differences in the conflict's estimated impacts and discusses the results of a robustness analysis to determine whether the conflict's estimated negative impacts are driven by conflict-induced changes in cross-province migration or whether they are artifacts of province-specific underlying trends. The final section concludes. In addition, for the sake of brevity, I design a Web Appendix that provides further information on the empirical analysis performed for this study.

1. BACKGROUND INFORMATION ON ARMED CONFLICT IN TURKEY

Different from non-conflict provinces, conflict-provinces located in the East Region of Turkey have been densely populated by Kurds, which constitutes the second-largest ethnic group in Turkey. As Turkish Statistical Institute no longer published information on individuals' ethnic background after the 1965 Turkish

Census and removed ethnicity-related questions from the census questionnaire starting in the 1990 Census, there has been no consensus on the size of Turkey's Kurdish population. Estimates range from about 5 to 16 million, given that Turkey's total population is about 71.5 million according to the latest official statistics (Izady, 1992; Mutlu, 1996; Koç et al., 2008).

This varying ethnic composition of the population, however, does not constitute the only difference between conflict and non-conflict provinces. As documented in Table A1 of the Web Appendix, even during the period prior to the conflict's occurrence, conflict provinces have more characteristics of a rural economic and social setting than non-conflict provinces. Specifically, descriptive statistics obtained from the 1985 Census data indicate that while among the working-age population (ages 25-64) employment opportunities were higher in conflict provinces (72.3%) than non-conflict provinces (64.8%), agricultural employment seems to be the main source of income-generating activities, with 74.3% of the working-age population being employed in conflict provinces, compared with 52.1% in non-conflict provinces. Accordingly, only a negligible portion of the employed working-age population, 3.3%, performed any sort of activity in the manufacturing sector in conflict provinces, compared to 12.5% in non-conflict provinces. Not surprisingly, echoing differences in the distribution of employment activities, conflict provinces were endowed with less human capital than non-conflict provinces. For instance, for the population over 25 years old, residents of conflict provinces (5.4%) are less likely to have an upper-secondary school degree or higher than their counterparts in non-conflict provinces (10%). Finally, consistent with differences in employment and educational outcomes, conflict provinces are more likely to be composed of rural areas than non-conflict provinces.

For the period preceding the armed conflict in Turkey, these differences in basic indicators can be seen as verifying the historical fact that during the twentieth century, the East Region, that is, where conflict provinces are located, has benefited the least from Turkey's modernization attempts (Izady, 1992, Mutlu, 1996, 2002; Kirişci and Winrow, 1997; Bozarslan, 2001; Heper, 2007, McDowal, 2007). It could be argued that grievances and mistrust that emerged between the region's individuals and the state because of the Kurdish uprising and their suppression during the early period of the Republic of Turkey, the persistence of the region's feudal structure, its lower geographical endowments, the low level of private investments, and government sanctions on Kurdish population in performing their social and cultural rights have prevented the East Region's economic and social development.

Within such an economic and social environment, in 1984, the PKK, an armed separatist and illegal group founded in 1978, launched an armed struggle

against the central government by attacking Turkish military establishments in Eruh and Şemdinli, which are located in the Southeast Region of Turkey. While the PKK's objectives appear to have changed over time, ranging from establishing an independent Kurdish state in the Middle East to seeking more enhanced political and cultural rights for Turkey's Kurdish population, this armed conflict continued between state military forces and the PKK until the PKK's leader, Abdullah Öcalan, was captured in 1999. Although the armed conflict ceased between 1999 and 2003, since 2004 it has resurged, though at a much lower intensity. As a result of armed conflict in Turkey, during the 1984-2004 period, 29,607 individuals lost their lives, including 5,619 members of state security forces, 19,453 members of the PKK, and 4,535 civilians (Bila, 2004). Furthermore, to weaken the government authority in the East Region, until 1994, the PKK made several attacks on public personal and institutions, including those that provide educational services (Kirisci and Winrow, 1997). In the conflict province, 128 teachers lost their lives between 1984 and 1994; and 5,210 school were closed down between 1992 and 1994.

To effectively suppress the PKK forces, the Turkish government implemented an important regulation, which plays a critical role in determining the structure of the DD framework applied in this study. Specifically, it introduced the state emergency law in 1987 for provinces that experienced intensive clashes between military forces and the PKK (Kirisci and Winrow, 1997; Jacoby, 2005).⁵ Similar to martial law under military authority, the state emergency law vested significant authority in the governor of the region of state emergency to control mass media coverage, to change individuals' places of residence, and to prohibit public meetings, demonstrations, as well as strikes. The state emergency law was entirely abolished in 2002 in all provinces where it had been implemented.

⁵ State emergency law had governed conflict provinces under two specific statuses. Those that are categorized as the first status are strictly subject to this law. The remaining provinces, defined as adjacent/contiguous (*mucavir*) provinces, are also regulated by state emergency law, but with less stringent rules. During the time period in which the state emergency law was effective with varying length across provinces, the provinces' legal status may have switched between these two statuses. Without being mutually exclusive, conflict provinces governed in the first status include Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van; those who are defined only as the contiguous provinces are Adıyaman and Muş. Therefore, while a total of 13 provinces were effectively governed by the state emergency law during the 1987-2002 period, in order to be able identify each provinces across three years of the Census data, Batman, Hakkari, Mardin, Şırnak, and Siirt are all grouped together and recorded as Hakkari, yielding a total of 9 conflict province out of 65 recoded provinces. See Table A2 in the Web Appendix for further details regarding the recoding of provinces. Finally, it is important to note that although conflict provinces exhibited variations in enforcing the state emergency law and its effective time period, the empirical method implemented this study treats all conflict provinces uniformly in conceptualizing the implementation of the state emergency law within the framework of the DD estimation method.

In addition to introducing the state emergency law, the Turkish government institutionalized the village guard system in rural areas of conflict provinces to break down the PKK's dominance within rural settlements; to cut down its logistic support from the local rural population in terms of providing food and shelter; and to benefit from local individuals who know the characteristics of the geographically difficult conflict region in military operations (Kurban et al., 2006; McDowal, 2007). As of 2006, 57,174 individual served as village guards in conflict provinces.

In conflict provinces, the civil population, particularly those living in rural areas, had been under crossfire from both sides of the armed conflict (Kirişçi and Winrow, 1997; Gunter, 1997; Bozarlan, 2001). From one side, the PKK oppressed the civil population to extract financial, material, and human resources for their movement, perpetrating human right violations in these provinces. From the other side, in response to the PKK's attacks, while the Turkish state militarily defended the integrity of its territory, at least some state apparatuses committed human rights violations in conflict provinces, including mistreatment of prisoners held in detention; the disappearances and illegal killings of politicians and important social figures, journalists, and other dissidents; and increased political and cultural sanctions. More importantly to destroy the PKK's local infrastructure in which food, shelter, and economic and political supports are provided, the Turkish government evacuated several villages and hamlets settlements, particularly those that refused to join the village guard system. Given that conflict provinces have historically been construed as migrant-giving regions, the conflict caused conflict-induced migrants, some who voluntarily left their local residences because of their security concerns and others who were forcedly displaced from their local residences. While it has been reported that 945 villages and 2,021 hamlets were evacuated between 1986 and 2005, there is no consensus yet on the magnitude of conflict-induced migrants, particularly for that of displaced population, whose estimates range from 385,000 to 4 million individuals. In this regard, the most reliable estimates can be obtained from the Turkey Migration and Internally Displaced Population Survey: 2004-2006 (TMIDPS), which was conducted to determine the size and characteristics of the displaced population. The results of the TMIPDS suggest that between 953,680 and 1,202,200 individuals left conflict provinces for security reasons during the 1986-2005 period.

In summary, the 30-year-old armed conflict in Turkey has devastating consequences in terms of physical destruction and socio-economic deprivation for the conflict-exposed population. Furthermore, as observed in Turkey's case, the conflict's negative consequences are aggravated by human-rights violations and conflict-induced population movements. In this regard, after outlining the

main pathways through which the conflict may affect individuals' educational investments, the empirical section of the paper turns to examining whether and to what extent exposure to conflict alters individuals' educational outcomes.

2. THEORETICAL BACKGROUND AND PREVIOUS EMPIRICAL LITERATURE

An armed conflict occurring within a country may influence educational outcomes, mainly through its effects on both the demand and supply of education (Deninger, 2003; Shemyakina, 2006; Justino, 2007; Lai and Thyne, 2007; Blattman and Miguel, 2009). The conflict may damage school buildings, facilities, and other education-related infrastructure and may lead to an insecure environment in which academic and administrative personnel cannot efficiently provide educational services, interrupting the supply of educational services.

The conflict may also depress the demand for education, further exacerbating its negative consequences for educational outcomes. With the onset of conflict, for example, increasing outflows of economic activities and investments from the conflict region, and thereby deteriorating labor market opportunities, may generate a negative economic shock at different levels of decision-making units, such as a province, a community, and a household. Considering that education is a normal good, this shock may reduce the demand for education. Indeed, to mitigate the adverse effects of conflict-induced economic shock--that is, to be able smooth their consumption behavior--parents may take their children out of school and send them into the labor market. In contrast to such a negative income effect, however, the substitution effect may operate in the opposite direction. In particular, conflict-induced reductions in both the likelihood of being employed and wages may lower the opportunity cost of schooling, alleviating the negative consequences of the income effect for the schooling behavior of conflict-exposed children.

In addition to these contemporaneous effects, if the conflict itself and its negative economic consequences are anticipated to last for a longer time period, exposure to conflict may further depress the demand for education by diminishing the expected economic return to education. More importantly, such a negative intertemporal effect of conflict may be intensified, because conflict shortens the time horizon in which individuals can reap the benefits of their educational investments. Furthermore, increases in difficulties associated with access to educational services and decreases in the quality of education received may raise both the financial and psychic costs of acquiring education for children in the conflict region, thereby lowering children's educational outcomes.

Finally, the negative educational consequences of conflict may also operate through its impacts on the household's demographic composition: The conflict-induced rearrangement of the labor division within the household brings more responsibilities for children in both home production and income-generating activities, forcing them to leave school. The loss of an adult wage earner in the household because of exposure to conflict, for example, may compel children to work, reducing their educational outcomes. Along with reductions in household income and the reallocation of tasks within the household, the loss of a family member, particularly a parent or a sibling, may hinder children's psychological development, which is closely related to their educational success.

Other channels, however, may weaken these negative impacts of armed conflict on educational outcomes that arise from simple demand and supply considerations. One possible channel is that families originally from conflict provinces and that are exposed to conflict, particularly Kurdish families, may increase their children's educational investment to mitigate the negative consequences of conflict-induced discrimination against them and/or those of the misperception that all individuals from conflict provinces are associated with the insurgent group, the PKK.⁶ It is also possible that to the degree returns to physical capital suffer more from the conflict than returns to human capital, families are more likely to divert their resources for their children's human capital (educational) investments than physical capital investments.

When considering these possible channels altogether, it is difficult to claim that the direction of causation is unilateral, running from the conflict to educational outcomes (Collier and Hoeffler, 1998, 2001; Deininger, 2003; Blattman and Miguel, 2009; Miguel et al., 2004). For the region with the lowest economic and social development, the East Region of Turkey in this study, resulting, in part, from its low level of human capital stock, the conflict-exposed region may fail to retain and attract economic investments that generate income-generating opportunities and necessary instruments, such as more human capital investments, to achieve a higher economic and social well-being, falling into a poverty trap. Along with this poverty trap, as observed for Turkey in the last three decades, with the introduction of market-oriented reforms, relative improvements of economic and social conditions in other regions of the country cause residents of the least developed region to feel that they may be discriminated against and disfavored by the state. If this is the case, then the regions' lower economic and social development, which could be reflected in its

⁶ Note that such conflict-induced discrimination can also negatively affect the demand for education by reducing its expected economic returns. Therefore, the net effect of conflict-induced discrimination hinges on the relative magnitudes of these two channels that operate in opposite directions.

lower human capital stock, may spark conflict in the region, making the causal direction of relation between conflict and educational outcomes bilateral.

Taking this possible bilateral causation structure into account, previous studies exploit geographical and time (cohort) variations in exposure to conflict to estimate the causal impacts of conflict on educational outcomes. Geographical variations in the exposure to the conflict enable them to control for cohort-specific fixed effects, whereas its cohort variations allow them to control for region-specific fixed effects. Focusing on school-age children during World War II, for example, Inchino and Winter-Ember (2004) compare differences in long-term educational and earning outcomes between those who were citizens of Germany and Australia, which participated in the war, and those of Sweden and Switzerland, which did not. They find that 40 years after the war, war-exposed individuals still suffer from lower educational outcomes and an associated loss in earnings. Using a similar method but instead exploiting variations in exposure to conflict within a given country, several studies have attempted to assess the educational cost of conflict: Miguel and Roland (2006) for the U.S. bombing of Vietnam during the Indochina War; Merrouche (2006) for the conflict in Cambodia between 1970 and 1998; Shemyakina (2006) for the conflict between 1992 and 1998 in Tajikistan; Chamabagwala and Moran (2008) for the most intensified period of the conflict (1979-1984) in Guatemala, the country that had to cope with conflict between 1960 and 1996; Akresh and Walque (2008) for the 1994 Rwandan Genocide; Swee (2009) for the Bosnian War between 1992 and 1995; and Akbulut-Yuksel (2009) for the allied forces bombing of Germany during World War II. With the exception of Miguel and Roland (2006), who found no effects of U.S bombing on the literacy rate measured after 30 years in Vietnam, these studies document robust findings of a negative association between conflict and educational outcomes. Differentiating the conflict's estimated impacts by the gender of children who were exposed to the conflict during their schooling period generate differential results. While Shemyakina (2006) and Chamabagwala and Moran (2008) convey evidence that the adverse educational consequences of conflict are greater for female children than their male counterparts, Akresh and Walque (2008) and Swee (2009) find an opposite pattern.

Although this study also utilizes a similar approach, it is necessary to note that except for Inchino and Winter-Ebmer's (2004) study, the micro-level studies cited above, which rely on a partial equilibrium analysis, ignore the spillover effects of the conflict across regions regardless of their exposure to conflict, underestimating the cost of conflict for a country as a whole. Using time variation across countries in the incidence of conflict, Lai and Thynee (2007) provide evidence for the conflict's negative effects on educational outcomes,

even when its general equilibrium effects are taken into account. When assessing macro-level evidence on the possible consequences of exposure to conflict, however, researchers should be concerned about potential econometric problems associated with macro-level analysis, such as finding an instrumental variable to break down the joint determination of the conflict and educational outcomes.

3. ESTIMATING THE IMPACT OF ARMED CONFLICT ON EDUCATIONAL OUTCOMES

Data

The data required for this study must satisfy two conditions. First, it must have a sufficient sample size for each province, enabling me to obtain province-level estimates and make statistical inferences. Given that this sample size requirement is satisfied, the second condition is that the data should include information on individuals' residential history, including where they resided during their school-age years. For Turkey, the Census appears to have the only data set that contains a sufficient number of observations for each province. It also provides, among data sets available in Turkey, the most comprehensive residential information from which individuals' place of residence during their school-age years can be approximately identified. In particular, it enables me to determine where individuals were residing at the time of the Census and five years prior to the Census, as well as their birthplace. Therefore, because the Census provides the most suitable and available data set to measure individuals' exposure to conflict, and thereby to study the educational consequences of armed conflict in Turkey, I use a randomly drawn 5% sample of the 1985, 1990, and 2000 Turkish Censuses. I tailor these raw data in three dimensions to be able to use them in the empirical analysis. First, I exclude the non-institutional population from the analysis sample.⁷ Second, I drop individuals who reported countries other than Turkey as a birthplace or place of residence at the Census time and five years prior to the Census. Finally, in an attempt to observe provinces in each year of the Census data, I regroup provinces to account for changes in Turkey's administrative structure in which provinces are governed. Mostly because of political motivations rather than administrative and economic necessities, the number of provinces, which was recorded as 67 in the 1985 Census, increased to 73 by the time of the 1990 Census and to 81 by that of the 2000 Census. Because the Census data do not make it possible to identify

⁷ As a result of this restriction, the sample is confined to children who were residing in a household setting. In an effort to examine the sensitivity of estimation results to this restriction, three specifications similar to those reported in Table 1 were estimated by removing this restriction and using only children's characteristics and residence information. The results remain both qualitatively and quantitatively the same. The estimation results of this empirical exercise are reported in Table A3 of the Web Appendix.

precisely both urban and rural areas that made up a given new province, this regrouping results in 65 provinces that can consistently be identified throughout the three years of the Census (Coulibaly et al., 2007; Filiztekin and Gökhan, 2008).⁸

The most important challenge in constructing a data set that can be used to analyze the consequences of armed conflict in Turkey comes from the fact that because the Census data record one move for a fixed time period, such as within the last five years prior to the Census or since birth. Such limited information on individuals' residential history may not capture precisely their migration behavior, making difficult to determine individuals' place of residence during their school-age years. This problem may be compounded because individuals are more likely to move multiple times across multiple locations during conflict. Also, regarding individuals' educational outcomes, the Census data contain only their highest degree completed, reflecting their educational success that occurred during a certain time period in the past. To some extent, the adverse effects of this problem can be avoided by focusing on a younger population as an analysis sample in the empirical analysis. The Turkish pre-tertiary educational system consists of two distinct educational levels in which children aged 6-14 are required to participate in lower-secondary education (grades 1-8), whereas those aged 15 and older are expected to attend upper-secondary schools (grades 9-11).⁹ Within this institutional framework, when the focus centers on lower-secondary education outcomes (hereinafter, lower education), the sample is restricted to those aged 16-20 who are expected to have completed their lower education degree. Likewise, the sample is restricted to those aged 18-20 when the focus is shifted to upper-secondary education outcomes (hereinafter, upper education).

Examining educational outcomes for such a restricted age group may minimize the adverse effects of the incomplete mobility information from the Census. In fact, although I utilize the head of household residential information

⁸ It is noteworthy that the Census data do not provide information that enables us to identify individuals' rural place of residence, such as small towns, villages, and hamlets. Furthermore, as new provinces, Batman and Siirt, which appear for the first time in the 2000 Census, were formed by combining rural and urban settlements that used to be parts of administrative structure of Hakkari, Mardin, and Siirt. Consequently, since it is not possible to detect these five provinces individually for the 1985 and 1990 Census data, they are recoded as Hakkari in the data used in the empirical analysis. Thus there are 65 instead of 67 provinces when the administrative structure of provinces that were effective in the 1985 Census are taken as a reference point to reclassify provinces in the three years of Census data. Coulibaly et al. (2007) adopt a similar reclassification. This reclassification of provinces is illustrated in Table A2 of the Web Appendix.

⁹ Note that compulsory education in Turkey was extended from 5 to 8 years by a change in the law enacted in 1997, reducing the three-tier system, which consists of primary school, middle school, and high school, to a two-tier system, which includes the lower-secondary education, which combines primary- and middle-school education, and the upper-secondary education. Furthermore, the educational period in upper-secondary schools was extended from 3 years to 4 years in 2006.

to derive that of children, for the age group of children I focus on in this study, the Census data are likely to provide sufficient information to match provinces where children had spent their schooling years with those where conflict had taken place.¹⁰ For example, restricting the sample of 16-20 year olds to those who had not moved within a 5-year period prior to the Census, I can identify precisely their places of residence from a maximum of 3-4 years of their lower education period for the youngest members (16 years old) to a minimum of 0-1 years for their oldest counterparts (20 years old). Given the narrowed age interval for the 18-20 year olds, the determination of whether children had spent their schooling years in conflict provinces or not can be made more precisely for their upper educational period. Therefore, focusing on these two narrowed age groups may reduce concern about the difficulty of measuring individuals' whereabouts during the conflict, particularly in the Population Census conducted by the government.¹¹

Observing these two specific age groups over three Censuses provides a time variation in exposure to conflict. Observations from the 1985 Census convey information on educational outcomes before the occurrence of conflict; observations from the 1990 and 2000 Censuses are used to measure the corresponding outcomes as the conflict continued. In addition to this time variation in exposure to conflict, the geographical concentration of conflict in Turkey enables me to identify a cross-sectional variation in exposure to conflict. Specifically, as illustrated in Table A2 of the Web Appendix, provinces that had been governed by the state of emergency law, in which the state forces were equipped with enhanced authority and individuals were denied from exercising their basic rights, are defined as conflict provinces. Accordingly, all other provinces are defined as non-conflict provinces.

Specification

By using data structured as outlined above, I rely on variations in exposure to conflict across provinces and over time to estimate the conflict's causal effects on educational outcomes in Turkey. On the one hand, differencing between before and during conflict exploits time variations within a given province in its exposure to conflict, thus eliminating province-specific fixed effects. Differencing across provinces, on the other hand, exploits geographical variations within a

¹⁰ In the robustness analysis below, I convey evidence that the estimation results remain same when I use the residential information of children rather than that of their head of household to determine whether they were residing in conflict provinces or not.

¹¹ In a companion paper, using the 2000 Census data and focusing on individuals ages 18-50, I measure the years of exposure to conflict for each individual in his or her schooling period. In this paper, I determine the specific cohort at which the conflict's negative effects were phased in and provide evidence that the conflict's negative estimated effects are heightened with longer exposure to the conflict.

given time period, thus eliminating the time- or cohort-specific fixed effects. Using the former differencing over the latter yields the DD estimates that can be obtained by running the following regression model:

$$Educ_{ijt} = \alpha + \beta_1(Conflict_province_j * Year_1990) + \beta_2(Conflict_province_j * Year_2000) + X_{ijt}\delta + \pi_1Year_1990 + \pi_2Year_2000 + \theta Province_j + \varepsilon_{ijt}$$

Where i, j and t index for individuals, provinces, and time, respectively; $Educ_{ijt}$ measures children's outcomes; And X_{ijt} measures denotes a vector of both child- and household-level variables. The former includes dummy variables indicating a child's age, gender, and whether she is a child of the head of household; the latter includes head of household characteristics, such as education, age, urban status, and household size.¹² Given that 1985 is chosen as a reference year, $Year_1990$ and $Year_2000$ denote year dummies for 1990 and 2000, respectively, accounting for time-specific effects that are common to all provinces in Turkey. $Province_j$ denotes a vector of province dummy variables, controlling for province-specific, time-invariant characteristics. Finally, ε_{ijt} is an idiosyncratic error term. To account for heteroscedasticity across province-year cells and for the possibility that individuals drawn from the same province-year cell are likely to have a common error term, leading to the serial correlation problem, standard errors are adjusted for the clustered data by province and Census year.

Coefficients on the interaction terms, β_1 and β_2 , measure the effects of exposure to armed conflict on educational outcomes. The estimate of the coefficient on $Conflict_province_j * Year_1990$ measures the educational consequences of conflict six years after the onset of conflict by comparing differences in educational outcomes between before conflict and six years after the onset of conflict in conflict provinces, relative to those in non-conflict provinces. The coefficient on $Conflict_province_j * Year_2000$ provides similar information by measuring the educational consequences of 16 years of conflict. Here, the natural hypothesis to test is that the adverse impact of conflict on children's educational outcomes may be heightened with the duration of the conflict, which turns out to be supported by the empirical evidence provided below.

Although it is not presented here for space considerations, Table A6 in the Web Appendix gives a descriptive account of what exactly the DD estimation

¹² For each Census year, the descriptive statistics of both children and head of household characteristics are shown in Tables A4 and A5 of the Web Appendix.

method accomplishes in terms of measuring the conflict's impact on children's educational outcomes. Negative DD estimates reported in Table A6 can be interpreted as indicating adverse educational consequences for children exposed to conflict. It is noteworthy that these negative consequences are felt more by children who are exposed to 16 years of conflict, compared to those who are exposed to it for 6 years. Furthermore, among those with longer exposure to conflict, the conflict's negative estimated impacts are greater for upper-secondary school outcomes than lower-secondary school outcomes. These main findings are also confirmed with the regression analysis of the DD framework presented in subsequent sections. It is also important to note that as previously mentioned, because the Census data do not contain information on individuals' ethnicity, I cannot analyze the educational consequences of conflict along ethnic lines. But, as demonstrated in Mutlu (1996), since Kurds have constituted the majority of the population in conflict provinces, the DD estimates presented in this study can be used, at least indirectly, to infer how the conflict may influence the course of ethnic differences in educational outcomes in Turkey, as well as those in behavioral outcomes in which education may play an important role, such as labor market earnings, fertility, and crime.¹³

Main Results

Because the likelihood of being both exposed to armed conflict and included in the analysis sample are jointly determined with both individual and household characteristics, it might be extremely difficult, if not impossible, to find determinants of educational success that are not endogenously determined. For this reason, as shown in Table 1, I begin the empirical analysis by estimating the specification with no control variables except province and year dummies (Column 1). I re-estimate this basic specification by adding first the characteristics of children (Column 2), then those of head of household characteristics (Column 3), and finally the full interaction terms of these two sets of control variables with year dummies for 1990 and 2000 (Column 4). In particular, the specification used to obtain estimation results reported in Column (3) constitutes the baseline specification. I run all these specifications for both lower-secondary (Panel A) and upper-secondary (Panel B) school outcomes.

¹³ Because in addition to the Turkish and Kurdish populations, conflict provinces, as well as non-conflict provinces, have also hosted Arabic and Caucasian population, this interpretation must be made with a caution and must be augmented with future studies that can use individuals' ethnicity information to measure the human capital consequences of conflict. In this regard, it is important to note that Turkey's diverse ethnic structure calls for well-designed research to examine how all ethnic groups' economic and social outcomes, including human capital outcomes such educational success, are influenced by the conflict.

Table 1 Estimates of the impacts of conflict on two educational attainments

	(1)	(2)	(3)	(4)
	A. Lower-secondary school			
Conflict_provinces*Year1990	-0.024* (0.014)	-0.021 (0.014)	-0.021*** (0.008)	-0.016* (0.009)
Conflict_provinces*Year 2000	-0.040** (0.017)	-0.039** (0.017)	-0.047*** (0.010)	-0.042*** (0.013)
R-squared	0.082	0.112	0.254	0.260
Number of observations	803186	803186	802487	802487
	B. Upper-secondary school			
Conflict_provinces*Year1990	-0.021* (0.013)	-0.019 (0.013)	-0.018* (0.010)	-0.010 (0.009)
Conflict_provinces*Year 2000	-0.076*** (0.016)	-0.075*** (0.016)	-0.083*** (0.012)	-0.051*** (0.013)
R-squared	0.083	0.098	0.240	0.242
Number of observations	466316	466136	465732	465732
Control variables				
Province dummies	YES	YES	YES	YES
Year dummies (1990, 2000)	YES	YES	YES	YES
Children's characteristics	NO	YES	YES	YES
Head of household characteristics	NO	NO	YES	YES
Children's and head's characteristics interacted with year dummies	NO	NO	NO	YES

Note: Panel A presents the estimation results of lower-secondary school outcomes for the 16-20-years-old children, whereas Panel B presents those of upper-secondary school outcomes for the 18-20-year-old individuals. Each column shows the estimation of results of a separate specification whose independent variables are indicated in the respective column. For specifications in columns (3) and (4), children's characteristics include the child's age (dummy variables for each age group), gender, and a binary variable indicating whether she is a child of the head of household, whereas head of household characteristics include her education, age, urban status, and household size. Tables A4 and A5 given in the Web Appendix provide descriptive statistics of variables that are used in estimating specification in column (3), which constitutes the baseline specification in the rest of the analyses executed in the paper. For this baseline specification, the full estimation results are given in Table A7 in the Web Appendix. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

For the sake of brevity, although tables in the paper contain only the coefficients on interactions terms between a dummy variable for conflict provinces and dummy variables for the Census years, Table A7 located in the Web Appendix provides information on the estimated coefficients for the full set of control variables that are included in the baseline specification. When the positive estimated coefficients on individual year time dummy variables for 1990 and 2000 are evaluated, it appears that educational outcomes improved over time in all provinces, regardless of whether they were exposed to conflict or not during the 1985-2000 period. As documented in Table 1, however, the negative estimates of the interaction terms--that is, DD estimates of the conflict's impact on educational outcomes--suggest that the presence of conflict may slow down the occurrence of these improvements for children who were exposed to conflict during their school-age years. In other words, the estimation results mainly demonstrate that exposure to conflict is negatively associated with children's educational outcomes. Furthermore, the conflict's negative estimated effects for 2000 are more pronounced than those for 1990. Specifically, among the estimates of the specification reported in column (3) of Table 1, which will serve as a baseline specification throughout the paper,¹⁴ the coefficients on the interaction terms for 1990 and 2000 suggest that children who were residing in conflict provinces are less likely to have a lower-secondary school degree than their peers in non-conflict provinces by 2.1 percentage points in 1990 and 4.7 percentage points in 2000, relative to the base year 1985.¹⁵ When examining the conflict's estimated impacts on an upper-secondary school outcome, the corresponding estimates reported in the same column are 1.8 and 8.3 percentage points, respectively.

As reported in Table 1, among eight specifications, while the estimated effects for 1990 are statistically significant except in three specifications, the corresponding estimates for 2000 are statistically significant in all specifications. In addition to being more likely to be significant, the latter estimates are found to be larger than their former counterparts. These differences in estimated effects could be interpreted as evidence that the adverse consequences of armed conflict may become stronger if children have been exposed to conflict for a longer time period during their schooling years. This finding is also consistent with literature that has established significant links between conditions in individuals' early

¹⁴ In the Web Appendix, Table A7 presents the entire regression results of this baseline specification for both educational outcomes. The results suggest, not surprisingly, that children's educational outcomes are positively related to age, being a child of the head of the household, household head's age, and living in an urban area, whereas it is negatively related to being a female and coming from a crowded household.

¹⁵ For the entire econometric analysis performed in the paper, I estimate four basic specifications reported in Table 1. Regardless of the baseline specification chosen, estimation results report similar quantitative and qualitative patterns in the relation between exposure to conflict and educational outcomes with some minor exceptions.

childhood period and their success later in life in terms of education, health, and labor market outcomes.¹⁶ In fact, when the focus is centered on lower-secondary school outcome, in contrast to their peers in 1990, those aged 16-20 in 2000 had spent almost their entire early childhood and schooling years in the shadow of armed conflict. A similar difference in the length of exposure to conflict also exists for the upper-secondary school sample--those aged 18-20--who were observed in 1990 and 2000, respectively. This positive association between the length of exposure to armed conflict and the magnitude of the conflict's impact on children's educational outcomes bolsters confidence in the DD estimates, which capture the causal relation between exposure to conflict and educational outcomes.

The other main finding derived from Table 1, which also remains unchanged through the robustness analysis performed below, is that the adverse impact of conflict is greater for the likelihood of being an upper-secondary school graduate than that of being a lower-secondary school graduate. A change in the compulsory education law in 1997, which requires the school-age population to complete their lower-secondary education, may account for the relatively lower effect of conflict on children's lower-education outcomes. In addition, compared to the lower-secondary school-age population, the upper-secondary school-age population is more likely to be able to assist their families by working in the labor market or undertaking more responsibilities in household production to mitigate the adverse consequences of conflict-induced shocks at the household level. These factors may therefore contribute to conflict having a larger adverse impact on children's upper-secondary education outcomes.

Because these two main findings hold across all specifications in Table 1, when I perform the robustness analysis below, I proceed with a specification in Column (3) where I control for the characteristics of both children and head of household, along with both province- and year-specific fixed effects.

4. ROBUSTNESS ANALYSIS

Migration and Gender Differences in Estimates of the Conflict's Effects

Similar to the study presented here, the non-random distribution of individuals across locations may constitute an important threat for studies whose identification strategy utilizes information on individuals' location to differentiate those who are exposed to a shock (treatment group) from those who

¹⁶ See, for example, Almond (2006), Almond et al. (2007), and Gould et al. (2007).

are not (control group).¹⁷ This might be particularly true when examining consequences of conflict, since families may migrate to conflict-free locations to secure their economic and social well-being, as well as that of their offspring.¹⁸ This conflict-induced migration is likely to be selective to the extent that families' migration propensities may vary with children's abilities and their familial economic and social resources. When more able children and those with more familial resources leave conflict provinces, for example, the remaining children who are exposed to conflict are likely to be less able and to come from families that are financially constrained to both migrate and send their children to school. This type of heterogeneity in migration propensities may cause an overestimation of the negative impact of conflict. In addition to this voluntary, conflict-induced migration with its selective nature, involuntary migration--forced migration--from conflict provinces took place during the conflict. While there is no information on the volume of the former type of migration, it has been estimated that about one million individuals were forcibly displaced from their settlement in the conflict region, many of whom resided in rural areas (HUNEE, 2006). Unlike voluntary conflict-induced migration, because forced migration does not discriminate among individuals based on their ability or resources, the effects of migration's selective nature on estimates of conflict coefficients is expected to be less significant. Because Census data do not allow for differentiating between these two types of migrant flows from conflict provinces, I perform the sensitivity analysis of main results to the presence of cross-province migration by using an aggregated measure of individuals' migration behavior.

In this regard, to examine whether the negative estimated effects of conflict on children's educational outcomes are influenced by the non-random distribution of the population through migration, I define two distinctive migration behaviors that can be detected in the Census data. First, I use individuals' information on the province of residence both at the time of the Census and five years prior to the Census, capturing individuals' short-term,

¹⁷ See, for example, Borjas (2003), who explains how cross-state migration may threaten an identification strategy that relies on the spatial distribution of immigrants to detect causal effects of immigrant inflows on natives' labor market success.

¹⁸ It is important to note that in this study I focus exclusively on internal migration as a possible threat to the identification strategy of the DD framework. But it is possible that armed conflict may also cause international migration. In fact, about one million Kurds from conflict provinces are living in Europe, building a diaspora that also has important ramifications for the course of conflict in Turkey (Hassanpour and Mojab, 2005). To the degree that episodes of international migration are more likely than those of internal migration to be driven by higher familial resources or higher ability or greater preferences for education, the conflict's negative impacts might be overestimated in the DD framework. An additional caveat should be made for the fact that some Kurdish children in conflict provinces may select to join the insurgent group, thus not appearing in the analysis sample. There exists no study in Turkey to trace down the nature of such a selection mechanism that might bias estimation results, however.

cross-province migration behavior. Individuals who did not move across provinces within a five-year period are defined as short-term non-movers; the remaining individuals are defined as short-term movers. Second, to capture individuals' long-term, cross-province migration, I apply a similar procedure, in which individuals are differentiated on the basis of whether the province where they were born is matched with the province where they resided at the time of the Census. If the match is occurred, then these individuals are defined as long-term non-movers; otherwise, they are defined as long-term movers.¹⁹

As shown in Table 2, columns (1) and (3) present the conflict coefficients for immobile individuals: short-term and long-term non-movers, respectively. Compared to the benchmark specifications in column (3) of Table 1, restricting the sample to non-movers increases the estimated impact of conflict, particularly for long-term non-movers. I also run the same specifications for their mover counterparts: short-term and long-term movers, respectively. As reported in columns (2) and (4), the conflict coefficients are much smaller and statistically nonsignificant, except the estimate for 2000 in the upper-secondary school specification. As a result, the evidence that the adverse impacts of conflicts are most observed among non-movers and that within the non-mover population, the conflict coefficients are larger for long-term non-movers than their short-term peers is consistent with the expectation that as individuals are exposed to conflict for a longer time, its adverse impacts on their educational outcomes increases. Moreover, as shown in column (5), the estimates of the conflict coefficient are robust to using information on provinces where individuals were born to split provinces into conflict and non-conflict provinces.

¹⁹ For individuals who may have been residing in conflict provinces at least at one time of the three points of time that can be identified in the Census data, such groupings for long- and short-term movers entail four distinct migrant groups: i) those who had moved from one conflict province to another one; ii) those who had moved from one non-conflict province to another one; iii) those who had moved from a conflict province to a non-conflict province; and iv) those who had moved from a non-conflict province to a conflict province. While this level of aggregation may influence the estimation results, the main aim of this empirical exercise laid out above is to verify that the conflict's negative estimated impacts are indeed caused by the effects of the exposure to conflict that is anticipated to be more pronounced for non-mover residents of conflict provinces, but not changes in migration behavior over the course of the conflict. As explained in the text, it turns out that the results of this empirical exercise confirm its predictions. Furthermore, examining separately these four distinct groups of both long- and short-term movers may introduce other selection issues in the sense that, for instance, those who had moved between conflict provinces are likely to be significantly different than those who had moved out from conflict provinces to non-conflict provinces in terms of both their observable and unobservable characteristics. While addressing these issues is beyond the scope of the paper, in a future study I will conduct a detailed examination of whether and to what extent conflict-induced migration is related to educational outcomes.

Table 2 Robustness analysis of the impacts of conflict to cross-province migration and use of different residential information

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
	A. Lower-secondary school										
Conflict_provinces*Year1990	-0.024*** (0.010)	-0.002 (0.015)	-0.027*** (0.010)	0.006 (0.014)	-0.027*** (0.009)	-0.022*** (0.009)	-0.027*** (0.010)	0.010 (0.013)	-0.026*** (0.009)	0.016 (0.018)	-0.020*** (0.009)
Conflict_provinces*Year2000	-0.052*** (0.011)	0.027 (0.018)	-0.072*** (0.011)	-0.005 (0.016)	-0.071*** (0.010)	-0.046*** (0.011)	-0.052*** (0.011)	0.010 (0.011)	-0.062*** (0.011)	0.018 (0.017)	-0.068*** (0.010)
R-Squared	0.251	0.295	0.257	0.226	0.255	0.253	0.251	0.280	0.262	0.238	0.257
Number of observations	748436	54051	560239	242248	802487	79995	738855	61140	634654	165341	799995
	B. Upper-secondary school										
Conflict_provinces*Year1990	-0.020* (0.010)	-0.003 (0.027)	-0.019* (0.011)	-0.0006 (0.015)	-0.019* (0.011)	-0.019** (0.010)	-0.021** (0.010)	-0.027 (0.021)	-0.021** (0.010)	0.012 (0.019)	-0.02* (0.010)
Conflict_provinces*Year2000	-0.084*** (0.012)	-0.045 (0.031)	-0.096*** (0.014)	-0.027* (0.016)	-0.093*** (0.013)	-0.082*** (0.012)	-0.084*** (0.013)	-0.052*** (0.019)	-0.093*** (0.013)	-0.005 (0.020)	-0.093*** (0.013)
R-squared	0.233	0.310	0.229	0.241	0.241	0.240	0.233	0.296	0.240	0.248	0.243
Number of observations	432577	33155	324138	141594	465732	464035	424723	39312	362511	101524	464035

Note: See note to Table 1. All specifications use the same set of variables as used in the baseline specification presented in column (3) of Table 1 with a different analysis sample with the exception of the specification whose results are given in column (6), in the sense that the analysis sample reported in Table 1 is used. For each column, the analysis sample with the corresponding column number is given as follows: (1) Short-term non-mover individuals: The sample is restricted to individuals who had not moved between provinces within the last five years prior to the Census; (2) Short-term mover individuals: The sample is restricted to individuals who had moved between provinces within the last five years prior to the Census; (3) Long-term non-mover individuals: The sample is restricted to individuals whose provinces where they were born are same as their province of residence at the time of the Census; (4) Long-term mover individuals: The sample is restricted to individuals whose provinces where they were born are not same as their province of residence at the time of the Census; (5) Information on individuals' provinces where they were born is used to categorize provinces as conflict and non-conflict provinces. The specification in column (6) replicates the one reported in column (3) of Table 1, and those in columns (7)-(11) replicate the specifications in Columns (1)-(5) by using children's information on the provinces of residence. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

Thus far, I use residential information on the head of the household to differentiate among children with different statuses regarding exposure to conflict. Instead, in Table 2, the specification in column (6) replicates the benchmark specification in column (3) of Table 1, and those in columns (7)-(11) replicate specifications reported in columns (1)-(5) by using children's residential information to identify whether they were residing in conflict or non-conflict provinces. The results of this empirical exercise suggest that conflict's estimated negative impacts do not seem to hinge on how children's residential information are extrapolated from the Census data to measure their exposure to conflict.

Migration may not only invalidate the non-selective distribution of individuals across provinces with different degree of exposure to conflict, but also spillover the adverse impacts of conflict from conflict provinces to non-conflict provinces, leading to a downward bias in the conflict coefficient's estimates. In fact, Berker (2009) provides evidence for Turkey that a higher rate of migrant inflows to a given province may hurt the educational success of local residents who did not move within the five-year period prior to the Census and those who did not move since birth, while these adverse effects are much larger for the latter group. For this reason, to probe the extent to which the estimated conflict coefficients are contaminated by spillover effects through migration, I exclude provinces that were not exposed to conflict, but experienced larger migrant inflows from the conflict region.²⁰ The results reported in column (1) of Table 3 provide evidence that the negative estimated effects of conflict remain robust to the exclusion of these provinces from the analysis sample. Besides, when I only keep these provinces as non-conflict provinces along with conflict provinces in the sample for the specification in column (2), the conflict's negative effects for both 1990 and 2000 are estimated to be much larger and more statistically significant. These findings contradict the expectation that spillover effects caused by conflict-induced migration may adversely influence education outcomes for the local population of non-conflict provinces with a higher density of conflict-induced migrant inflows. The lack of such a negative impact can be attributed to the fact that these non-conflict provinces are historically the most developed provinces, which also benefited enormously from market-oriented reforms implements since the early 1980s. Furthermore, as conflict-induced migrants have chosen to be reallocated to provinces that are densely populated with previous migrants from conflict provinces, further segregation and sorting with respect to ethnic origin, as well as the province of origin, within non-conflict provinces may mask the negative effects of conflict-induced migration in this empirical setting.

²⁰The results of Turkey Migration and Internally Displaced Population Survey illuminate that most conflict-induced migrants chose to settle in provinces where they have historically hosted a larger Kurdish population (HUNEE, 2006). These excluded provinces are Adana, Ankara, Antalya, Bursa, İçel (Mersin), İstanbul, İzmir, Kocaeli, Malatya, and Manisa.

Table 3 The robustness analysis of the impacts of conflict for different sets of non-conflict provinces

	(1)	(2)	(3)	(4)
	A. Lower-secondary school			
Conflict_provinces*Year1990	-0.022** (0.009)	-0.026** (0.011)	-0.026*** (0.009)	-0.009 (0.014)
Conflict_provinces*Year2000	-0.061*** (0.011)	-0.040*** (0.012)	-0.059*** (0.011)	-0.008 (0.018)
R-Squared	0.255	0.246	0.248	0.255
Number of Observations	470217	359280	668469	160938
	B. Upper-secondary school			
Conflict_provinces*Year1990	-0.013 (0.011)	-0.030*** (0.010)	-0.022** (0.010)	-0.005 (0.017)
Conflict_provinces*Year2000	-0.077*** (0.013)	-0.094*** (0.013)	-0.093*** (0.012)	-0.030 (0.021)
R-Squared	0.229	0.240	0.233	0.213
Number of Observations	271557	209566	386077	95046

Note: See note to Table 3. All specifications use the same set of variable as used in the baseline specification presented in column (3) of Table 1 with a different analysis sample. For each column, while the analysis sample includes the same set of the conflict provinces, it includes a different set of non-conflict provinces. These non-conflict provinces with the associated column number are defined as follows. (1) The non-conflict provinces exclude provinces that experienced the highest migrant inflows from the conflict provinces; (2) The non-conflict provinces are restricted to provinces that experienced the highest migrant inflows from conflict provinces; (3) The non-conflict provinces exclude provinces that are located in the East Region of Turkey but were not governed by the state emergency law; (4) The non-conflict provinces are restricted to provinces that are located in the East Region of Turkey but were not governed by the state emergency law. For the list of non-conflict provinces that experienced the highest migrant inflows from conflict provinces, see footnote 19; for the list of non-conflict provinces that are located in the East Region of Turkey, see Table A2 in the Web Appendix. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

Up to this point, non-conflict provinces are restricted to provinces that were not governed by the state emergency law, including those located in the East Anatolia and Southeast Anatolia Regions that also contain conflict provinces. Spillover effects may occur, however, between conflict and non-conflict provinces that are located in the same region. To investigate the sensitivity of the negative estimated effects of conflict to this restriction, I run two different specifications. The first specification excludes these provinces from the sample. The results of this empirical exercise, which are presented in column (3) of Table 3, suggest that the negative estimated impacts of conflict increase. The second specification, in contrast, keeps only those previously excluded provinces as non-conflict provinces in the sample; hence both conflict provinces and non-conflict provinces come from the East and Southeast Anatolia Regions. As reported in column (4), the conflict coefficients become much smaller and statistically nonsignificant. When the results in both columns (3) and (4) are evaluated together, it seems that the conflict's adverse impact may spill over significantly to non-conflict provinces in the East Region where conflict provinces are also located. Indeed, when the analysis sample is restricted to only Turkey's East Region, which contains both conflict and non-conflict provinces, it is not surprising to find no impacts of conflict on educational outcomes. One explanation is that these non-conflict provinces in the region constitute the first set of geographic locations where clashes between state forces and the PKK may physically spill over. It is also possible that given the fact that provinces within the same region are not only geographically attached but also connected through the provision of public services, such electricity and transportation, as well as through economic linkages, any adverse economic effects or disruptions in the provision of public services caused by the conflict may have been immediately felt by the other provinces in the region that were not exposed to conflict. Likewise, the conflict's onset may have severely disrupted economic linkages between the East Region as a whole and other regions of Turkey. Finally related to the first explanation, because non-conflict provinces in the East Region inhibit a significant number of clustered Kurdish populations, such a population composition may have facilitated the spread of armed clashes in these provinces or may have made them potential insurgents from the state's point view, thus contributing to similar adverse impacts of conflict for the educational outcomes of children who were residing in the East Region's non-conflict provinces.

The specification analyses whose results are presented in Tables 2 and 3 convincingly illustrate that the negative estimated impacts of armed conflict on children's educational outcomes may not be driven by how individuals' residential information is used to identify geographical variations in exposure to conflict. Furthermore, the results provide evidence that the conflict's effects may spill over to non-conflict provinces in the East and Southeast Anatolia Regions.

Having established that evidence of a negative association between exposure to conflict and educational outcomes does not vary by individuals' residential information, I proceed to the remaining robustness analysis by confining the sample to individuals who reported the same province of residence when the Census was conducted and 5 years prior to the Census. Information on 5-year immobility is most likely to capture the location-specific experiences of children in terms of both being exposed to conflict and schooling. However, because gender differences in the conflict's estimated impact may exhibit heterogeneity with respect to the ways through which individuals' geographical exposure to conflict is defined, a different account of individuals' residential information continues to be utilized to examine the extent to which the impacts of conflict may vary by children's gender.

Gender differences in the conflict's impacts on educational outcomes can be attributed to several factors. As widely established in both development and labor literature, one general factor is that in their efforts to mitigate adverse consequences of conflict-induced shocks, parents may opt not to send their female children to school, in part because females are more likely than males to be disadvantaged in terms of reaping benefits from their educational investments in the labor market. Another factor that is more specific to Turkey's institutional setting is that every male individual is required to perform military service, for which he becomes eligible between the first day of the year in which he turns 20 and that of the year in which he becomes 41. In this setting, individuals' school attendance status and educational credential may play critical roles in determining the time at which they are required to join military forces, the length of military service, and their rank and types of assignments during military service. Age-specific, eligible individuals who continue their education, for example, can postpone their military service until the completion of their educational program. Furthermore, those with a 4-year university degree and those without such a degree are subject to different military regulations regarding the length of military service. Depending on the relative magnitude of the number of individuals with a university degree and the demand for reserve officers in the army, as of 2001, university graduates can serve either 16 months as a reserve officer or 8 months as a short-term private. Those without a 4-year university degree are required to serve 18 months as a long-term private.²¹ Finally, there is some anecdotal evidence that both reserve officers and short-

²¹ In 2003, time periods of military service were reduced to 12 months for reserve officers, 6 months for short-term privates, and 15 months for long-term privates. It is also noteworthy that Turkish citizens who live and work abroad for at least three years can qualify to fulfill their compulsory military service in one month of basic military training by paying necessary fees. There have many episodes in which university graduate males, particularly those from middle- and upper-income families, opt to go abroad to pursue postgraduate studies, which enables them to defer their military service so that they can legally leave the country. Following the completion of their studies, they work until they become eligible for this buy-out option.

term privates who are required to have a 4-year university degree are less likely than their long-term private counterparts to be assigned to military operations in the armed conflict in Turkey's East Region. Therefore, because male children's educational success may dramatically influence their status in performing compulsory military service, families may have strong motivations to provide further education to their male children, reducing the likelihood that their children will be given combat assignments.

When the conflict's estimated impacts are differentiated by children's gender in Table 4, the estimation results suggest that these two possible causal channels explained above may indeed contribute to observe greater and significant negative impacts of conflict on females' both educational outcomes regardless of whether the focus is placed on i) the entire population of children, including all types of movers and of non-movers (column 1); ii) short-term non-movers (column 2); and iii) long-term non-movers (column 4). In addition, as reported in the Panel (A2) of Table 4, for females' lower-secondary school outcomes, being in line with the main results, the conflict's negative impacts are estimated to be larger for the year 2000; and they are slightly larger for long-term non-movers than for short-term non-movers. Similar patterns with reduced magnitudes are observed for males in Panel (A1) when their sample is restricted to long-term non-movers (column 4) or when their information on province of birth is utilized to map geographical exposure to conflict (column 6). Unlike their female peers, for male children the negative estimated effects of the conflict do not appear to be significant when the identification of geographical exposure to conflict is based on the head of household's province of residence at the time of the Census (column 1). This last finding, however, could not be replicated for males' upper-secondary school outcomes in the same column of Panel (B1), where the conflict coefficient for the year 2000 is negative and statistically significant. Indeed, such an estimated effect for male children is found consistently except for long-term movers (column 5). As observed for lower-secondary school outcomes, particularly for the year 2000, the conflict's impacts on upper-secondary outcomes are greater for females than males, with the exception of short-term movers. Overall, with some exceptions as noted above, breaking down the conflict's estimated impacts by gender provides further evidence that the DD estimation method exhibits a good performance in measuring the educational consequences of conflict. In fact, as found for the entire sample of children reported in Table 1, gender-specific results presented in Table 4 continue to illustrate that the negative estimated impacts of conflict are greater 16 years after the onset of conflict--measured by the interaction term for 2000--than 6 years after the onset of conflict--measured by the interaction term for 1990--and that increases in individuals' propensity to be immobile, as measured in the Census data, are associated with increases in the conflict's negative impacts on children's educational outcomes.

Table 4 Estimates of the impacts of conflict on educational attainments by gender

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
A1. Males-Lower-secondary school						
Conflict_provinces*Year1990	-0.015 (0.011)	-0.019* (0.011)	0.033 (0.029)	-0.027*** (0.011)	0.025 (0.023)	-0.026*** (0.010)
Conflict_provinces*Year2000	-0.008 (0.012)	-0.012 (0.012)	0.002 (0.027)	-0.036*** (0.012)	-0.001 (0.024)	-0.044*** (0.010)
R-squared	0.197	0.192	0.2785	0.199	0.191	0.196
Number of observations	367076	341891	25185	294413	117663	367076
A2. Females-Lower-secondary school						
Conflict_provinces*Year1990	-0.026*** (0.010)	-0.027*** (0.010)	-0.024 (0.024)	-0.025* (0.013)	-0.007 (0.011)	-0.028*** (0.011)
Conflict_provinces*Year2000	-0.083*** (0.013)	-0.089*** (0.013)	0.045 (0.029)	-0.100*** (0.017)	-0.015 (0.014)	-0.099*** (0.014)
R-squared	0.280	0.277	0.310	0.272	0.258	0.283
Number of observations	435411	406545	28866	310826	124585	435411
B1. Males-Upper-secondary school						
Conflict_provinces*Year1990	-0.016 (0.014)	-0.017 (0.014)	-0.027 (0.061)	-0.021 (0.015)	-0.015 (0.017)	-0.019 (0.013)
Conflict_provinces*Year2000	-0.040** (0.013)	-0.042*** (0.016)	-0.065** (0.032)	-0.063*** (0.017)	0.010 (0.018)	-0.070*** (0.014)
R-squared	0.210	0.199	0.342	0.194	0.234	0.208
Number of observations	200982	186667	14315	136013	64969	200982
B2. Females-Upper-secondary school						
Conflict_provinces*Year1990	-0.019** (0.010)	-0.020** (0.010)	0.0005 (0.027)	0.018 (0.010)	0.009 (0.017)	-0.019* (0.011)
Conflict_provinces*Year2000	-0.120*** (0.012)	-0.122*** (0.013)	-0.037 (0.033)	-0.124*** (0.013)	-0.059*** (0.018)	-0.118*** (0.014)
R-squared	0.269	0.264	0.308	0.253	0.269	0.271
Number of observations	264750	245910	18840	188125	76625	264750

Note: See note to Table 1. Panels (A1) and (A2) illustrate the estimation results for lower-secondary school outcomes with respect to children's gender. Panels (B1) and (B2) perform a similar task for upper-secondary school outcomes. While a specification in each column includes the same control variables that are also used for the specification reported in column (3) of Table 1, the analysis sample used in each column differs. With the attached column number, they are given as follows: (1) The entire sample used for the specification in Column (3) of Table 1 with no restriction introduced; (2) Short-term non-mover individuals; (3) Short-term mover individuals; (4) Long-term non-mover individuals; (5) Long-term mover individuals; and (6) Information on the head of household's provinces where they were born is used to categorize provinces as conflict and non-conflict provinces. For the definitions of long- and short-term movers and non-movers, see note to Table 2. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

Province-Specific Time Trends

Even though the Census provides the only data set to obtain province-level estimates for Turkey, it was not originally designed to measure individuals' migration behavior, particularly not for those who have been exposed to conflict. Moreover, as noted before, because Census data record only one move for a fixed time period--such as within 5 years prior to the Census--based on individuals' retrospective information, it is unlikely that they could capture a comprehensive account of individuals' migration behavior, particularly for individuals exposed to conflict, who are likely to have multiple moves with multiple destinations. For this reason, I perform complementary empirical analyses to those implemented in the preceding section in order to further circumvent the contaminated effects of cross-province migration. In particular, I conduct several experiments that pool conflict provinces with non-conflict provinces from the single non-conflict region, which is chosen sequentially in descending order of its socio-economic development level. In other words, the first experiment considers provinces of the Marmara Region, which is the most developed region and is regarded as being comprised of non-conflict provinces; and the final experiment analyses the Black Sea Region, the least developed region, which constitutes non-conflict provinces in the sample.

These empirical exercises can also be seen as a sensitivity analysis of the estimates to the presence of province-specific time trends, which might be correlated with both educational outcomes and the onset and duration of conflict. In fact, it is possible that in addition to their time-invariant characteristics, provinces' time-varying characteristics may also systematically differ between conflict provinces and non-conflict provinces before the occurrence of conflict and during the ongoing conflict. Therefore, it is necessary to examine whether province-specific time trends may plague the conflict's estimated effects. Because the identification strategy of the DD framework relies on variations in exposure to conflict across provinces over time, we cannot simply add province-year interaction terms in a specification. In this regard, multiple comparisons of conflict provinces with different sets of non-conflict provinces provide another robustness analysis of the negative estimated impacts of conflict.²²

²² Alternatively, including province-age interaction terms in the regression model may account for province-specific trends. As shown in Table A8 of the Web Appendix, the estimation results of such a regression model convey evidence that a negative relation between exposure to conflict and educational outcomes may remain robust to the presence of province-specific trends. It is noteworthy, however, that because the analysis sample includes individuals in the narrowed age group, province-age interaction terms may not fully capture differential trends between conflict and non-conflict provinces.

As reported in Table 5, I begin this section of the robustness analysis by pooling conflict provinces with provinces of the Marmara and Aegean Regions that constitute the most developed parts of Turkey and that have experienced an influx of conflict-induced migrants because they have a greater stock of previously migrated individuals from conflict provinces. The conflict coefficients reported in columns (1) and (2) of Table 5 are very similar to those reported for the baseline specification in column (3) of Table 1. Moreover, these estimation results do not provide evidence for the presence of a channel through which a higher conflict-induced migration may adversely affect educational outcomes for these two regions' residents, reducing the conflict's negative estimated impacts. This table also shows that when non-conflict provinces are separately confined to those located in the Mediterranean Region (column (3)) and those in the Central Region (column (4)), the conflict coefficients remain robust, except the estimate for 1990 in the experiment, where provinces of the Mediterranean Region are included as non-conflict provinces in the sample.

Among these experiments, the most reliable one may come from the comparison in which provinces of the Black Sea Region serve as non-conflict provinces. Because after the East and Southeast Anatolia Regions that include conflict provinces, the Black Sea Region has the lowest socio-economic development level. In addition, its provinces were least affected by the inflow of conflict-induced migrants, owing to their low density of previous migrants from conflict provinces. As shown in column (5) of Table 5, keeping the Black Sea Region as non-conflict provinces increases the conflict coefficient, particularly for lower-secondary school outcomes, with the exception of the estimate for 1990. Overall, when the reported estimates from columns (1) to (5) are evaluated together, it seems that the conflict's estimated negative effects become somewhat larger and more significant when the conflict and non-conflict provinces resemble each other more in terms of their economics and social development, ruling out the possibility that the negative association between exposure to conflict and children's educational outcomes could be an artifact of differences in time trends across provinces.

In an effort to have a more direct test for the sensitivity of the estimated effects to differential, underlying province-specific time trends, I compare conflict provinces with non-conflict provinces in terms of their educational success measured in 1985. This allows for an assessment of whether the conflict coefficient is contaminated by having non-conflict provinces that serve as a control group with different initial educational outcomes at the beginning of the armed conflict for the relevant school-age children analyzed here. Matching conflict provinces to other provinces with similar initial educational success may provide more robust estimates of the conflict's impact, to the extent which cont-

Table 5 Robustness analysis of the impacts of conflict for non-conflict provinces of different regions

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	A. Lower-secondary school				
Conflict_provinces*Year1990	-0.026* (0.015)	-0.022** (0.009)	-0.011 (0.011)	-0.038*** (0.011)	-0.026*** (0.010)
Conflict_provinces*Year2000	-0.046** (0.011)	-0.046*** (0.011)	-0.054*** (0.013)	-0.070*** (0.012)	-0.076*** (0.012)
R-squared	0.246	0.249	0.245	0.289	0.275
Number of observations	236662	167953	178432	217658	191648
	B. Upper-secondary school				
Conflict_provinces*Year1990	-0.026** (0.011)	-0.018* (0.011)	-0.014 (0.011)	-0.030*** (0.011)	-0.014 (0.011)
Conflict_provinces*Year2000	-0.091*** (0.013)	-0.075*** (0.012)	-0.091*** (0.014)	-0.104*** (0.014)	-0.093*** (0.015)
R-squared	0.226	0.221	0.219	0.264	0.233
Number of observation	138904	98044	104316	127106	111891

Note: See note to Table 1. All specifications use the same set of variables as used in the baseline specification presented in column (3) of Table 1 with a different analysis sample. For each column, while the analysis sample includes the same set of conflict provinces, it includes a different set of non-conflict provinces. These non-conflict provinces with the associated column number are defined as follows. Non-conflict provinces are confined to those located in (1) the Marmara Region; (2) the Aegean Region; (3) the Mediterranean Region; (4) the Central Anatolian region; and (5) the Black Sea Region. The list of non-conflict provinces for each region is given in Table A2 of the Web Appendix. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

rolling for these initial differences may account for their differences in determinants of children's schooling behavior, which may also lead provinces to have differential education outcomes even in the absence of conflict over the last 30 years. When the 16-20 year old group is examined for lower-secondary outcomes, its provincial average of lower-secondary school completion rates in 1985 are used to match conflict provinces with non-conflict provinces with respect to their educational success. A similar procedure is applied to examine the upper-secondary outcome, except the provincial average of upper-secondary school completion rates is used as a measure of educational success of the 18-20 year old group for each province in 1985. To perform this empirical exercise for each educational outcome, I classify provinces into three groups based on their rank in the corresponding measure of their educational success: (i) lower-education provinces: those that rank in the bottom one-third of educational success; (ii) medium-education provinces: those that rank in the second one-third of educational success; and (iii) higher-education provinces: those that rank in the top one-third of educational success.²³

Table 6 displays estimation results for this empirical exercise where non-conflict provinces in each column are chosen sequentially in the ascending order of provinces with respect to their baseline educational success measured in the 1985 Census. These results may convey enhanced support for negative estimates of the DD of the conflict's impacts if there is pattern in which the estimated impacts become more pronounced as I match conflict provinces to non-conflict provinces with similar baseline educational success. In contrast, the opposite pattern emerges in Table 6. Given the fact that all conflict provinces except Elazığ and Tunceli fall in the group of lower educational success, matching conflict provinces with other provinces with lower educational success but not exposed to the conflict in column (1) generates a statistically significant, negative link between exposure to conflict and children's educational outcomes. Yet, columns (2) and (3) illustrate that the estimates become larger, particularly for upper-secondary school outcomes, when non-conflict provinces are chosen from those with higher baseline educational success. One possible way to interpret this differential estimated impact of the conflict is that if the conflict is presumed to be a main driving force in differential educational outcomes between provinces after accounting for their differences in the DD framework, conflict may contribute to widening the gap in educational success between conflict provinces with lower initial educational success and non-conflict provinces with higher initial educational success.

²³ See Table A2 in the Web Appendix for further information on how each province is labeled with respect to how its educational success is measured using the 1985 Census data.

Table 6 Estimates of the impacts of conflict using different sets of non-conflict provinces with different levels of educational success in 1985: The robustness analysis of results to the existence of underlying province-specific time trends

	(1)	(2)	(3)
	A. Lower-secondary school		
Conflict_provinces*Year1990	-0.020** (0.009)	-0.015 (0.009)	-0.026** (0.011)
Conflict_provinces*Year 2000	-0.032*** (0.013)	-0.062*** (0.011)	-0.046*** (0.013)
R-squared	0.256	0.248	0.249
Number of observations	246420	289870	433023
	B. Upper-secondary school		
Conflict_provinces*Year1990	-0.014 (0.012)	-0.012 (0.011)	-0.028*** (0.011)
Conflict_provinces*Year2000	-0.046*** (0.015)	-0.087*** (0.013)	-0.010*** (0.013)
R-squared	0.211	0.216	0.239
Number of observation	132804	170819	226676

Note: See note to Table 1. All specifications use the same set of variables used in the baseline specification presented in column (3) of Table 1 with a different analysis sample. For each column, while I use the same set of conflict provinces, I include different sets of non-conflict provinces with varying degrees of educational success measured in 1985. These non-conflict provinces with the assigned column number are given as follows: (1) those with the lowest level of educational outcomes of interest; (2) those with the middle level of educational outcomes of interest; (3) those with the highest level of educational outcomes of interest. Note that the educational outcomes of interest are the lower-secondary school outcome for Panel A and the upper-secondary school outcome for Panel B. See the text for details. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

As a final robustness analysis to verify that the findings of a negative link between exposure to conflict and educational outcomes are not driven by province-specific preexisting trends that may be correlated with both the onset of conflict and educational outcomes, plaguing the conflict's estimated impacts, I repeat a similar DD estimation method for cohorts who had completed their schooling-age period before the onset of conflict. If the maintained identification assumption of the DD framework is valid in the sense that in the absence of conflict, there would be no differences in educational outcomes between conflict and non-conflict provinces, the conflict's estimated impacts, which are measured by interaction terms in specifications estimated above, are predicted to be zero. To perform this empirical test for the validity of the identification assumption, the sample is confined to individuals who were 21-25 years old in 1984 when the conflict began, and thus were recorded as 37-41 years old in the 2000 Census, 16 years of the conflict. However, it should be noted that unlike the younger cohorts in the original analysis, for the 37-41 year olds it is more difficult, if not impossible, to derive their exact residential histories from the Census data to match their provinces of residences during their school years with those exposed to conflict. To be able to capture, at least partially, the mobility of these relatively older cohorts and account for its effects on estimates, I estimate the benchmark specification in column (3) of Table 1 by using different definitions of province-level mobility, a robustness analysis that is also performed for the 16-20 and 18-20 year old groups.

Table 7 reports the DD estimates of the conflict's impact on educational outcomes for the 37-41 year olds. As reported in column (1), where estimates are obtained with the use of information on individuals' province of residence at the time of the Census, there is no evidence of an association between exposure to conflict and educational outcomes for individuals who had already completed their school-age period for the educational outcomes studied before the onset of conflict in the provinces of Turkey's East Region. This evidence of no effect is also observed for both the short- and long-term non-movers in columns (2) and (4), respectively. Furthermore, for the long-term movers who were not exposed to conflict in their schooling years, the conflict's positive estimated impact provides supportive evidence that the main findings reported above cannot be attributed to the presence of province-specific preexisting trends. Therefore, with the exception of those shown in columns (3) and (6), the results of this placebo experiment provide evidence that the estimated negative impacts of conflict on the educational outcomes of younger cohorts who were exposed to conflict during their schooling period may not be attributed to differences in underlying trends in educational outcomes between conflict and non-conflict provinces.

Table 7 Placebo/Falsification experiment for the sample of individuals ages 37-41

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	A. Lower-secondary school					
Conflict_provinces*Year1990	-0.004 (0.097)	0.002 (0.010)	-0.049*** (0.022)	-0.004 (0.009)	0.030* (0.017)	-0.009 (0.011)
Conflict_provinces*Year2000	-0.001 ((0.011)	-0.0002 (0.011)	-0.017 (0.022)	-0.017* (0.010)	0.033** (0.016)	-0.030*** (0.011)
R-Squared	0.097	0.099	0.086	0.123	0.076	0.104
Number of Observations	525793	489184	36609	353381	172412	525793
	B. Upper-secondary school					
Conflict_provinces*Year1990	-0.005 (0.008)	-0.002 (0.008)	-0.050*** (0.022)	-0.007 (0.008)	0.034*** (0.014)	-0.010 (0.009)
Conflict_provinces*Year2000	-0.004 (0.009)	0.002 (0.009)	-0.017 (0.022)	-0.012 (0.009)	0.038*** (0.013)	-0.026*** (0.010)
R-Squared	0.068	0.068	0.086	0.083	0.059	0.070
Number of Observations	525793	489184	36609	353381	172412	525793

Note: See notes in Tables 1 and 2. In each column except column (6), whereas the control variables include individuals' age (dummy variables for each age group), gender, and dummy variables for the provinces of residence at the time of the Census, two educational outcomes serve as dependent variables. Keeping in mind differences in the control variables across specifications, column (1) attempts to replicate the estimation results in column (3) of Table 1; similarly, columns (2)-(6) attempt to replicate those reported in columns (1)-(5). The analysis sample used in each column differs. With the respective column numbers, they are given as follows: (1) The entire sample used for a specification in Column (3) of Table 1 with no restriction introduced; (2) Short-term non-mover individuals; (3) Short-term mover individuals; (4) Long-term non-mover individuals; (5) Long-term mover individuals: The sample is restricted to individuals whose provinces where they were born are not same as their province of residence at the time of the Census; and (6) Information on individuals' provinces where they were born is used to categorize provinces as conflict and non-conflict provinces. For definitions of long- and short-term movers and non-movers, see note to Table 2. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

5. CONCLUSION

Mainly because of the political climate and data availability issues in Turkey, this study is the first attempt to answer the questions of whether and to what extent Turkey's 30 years of armed conflict may causally affect children's human capital outcomes, specifically, their educational attainments. The underlying identification strategy of the study is to relate geographical and time variations in exposure to conflict to those variations in educational outcomes. As a result of applying this identification strategy empirically, I provide robust evidence that exposure to conflict is negatively associated with the likelihood of completing lower-secondary school for individuals ages 16-20 years and that of completing upper-secondary school for those ages 18-20. In terms of heterogeneity of the estimated effects, I provide further evidence that the conflict's estimated impacts are greater for children exposed to conflict for a longer period, for female children, and for the likelihood of completing upper-secondary school. I also offer a credible set of suggestive evidence that the negative, significant link between exposure to conflict and children's educational outcomes are not driven by contemporaneous changes in migration or by the presence of province-specific trends that might be correlated with both the onset of conflict and educational attainment.

Several caveats must be taken into account, however, when interpreting the main finding of a negative association between exposure to conflict and educational outcomes as a causal impact of armed conflict in Turkey. The most important challenge to a causal interpretation of this finding comes from the possibility that the conflict's negative estimated effects may have arisen because of province-specific trends. To respond to this empirical challenge, I run several experiments in which conflict provinces are matched with non-conflict provinces that have varying degree of resemblances to conflict provinces in terms of their socio-economic development level and their education success during the pre-conflict period. Furthermore, I also apply the DD estimation strategy for the group of individuals who had completed their schooling years far before the time period in which the conflict occurred. As a result of these experiments, I provide evidence that a negative relation between exposure to conflict and education is not sensitive to the choice of non-conflict provinces with different underlying province-specific trends. It should be noted, however, that there exists no historical information--time-series data--on educational attainment measured at the province level from previous censuses or other sources of data. Such a data limitation compels me to apply somewhat ad-hoc criteria to design matching schemes in which conflict and non-conflict provinces with similar characteristics are categorized together. For this reason, it could be argued that the matching schemes used in the empirical analysis may not fully permit me to isolate the

conflict's causal impacts on educational outcomes from province-specific time trends that threaten the validity of the DD estimation method's identification assumption. Therefore, with this caveat in mind, evidences presented in this study should at least be considered as an empirical evaluation of the educational success of relatively younger cohorts who were exposed to conflict in their schooling years, compared to their peers who were residing in non-conflict provinces with possible varying trends in educational outcomes.

Furthermore, as well established in evaluation literature on quasi-experiment design, where economic, social, or political disruptions, such as economic crisis, disasters, and wars, are used to identify the causal relation between variables, the unbiasedness and consistency of the DD estimates require a non-selective distribution of individuals across provinces over time. That is, when individuals are born or attend school, and where they live during their school-age years, must be determined independently from factors that might influence both their educational success and the onset of conflict. It is possible, however, that selective migration, presumably induced by conflict, may alter children's geographic distribution over time in terms of both their quantity and quality, biasing the DD estimates. Thus, to determine the extent to which biases in the conflict's estimated impacts are caused by conflict-induced migration behavior, I execute a detailed analysis of the consequences of using different sets of individuals' residential information reflecting different degrees of conflict exposure. The negative association between exposure to conflict and children's educational outcomes remains robust after controlling changes in individuals' migration propensities caused by conflict. In addition, the findings show that the negative effects of conflict are far greater for non-mover children than their counterparts, where these effects increase with the length of time in which the non-mover population resides in conflict provinces.²⁴

Although these robustness analyses altogether indicate that armed conflict may be negatively related with children's educational outcomes, it must be

²⁴ It is noteworthy that similar to migration, changes in fertility and mortality behavior led by conflict might also contaminate estimated impacts of exposure to conflict by altering both the size and composition of the population of children who are exposed to conflict. In particular, to the extent that selections into fertility and mortality are determined by children's endowment, their familial resources and preferences, impacts of exposure to conflict may be estimated with a bias such that its direction depends on the nature of such selection mechanisms. Although the investigation of whether and to what extent conflict-induced changes in fertility and mortality behavior may influence the estimated impacts of conflict on educational outcomes is beyond the scope of the paper, mainly because of limitations imposed by the Census data, in the Web Appendix I provide a simple DD analysis of the number of children ages 0-15 as a fertility measure. As reported in Table A9 of the Web Appendix, the estimation results provide suggestive evidence that exposure to conflict may be positively related to fertility behavior and that there may exist a negative selection into fertility in the sense that the presence of conflict may cause households with lower socio-economic resources to have more children than those with higher resources.

acknowledged that comparing both provinces and cohorts with different degrees of exposure to armed conflict yields a lower bound of the conflict's effects on such outcomes. Indeed, if such a comparison is performed at two levels—that is, the province and cohort levels—, there might be several mechanisms that lead to an underestimation of the conflict's impacts on educational outcomes. In particular, two important mechanisms may be operating by diffusing the conflict itself and its negative consequences to other regions that are not exposed to conflict geographically. One such mechanism is that the migrant influx from conflict provinces to the rest of the country, particularly that caused by forced displacement, may alter both the labor market and educational outcomes for local populations in non-conflict provinces, depending on the extent to which conflict-induced migrants compete for local resources with residents of host provinces. More importantly, increases in military expenditures accompanied by reductions in development-oriented expenditures, such as those related to education and health, may influence individuals throughout the country regardless of where they resided during the geographically concentrated conflict. Therefore, given the possibility of the conflict's general equilibrium effects, which may also arise because of its spillover effects, the DD estimates based on the conflict's partial equilibrium analysis may appear to be lower than the conflict's true causal effects on educational outcomes.

Furthermore, whether an individual was exposed to conflict during her schooling period hinges on a dual-dichotomy that enables us to capture spatial and time (cohort) variations in exposure to conflict. The first one is built on where she spent her school-age years (conflict or non-conflict province). The second one, in contrast, is drawn from information regarding when she was expected to complete a given educational degree (before the onset of conflict or 6 or 16 years after the onset of conflict). Within this framework, to the extent that such a crude measure of conflict exposure may measure the actual exposure to conflict with an error, the conflict's negative estimated effects are further biased towards zero.

Another concern regarding the magnitude of the negative DD estimates may arise from the fact that these estimates are based on comparisons of educational outcomes (for both conflict and non-conflict provinces) before and after the onset of conflict. The historical roots of internal armed conflict in Turkey, however, can be traced back to the late Ottoman Empire period and the early-period Republic of Turkey. Indeed, even in periods before the clashes between the Turkish state and the PKK started, conflict provinces' residents, mainly their Kurdish population, had been subject to varying degrees of repression of their political and cultural rights, which might have had negative consequences for their educational outcomes. In this regard, as an estimation

strategy, exploiting changes in exposure to conflict over time in such a socio-political historical setting of Turkey may lead to negative DD estimates that are less than the actual negative impacts of the conflict on educational outcomes. Thus, when evaluating these caveats that point out that the estimation results of DD method may underestimate impacts of the conflict on educational outcomes, the DD estimates should be considered as a lower bound on the magnitude of a statistical association between exposure to conflict and educational outcomes.

Finally, from a public-policy perspective, it is noteworthy that in addition to their lower educational outcomes, I obtain evidence, reported in the Web Appendix, suggesting that children who are exposed to conflict are less likely to work and more likely to be idle.²⁵ Therefore, by lowering the opportunity cost of being involved in armed conflict, the conflict itself may create an environment in which both its causes and consequences become permanent, leading Turkey to fall into trap of low human capital-conflict, as well as that of poverty-conflict, considering that human capital outcomes are the most important determinant of poverty. In this regard, Turkey must continue its economic and social reforms that have been implemented in the last decade or launch new ones, if necessary, to end this armed conflict, remove the conditions that may trigger its reemergence, and restore damages it may have caused, particularly for human capital outcomes that may have lingering effects through their intergenerational transmission mechanisms.

²⁵ For a detailed discussion, see Table A10 along with its explanation located in the Web Appendix.

REFERENCES

- ALMOND, D. (2006), Is the 1918 Influenza Pandemic over? Long-term effects of in utero influenza exposure in the post-1940 U.S. population. *Journal of Political Economy* 114 (4), 672-712.
- ALMOND, D., EDLUND, L., Li, H., ZHANG, J. (2007), Long-term effects of the 1959-1961 China Famine: Mainland China and Hong Kong. NBER Working Paper No: 13384.
- AKBULUT-YÜKSEL, M. (2009), The long-run effects of large scale physical destruction and warfare on children. HiCN Working Paper No. 62
- AKRESH, R., WALQUE, D. (2008), Armed conflict and schooling: Evidence from the 1994 Rwandan Genocide. HiCN Working Paper No.47.
- BECKER, S. G., LEWIS, G. L. (1973), On the interaction between the quantity and quality of children, *Journal of Political Economy* 81, S279-S288.
- BELLOWS, J., MIGUEL, E. (2008), War and institutions: New evidence from Sierra Leone. *American Economic Review* 96 (2), 394-399.
- BERKER, A. (2009), The impact of internal migration educational outcomes: Evidence from Turkey. *Economics of Education Review* 28 (6), 739-749.
- BİLA, F. (2004), Satranç tahtasındaki yeni hamleler: Hangi PKK? Ümit Yayıncılık, Ankara.
- BLATTMAN, C., MIGUEL, E. (2009), Civil war. NBER Working Paper No. 14801
- COLLIER, P., HOFFLER, A. (1998), On economic causes of civil war. *Oxford Economic Papers* 50 (4), 563-573.
- BLEAKLEY, H., LANGE, F. (2009), Chronic disease burden and the interaction of education, fertility and growth. *Review of Economics and Statistics* 91 (1), 52-65.
- BORJAS, J. G. (2003), The labor demand curve is downward sloping: Reexamining the impact of immigration on the labor market. *The Quarterly Journal of Economics* 118 (4), 135-1374.
- BOZARSLAN, H. (2001), Human rights and the Kurdish issue in Turkey: 1984-1999. *Human Rights Review* 3 (1), 45-54.

BOZARSLAN, M. E. (2002), Dogu'nun sorunları. Avesta. İstanbul.

BUNDERVOET, T., VERWIMP, P., AKRESH, R. (2009), Health and civil war in rural Burundi. *Journal of Human Resources* 44 (2), 536-563.

CHAMARBAGWALA, R., MORAN, H. E. (2007), The human capital consequences of civil war: Evidence from Guatemala. HiCN Working Paper No. 59.

COLLIER, P., Elliot, V. L., HEGRE, H., HOEFFLER, A., REYNAL-QUIREOL, M. and SAMBANIS, N. (2003), Breaking the conflict trap: Civil war and development policy. World Bank. Washington.

COLLIER, P., HOEFFLER, A. (2004), Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers* 50 (4), 563-573.

COULIBALY, S., DEICHMANN, U., and LALL, S. (2007), Urbanization and productivity: Evidence from Turkish provinces over the period 1980-2000. World Bank, Policy Research Working Paper No: 4327.

CURRIE, J., MORETTI, E. (2003), Mother's education and intergenerational transfer of human capital: Evidence from college openings. *The Quarterly Journal of Economics* 118 (4), 1495-1532.

DEININGER, K. (2003), Causes and consequences of civil strife: Micro-level evidence from Uganda. *Oxford Economic Papers* 55 (4), 579-606.

GOULD, D. E., LAVY, V., PASERMAN, M. D. (2009), Sixty years after the magic carpet ride: The long-run effect of the early childhood environment on social and economic outcomes. NBER Working Paper No. 14884.

GUERRERO-SERDAN, G. (2009), The effects of the war in Iraq on nutrition and health: An analysis using anthropometric outcomes of children. HiCN Working Paper No. 55.

HASSANPOUR, A., MOJAB, S. (2005), Kurdish Diaspora. In: M. Ember, C. R. Ember, I. Skoggard (eds.) *Encyclopedia of diasporas: Immigrant and refugee cultures around the world*. Volume I: Overviews and topics. Springer, New York. pp. 73-89.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HUNEE). (2006), Türkiye göç ve yerinden olmuş nüfus araştırması (TGYONA). İsmat Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara.

HEPER, M. (2007), *State and Kurds in Turkey: The question of assimilation*. Palgrave Macmillan, New York.

FİLİZTEKİN, A., GÖKHAN, A. (2008), *The determinants of internal migration in Turkey*. Working Paper. Sabanci University. İstanbul

IZADY, R. M. (1992), *The Kurds: A concise handbook*. Crane Russak, Washington.

ICHİNO, A., WİNTER-EBMER, R. (2004), *The long-run educational cost of World War II*. *Journal of Labor Economics* 22 (1), 57-85.

JACOBY, T. (2005), *Semi-authoritarian incorporation and autocratic militarism in Turkey*. *Development and Change* 36 (4), 641-665.

JUSTİNO, P. (2007), *On the links between violent conflict and household poverty: How much do we really know?* MICROCON Research Working Paper No.1.

KİRİŞÇİ, K., WİNROW, M. G. (1997), *The Kurdish question and Turkey: An example of a trans-state ethnic conflict*. Frank Cass & Co. Ltd, London.

KOC, I., HANCIOĞLU, A., CAVLİN, A. (2008), *Demographic differentials and demographic differential of Turkish and Kurdish populations in Turkey*. *Population Research and Policy Review* 27(4), 447-457.

KURBAN, D., YÜKSEKER, D., ÇELİK B. A., ÜNALAN T., AKER, A. T. (2006), *Zorunlu göç ile yüzleşmek: Türkiye’de yerinden edilme sonrası vatandaşlığın inşası*. TESEV Yayınları, İstanbul.

LAI, B., THYNE, C. (2007), *The effect of civil war on education, 1980-1997*. *Journal of Peace Research* 44 (3), 277-292.

MCDOWALL, D. (2007), *A modern history of the Kurds*. I. B. Tauris, New York.

MERROUCHE, Q. (2006), *The long-term educational cost of war: Evidence from landmine contamination in Cambodia*. IFS Working Paper Series No. W06/11.

MIGUEL, E., SATYANATH, S., SERGENTI, E. (2004), *Economic shock and civil conflict: An instrumental variables approach*. *Journal of Political Economy* 112 (4), 725-753.

MIQUEL, E., GERARD R. (2004), The long run impact of bombing Vietnam. Working Paper, Depertmanet of Economics, Universtiy of California, Berkley.

MUTLU, S. (1996), Ethnic Kurds in Turkey: A demographic study. International Journal of Middle Eastern Studies 28 (4), 517-541.

MUTLU, S. (2002), Dogu sorunun kökenleri: ekonomik açıdan. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

SHEMYAKINA, O. (2006), The effect of armed conflict on accumulation of schooling: results from Tajikistan. HiCN Working Paper No. 21.

SWEE, E. L. (2009), On war and schooling attainment: The case of Bosnia and Herzegovina. HiCN Working Paper No. 57.

TBMM. (1998), Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da boşaltılan yerleşim birimleri nedeniyle göç eden yurttaşlarımızın sorunlarının araştırılarak alınması gereken tedbirlerin tespit edilmesi amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu raporu. Tutanak Dergisi 53, Dönem 20.

YOUNG, A. (2005), The gift of the dying: The tragedy of AIDS and welfare of future African generation. The Quarterly Journal of Economics 120 (2), 467-515.

WEB APPENDIX

Table A1 Descriptive statistics for some basic characteristics of conflict and non-conflict provinces from the 1985 Turkish Census.

	Percentage of working-age population who are employed	Percentage of employed population in agricultural sector	Percentage of employed population in manufacturing sector	Percentage of urban population	Percentage of population over 25 years old without an upper-secondary school degree	Percentage of population over 25 years old with an upper-secondary school degree or higher
Conflict provinces	0.723 (0.055)	0.743 (0.077)	0.033 (0.021)	0.386 (0.092)	0.946 (0.016)	0.054 (0.016)
Non-conflict provinces	0.648 (0.098)	0.521 (0.021)	0.125 (0.088)	0.533 (0.225)	0.899 (0.052)	0.100 (0.052)

Note: Author's calculation based on the 1985 Turkish Census. The working-age population includes individuals ages 25-65. For the estimates of employment figures in both agricultural and manufacturing sectors, the universe is composed of individuals ages 25-65 who are employed. Standard deviations are given in parantheses.

Table A1 Descriptive statistics for some basic characteristics of conflict and non-conflict provinces from the 1985 Turkish Census.

Provinces	Regrouping of provinces	Province code	Ranking of provinces with respect to their lower-secondary-school-completion rates in 1985 (Among the 16-20 age group)	Ranking of provinces with respect to their upper-secondary-school completion rates in 1985 (Among the 18-20 age group)
A. Conflict-provinces				
Adiyaman		2	Lower Education	Lower Education
Bingol		12	Lower Education	Lower Education
Bitlis		13	Lower Education	Lower Education
Diyarbakir		21	Lower Education	Lower Education
Elazığ		23	Higher Education	Higher Education
Hakkari	Hakkari= Hakkari (30)+Batman (72)+Şırnak(73)+Siirt (56)+Mardin(47)	30	Lower Education	Lower Education
Muş		49	Lower Education	Lower education
Tunceli		62	Medium Education	Medium Education
Van		65	Lower Education	Lower Education
B. Non-conflict provinces				
<i>B1. Eastern region</i>				
Ağrı		4	Lower Education	Lower Education
Erzincan		24	Medium Education	Medium Education
Erzurum		25	Lower Education	Lower Education
Kars	Kars=Kars (36)+Ardahan (75)+Iğdır(76)	36	Medium Education	Medium Education
Malatya		44	Higher Education	Medium Education
<i>B2. Southeastern Region</i>				
Gaziantep	Gaziantep=Gaziantep(27)+Kilis(79)	27	Lower Education	Lower Education
Şanlıurfa		63	Lower Education	Lower Education
<i>B3. Marmara Region</i>				
Balıkesir		10	Higher Education	Higher Education

Bilecik		11	Higher Education	Higher Education
Bursa		16	Higher Education	Higher Education
Çanakkale		17	Medium Education	Medium Education
Edirne		22	Higher Education	Higher Education
İstanbul	İstanbul= İstanbul(34)+Yalova(77)	34	Higher Education	Higher Education
Kırklareli		39	Higher Education	Higher Education
Kocaeli		41	Higher Education	Higher education
Sakarya		54	Medium Education	Medium Education
Tekirdag		59	Medium Education	Higher Education
<i>B4. Aegean Region</i>				
Afyonkarahisar		3	Higher Education	Medium Education
Aydın		9	Medium Education	Higher Education
Denizli		20	Medium Education	Medium Education
İzmir		35	Higher Education	Higher Education
Kütühya		43	Medium Education	Lower Education
Manisa		45	Lower Education	Lower Education
Muğla		48	Medium Education	Medium Education
Uşak		64	Medium Education	Medium Education
<i>B5. Mediterranean region</i>				
Adana	Adana=Adana(1)+Osmaniye(80)	1	Higher Education	Higher Education
Antalya		7	Medium Education	Medium Education
Burdur		15	Higher Education	Higher Education
Hatay		31	Higher Education	Medium Education
Isparta		32	Higher Education	Higher Education
Kahramanmaraş		46	Lower Education	Medium Education
Mersin/İçel		33	Higher Education	Medium Education
<i>B6. Central Anatolia region</i>				
Ankara	Ankara=Ankara(6)+Kırıkkale(71)	6	Higher Education	Higher Education
Çankırı		18	Medium Education	Medium Education
Eskişehir		26	Higher Education	Higher Education
Kayseri		38	Higher Education	Higher Education

Kırşehir		40	Higher Education	Higher Education
Konya	Konya=Konya(42)+Karaman(70)	42	Medium Education	Medium Education
Nevşehir		50	Medium Education	Medium Education
Niğde	Niğde=Nigde(51)+Aksaray(68)	51	Lower Education	Lower Education
Sivas		58	Medium Education	Lower Education
Yozgat		66	Lower Education	Lower Education
<i>B7. Black Sea region</i>				
Amasya		5	Medium Education	Higher Education
Artvin		8	Higher Education	Higher Education
Bolu	Bolu=Bolu(14)+Düzce(81)	14	Medium Education	Medium Education
Çorum		19	Lower Education	Lower Education
Giresun		28	Medium Education	Medium Education
Gümüşhane	Gümüşhane=Gümüşhane(29)+Bayburt(69)	29	Lower Education	Lower Education
Kastamonu		37	Lower Education	Lower Education
Ordu		52	Lower Education	Medium Education
Rize		53	Medium Education	Medium Education
Samsun		55	Lower Education	Medium Education
Sinop		57	Lower Education	Lower Education
Tokat		60	Lower Education	Lower Education
Trabzon		61	Higher Education	Higher Education
Zonguldak	Zonguldak=Zonguldak(67)+Bartın(74)+Karabük (78)	67	Medium Education	Lower Education

Note: For details on the reclassification of provinces, see pages 10-11, particularly footnote 7, in the main text. Furthermore, in this table, each province is marked with respect to its rank on each form of educational success measured in 1985 as follows: lower-education provinces, medium-education provinces, and higher-education provinces. For details of how these three groups are defined, see page 26 in the main text.

Table A3 Estimates of the impacts of conflict on the two educational attainments: Analysis samples include all children regardless of whether they were residing in a household setting.

	(1)	(2)	(3)
	A. Lower-secondary school		
Conflict_provinces*Year1990	-0.022* (0.013)	-0.025*** (0.010)	-0.027*** (0.009)
Conflict_provinces*Year 2000	-0.042*** (0.016)	-0.055*** (0.012)	-0.062*** (0.011)
R-squared	0.085	0.166	0.171
Number of observations	965949	965949	965949
	B. Upper-secondary school		
Conflict_provinces*Year1990	-0.022* (0.013)	-0.027*** (0.010)	-0.026*** (0.010)
Conflict_provinces*Year 2000	-0.053*** (0.016)	-0.069*** (0.013)	-0.072*** (0.013)
R-squared	0.102	0.182	0.182
Number of observations	588319	588139	588319
Control variables			
Province dummies	YES	YES	YES
Year dummies (1990, 2000)	YES	YES	YES
Children's characteristics	NO	YES	YES
Children's interacted with year dummies	NO	NO	YES

Note: Panel A presents the estimation results of lower-secondary school outcomes for the 16-20-years-old children, whereas Panel B presents those of upper-secondary school outcomes for the 18-20-year-old individuals. All analysis samples include the entire population of children regardless of whether they were residing in a household setting during the time at which the Census was conducted. Each column shows the estimation of results of a separate specification whose independent variables are indicated in the respective column. For specifications in columns (2) and (3), children's characteristics include the child's age (dummy variables for each age group), gender, and urban status. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

Table A4 Descriptive statistics of variables used in the analysis of lower-secondary- school outcomes for the sample of individuals ages 16-20: Turkish Censuses 1985, 1990, and 2000.

Variables	Conflict provinces			Non-conflict provinces		
	1985	1990	2000	1985	1990	2000
Age ⊗	18.05 (1.45)	17.87 (1.43)	17.98 (1.419)	17.92 (1.41)	17.85 (1.39)	17.93 (1.39)
Female	0.555 (0.497)	0.563 (0.495)	0.543 (0.498)	0.550 (0.497)	0.545 (0.498)	0.531 (0.499)
Household head's child or not	0.673 (0.468)	0.707 (0.454)	0.756 (0.428)	0.713 (0.451)	0.718 (0.449)	0.743 (0.437)
Household head's education: missing	0.0001 (0.011)	0.0008 (0.028)	0.0004 (0.020)	0.0002 (0.016)	0.0004 (0.021)	0.0001 (0.012)
Household head's education: No formal schooling	0.591 (0.491)	0.518 (0.499)	0.402 (0.411)	0.344 (0.475)	0.263 (0.440)	0.166 (0.372)
Household head's education: Primary-school graduate	0.333 (0.471)	0.386 (0.487)	0.412 (0.492)	0.539 (0.498)	0.588 (0.492)	0.576 (0.494)
Household head's education: Middle-school graduate	0.032 (0.177)	0.041 (0.199)	0.076 (0.264)	0.040 (0.196)	0.055 (0.228)	0.091 (0.288)
Household head's education: High-school graduate	0.032 (0.177)	0.036 (0.188)	0.083 (0.276)	0.050 (0.219)	0.057 (0.232)	0.107 (0.309)
Household head's education: 2- or 4-year university graduate	0.011 (0.104)	0.016 (0.126)	0.026 (0.159)	0.024 (0.155)	0.035 (0.185)	0.058 (0.234)
Household head's age	47.70 (12.46)	47.82 (12.24)	48.15 (11.80)	47.27 (11.42)	46.90 (11.41)	46.38 (11.01)
Household size	9.11 (4.53)	9.17 (5.15)	9.50 (4.80)	6.74 (3.77)	6.47 (3.01)	6.08 (3.27)
Urban	0.396 (0.489)	0.46 (0.498)	0.567 (0.495)	0.514 (0.499)	0.587 (0.492)	0.657 (0.47)
Number of observations	21725	26507	35209	209321	23522	274795

Note: The analysis sample is composed of individuals ages 16-20. For each Census year, it provides descriptive statistics of children and household variables that are included in estimating the baseline specification in column (3) of Table 1. Standard deviations are given in parentheses.

⊗ In the entire regression analysis executed in the paper, dummy variables are used to capture each individual age group. See Table A7 for details.

Table A5 Descriptive statistics of variables used in the analysis of upper-secondary-school outcomes for the sample of individuals ages 18-20: Turkish Censuses 1985, 1990, and 2000.

Variables	Conflict provinces			Non-conflict provinces		
	1985	1990	2000	1985	1990	2000
Age ⊗	19.02 (0.87)	18.93 (0.86)	18.95 (0.834)	18.97 (0.83)	18.91 (0.83)	18.94 (0.82)
Female	0.587 (0.492)	0.601 (0.48)	0.562 (0.496)	0.578 (0.493)	0.577 (0.493)	0.553 (0.497)
Household head's child or not	0.587 (0.492)	0.625 (0.484)	0.708 (0.454)	0.642 (0.479)	0.653 (0.475)	0.687 (0.463)
Household head's education: missing	0.0001 (0.012)	0.0007 (0.026)	0.0005 (0.023)	0.0002 (0.016)	0.0003 (0.019)	0.0002 (0.013)
Household head's education: No formal schooling	0.599 (0.490)	0.529 (0.499)	0.411 (0.492)	0.348 (0.476)	0.268 (0.443)	0.172 (0.377)
Household head's education: Primary-school graduate	0.324 (0.468)	0.376 (0.484)	0.407 (0.491)	0.531 (0.499)	0.577 (0.493)	0.570 (0.495)
Household head's education: Middle-school graduate	0.031 (0.174)	0.040 (0.197)	0.074 (0.261)	0.041 (0.198)	0.056 (0.230)	0.091 (0.287)
Household head's education: High-school graduate	0.033 (0.181)	0.037 (0.188)	0.081 (0.274)	0.054 (0.225)	0.062 (0.230)	0.109 (0.312)
Household head's education: 2- or 4-year university graduate	0.011 (0.103)	0.016 (0.125)	0.025 (0.156)	0.025 (0.155)	0.034 (0.573)	0.056 (0.23)
Household head's age	47.53 (13.14)	47.96 (12.86)	48.36 (12.26)	47.31 (12.10)	47.11 (12.04)	46.42 (11.68)
Household size	9.11 (4.53)	9.14 (5.66)	9.54 (4.89)	6.70 (3.78)	6.40 (3.07)	6.08 (3.35)
Urban	0.385 (0.486)	0.458 (0.4989)	0.561 (0.496)	0.513 (0.499)	0.587 (0.492)	0.657 (0.474)
Number of observations	13491	15189	21476	121048	133036	161685

Note: The analysis sample is composed of individuals ages 18-20. For each Census year, it provides descriptive statistics of children and household variables that are included in estimating the baseline specification in column (3) of Table 1. Standard deviations are given in parentheses.

⊗ In the entire regression analysis executed in the paper, dummy variables are used to capture each individual age group. See Table A7 for details.

Table A6 A descriptive framework of the difference-in-differences (DD) analysis.

Time variation Spatial Variation	Before the conflict (Census 1985)	During the conflict-1 (Census 1990)	During the conflict-2 (Census 2000)	Differences between before and during the conflict-1 (Differences between 1990 and 1985 Censuses)	(Differences between before and during the conflict 2) Differences between the 2000 and 1985 Censuses
A. Descriptive framework					
Conflict provinces	Y_{conf}^{1985}	Y_{conf}^{1990}	Y_{conf}^{2000}	$Y_{conf}^{1990} - Y_{conf}^{1985}$	$Y_{conf}^{2000} - Y_{conf}^{1985}$
Non-conflict provinces	$Y_{non_conf}^{1985}$	$Y_{non_conf}^{1990}$	$Y_{non_conf}^{2000}$	$Y_{non_conf}^{1990} - Y_{non_conf}^{1985}$	$Y_{non_conf}^{2000} - Y_{non_conf}^{1985}$
Differences between conflict and non-conflict provinces	$Y_{conf}^{1985} - Y_{non_conf}^{1985}$	$Y_{conf}^{1990} - Y_{non_conf}^{1990}$	$Y_{conf}^{2000} - Y_{non_conf}^{2000}$	$[(Y_{conf}^{1990} - Y_{non_conf}^{1990}) - (Y_{conf}^{1985} - Y_{non_conf}^{1985})]$	$[(Y_{conf}^{2000} - Y_{non_conf}^{2000}) - (Y_{conf}^{1985} - Y_{non_conf}^{1985})]$
B. Lower-secondary school					
Conflict provinces	0.173 (0.378)	0.193 (0.395)	0.356 (0.479)	<i>0.020</i> (0.003)	<i>0.183</i> (0.004)
Non-conflict provinces	0.294 (0.455)	0.340 (0.474)	0.527 (0.499)	<i>0.046</i> (0.001)	<i>0.233</i> (0.001)
Differences between conflict and non-conflict provinces	<i>-0.121</i> (0.003)	<i>-0.147</i> (0.003)	<i>-0.171</i> (0.003)	-0.026 (0.004)	-0.050 (0.004)
C. Upper-secondary school					
Conflict provinces	0.089 (0.284)	0.107 (0.309)	0.232 (0.423)	<i>0.018</i> (0.003)	<i>0.143</i> (0.004)
Non-conflict province	0.169 (0.374)	0.209 (0.407)	0.396 (0.489)	<i>0.040</i> (0.001)	<i>0.227</i> (0.002)
Differences between conflict and non-conflict provinces	<i>-0.080</i> (0.003)	<i>-0.102</i> (0.003)	<i>-0.164</i> (0.003)	-0.022 (0.005)	-0.084 (0.005)

Note: In Panel A, the sample is restricted to children ages 16-20 for the analysis of lower-secondary school outcomes, whereas the sample is restricted to those ages 18-20 for the analysis of upper-secondary school outcomes. Simple difference estimates and their standard errors are given in italics. Difference-in-differences estimates with their standard errors are given in bold. Standard deviations reported in other cells are given in parentheses.

A Brief Explanation of Table A6

Before delving into the regression results, it would be insightful to give a descriptive account of what exactly the DD estimation method accomplishes in terms of measuring the conflict's impact on children's educational outcomes. Table A6 consists of three separate panels, where Panel A lays out the notational structure of what exactly the corresponding cells in the following two panels measure. In Panel B, the first three rows present the average completion rate of lower-secondary school among 16-20 year olds differentiated by provinces with respect to whether they were exposed to conflict or not, using individual-level data. Educational outcomes of interest reported in column (1), for example, convey the information for educational outcomes before the conflict; columns (2) and (3) convey the same information measured 6 years and 16 years after the conflict's onset, respectively. Panel C illustrates similar information for the average completion rate of upper-secondary school among 18-20 year olds. For each panel, the last rows of columns (1)-(3) and (5) yield the simple difference estimates of educational outcomes between the conflict and non-conflict provinces in a specified year. Estimates of simple difference provide evidence of a widening gap between the conflict and non-conflict provinces over the 1985 to 2000 period, increasing in absolute terms from -0.121 percentage points in 1985 to -0.171 percentage points in 2000. Additional cells in the same row, marked in bold, provide DD estimates of the conflict's impacts on educational outcomes. Similarly, the column-wise calculations made for the simple differences reported in the first two rows of columns 4 and 5 yield the same DD estimates. All simple difference and difference-in-differences estimates are statistically significant at the 1-percent level, and standard errors are given in parentheses.

Table A7 Full regression results for the sample individuals ages 16-20 and those ages 18-20: Lower-secondary- and upper-secondary-school outcomes.

Variables	Lower-secondary school (Age group 16-20)	Upper-secondary school (Age group 18-20)
Conflict_provinces*Year1985 (Reference interaction term)	-	-
Conflict_provinces*Year1990	-0.021*** (0.008)	-0.018** (0.010)
Conflict_provinces*Year2000	-0.047*** (0.010)	-0.083*** (0.012)
Year 1985 (Reference year)	-	-
Year1990	0.013*** (0.004)	0.013*** (0.0039)
Year2000	0.135*** (0.006)	0.145*** (0.004)
Age 16 (Reference group)	-	-
Age 17	0.076*** (0.011)	-
Age 18 (Reference group)	0.072*** (0.011)	-
Age 19	0.075*** (0.011)	0.025*** (0.002)
Age 20	0.084*** (0.011)	0.064*** (0.003)
Female	-0.141*** (0.007)	-0.078*** (0.006)
Household head's child or not	0.098*** (0.007)	0.093*** (0.005)
Household head's education: missing (Reference group)	-	-

Household head's education: No formal schooling	-0.337*** (0.061)	-0.344*** (0.064)
Household head's education: Primary- school graduate	-0.181*** (0.059)	-0.023*** (0.064)
Household head's education: Middle- school graduate	0.035 (0.057)	-0.063 (0.064)
Household head's education: High-school graduate	0.128** (0.056)	0.085 (0.064)
Household head's education: 2- or 4-year university graduate	0.200*** (0.055)	0.220*** (0.064)
Household head's age	0.005*** (0.0002)	0.004*** (0.0002)
Household size	-0.008*** (0.001)	-0.007*** (0.001)
Urban	0.181*** (0.005)	0.134*** (0.004)
Number of observations	802487	465732

Note: For the analysis of both lower- and upper-secondary school outcomes, the table shows the estimates of coefficients for all variables used in estimating baseline specification in column (3) of Table 1. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

Table A8 Estimates of the impacts of conflict on two educational attainments: Controlling for differential trends across provinces.

	(1)	(2)
	A. Lower-secondary school	
Conflict_provinces*Year1990	0.022*** (0.009)	-0.016* (0.009)
Conflict_provinces*Year 2000	-0.047*** (0.011)	-0.042*** (0.013)
R-squared	0.2544	0.261
Number of observations	802487	802487
	B. Upper-secondary school	
Conflict_provinces*Year1990	-0.020** (0.010)	-0.011 (0.009)
Conflict_provinces*Year 2000	-0.084*** (0.013)	-0.052*** (0.014)
R-squared	0.240	0.243
Number of observations	465732	465732
Control variables		
Province dummies	YES	YES
Year dummies (1990, 2000)	YES	YES
Children's characteristics	YES	YES
Head of household characteristics	YES	YES
Children's age dummies interacted with province dummies	YES	YES
Children's and head's characteristics interacted with year dummies	NO	YES

for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

Note: Panel A presents the estimation results of lower-secondary school outcomes for the 16-20-year-old children, whereas Panel B presents those of upper-secondary school outcomes for the 18-20-year-old individuals. Each column shows the estimation of results of a separate specification whose independent variables are indicated in the respective column. The specification in column (1) augments the baseline specification in column (3) of Table 1 with the inclusion of interaction terms between children's age dummies and province dummies. The specification in column (2) performs a similar task as the specification in column (4) of Table 1. See note to Table 1 for details. Standard errors reported in parentheses are adjusted

Table A9 Estimates of the impacts of conflict on the number of children ages 0-15 in a household.

	Lower-secondary school graduate population (Ages 16-20)	Upper-secondary school graduate population (Ages 18-20)
	Number of children ages 0-15 in a household	Number of children ages 0-15 in a household
A. All heads of household		
Conflict_provinces*Year1990	0.043*** (0.025)	0.037 (0.025)
Conflict_provinces*Year2000	0.100*** (0.032)	0.094*** (0.031)
R-squared	0.177	0.177
Number of observations	571700	321024
B. Heads of household with less than an upper-secondary school degree		
Conflict_province*Year1990	0.045** (0.024)	0.040* (0.023)
Conflict_provinces*Year2000	0.108*** (0.031)	0.105*** (0.03)
R-squared	0.174	0.175
Number of observations	524775	295503
C. Heads of household with an upper-secondary school degree or more		
Conflict_provinces*Year1990	-0.010 (0.074)	-0.036 (0.077)
Conflict_province*Year2000	0.049 (0.071)	0.051 (0.072)
R-squared	0.148	0.135
Number of observations	46925	25521

Note: For the sample of individuals ages 16-20 for whom I examine their lower-secondary school outcomes and the sample of those ages 18-20 for whom I examine their upper-secondary school outcomes, the logarithmic transformation of the number of children ages 0-15 in a household serves as a dependent variable, whereas independent variables include the interactions terms, a set of province dummy variables, and year dummies for 1990 and 2000 in each specification reported in the columns above. While Panel (A) presents for all heads of household, Panels (B) and (C) break down the estimated effects by the household head's educational level. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

A Brief Explanation of Table A9

In the main text, I provide evidence that even after controlling for conflict-induced migration, exposure to conflict seems to have negative impacts on children's educational outcomes. Similar to changes in migration behavior, it is possible that changes in fertility and mortality behaviors led by conflict may also contaminate estimated impacts of exposure to conflict by altering both the size and composition of the population of children who are exposed to conflict. In particular, to the extent that selections into fertility and mortality are related to the distribution of children's endowments and that of their familial resources and preferences, impacts of exposure to conflict may be estimated with a bias such that its direction depends on the nature of selection. For instance, families with higher levels of resources and/or higher preferences for children with high quality may choose not to have a/n (additional) child because of the insecure and less-education-prone environment caused by the onset of conflict, leading to an overestimation of the conflict's impacts. Such an upward bias is also expected to be found in the case of positive selection of mortality, in which children with a higher ability may decide to join the insurgent group and lose their lives in combat. Furthermore, as was first formally hypothesized by Becker and Lewis (1973) and later empirically tested by Bleakley and Lange (2009) in the context of the eradication of hookworm disease from the American South, by Young (2005) in the context of the spread of AIDS through Africa, and by Currie and Moretti (2003) in the context of new college openings in US, changes in returns to human capital investment resulting from these peculiar economic and social episodes may alter the trade-off between child quantity and quality, thus leading to observed significant changes in both the number of children and the amount of human capital investment made for children. In this regard, it is also possible that by depressing expected returns to human capital investment and increasing its uncertainties, conflict may influence this trade-off in such a way that families may be inclined to have more children and invest less in their education.

While Census data offer many avenues to explore the possible consequences of conflict-induced migration on estimates of the conflict's impacts on children's educational outcomes, it provides a very limited scope to gauge the extent of biases in the estimated impacts because of changes in fertility and mortality that are presumably caused by the onset of conflict. Most importantly, Census data do not make it possible to disentangle the effects of changes in fertility and mortality on the conflict's estimated impacts. Keeping this drawback in mind, I attempt to provide suggestive evidence on net changes in these two demographic behaviors by continuing to apply the DD estimation method where the logarithmic transformation of the number of children ages 0-15 serves as a

dependent variable and interaction terms, province, and year dummies serve as independent variables.

In this empirical setting, DD coefficients for years 1990 and 2000 measure the effect of conflict 6 and 16 year after its onset, respectively. In this regard, given the fact that the focus is on the number of children ages 0-15, reflecting changes in net fertility behavior since the onset of conflict in 1984, the coefficient for year 2000 (16 years after the onset of conflict) is more likely than its counterpart for year 1990 (6 years after the onset of conflict) to reflect the causal effects exposure to conflict on net fertility behavior.

Evidence presented in Panel A of Table A9 suggests that exposure to conflict may be positively related with fertility behavior. When evaluating these estimation results, it is critical to note that although DD estimates for year 2000 are about two times greater than those for 1990, positive and statistically significant estimates for both years' DD coefficient raise concerns about the causal interpretation of DD estimates reported in the first panel of Table A9. Consequently, without a more detailed analysis, it is impossible to rule out the possibility that the DD estimates may also be a simple artifact of differential trends in fertility between conflict and non-conflict provinces.

Furthermore, to at least partially unravel the selective nature of changes in net fertility behavior with exposure to conflict, I break down the estimates' effects by the head of household's education: i) head of household with less than an upper-secondary school degree (Panel B), and ii) head of household with an upper-secondary school degree or higher (Panel C). As reported in Panels B and C of Table A9, the association between exposure to conflict and the number of children ages 0-15 in a household appears to be more significantly pronounced for households where the head has a lower level of education. To the extent that these suggestive findings indicate a negative selection into fertility, the DD estimates of conflict may overestimate the negative link between exposure to conflict and children's educational outcomes.

Taken together, these results suggest that with the onset of conflict, children residing in conflict provinces are more likely than their peers in non-conflict provinces to compete for resources and thereby have fewer resources, especially the short run, at a household level, a school level, as well as a province level. More importantly, this situation could be worsened dramatically with a negative selection into fertility. Thus, regardless of whether increases in the number of children exposed to conflict through changes in fertility behavior may constitute a channel through which exposure to conflict impacts children's educational outcomes or may be a confounding factor that biases the conflict's estimated impacts, conflict-induced changes in fertility behavior may significantly manifest conflict's adverse impacts on children's educational success, thus causing exposure to conflict to have its intergenerational effects.

Table A10 Estimates of the impacts of conflict on the likelihood of working and the likelihood of being idle.

	Lower-secondary-school graduate population (Age group: 16-20)		Upper-secondary-school graduate population (Age group: 18-20)	
	Work	Idle	Work	Idle
Conflict_provinces*Year1990	-0.026*** (0.008)	0.048*** (0.009)	-0.033*** (0.009)	0.047*** (0.009)
Conflict_provinces*Year2000	-0.059*** (0.009)	0.068*** (0.008)	-0.074*** (0.009)	0.079*** (0.008)
R-squared	0.392	0.298	0.405	0.336
Number of observations	748714	748714	432761	432761

Note: See note to Table 1. While the independent variables used in the specification are the same as those used in the baseline specification in column (3) of Table 1, the likelihood of working and that of being idle are examined as the outcomes of interest. Standard errors reported in parentheses are adjusted for the presence of serial correlations within each province-year cell. ***, **, and * indicate that the estimated coefficients are significantly different from zero at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

A Brief Explanation of Table A10

As suggested by the empirical evidence provided in the main text, if exposure to conflict indeed interrupts children's schooling behavior, the natural place to start for seeking channels that lead to this negative relation is to examine what they do instead. This analysis also serves to test a policy-relevant hypothesis: that is, whether children exposed to conflict may have to deal with a trade-off between child labor and school attendance in the sense that they have to leave the education system to work, and thus bring additional incomes to their families who may have been adversely affected by conflict. Such an analysis requires either cross-sectional or retrospective data that contain information on the school-age populations' schooling and labor market behaviors. While the Census data do not meet this requirement, to have an understanding of how the conflict may alter children's labor market behavior, I examine their likelihood of being employed. Because the Census data do not contain information regarding children's current enrollment status, as a proxy for their schooling behavior, I focus on their likelihood of neither working nor attending school (i.e., being idle).²⁶ I continue to use the main specification in column (3) of Table 1 located in the main text to estimate the conflict's impact of these two outcomes for individuals ages 16-20 and 18-20. The results reported in Table A10 portray a devastating picture in which, in addition to leaving children without necessary educational credentials, children exposed to conflict are less likely to work and more likely to be idle. Consistent with estimates found for educational attainments, the length of exposure to conflict is positively associated with the magnitude of the conflict's estimated impacts on these two outcomes.

²⁶ To identify the idle status of individuals who are not seeking a job or not working, I utilized their responses to the question, "Why are you not seeking a job or not working?" Individuals are identified as idle if they indicated reasons other than being a student for why they were not seeking a job or not working.

alternatif politika

Gezi Parkı Direnişini Toplumsal Hareket-Anarşizm Bağlantısıyla Anlamak
Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 2. (Eylül 2014) Sayfa: 254-276.

Yazar: Yavuz YILDIRIM (Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

GEZİ PARKI DİRENİŞİ'Nİ TOPLUMSAL HAREKET-ANARŞİZM BAĞLANTISIYLA ANLAMAK

Yavuz Yıldırım

ABSTRACT

The main of the study is to analyze Gezi Parki resistance in a framework of the thesis that there is a relation between new social movements and anarchism. In order to this aim, the closure of anarchism to the action rather than theory and its connection with the movements will be underlined. The basic points that help rethink the connection between movements and anarchism are the direct actions of the ordinary people, demands of autonomy and to be owner of their own lifes. Gezi Parki resistance is an unique and extra-ordinary experiment in Turkish social struggles. It indicates the changings of the social movements towards to anarcisht tendency in global level, and it is a reflection of this changing in Turkey.

Keywords: Gezi Park, New Social Movements, Post-Anarchism, Counter-Globalization, Grass-root Movements.

ÖZ

Bu çalışmada, yeni toplumsal hareketler ile anarşizm arasında teorik ve pratik bağlantılar olduğu teziyle, yakın dönemdeki hareketlerin anarşizmle temasını ortaya koymak ve Gezi Parkı Direniş'i'ni de bu çerçevede açıklamak hedeflenmektedir. Çalışmada, anarşizmin teoriden çok pratiğe/eyleme yakınlığı ve toplumsal hareketlerle teması öne çıkarılacaktır. Sıradan insanların

doğrudan eylemleri, otonomi talepleri ve kendi hayatında söz sahibi olmak istemesi hareketler ile anarşizmin birlikte yeniden düşünülmesindeki temel noktalardır. Gezi direnişi Türkiyeli toplumsal hareketler içinde sıra dışı bir örnektir ve küresel çaptaki değişimin Türkiye'ye de yansıdığına bir göstergesidir. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin dönüşümü Gezi direnişi örneğinde Türkiye'de de yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gezi Parkı, Yeni Toplumsal Hareketler, Post-Anarşizm, Karşı-Küreselleşme, Taban Hareketleri.

GİRİŞ

Sınıf, devrim, piyasa, tercih, din, ahlak gibi kavramların merkezinde kurulan düzenlerin karşısında, bu tekil kurucu ilkelerin reddine dayanan anarşizm düşüncesi, 21. yüzyılda yeni bir siyaset arayışının etkili unsurlarından biridir. İkilikler üzerinden sınır geliştirme faaliyeti olarak modernizmin içinde gelişen büyük anlatıların sorgulandığı bir dönemde, kurumsallaşmış bir sistemin değerleriyle her dönem sorun yaşayan ve sınırları zorlayan anarşizm kavramının yeniden popüler olması beklenen bir durumdur. Sistemle mücadele noktasında toplumsal hareketlerin her türlü yerleşik işleyişi sorgulaması da bu açıdan anarşizmle arasındaki bağların eskiye dayanması açısından önemlidir. Doğrudan eylemi ve otonomiye öne çıkaran, böylece bireyin kendi hayatına sahip çıkmasını temel alan anarşizm, 21. yüzyılın başında yeni toplumsal hareketlerin eylemlerine bir çerçeve çizmek açısından önemli bir araçtır. Teoriden önce pratiğe önem veren anarşizm ile somut konularda doğrudan taleplerini ileten toplumsal hareketlerin yaklaşımları örtüşmektedir. Özellikle 2000 sonrası dönemde, küreselleşme-karşıtlığı ya da karşı-küreselleşmeciler olarak adlandırılan süreçte farklılıkların bir aradalığı, lidersizlik, taban örgütlenmesi ve yatay hiyerarşi gibi kavramlarla anarşizmin 21. yüzyılda yeniden yorumlandığı bir dönem yaşanmaktadır. Bu çalışmada, 1968 sonrasında büyük teorilerin, kapsamlı analizlerin ve devrimlerin ötesinde daha küçük parçalı ve somut sorunlara odaklanan yeni toplumsal hareketler ile herhangi bir ilkenin ya da eksenin temel belirleyiciliğini reddeden anarşizm arasında teorik ve pratik bağlantılar olduğu teziyle, yakın dönemdeki hareketlerin anarşizmle temasını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu noktadan hareketle 2013 yazında başlayan ve geniş çaplı katılımlara sahne olarak Türkiye toplumsal mücadeleler tarihinde ayrı bir yere gelen Gezi

Direnışı'nin 2000'lerin başından bu yana gelişen toplumsal hareket-anarşizm yakınlaşması çerçevesinden anlamlandırılması mümkündür. Yerleşik sistemin bir "suçlama" olarak sunduğu ve şiddetle eşleştirdiği anarşist talepler, düzenin sorgulanması yönündeki ipuçlarını içerir. Böylece toplumsal hareketler yoluyla kurulacak yeni siyasetin de adımları atılmış olur. 2013 yazından itibaren gelişen eylemler, bir talepler bütünü olarak sadece bir hükümet partisinin politikalarına yönelik değil, genel olarak yerleşik siyasetin iktidar kanallarını en alt düzeyden sorgulayan bir girişime sahne olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Gezi Direnişi çerçevesinde bu kuruculuğun oluştuğu noktaları analiz etmek ve toplumsal hareket-anarşizm yakınlaşmasının yeni bir siyasetin öncüllerini olduğunu önermektir.

Yeni siyaset arayışları, toplumsal hareketlerin yükselttiği eleştiriler, yürüttükleri eylemlerle birlikte demokrasinin yeniden yorumlanması ve liberal demokrasinin sınırlarına ulaşmasına paralel olarak ilerlemektedir. Dolayısıyla toplumsal hareketlerin liberal demokrasiler üzerinde uyguladığı baskı, yeni siyasal sınırların kurulmasına olanak tanır. Doğrudan eylemin, yeni örgütlenme biçimlerinin ve eylem taktiklerinin geliştirilmesi toplumsal hareketlerle anarşizmin temas alanlarını güçlendirmektedir. Yeni yüzyılın başında toplumsal hareketleri yeniden yorumlanan bir anarşizmle birlikte teorize etmek doğru olacaktır. Bu çaba, aynı zamanda yeni yüzyılın siyasal bakış açısını geliştirmek ve yeni bir siyaset üretmek için de kurucu bir zemin olacaktır.

Toplumsal muhalefet ve mücadele perspektifini siyasal iktidarın değişmesi ve sınıf önderliğinden uzaklaştırması 1968 sonrası hareketlerin genel özelliğidir (Johnston vd, 1994). Yeni Toplumsal Hareketler olarak da adlandırılan siyasal değil kültürel alanla ilgili olduğu ya da kültürel hareketler olarak analiz edilebileceği yorumlarına neden olmuştur (Scott, 1990:19). Hareketlerin, toplumsal değişimi sınıf mücadelesinin getireceği siyasal dönüşüme değil, kimlik, aidiyet, tanınma pratikleri gibi alanlara endekslemesi sol mücadeleye bir engel olarak da görülmüştür ve Ortodoks Marksistler tarafından eleştirilmiştir. Bu açıdan yeni toplumsal hareketlerin post- marksizm adlandırılan teorik çerçevesi ve siyaseti eleştirilere maruz kalırken hareketlerin taleplerini reformizmle sınırlı görüp sosyalizmle uyuşmayan bir perspektif olduğu ileri sürülmüştür (Wood, 2006). 1968'te yaşanan bu kırılma, 19. Yüzyıl sonunda Enternasyonel toplantılarındaki Marksizm-anarşizm ayrışmasının izlerini taşır. Öte yandan kültürel eksenin ön plana çıkması, hareketlerin rasyonel yaklaşımların ya da yapısal engellerin ötesinde anlaşılmasını sağlar (McAdam 1994: 37-38). Ancak buradaki temel farklılaşma, kültürün siyasetten ayrı olarak görülmesi değil, hareketlerin toplumu ve özneyi kuran bir süreç olarak görülmesidir (Touraine 1985, 1995). Touraine'in "klasik sosyolojinin çöküşü" olarak adlandırdığı ve yapıların değil kurucu öznenin öne çıktığı bu süreçte

modernizmin getirdiği ikilemler ve sınırların sorgulanması gündeme gelmektedir. Toplumsal hareketler, verili olarak kabul edilen her türlü toplumsal rolü sorgulamaktadır. Bu bakış açısı, hareketin hedefi ve başarılarından önce sosyal etkilerini ve toplumsalı kuruluş sürecine odaklanmayı sağlar. Bu açıdan yaşamsal olanı gündelik hayattan başlayarak daha geniş bir çerçevede ele alan ve sistemin işleyişine karşı direnişi sadece ekonomik ve sınıfsal terimlerle değil kültürel ve sosyal boyutlarıyla da ele alan hareketler muhalefet dinamiklerini farklılaştırmıştır. Anarşizmin otonomi ilkesi çerçevesinde, genel geçer temel ilkeleri reddederek kendi kuralını koyma noktasındaki ısrarı toplumsal hareketlerin çabasını anlamak için önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada anarşizm-toplumsal hareket bağlantısına dair - Türkçe’de çok sık yapılmayan bir girişimde bulunarak- bir çerçeve çizmek amaçlanmaktadır. Bu amaçla önce anarşizmin -çalışmanın kapsamı içinde kalan- teorik çerçevesine dair temel noktalar özetlendikten sonra bu teorinin pratikle yakınlığı ve toplumsal hareketlerle teması öne çıkarılacaktır. Ardından hareketlerin liberal demokrasiler üzerinde uyguladığı baskıyla beraber demokrasi kavramının yeniden ele alınmasına değinilecek ve 2000’li yılların başından bu yana küreselleşme karşıtlığı ya da karşı-küreselleşme hareketleri çerçevesinde geliştirilen eleştirilerin, anarşizmle uyumluluğu incelenecektir. Son olarak, bu hattın devamı ve geç kalmış bir temas olarak Gezi Parkı Direnişi ve küresel hareketlerin yeni siyaseti kurma noktasında anarşist teoriden aldıkları ilham ve bunu uygulama alanları vurgulanacaktır. Amaç, “Gezi’de ne oldu”, “hangi gelişmeler yaşandı” şeklindeki bir açıklamadan ziyade bu yaşananların siyasal teoride nasıl bir karşılığı olduğuna dair çıkarımlar yapmaktır. Böylece çalışmada Gezi Parkı direnişini iç siyaset, sivil toplum ve devrim tartışmalarından farklı bir noktada, yeni bir siyaseti eylem aracılığı ile kurma boyutuna çekerek analiz etmek hedeflenmektedir. Çünkü Gezi Direnişi’nin yarattığı kırılma, somut olarak kurumsal siyasetin toplumsal hareketler tarafından çevrelendiği, baskı altına alındığı ve yeni atılımlara zorlandığı bir sürecin öngörülmesidir.

1. ANARŞİZM VE HAREKET BAĞLANTISI

Muhafif tüm eylemleri şiddetle ilişkilendirerek kötü göstermeyi ve şeytanlaştırmayı hedefleyen, iktidarın suçlama aracı olarak “anarşist” kelimesi, negatif anlamlar yüklenmiş bir kelimedir. Bu kötü kodlamanın farklı metinlerde yansıma bulan anarşist kelimesinden kaynaklandığı söylenebilir. (Kinna, 2005:6-8). En genel haliyle, anarşizm düzenin yukarıdan kurulmuş niteliğine karşı çıkar ve yatay bir ilişki ağı öngörür. Kelime kökeni “an-arkhe”den yola çıkarak, belirleyici ilkenin olmayışına dayanan bir düşünüşün, kendisini tek bir eksenle açıklaması zordur. Anarşizm, çoğunlukla devlete karşı olmakla eşleştirilse de

mesele sadece devlet değil otoriter olan her türlü merkezileşmiş durumdur. Bu açıdan anarşizmin öncülleri, her türlü otorite ya da “bir bilen” karşısında bireylerin kendi alanlarını yaratabilmeleri, kendi kontrol alanlarını yaratabilmeleri düşüncesine dayanır. Kavrama dair net bir tanım ya da sınıflama yapılamaması, biraz da kendi doğasından kaynaklanır. Bu açıdan anarşizmin ne olduğuna dair tanımlar, kişisellikten arınmış değildir. Öne çıkan isimlerin eserlerindeki farklı noktaların birleştirilmesi tanımın yapılması için bir yol olsa da bu birleşim oldukça zordur yapılır (Kinna, 2005: 8-10). “Anarşizm tarihleri yazmış yazarların siyasi-kültürel pozisyonları ve söylemleri bugün bildiğimi/temsil edilen anarşizmin ana öğelerini büyük ölçüde belirler” (Evren, 2013: 39). Başta Woodcock’un (1962) anarşizm tarihinde klasik kabul edilen eseri olmak üzere belli başlı pek çok anarşizm eserinde bu etkiyi görmek mümkündür (Evren, 2013: 53).

Fransız Devrimi’nin Enrages’lerinden (Öfkeliiler) bu yana toplumsal değişimin yürütülmesinde kilit önemde olan anarşist talepler, ilerleyen dönemlerde işçi sınıfının bir siyasal güç olarak belirmesi ve burjuvazinin kurduğu sistemi değiştirme çabalarına girmeleri kendini yeniden göstermiştir. Özellikle 1830 ve 1848’teki devrimci ayaklanmalarda yerleşik istemin değiştirilmesi ve yıkılması yönündeki işçilerin geniş cephesi içinde anarşistlerin de rolü vardır. 1860’ların ikinci yarısında Uluslararası İşçi Birliği (I. Enternasyonel) toplantılarından itibaren sosyalist çizginin netleşmesi ile birlikte, özellikle Marx-Bakunin ayrımında netleşen görüş farklılıklarıyla Marksist devrimci çizgiden ayrıldıkları görülür. Enternasyonel genel olarak “birbiriyle çeşitli siyasi ve örgütsel konularda çatışmakta olan ulusal ve yerel birimlerden veya ‘federasyonlardan’ oluşan gevşek bir birlik niteliğindeki” (Bookchin, 2012:220). 1872’ye kadar süren I. Enternasyonel’deki fikir ayrılıkları daha sonra netleşti. Anarşist temelleri atan Proudhon’un ‘birlik ilkesinin” karşısında pasifist ve bireyci “mutualizm”i, küçük ölçekli üretimi ve bunlar arasındaki bağların korunmasını öngörerek yükselen sanayi burjuvazisinin ve bankerlerin otoritesi karşısında federalist bir yapıyı desteklemekteydi (Bookchin, 2012:64). Proudhon’un aileyi temel alan ve bireysel mülkiyet kavramına karşın onun takipçilerinin esinlendiği nokta “toplumsal hayatın temeli olarak federalist bir yapıya yaptığı vurguydu” ki bu daha sonra 1871 Paris Komünü’nde yeniden canlanan ve somutlaşan bir düşünce olacaktır (Bookchin, 2012:66). Bu hattın devamında Bakunin, konfedere bir üretim ve toplumsal yönetim sistemini savunuyordu. Her zaman tüm sakinlerinin çoğunluk oyuyla temsil edilen mutlak otonomiye sahip komünler ile işçi birliklerine dayanan federalist hükümet düşüncesi Bakunin’in anarşist toplum görüşünün özeti niteliindedir (Bookchin, 2001:229). Siyasal birliğin devlet nezdinde değil kendi dinamikleriyle gelişen oluşumlara dayanması, bu düşüncenin temelinde yatan unsurdur. Kropotkin’in liberter komünizmi, Proudhon ve Bakunin öncüllerinin sanayi proleteryası ve

işçi sınıfının belirginleşmesine bağlı olarak yeniden ele alınmasıydı. Her şekilde bu düşüncenin öncülleri bir teori geliştirmekten ziyade, eylemin kendisine ve eylemdekilerin yaratıcılığına önem verdiler. Ancak bu süreçte, özellikle II. Enternasyonel'in 1893'teki Zürih toplantısında Marksizm'in resmi doktrin olarak kabul edilmesi ve merkezîyetçi cumhuriyet fikrinin netleşerek örgütlü mücadelenin şekillenmesiyle birlikte anarşizm mücadele dilinde ikinci plana atıldı. Marksizm'in pratik temellerinin atıldığı yüzyıl başında toplumsal hareket de çoğunlukla örgütlü mücadelenin destekleyicisi ya da bir kolu olarak aynı ikincil konumda kaldı.

Bu ilk dönemin etkileri 1939 İspanya İç Savaşı sonuna kadar sürse de, anarşizm 1960'lardaki yeni eleştirel dönem ve 1990'ların sonundaki küreselleşme-karşıtlığı olarak beliren yakın dönem eleştirileri ile farklı seyirler izlemiştir (Evren, 2013:38). 1968'in yükselttiği eleştiriler, kapitalizmin tüketim kültürü ile sosyalizmin makineleşmesine eşzamanlı olarak yönelirken toplamda modern aklın sorgulanmasına dönüşmüştür ve böylece post-modernite tartışmalarının temeli atılmıştır. Otonomi kavramının önem kazandığı bu süreçte, Foucault, Deleuze ve Lyotard'la birlikte siyasal mücadelenin niteliğine dair sorgulamalar yükselmiştir. Ortodoks Marksizm eleştirileri ve sınıf eksenli bir devrim anının reddedilmesi ile birlikte Negri, Badiou gibi düşünürler de komünizm, devlet ve iktidar kavramlarının yeniden ele alındığı tartışmalar yürütmüşlerdir (Badiou ve Žižek, 2011). Anarşizm de bu dönemden itibaren postmodernist anarşizm, post-yapısalcı anarşizm ya da post-anarşizm gibi terimlerle adlandırılarak ilk dönemle bir fark yaratılmaya çalışılmıştır. May (1994) ve Newman'ın (2001) çalışmaları bu noktada öne çıkmaktadır. Tabii ki önceki dönemin nasıl tanımlanacağı net değilken, sonraki dönemlerin de ondan ne ölçüde ayrıldığı ya da koptuğu muğlak kalacaktır (Evren, 2013:38-40). Her halükarda eski ile yeninin bir kombinasyonu ve günün koşullarına göre yenilenmesi fikri ön plana çıkarken, anarşizmin eylem ve pratik vurgusunun yeni toplumsal hareketlerle birlikte yeniden düşünülmesi için fırsat doğmuştur.

20. yüzyılın toplumsal hareketliliği sendika ve parti gibi yapıların öncülüğünde ilerlemişti; siyasal iktidarı değiştirmek ve devleti yönetmek temel hedefti. Yollar farklılaşsa da modernizmin çerçevesini çizdiği bir zorunluluk bu süreci yönetti ve geçirilmesi gereken aşamalar temel doğrular olarak işaretlenmişti. Anarşist idealler, bu zorunlulukları kesintiye uğratmaya çalıştı; aynı yolda devam edilse de farklı adlarla nitelendirildi; anarko-sendikacılar, anarko-komünist, devrimci anarşistler vb. Özü itibarıyla iktidar ve otoriteyle arasına mesafe koyan bu yaklaşımlar toplumsal değişimin yaratılmasında bireysel özgürlüğün ve yaratıcı potansiyelin altını çizmekteydi. Farklı sosyalizm yorumları ya da yaklaşımları içinde bireysel özgürlük çizgisine en yakın olanlar anarşistlerdi. Esasen Graeber'in (2009:103-113) belirttiği gibi Marksizm isimlerle

(Leninist, Stalinist, Troçkist vb) ve teoriye ilgiliyken anarşizm eylemle ve yapmakla ilgiliydi. 1968 bu süreçte önemli bir kırılmaydı ve kitlenin, kalabalığın, sınıfın bütüncül mücadelesi karşısında bireyin otonomi mücadelesi bu noktada tekrar devreye girdi. Kitlenin içinde eridiği tüketim kültürü de sosyalizm deneyimleri de aynı şekilde reddedildi. '68 sonrası hareketler için siyasal olan, siyasal iktidarın değişmesinden daha fazlasıydı. Böylece emek-sermaye çelişkisinden yola çıkmayan daha farklı alanlardaki hareketler, tekil bir mücadelenin değil çokluğun mücadelesini geliştirmeye çalıştılar. Bu bağlamda “anarşizmin gerçek gücü kişiler arasında ve kişilerle kurumlar arasında var olan güç ilişkilerine getirdiği eleştiride ve böyle bir gücü kullanmak isteyen bir insana karşı içkin güvensizlikte yatar” tespitiyle 21. yüzyılın anarşizminin siyasal düşünce sistemine eşlik etmiş tarihsel yükün büyük bir kısmını reddetmekle ilgili olduğu söylenebilir (Purkis ve Bowen, 1998:12-13). Böylece yüzyıl sonunda özellikle küreselleşme karşıtı mücadelelerin farklılığı ve çeşitliliği ile anarşizm kavramı, toplumsal hareketler için yeniden önemli hale geldi.

Özel ve kamusal arasındaki sınırların aşındığı 20. yüzyılın sonu, tartışmaları ile birlikte deneyimlerin ve bilginin paylaşılması mücadelenin de tek bir sınırdan kalmasını zorlaştırdı. Küreselleşmeyi yeniden ele almak isteyen ve bunu sermayenin küreselleşmesinin ötesinde bilginin küreselleşmesine dayandıran hareketler, tam da bu paylaşım ve işbirliğinin güçlenmesiyle ivme kazandı. Modernizm'in çizdiği ikilemlere dayalı sınırların etkisini kaybetmesiyle, hem fiziksel hem de fikirsiz engellerin daha kolay aşılması gündeme geldi. Anarşizmin yüzyılın sonunda yeniden gözde bir kavram olması, kontrolü zor toplumsal hareketinin yükselmesiyle paralellik gösterdi. Sermaye ve piyasa ilişkilerinin yeni bir biçim aldığı yüzyıl sonunda egemen devletlerin otoritesi artık piyasanın kontrolü geçerken bireylerin kendi hayatlarında kontrol isteği bir kez daha siyasal iktidarla sınırlı kalmayacaktı. Sermayenin çerçevesini çizdiği küreselleşmeye karşıt olanların başka bir dünya mücadelesi, anarşist idealleri yeniden canlandırdı. Toplumsal muhalefetin kurumlar aracılığı ile etkili bir biçimde sürdürülememesi, dikey hiyerarşi içindeki aidiyet sorunları, tektipleşmenin bu kurumlarda devam etmesi, yeni örgütlenme biçimlerinin aranmasında etkili oldu. Yataylığın, çeşitliliğin ve farklılığın övüldüğü bu arayışta doğrudan eylemin önemi ortaya kondu. Doğrudan eylem alanı, sadece protesto değil bir direniş alanıydı; böylece yerleşik sistemin meşrulaştırılmasının ötesinde yeni bir alan yaratmanın yolları, yukarıdan belirlenmemiş doğrularla arandı. Bu süreç, direnişçilerinin kendi pratiklerine dayanırken aynı zamanda kendi bilgilerini üretme alanlarını da geliştirdi. Yeni bir siyaset, eylemden öğrenme içinde, uluslararası etkilerin artışıyla şekillendi. Böylece yerleşik sistemin kodladığı demokrasi, katılım ve meşruluk kalıpları da doğrudan sorgulanırken, karşılıklı öğrenmeye dayalı bir etkileşim süreci gelişti.

2000'lerin başından itibaren anarşizm ve küreselleşme-karşıtı hareketin birlikte anılırken neoliberalizmle mücadeleyi taşıyacak yeni paradigmanın, Marksist teori kadar, genç radikal aktivistlerin anarşist eğilimleriyle birlikte örüleceği vurgulanmaya başlandı (Epstein, 2001). Graeber'in (2002) "yeni anarşistler" dediği bu kuşak esasen yeni örgütlenme biçimleriyle ilgiliydi. Çünkü yeni muhalefetin, eski kurumsal sınırlar içinde yapılmasını desteklemiyorlardı. Eylemin ve pratik müdahalelerin öne çıkmaya başladığı bu süreçte anarşizmle hareketin yakınlığı belirginleşti (Grubacic, 2006) ve toplumsal hareketin anarşist eylemin taşıyıcısı olarak siyasal önemi artmaya başladı. Böylece birliktelik, yeni bir ortaklık kurma, kamusal olanı yeniden tesis etme gibi noktalarda toplumsal hareket-anarşizm bağlantısı güçlendi. Aşağıda da değinileceği gibi hareketler, sistemin temel öğelerinden demokrasiyi bu doğrultuda gündelik hayatın içerisinde doğan doğrudan eylemler yoluyla köşeye sıkıştırarak bir dönüşümün mücadelesini vermektedir.

Bu genel çerçevenin bu çalışma açısından önemi, anarşizm ile hareket kavramı her zaman birbirine yakın kavramlar olduklarının altını çizmektir. Eylemin önceliği anarşizmi hareket kavramına yakınlaştıran esas unsurdur; diğer bir deyişle "Anarşizm kesinlikle bir praksis felsefesidir" (Morland, 1998: 31). Kolektif eylem biçimi olarak toplumsal hareketler, demokrasi kavramını radikal biçimiyle uygulamaya koyma talepleridir. Bu radikal boyut, demokratik değerleri en saf haliyle uygulama çabası, anarşizmin liberal demokrasilere dair eleştirileriyle de birleşir. Özellikle " kendi hayatına sahip çıkma", "taban örgütlenmesi", "dışlananların sürece dahil edilmesi", "karar alma mekanizmalarının açıklığı" gibi noktalarda liberal demokrasileri zorlayan toplumsal hareketler, 21. yüzyılda kendi teorisini anarşizmin yeni versiyonlarıyla eşleştirmektedir. Yüzyılın başında sosyalizmin ve Marksist teorinin çeşitli yorumlarına dayanan toplumsal hareketlerin, post-modern eleştirilerin sorguladığı rasyonalizm ve öncülük kavramları etrafında anarşizmle yakınlaşmanın anlaşılır olduğu vurgulanabilir. Aynı süreçte post-anarşizm, yaşam biçimi anarşizmi gibi kavramların da üretilmesi bu yakınlaşmayı güçlendirmektedir. Aşağıda değinilecek olan Gezi Parkı direnişi de benzer şekilde yaşamsal olan ile siyasal olanın birbirine yaklaştığı, gündelik hayatın ön plana çıktığı ve buradaki eleştirilerin doğrudan eylem yoluyla ifade edildiği bir durum ortaya koymuştur. Bu haliyle Türkiyeli toplumsal hareketlerin daha önce yapmadığı bir etki yaratmış ve çıkış noktası olarak da eski tür hareketlerden farklılaşmıştır. Gezi direnişi, yeni toplumsal hareketler yaklaşımın geç kalmış örneklerinden biri olarak bu yaklaşımın taban hareketi özelliğini gösterirken bir yandan da küreselleşme-karşıtlığında belirginleşen anarşist talepleri de içermektedir. Böylece Gezi direnişi, 1970'lerden bu yana gelişen bir yaklaşımı 2000'lerin başındaki yorumuna ancak 2013'te eklenmiş de analiz etmek

açısından yeni öğeler vermektedir. Bu açıdan değinileceği gibi anarşist ipuçlarının ve toplumsal hareketin değışen yapısının bir örneğini oluşturur.

2. SİYASETİN SINIRLARINI ZORLAMAK

Karar alma süreçlerine katılım ve siyasal olanın belirlenmesi noktasındaki demokratik açığın körüklediği meşruiyet eleştiriler ile birlikte liberal demokrasilerin sınırlarına dayandığı görüşü, 1970'lerden beri yükselerek devam etmektedir. Demokrasi eleştirilerinin bu çerçevede yeni siyasetin temellerini kuracak olması, demokratik değerlerin anarşist ipuçlarını ortaya çıkarmayı gerektirir. Liberal demokrasinin ötesinde bir demokratik mücadelenin kitlelerin talepleri ve eylemleriyle doğrudan ilişki olduğu görülebilir. Bu açıdan kitlelerin kontrol altında tutulması düşüncesi, demokrasi fikrinin gelişmesinden bu yana etkili olmuştur. "Oysaki demokrasiyi karakterize eden, yönetmek için sıfat bulunamamasıdır. (...) Demokrasi, arkhe'yi uygulama sıfatının, sıfat yokluğu tarafından verildiği özgül durumdur. Demokrasi başlangıcı olmayan başlangıçtır, hükmetmeyenin hâkimiyetidir. Bunun sonucunda tahrip olan arkhe'ye has olan şeydir" (Ranciere,2007:143-144). Dolayısıyla yerleşik düzenin kurucu ilkelerine karşı çıkmak, demokratik mücadelenin temellerini oluşturur. Anarşizmin yeni yorumlarının, bu noktada demokratik mücadelenin seyrini değiştireceği söylenebilir. Küreselleşme-karşıtlığı olarak yükselen ancak zaman içinde kendi küresel ağlarını kurarak karşı-küreselleşmeye dönüşen toplumsal hareketlerin karar alma süreçlerindeki talepleri, yerleşik demokrasi algısının değiştirilmesinde önemli etkileri yapmaktadır. Diğer bir deyişle hareketler, anarşizmin yeniden düşünülmesini sağlayan bir zemini kurmuştur.

Çünkü yaratılmak istenen sınırlara uymayan, bu sınırları kabul etmekten, diğer bir deyişle yerleştirilen normları benimsemeyen kesimler her zaman var olmuştur. Anarşizm, bu hizaya gelmeme direncinin bir diğer adıdır. Siyasetin uyum arzusu, siyasal olanın uyuşmazlığıyla savaşım içindedir. Ranciere'in (2007) belirttiği gibi "sayılamayanlar, Bir haline getirilemeyenler" siyasi tartışmayı canlı tutmaktadır. Polis'in demokrasi korkusundan bu yana, kitleleri kontrol altında tutmak yönünde iktidarın girişimleri devam etmiştir. Modern çağda hukuk ekseninde kurulan normlar da bu kontrol çabasının bir sonucudur. Burjuvazinin siyasal başarıları etrafında gelişen hukuk önünde eşitlik ilkesi, yasal olanla meşru olan arasındaki boşluğu doldurmakta zorlanmış ve bu ara noktalardaki talepleri belirsizleştirme ya da yok görme yolunda adımlar atmıştır. Benzer şekilde sınıf eksenli siyasal mücadelenin sınırlarına girmeyen talepler ve mücadelenin bütünlüğünü bozma suçlamasıyla karşılaşmıştır. Bu bağlamda anarşist düşünceler burjuva hukuk ile sınıf mücadelesinin aynı anda içerleyemediği, dışarıda bırakarak kendini meşrulaştırdığı sınır noktalarında var

olmaktadır. Bir sınıra dahil olmamasıyla hareket niteliğini canlı tutabilmektedir. Siyasal sınır geliştirme faaliyetinin modern dönemdeki en üst biçimi olarak ulus-devletler, bu nedenle hareket halindeki kitleleri, düşünceleri ve bir noktaya sabitlenemeyen talepleri her zaman düşman olarak kodlamıştır. Devlet dışında siyasal alanın geliştirilememesi ya da dar tutulması, siyaseti iktidar mücadelesi olarak sınırlı görmekle birlikte, kurumsallık tek geçerli yol olarak belirlemiştir. Ancak yeni yüzyılda ilk dönemlerin bu sınırların kabul edilmediği, toplumsal hareketlerin yükselen eylemliliklerinde ortaya konmuştur.

Graber'e göre (2012: 99) yüzyılın başındaki bu yükselen eylemlilik, "insanların ve toplulukların nasıl insanlar ve topluluklar olmak istediklerine fiilen kendi başlarına karar vermekte özgür oldukları bir dünya yaratmak için ne tür örgütlenme biçimlerinin, ne tür süreç ve müzakerelerin gerekli olduğunu anlamaya çalışmak"la ilgiliydi. Ona göre (2012: 41) "anarşist örgütlenme biçimlerinin devlet gibi bir şeye benzemeyeceğini kabul etmek; çakışan ve keşişen topluluklardan, birliklerden, ağlardan ve projelerden oluşan sonsuz bir çeşitliliği içine alacaktır. Anarşistler aslında herhangi bir ulusal toprak içinde iktidarı ele geçirmeye çalışmadıkları için, bir sistemin yer değiştirmesi bir tür devrimci tufan biçimini almayacaktır." Bu açıdan "her türlü anarşist toplum kuramı, öncülük iddiasının her türlü belirtisini bilinçli bir şekilde reddetmek durumundadır" (Graeber, 2012: 16). Diğer bir deyişle, devleti dönüştürmeden önce toplumsal ilişkileri dönüştürebilmek ve bunu da eski tür siyasal ilişkilerin kodlarından kurtularak yapmak gerekir.

Newman'a göre de devletin ideolojik maskesiyle hareket eden liberal-demokrasiler ile totaliterizm arasındaki düşünsel ve pratik gerginliklerin sonucuyla –yani soğuk Savaş'ın bitimiyle- birlikte devlet iktidarının belirgin problemleriyle yüzleşme imkânı doğmuştur. Böylece siyaset, devletin farklı biçimlerini savunma alanı olmaktan öte iktidar ilişkilerinin farklı formlarını öne çıkarma mücadelesine dönüştürülebilir. "Çağdaş post-anarşizmin, Aydınlanma'nın evrenselci bakış açısını radikal bir şekilde yorumlayarak farklılıkları içereceğini ve -devletin ötesinde- halkçı egemenlik formlarını üretebileceği"ni savunan Newman (2010: 46-48) için yeni hareketler eliyle anarşizm geleceğin radikal siyasetini şekillendirebilecek bir güçtür. Çünkü siyaset, devletle toplum arasında kurucu alandır ve otoriter olmayan alternatif alanların, ilişkilerin yaratılması için otonom siyasetin önemi büyüktür. Otonomiye de, demokratikleşme ve karşı-çıkışın devam eden pratikleriyle şekillenecek açık uçlu bir proje olarak görmek gerekir (Newman, 2010: 167-168). Böylece klasik anarşizmin eşitlikçi ve özgürleşmeci yönüyle, sadece ekonomik konulara odaklanılmayan yeni mücadelelerin birleşimi Newman için önemlidir. Anarşizmin güçlendireceği radikal politika, çağdaş siyasetin yerleşik kurum ve demokratik temsil gibi araçlarının ötesine geçecektir. May, bunun yolunu mikro-siyasetin

güçlendirilmesi olarak görür: “Mikro-siyaset ve pratikler, makro-siyasetin kurum ve pratiklerinin geleneksel anlayışına müdahale ve yeniden biçimlendirme anlamına gelecektir” (May, 1994: 100).

Kuhn da (2009: 18-22) postmodernizm ile postyapısalcılık arasında farka işaret ederek, postmodernizmin sosyo-kültürel bir durumu ifade ettiğini ve anarşistler açısından bunun öneminin yeni kültürel ilişkileri anlamak olduğunu belirtir. Postyapısalcılık ise bir dizi düşünürün yarattığı teori bütünüdür. Dünyanın farklı yerlerindeki anarşistler de postyapısalcılıkla eklemlendikleri, anarşist düşünceyi güçlendirdikleri bir döneme girmişlerdir. “Postyapısalcı anarşizmin dayanacağı yeni gerginliklerle yeni pratikler, sosyal ilişkileri doğuran yeni iktidar düzenlemelerince yaratılır” (May, 1994: 100). Diğer bir deyişle yeni dönemin mücadele biçimi aranmaktadır.

Bu noktada sistemin farklı noktalarda, sadece ekonomik değil sosyo-kültürel alanlarda kurduğu, baskı (domination) kavramı yeni anarşist hareketin etrafında örgütlendiği, reddetmek için uğraştığı, mücadeleyi genişlettiği bir ters-değer haline geldi (Gordon, 2007: 37-38). Yeni anarşistlerin baskıya karşı direnişi içinde kurduğu yaratıcı/öngörücü (prefigurative) siyaseti, yeni örgütlenme biçimleri geliştirirken bireysel anarşizm ile sosyal anarşizm arasındaki ayrımları aşacak girişimlerde de bulunmuştur. Bu açıdan 2000’lerin ilk 10 yılı başta Sosyal Forum benzeri örgütler, ardından yeni koalisyonlar ve ardından ortak sokak eylemlikleriyle muhalif siyasetin seyrinin toplumsal hareketler ile belirlendiği bir süreç gelişti.

Bireysel olanla toplumsal olanın farklı noktalarda temas etmesi, otorite karşısı mücadelenin de yeniden farklı alanlarda doğmasına neden oldu. Ekolojik mücadele, çevre hareketi ve feminizm bu alanı güçlendiren zeminlerdi. Bookchin’in (1995) “yaşam tarzı anarşizmi” ile “sosyal anarşizm” arasında yaptığı ayırım, bu noktada önemlidir. Bu ayırım esasen 1968’te temelleri atılan ve Doğu Bloku’nun çöküşüyle 1990 sonrası şekillenen bireysel özgürlük-kolektif özgürlük ayırımına dayanır. Bu süreçte toplumsal hareketler, Marksizm’in çerçevesinden çıkarken talepleri otonomiye odaklanan ve belli alanların kurtarılması üzerine kurulu bir yaklaşımla örtüşmeye başlamıştı (Scott, 1990). Yeni toplumsal Hareketler yaklaşımının çerçeve çizdiği bu otonomi talebi, sivil toplumun içinde belli alanların parça parça ancak somut biçimde dönüştürülmesini hedefledi. Yeni toplumsal hareketler sınıfın ve partinin öncülüğü, rasyonel aklın yönlendiriciliği ve devrim perspektifi yerine doğrudan somut konular üzerine çalışmanın önemini ortaya koydu. Bu noktada genellikle siyasal değil kültürel hareket olarak kodlansa da aslında yeni toplumsal hareketler siyasal olanın alanını genişletmişlerdir. Dikey hiyerarşinin yerine

yataylığı, kapsayıcılığı önemseyen yeni hareketlerin demokrasi tartışmasını da güncellediği söylenebilir.

Daha radikal ve örgütsüz haliyle Geçici Otonom Bölgeler (Temporary Autonomous Zone-TAZ) (Hâkim Bey, 1985) ise yeni hareketlerin evrensel taleplerden uzak ve tüm insanlığı özgürleştirecek bakış açısının reddedilmesi olarak, postmodern eleştirilerden fazlasıyla etkilenmiş bir yorumdu. TAZ, arabulucu olmanın ötesinde dolaysız şekilde var olmayı öngörür; Devrim'in sürekliliğine karşı geçicidir; gündelik hayatın yoğunlaştırılmasını kuvvetlendirilmesini ister; hayatta kalmaktan çok yaşamaya odaklanır (Hâkim Bey, 1985: 102-103). Yeni toplumsal hareketlerin kırdığı bütüncül bakış açısı bu yeni yorumlarla birlikte anlık kalkışmaların ve tamamlanmamış isyanların önemine dönüşür. Bookchin (1995) açısından yaşam tarzına odaklanan bu tür anarşizm, sosyalist içeriğini kaybederken yeni bir özgürlükçü yapı kurma hedeflerini de kenara bıraktı. Özgür bir toplum değil kişisel otonomisini yakalamış bireyler bütünü onlar için yeterliydi. Bu eleştirinin haklı tarafı özgürlük noktasında romantik ideallerin ötesinde, burjuva bireyciliğini aşacak bir çabanın üretilmemesi olarak gösterilebilir. Bookchin'e göre (1995: 55) sosyal anarşizm ise yerelliklerin koordinasyonu temelinde bir bütünlüğü, devlete ve parlamentarizme karşı çıkarken doğrudan demokrasiyle kurulan yüz yüze ilişkileri önemser. Dolayısıyla Bookchin'in ayrımında yaşam-tarzı anarşizmi sadece reddetmek ve kendi alanını çizerek yerleşik düzeni öylece bırakmak üzerine kuruluyken, sosyal anarşizm yeniden- kuruculuğun temellerini arar. Ona göre anarşizmi bir hareket haline getiren de bu sosyal boyutudur. Albert de yenilenen anarşizm tartışmasının, kendisine siyasal bir vizyon çizdiği ölçüde başarılı olacağını söyler.

Bu noktada toplumsal hareketlerin de protesto etmek, direnmek ya da yeni bir düzen önermek şeklindeki eylem tarzları bu çerçeveye anlam kazanır. Yeni toplumsal hareketlerin anarşist damarının “var olanı reddetmek” ile “yeniden kurmak” arasında salındığı söylenebilir. 1990'ların kendi alanını kurmayı hedefleyen otonomisi, 2000'li yıllarda yerini yeni bir sivil toplum, yeni bir demokrasi ve dolayısıyla yeni mücadele alanlarına bıraktığı görülmektedir. G8 ve DTÖ gibi kurumların öncülüğünü yaptığı sermayenin küreselleşmesi sürecine karşı kendi deneyimlerini birleştiren ve bilgiyi küreselleştiren bu yeni eylemler yeni kuruculuğun temellerini atmaktadır. Bu kuruculuk yerleşik olanın sorgulanması ve bunun üstüne eski alternatiflerin değil yeni bir siyasetin oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu noktada demokrasinin liberal yorumunun değil doğrudan katılımın yollarını geliştiren daha radikal yorumunun arandığı açıktır. Temel mesele, bu arayışı yeni bir siyasete çevirmektir.

Graeber, yeni anarşistlerin aslında küreselleşme karşıtı olmadığını söylerken haklıdır. Küresel hareketteki radikal unsurlarca ileri sürülen en tutarlı talep her zaman küresel hareketin özgürlüğü, “gerçek küreselleşme”, sınırların tahribi, duvarların genel olarak yerle bir edilmesi olmuştur (Graeber, 2012: 60). Bu doğrultuda doğrudan demokrasinin uygulanma biçimleri olarak yeni biçimler geliştirmişlerdir. “Yeni örgütlenme biçimleri, hareketin ideolojisidir”. Dayanışma grupları, mutabakat süreçleri ile yeni yollar denenirken, oylamadan ziyade herkesin kabul edebileceği önerileri bir araya getirme bası içindedirler. Bu tarz bir mücadele 2000’lerin ilk 10 yılında küresel çapta yaygınlaşsa da Türkiye’de pek yansıma bulmamıştır. Bunun birinci nedeni, Türkiye’de halen Ortodoks solun mücadele alanlarını belirleme konusunda güçlü olması ancak bunu sıradan insanın hayatıyla eşleştirecek araçları kullanmakta zorlanmasıdır.

1999’dan bu yana Seattle ve Genova buluşmalarıyla fitili ateşlenen karşı-çıkışın yeni bir kuruculuğa evrilmesi, hareketlerin birbiriyle temas kurma alanlarının artması ve arlarındaki işbirliğinin yoğunlaşması ile gerçekleşmiştir. Böylece tekil hareketler yeni bir ortaklığa evrilirken kamusalığın temelini de devlet eksenli değil hareketler eksenli kurmaya başlamışlardır. Hareketlere dayalı bir kamusalık, örneğin Avrupa Birliği politikalarını eleştirirken sosyal bir Avrupa hedefinde olduğu gibi, karşılıklı ilişki, öğrenme ve deneyim paylaşımı üzerine uzun vadeli bir birlikteliği öngörür. Sosyal Forumlarda temeli atılan bu bakış açısı tekil ile ortak arasındaki bağı kurmaya çalışır. Bunu eski siyasetin temsilcilik, kurumsallık, öncülük ve hiyerarşi eksenlerinden uzaklaşarak yapmaktadır. Böylece yeni toplumsal hareketlerin, anarşizm ile demokrasi arasındaki bağı güçlendirerek bunu 21. Yüzyılın talepleriyle şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte “direnişin yeni üstyapıları” (Shantz, 2009) geliştirilirken, bireylerin devlet dışında siyasal tartışmalara yön verebileceğinin de örnekleri ortaya kondu. Bu süreçte hareket tutarlı bir ideolojiye sahip olmamakla eleştirilmiştir. Ancak Graeber’e göre (2012: 81-82) çeşitlilik, merkezîyetçilikten arındırılmış bir örgütlenme biçiminin bir işleviydi ve hareketin ideolojisi de bu örgütlenme idi. “Yeni hareketteki anahtar kavram, karar alma süreci anlamına gelen ‘süreç’tir. Hiç kimse bir başkasını kendi kapsamlı bakış açısına çevirmeyi dahi denememelidir”. Gezi direnişinin aşağıda değinilecek farkı, hükümetin bir yaşam biçimi dayatma ve onun karşısında da Ortodoks solun bir mücadele biçimi dayatma girişimlerine karşı, kendi sürecini geliştirme başarısıdır. Böylece daha önce liberal teorinin içinde anlamlandırılan özel alan, yaşam tarzı ya da kültürel ilişkiler gibi başlıklar da eylemler aracılığı ile radikal bir biçime dönüşmüştür.

Richard J. F. Day’in (2005) bağlılık/yakınlık grupları (affinity groups) temelli “enyeni” toplumsal hareket kavramlaştırmasının, bu süreci anlamak için atılmış adımlardan biri olduğu vurgulanmalıdır. Day, daha önce post-

Marksistlerin yaptığı yeni bir hegemonya için Gramsci'nin kavramlarını yeniden ele alma çabalarını yetersiz bulur. Gramsci'nin ortak duyu kavramı, post-marksistlerin önemseydiği ve bu açıdan sivil toplumdaki mücadeleleri birleştirerek yeni bir mücadele hattı kurulabileceğine dair bir tezdır; ancak Day yeni mücadelenin hegemonya kurmak değil kısa süreli deneyimler üzerine dayalı olduğunu vurgular. Day'in önem verdiği bu gruplar, tek bir yolun peşinden gitmezler; ne çokluk ne de proleterya gibi bir özneliği imler; sivil toplumda bir hegemonya kurma hedefinde de değildir. Ulus-devleti yeniden yaratmak gibi bir hedefleri yoktur; hedefleri kendi varlıklarının durumlarını belirleyebilmektir. Gezi'nin yarattığı kendiliğinden gruplar, plansız eylemler ve yaratıcılık alanları, postyapısalcıların çerçevesini çizdiği, Graeber gibi pratik vurgusu yapan ve Day'in çerçevesini çizdiği adlandırmaların içinde anlam kazanabilir. Çünkü Gezi direnişinin çabası herhangi bir eski düşünüşün yeniden canlandırılması değil, gerçekten yeni bir deneyim yaratmaktır. Bu bağlamda Gezi, anarşist bir direniş değildir ama bu teorinin içindeki anahtar kelimelerle anlamlandırmaya yakındır. Gezi Parkı'nda Ranciere'in sayılamayanları, kendi otonom alanlarını kurarken toplumsal hareketlerin 2000'lerin başından beri yaşadığı değişimi Türkiye'ye de yansıtmıştır. Gezi direnişi bu noktada yeni bağlantılar kurmak, bunu yatay bir hiyerarşide yapmak ve başkalarıyla birlikte kendi hayatını dönüştürmek boyutlarında yeni nesil anarşist mücadelenin toplumsal hareketlerle kesiştiği boyutları örneklemektedir.

3. GEZİ PARKI DİRENİŞİ'NDEKİ ANARŞİST İPUÇLARI

Gezi Parkı ve ona bağlı gelişen diğer direnişler, Türkiye'deki toplumsal hareketlerin işleyişini köklü biçimde değiştirecek bir nosyonu taşıyordu. Bu da hareketlerin eski kurumsal ve yukarıdan karar alıcı yapısının artık kabul edilmeyerek yatay ve doğrudan bir eylem tarzının ilk kez bu kadar net olarak uygulanmasıydı. Bu direnişlerin bir taban hareketi olması onları önceki dönemlerden farklı kılan temel unsurdu. Gezi'nin kurmaya çalıştığı yeniliği anlamak, eski tür muhalefetten hangi noktalarda ayrıldığını sorgulamak, direnişin ardından çıkan ilk çalışmaların da temel noktalarından biriydi (Benlisoy, 2013; der. İnal, 2013). Bu çalışma açısından, yukarıdaki teorik çerçeveye kurulacak bağlantılar a) öncelikle kendi hayatına sahip çıkma ve kendi sözünü söyleme açısından "otonomi" arayışı ve b) bunun siyasal yansıması olarak "demokrasinin doğrudanlaşması" ve liberal temsil formunun ötesine geçmesi noktalarında belirginleşmektedir. Gezi'nin yeniliğini anlamak için yeni bir teorik çerçevenin gerektiği söylenebilir.

İlk olarak, Gezi Direnişi'nin otonomi arayışı Türkiye toplumsal mücadeleler tarihinde pek de sık görünmeyen bir şekilde -örgütsel bağları güçlü

olmayan- sıradan insanın sürecin içinde yer alması ile gelişti. Burada kurulan dayanışma ağları ya da yukarıda değinildiği gibi Day'ın (2005) tabiriyle yakınlık grupları daha temas etmeyen kesimlerin birbiriyle eklemlenmesini ve siyasal bir ilişki kurmalarını sağlamıştır. Böylece talep edilen değişiklikler bir kurumsal talep ya da siyasa boyutunun ötesinde, gündelik yaşam üzerinden kuruldu. Sıradan insanın katılımı, bir yandan örgütsüz bir hareketin güçsüzlüğü olarak görülebilecekken tam da tabandan gelen bu ısrara ve basınç ile birlikte iktidar tarafından hareketin nereye konacağı, nasıl sınırlanacağı kestirilemedi. Hareketin anarşist damarının en önemli özelliği buydu. Hükümetin somut olarak bir yere yerleştiremediği, önceki “marjinal” grup tanımlamasına girmeyecek kadar kalabalık ve farklı bir sesi yükselten direnişin ancak “dış mihrak” ya da “faiz lobisi” gibi kendinden menkul biçimde açıklama girişimi bu durumun göstergesidir.

Tabii ki bu deneyim, etkileşim ve ilişkiler ağının sonucu olarak gelişti. Daha önce Tekel deneyiminin de öğrettikleriyle beraber taban direnişinin önemi yeniden ortaya çıktı. Bundan sonraki süreçte Türkiyeli toplumsal hareketlerin yukarıdan şekillenmiş, kurumsal bağlarla ilerleyen yapısını değiştirecek olan bu taban girişimleri, Gezi Direnişi'nde açıkça görüldü. Çünkü artık bir kurum öncülüğünde değil, örgütlü değil sıradan insanların doğrudan şikâyetleri, talepleri ve karşı çıkışları üzerinden şekillenen hareketlerin yoğunlaştığı görüldü. HES direnişleri de buna verilecek örnekler olarak son 5 yıla damga vuran eylemlerdendir. Çevre konusunda olduğu gibi, insan hakları, kadın hareketi gibi alanlarda sivil toplum kuruluşlarının daha fazla işbirliği geliştirmesi, yeni muhalif kanalların açılmasını sağladı. Dolayısıyla küresel mücadeleler içinde gelişen bir durumun, Türkiye'ye de yansımaları olduğunu söylemek mümkündür. Kurumların öncülüğü, çağrısı ya da manifestolarını yerine getirme için değil, kendi hayatına sahip çıkmak, kendi sözünü söylemek için orada (ve başka yerlerde) bulunan direnişçiler, hareketin kontrol edilemezliğini ve üretkenliğini ortaya koydular. Söz konusu üretkenlik sadece mizahi yansımalarında değil park forumları gibi yine önceden planlanmamış oluşumların yaratılmasında kendini gösterdi. Bu nitelikleriyle Marksizm'in çerçevesini çizdiği bir devrimden ziyade taban hareketi özelliğiyle direnişin anarşizmle temas içinde olduğunu söylemek mümkündür. İktidardan yönelen bir suçlama olarak değil tersine onunla mücadeleye yönelik pratik bir eşik atlama olarak Gezi direnişinin anarşizme yakınlığı, küreselleşme-karşıtı gösterilerin yükseldiği 2000'li yılların başından itibaren yükselen bir değişimin, toplumsal hareketlerdeki yeni bakış açısının Türkiye'deki bir yansıması olarak görülebilir. Çünkü Gezi Parkı'nda bir araya gelenler somut bir konu etrafındaki taleplerini daha genel bir meseleye dönüştürebilmişlerdir. Çevreyi koruma hassasiyeti, yaşamsal olanın siyasalla kurduğu bağ çerçevesinde kendi hayatını oluşturma noktasına ileriye taşınmıştır.

Bu noktada ikinci öge olarak bu işleyişin demokrasiyi doğrudanlaştırması ve Ranciere'in (2007) belirttiği gibi Bir'in karşısında çoğulluğun ve payı olmayanların görüşünün ifadesine dönüştürmesi önemlidir. Gezi Direnişi'nde kurulan (ironik) dil, ücretsiz paylaşım alanları, çeşitli mesleklerin öncülüğünde gelişen dayanışma göstergeleri ile demokrasinin yukarıdan kurulan yöneten-yönetilen ilişkisinin ötesinde yeni bir yaşam biçimi üretmeye yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. Ardından gelen semt ve park forumları ile fikir alışverişinin ve birlikte ortak olanı yeniden kurmak düşüncesinin temelleri atılmıştır. Bunu yerleşik muhalif formların ve üyelik ya da aidiyet bağlarının içine girmeden tabandan örgütlenmesi önemlidir.

Böylece Gezi Direnişi hem mikro siyasetin önemi hem de bunun radikal bir politikayla eşleştirilebileceği görülmüştür. Yerel ve küresel arasındaki bağlantılar, bireysel olan ile kamusal olanın birlikte düşünülmesi sayesinde kurulmuştur. Gezi Direnişinde aranan yeni ortaklık, yeni bir siyasetin kuruculuk arayışıdır. Diğer bir deyişle Gezi, siyasal tartışmayı, bireysel, yerel ve kamusal olmak üzere farklı kademelerde yeniden tartışmaya açmış böylece siyasetin neye dayandığına dair bir sorgulamayı da beraberinde getirmiştir. Bu sorgulama yerleşik olan her türlü kurumsal ögenin de sorgulanmasını sağlamıştır. Böylece Türkiyeli toplumsal mücadele tarihinin yeni bir döneminin başladığını söylemek mümkündür.

Bu tarihsel sürece değinmek gerekirse, Gezi direnişi 1968'in genişlettiği siyasal tartışmaların ve karşı-küreselleşmenin güçlendirdiği siyasal etkileşim alanlarının Türkiye'deki yansımasıydı. Bu direniş, herhangi bir örgütlü muhalefetin öncülüğünde ilerlemezken, bireysel yaratıcılığın, işbirliğinin ve dayanışmanın doğrudan açık alanda yaratılmasının yollarını aramaktaydı. Direnişin anarşist damarı, yakılan otobüslerle değil yeniden kurulan ortak alanlarda simgeleşiyordu. Bunlara müşterekler de dendi. Bu ortak alanlar/müşterekler, bizi bir arada tutanın yazılı bir hukuk, resmi bir kurum ya da teorik manifesto değil, hayatımıza dair söz söyleme çabası olduğunu gösterdi. Yerleşik olana, sınırları belirlenmiş olan müdahale, otoritenin oyun alanını da bozmak anlamına geliyordu. Böylece demokrasinin de bir seçim süreci değil kendi hayatını organize etme çabası olduğu gösterildi. Gezi direnişi yeni bir kolektivitinin yaratılabileceğini göstergesiydi. Tek tek bireylere, en iyiyi bildikleri için değil, diğer herkesin deneyimiyle birlikte onlarınkiler de değerli olduğu için değer verildi. Burada yaratılan eklemlemeler, bir üst noktanın belirleyiciliğinden kaynaklanmadı. Sadece eylemde olanın ve hareket içinde öğrenmenin getirdiği deneyimler vardı. Direniş açık alanda farklı kesimlerin birbiriyle temas kurmasına dayalı bir ortak alan yaratırken, bunu ideolojik temeller ya da uzlaşmış doğrulardan ziyade karşı-çıkışlar ve kabul etmeyişlere dayandırdı. Bu noktada küreselleşme-karşıtlarının çıkış noktalarıyla benzerlik

gösterildi. Bir talepler bütünü ortaya konmak yerine toplu bir reddedişin peşinden eyleme çıkıldı; burada yaşamsal alanları korumak gibi temel bir birleştirici güç vardı. Dolayısıyla Gezi’de –eğer devrime göz kırıldıysa- yaşam tarzı ile sosyal birbiriyle yaklaşmasıyla gerçekleşmiştir; farklılıkların bir arada kalmayı becerdiği ve kimsenin bu süreci yönetemediği bugünlerde kişisel olanla ortak olan arasında yeni bir bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Türkiye toplumsal muhalefetinin ya da devrimci siyasetinin Avrupa’daki çizgiden farklı olduğu, 1968’den beri çeşitli örneklerde görülmektedir. 1968’in eski sola mesafesi ile 2000’lerin yataylık vurgusu, Türkiye satırlarına pek yansımamıştır. Türkiye solu, hiyerarşik ve devlet-benzeri yapılar içinde muhalif siyasetini canlı tutmaya çalışmıştır. Yeni tarz muhalefet, Türkiyeli örgütlü sol tarafından, “eğlence” ya da “karnaval” olarak görüldü. Yine de hiçbir etkilenmenin olmadığını söylemek yanlış olur. ABD Başkanı George W. Bush’un Irak müdahalesi günlerinde Türkiye ziyaretine protestolar, Barışarock festivali, GDO karşıtı mücadeleler bu içerikte atılmış adımlardan bir kaçıydı. Ardından Türkiye Sosyal Forumu’nun kurulması, hareketler arası işbirliği açısından önemliydi. 2006’da Atina’daki Avrupa sosyal Forumu’na güçlü bir şekilde katılan Türkiyeli aktivistler, 2010 Avrupa Sosyal Forumu’nun Türkiye’de yapılmasına da ön ayak oldular. Bu süreçte Tekel direnişi, toplumsal muhalefete yeni bir soluk kattı ve sendikaya rağmen işçilerin eylem ısrarının ilk örneklerinden biri oldu. Daha sonra HES direnişleri de yine kurumsal destek olmadan, doğrudan eylem aracılığı ile vatandaşların kendi sorunlarına sahip çıkması açısından önemliydi ve pek çok yörede bu tür direnişler gerçekleşti ve yer yer başarıya ulaştı.

Gezi Parkı direnişçilerinin ise daha pasifist, kitleye kolaylıkla kapılıp gitmeyen, sloganlara çok kolay adapte olmayan, tersine sloganları gönlünce değiştiren yaklaşımında bu izleri görebiliriz. Keza, bu iki harekette –ama özellikle küreselleşme karşıtlığında- “biz”in ne olduğu tam olarak tanımlanamazken, kime ve neye karşı olunduğu konusunda bir hem fikir vardı. Gezi Direnişi, içindeki çoğulculuğu, farklılıkları bir arada tutma kapasitesi ile küreselleşme-karşıtlarının çizgisine yakın durumda. Sosyal Forum’dan başlayarak yakın dönemdeki hemen hemen bütün toplumsal mücadeleler, muhalif çizgiyi geniş tutmak, kapsayıcılık ve farklılıkları mümkün olduğunca genişletmek üzerine kurulu bir siyaset yürütüyorlar. Böylece ortak olanın savunulduğu ve yeniden düşünüldüğü bir siyasal çizgi yaratılır (Roos, 2013; Karaman, 2013).

Gezi Parkı’nda ve diğer kentlerdeki direnişlerde hem 1968’in sorgulanamayanı sorgulama hem de 2000’lerin bireysel ile toplumsal, yerel ile küresel arasında bağ kuran özelliklerini görmek mümkündür. Gezi Direnişi,

Türkiye'nin küresel sorunlardan ve taleplerden uzak olmadığı ve farklı hareketlerin gündemlerinin birbirini etkilediğinin göstergesi olmuştur (Tuğal, 2013). Bu etkilenme süreci kendisini eskinin yerine yine bir eski rejimi getirmekten çok yeni olanın arayışına odaklanmıştır. "Bu bir sivil direniştir" sloganındaki sivillik, muhalifliğin yeni bir şekli olduğunu ifade eder. Örgütlü siyasetin yürüttüğü muhalefetten başka yeni bir kanal açmaya çalışıldığını söylenebilir. Ancak 1990'ların sivillik kadar da suya sabuna dokunmayan ve kendi alanına sıkışmış bir talepte olmadığını, daha fazlasını istediğini vurguluyor. Sivil ile muhalif'in yan yana gelişi, Türkiye'de toplumsal hareketin yeni bir siyasal çizgi geliştirme noktasındaki kuruculuğunu işaret eder. Açık alan ve sokaklar, hem tartışmanın sınırlarını hem de siyasetin işleyişini yeni bir biçime taşımaktadır.

Bu eylem biçimi, Arap isyanlarından başlayarak Öfkeli ve İşgal Et hareketlerinde yaygınlaşan ve son dönemin öne çıkan yaklaşımlarından biriydi. Hem İspanya seçimlerini protesto etmek için Madrid ve Barcelona'da alanları tutan 15M hareketi, daha sonra da buradan esinle kentlerin ortak alanlarının ticarileşmesine tepki olarak doğan İşgal Et hareketi, açık alan meselesini yeniden gündeme taşıdı (Yıldırım, 2013). Artık muhalefetin temsilciler, lobiler, görüşmeler aracılığı ile değil kelimenin tam anlamıyla açık seçik yapılmasını desteklediler. 2010 sonunda başlayan bu yükseliş, Avrupa'da halen devam ediyor. Bu tarz eylemler, farklı grupların bir araya gelip yeni koalisyonlar ve "cepheler" kurmasını kolaylaştırıyor. Örneğin, İspanya ve Yunanistan'daki kemer sıkma politikalarına karşı eylemler yeni siyasi birleşimler yarattı. Çünkü burada tepki, sadece iktidara değil parlamentodaki muhalefete de yönelikti. Diğer Avrupa ülkelerinde de, özellikle Sosyal Forum pratiğini geliştirme ve oradaki yanlışları düzeltme adına, yeni birlikler kuruluyor. Örneğin, For A European Spring, 2013'te ortak eylemler düzenlemek için oluşturulan bu yönde bir birlik. Bu oluşuma bağlı, Almanya merkezli Blockupy hareketi, Gezi Parkı olaylarının yükseldiği günlerde Avrupa Merkez Bankası'nı işgal etmeye çalıştı. Türkiye'deki diğer haber kanalları o günlerde Gezi Parkı'nı görmezken bu eylemi haberleştirmeyi tercih ettiler. Sokak gösterilerine alışık İngiltere'de de yine birkaç yıl içinde bu denli yüksek şiddette tepkiler verildi. Occupy London hareketi halen canlılığını koruyor. Londra olimpiyatları öncesi, geçen yaz, eylemlerini bu kanala kaydırışlardı. Onlar da Gezi Parkı direnişine dair Londra'daki desteği sitelerinde yansıttılar.

4. SONUÇ

2013 Mayıs ayı sonunda İstanbul'da Taksim Gezi Parkı'nda yaşanacak dönüşüme tepki olarak başlayan direniş, daha geniş bir perspektife oturarak

yaşamın bir bütün olarak dönüştürülmesine direnişe dönüşmüştür. Bu dönüşüme direniş, yerleşik siyaset kalıplarını sorgulayan bir nitelikte ilerlemiştir. Sadece iktidar değil, muhalefet kanalları da sorgulanmıştır. Bu arayış, vatandaşların kendi hayatları üzerindeki konularda söz sahibi olmak çabasıdır. Bunu için eylemlerde bulunması, bunu uzun süreli bir deneyime çevirerek direniş boyutuna getirmesi, toplumsal hareketleri kamusal politikalar üzerinde etkili olması için oldukça önemlidir. İlgili konularda yasal değişiklikler yaratılamasa bile, direnmenin hak mücadelesi önemli bir aşama olduğunun kolektif bilince yerleşmesi açısından önemi büyüktür. Gerçekten de son birkaç yıl içinde Tekel ve HES direnişlerinin, taban mücadelesinin önemini artırdığını, “evet, yapabiliriz” düşüncesini yerleştirdiğini söylemek mümkün. Bu iki eylemde de kendi sözünü söylemek isteyen bireylerin, siyasal aktör haline geldiği gördük. Siyasal aktör olmanın, herhangi bir bilinç ya da örgütlülük zorunluluğu olmadan, sadece eylem içinde ve yaparak kazanıldığına şahit olduk.

Gezi Parkı'ndaki direniş, yeni toplumsal hareketlerin 1970'lerden bu yana geldiği noktanın biraz gecikmeli de olsa Türkiye sathlarına ulaştığının göstergesidir. Bu tür hareketler, özellikle 2000'li yılların başından bu yana küreselleşme-karşıtlığı başlığıyla ele alınmıştır. Yeni nesil bu hareketlerin eylemleri, anarşizmin teorik çerçevesiyle eşleştirilerek anlaşılmış ve bu hareketlerin dönüşümü anarşizmin yeniden ele alınmasıyla birlikte düşünülmüştür. Bu noktada Gezi direnişi yarattığı dil, bir araya getirdiği kesimler, bunu ifade biçimi ile birlikte küresel çapta etkili olan eylem dalgasının Türkiye'ye ulaşmış halidir. Yeni toplumsal hareketlerin bu yeni hali, en genel anlamıyla liberal demokratik işleyişi sorgular ve bunun ötesine geçiş için Marksist teorinin de dışında arayışlar geliştirir. Bu haliyle anarşizmin önermelerini, özellikle yatay örgütlenme, otonomi ve doğrudan eylem boyutlarını öne çıkarır. Bu noktaların Gezi Parkı direnişinde Türkiye'de yaşandığı görülmüştür.

Gezi'dekilerin anarşist olduğu, direnişin de anarşizmden “yönlendirmesi” ile yaratıldığı söylenemez. Zaten anarşist teorinin böyle bir öncülük hedefi yoktur. Ancak ortaya çıkan durumun, Marksizm içi bir devrim kavramıyla anlaşılamayacağı da ortadadır. Ne bir örgütlü gücün, ne de bilinç ya da manifestonun sokağa çıkardığı gruplar, daha doğrusu sıradan vatandaş, yaşam alanını korumakla bunun ötesinde yeni yaşam alanları yaratma arsındaki bir çizgide konumlanmıştır. 2000'lerin başından bu yana toplumsal hareketlerin, anarşizm esintili eylemlerde bulunması, yataylığa, otonomiye, gündelik hayata, kendi hayatına sahip çıkma noktalarına daha çok vurgu yapmasıyla birlikte, bu iki olgu arasındaki yakınlık artmıştır. 1970'lerden bu yana devam eden postmodernizm ve postyapısalcılık gibi teorik açılımların da bu sürece çerçeve çizdiği söylenebilir. Dolayısıyla eylem bazlı, parçalı ve yerel mücadelelerin

birbirine eklemesiyle yeni toplumsal hareketlerin de yeniden ele alındığı bir süreç gelişmektedir. Gezi direnişi, geç de olsa, bu değişimin Türkiye'ye yansıdığı göstergesidir. Toplumsal taleplerin yansıtılış biçiminin yaşadığı değişim, diğer bir deyişle toplumsal hareketlerin dönüşümü Gezi direnişi örneğinde Türkiye'de de yaşanmıştır. Ancak bu tür hareketin öncesinde TEKEL ve HES direnişleri gibi yerli ve İşgal Et ve Öfkeli gibi dış öncüllerinin olduğu da ortadadır. Bu öğrenim ve etkileşim süreci Gezi'nin niteliğini etkilemiştir. Toplumsal hareketler eliyle, daha önce tartışılmayan noktalar gündeme gelirken liberal teorinin içinde bırakılan bazı sorunlar da daha radikal biçimiyle ele alınma fırsatı bulmuştur. Bunun başlıcaları gündelik hayat, özel alan ve yaşamsal olanın önceliğidir.

Direnış içindeki farklılıklar, yan yana gelemeyecek grupların bir aradalığı, eleştirinin ironi ve bazen de şiddetle iç içeliği, açık alanların ve kamusal hayatın direnişin bir parçasının haline gelmesi tam da hareketlerin yarattığı değişiminin göstergesidir. Bir teorinin peşinden değil, eylemin kendisinin sürüklediği insanlar yeni (bağzı!) şeylerin arayışı içinde tam da toplumsal hareketin kurucu gücünü yansıtıcı bir biçim almışlardır. Buradaki "temel çelişki", yerleşik sisteme –somut olarak AKP'nin kurduğu hegemonyaya- karşı olmaktır. Ancak iktidar partisinde sembolize olan liderlik ve her şeyi birlik figürü, direniş içinde sistemin genel bir eleştirinse dönüşmüştür. Bu noktada direnişin sınıfsal ya da ideolojik bir temelini olmaması belirsizlik ya da güçsüzlükten ziyade yaratıcılığın potansiyeli olarak görülmelidir. Park Forum'ları gibi yeni örgütlenme biçimleri, herhangi siyasal parti ya da örgütün bu direnişi kendi sınırlarına alamaması ile birlikte, küresel çapta yükselen "yeni anarşist" öğelerin yerleşik siyaseti sorgulayan tavrı Gezi'de de görülmüştür. Bu açıdan "Gezi'den öğrenmek", "Gezi ruhu" gibi kavramlar geçen altı aylık sürede bir tür öz-eleştiri olarak kurumsal siyasetin içine yerleşmiştir.

Son söz olarak anarşizmin doğasında teoriden önce pratik varsa, Gezi direnişi bunun Türkiye'deki küçük bir örneği olarak tarihe geçti ve benzeri hareketlerin etkisinin bu coğrafyaya da yansıdığını gösterdi. Sayılamayan ve "Bir" haline getirilemeyen kitle, sistemin yerleşik kalıplarını yıkmaya da salladı ve buradan doğru kurumsal siyasete de belirgin mesajlar verdi.

KAYNAKÇA

ALBERT, M. (2011) "Anarchism?!"
<http://www.zcommunications.org/anarchism-by-michael-albert-1>, Erişim:
01.11.2013.

BADIO, A, ve ZIZEK, S (2011) Bir İdea Olarak Komünizm, Çev. Ahmet Ergenç ve Ebru Kılıç, İstanbul: Ayrıntı.

BENLİSOY, F. (2013) Gezi Direnişi: Türkiye'nin 'Enterasan' Başlangıcı, İstanbul: Agora Kitaplığı.

BOOKCHIN, M. (1995) "Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm"
http://theanarchistlibrary.org/library/Murray_Bookchin__Social_Anarchism_or_Lifestyle_Anarchism__An_Unbridgeable_Chasm.pdf, Erişim: 01.11.2013.

BOOKCHIN, M. (2012) Devrimci Halk Hareketleri Tarihi: Fransız Devriminden İkinci Enternasyonele, Çev. Devrim Keskin, Ankara: Dipnot.

DAY, R. (2005) Gramsci is Dead: Anarchist Currents in the Newest Social Movements, London: Pluto.

EPSTEIN, B. (2001) "Anarchism and Anti-Globalization Movement", Monthly Review, 53(4):1-14.

EVREN, S. (2013) Anarşizmler: Anarşizm Geçmişi ve Tarihleri, Çev. Barış Yıldırım-Elmas Deniz, İstanbul: İletişim.

GORDON, U. (2007) "Anarchism Reloaded", Journal of Political Ideologies, 12(1): 29-48.

GRAEBER, D. (2002) "The New Anarchist", New Left Review, 13(6): 61-73.

GRAEBER, D. (2012) Anarşist Bir Antropolojiden Parçalar, Çev. Bengü Kurtepe-Süer, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

GRUBACIC, A (2006) "Power and Revolution"
<http://mobile.zcommunications.org/power-and-revolution-by-andrej-grubacic>,
(30.11.2013).

HAKIM BEY (1985) TAZ: The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism, <http://theanarchistlibrary.org/library/hakim-bey-t-a-z-the-temporary-autonomous-zone-ontological-anarchy-poetic-terrorism.pdf>, Erişim: 05.11.2013.

- İNAL, K. (der.) (2013) Gezi, İsyan, Özgürlük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- JOHNSTON, Hank; LARAÑA, Enrique; GUSFIELD, JOSEPH R. (1994) "Identities, Grievances and New Social Movements", New Social Movements: From Ideology to Identity, (ed.) Enrique Laraña, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield, Philadelphia: Temple University.
- KARAMAN, O. (2013) "Defending Future Commons: The Gezi Experience", http://www.jadaliyya.com/pages/index/14547/defending-future-commons_the-gezi-experience, Erişim: 15.11.2013
- KINNA, R. (2005) Anarchism A Beginner's Guide, Oxford: Oneworld Publications.
- KUHN,G. (2009) "Anarchism, Postmodernity and Poststructuralism", Contemporary Anarchist Studies, ed. Jon Purkis ve James Brown , ed by. Randal Amster et. al., New York:Routledge: 18-26.
- MAY, T. (1994) Political Philosophy of Poststructural Anarchism, Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- McADAM, D. (1994) "Culture and New Social Movements", New Social Movements: From Ideology to Identity, ed. by Enrique Laraña, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield. Philadelphia: Temple University: 36-58.
- MORLAND, D. (1998) Anarşizm, İnsan Doğası ve Tarih" 21. Yüzyıl Anarşizmi: Yeni Binyıl İçin Ortodoks Olmayan Fikirler, Çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı: 21-39.
- NEWMAN, S. (2001) From Bakunin to Lacan: Antiauthoritarianism and the Dislocation of Power, Lanham, Lexington Books.
- NEWMAN n, S. (2010) The Politics of Postanarchism, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- PURKIS, J ve BOWEN, J (1998) "Giriş", 21. Yüzyıl Anarşizmi: Yeni Binyıl İçin Ortodoks Olmayan Fikirler, ed. Jon Purkis ve James Brown, Çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı:11-14.
- RANCIERE, J. (2007) Siyasalın Kıyısında, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis.
- ROOS, J.(2013) "The Turkish Protests and The Genie of Revolution", <http://roarmag.org/2013/06/tahrir-taksim-egypt-turkey-protests-revolution/>, Erişim: 08.06.2013

- SCOTT, A. (1990) *Ideology and New Social Movements*, London: Routledge.
- SHANTZ, J. (2009) “Re-Building Infrastructures of Resistance” *Socialism and Democracy*, 23(2):102-109.
- TOURAINÉ, A. (1985) “An Introduction to the Study of Social Movements.” *Social Research*, 52(4):749-787.
- TOURAINÉ, A. (1995) “Beyond Social Movements?”, *Social Movements: Critiques, Concepts, Case-Studies*, ed. Stanford M. Lyman, London: MacMillan: 371-391
- TUĞAL, C. (2013) “ ‘Resistance Everywhere’: Gezi Revolt in Global Perspective”, *New Perspectives in Turkey*, No: 49: 157-172.
- YILDIRIM, Y. (2013) “Kent Aracılığı ile Ortak Olanı Kurmak: İşgal Et ve Öfkeli Hareketleri”, *Mülkiye Dergisi*, 37(1):143-163.
- WOOD, E. M. (2006) *Sınıftan Kaçış: Yeni ‘Hakiki’ Sosyalizm*, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam.
- WOODCOCK, G. (2004) *A History of Libertarian Ideas and Movements*, Ontario: Broadview Press.

alternatif politika

Partili Olmak: Cumhuriyet Halk Partisi'nde Genç Üyelerin Siyasal Toplumsallaşma Süreçleri

Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 2. (Eylül 2014) Sayfa: 277-299.

Yazar: Derya KÖMÜRCÜ (Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

PARTİLİ OLMAK: CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE GENÇ ÜYELERİN SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA SÜREÇLERİ¹

Derya KÖMÜRCÜ

ABSTRACT

The literature on political parties mainly focus on the historical roots, ideological foundations, electoral performances and social basis of the parties. Works on “the party as an organization” are extremely rare. Generally those studies of party organization aim to analyze the power relations between the central party office, the parliamentarian group of the party and the local branches. However, beyond their ideological and social aspects, political parties are organizations. They are hierarchical organizations that operate according to formal rules. In addition to that, informal relations are also very important to comprehend the functioning of political parties.

The main purpose of this research, which concentrates on the youth organization of the Republican People's Party's local branch in Beşiktaş, is to understand the socialization process in the party and the role of the organizational structure in this process. The data used in this work are collected from in-depth interviews made with young members, young party executives and also local party executives. Youth organization of a party is a place where young members adopt the written and unwritten rules, norms and values of the party. They enter into or form

¹ Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 111K448 no'lu proje kapsamında desteklenmiştir.

new networks to become an essential member of the party. In this context, the article analyzes the political socialization of young RPP members; the formal and informal processes that are crucial in the formation of the party identity; and how the RPP imposes its common values, norms and goals to its new members.

Keywords: Political Party, Youth Organization, the RPP, Political Socialization.

ÖZ

Siyasi partiler literatürü içinde partiler, ağırlıklı olarak tarihsel kökenleri, ideolojik dayanakları, seçim performansları ve toplumsal tabanları çerçevesinde incelenmekte, nadiren örgüt olma özellikleriyle ele alınmaktadır. Parti örgütüne yönelik sınırlı ilginin özünü de bir boyutuyla parti merkez yönetimi, parlamentodaki parti temsilcileri ve tabandaki parti teşkilatı arasındaki güç ilişkileri; bir başka boyutuyla parti içi hihipler arasındaki güç mücadelelerinin analizi oluşturmaktadır. Ancak ideolojik ve toplumsal boyutlarının ötesinde siyasi partileri karakterize eden en temel özellik, birer örgüt olmalarıdır. Partiler formel kurallar çerçevesinde yapılanan, herkesin yapacağı iş temelinde sorumluluklarının tanımlandığı hiyerarşik örgütlerdir. Bununla birlikte formel yapının ötesinde bir enformel ilişkiler düzeni de partilerin varoluşu ve işleyişi açısından belirleyici önemdedir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Beşiktaş ilçe örgütündeki gençlik örgütlenmesi üzerine odaklanan bu makale, parti örgütünün genç üyeleri partili haline getirme sürecini ve örgütsel yapının bu süreçte yarattığı etkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir. Gençlik Kolları, partiye yeni katılan genç üyelerin örgütün yazılı olan ve olmayan kurallarını nasıl içselleştirdiğini; aynı zamanda da kendi ilişki ağlarını nasıl inşa ettiğini gözlemlemek açısından önemli veriler sunmaktadır. CHP Beşiktaş İlçe Örgütü içinde Gençlik Kolları'na yeni katılan üyeler, ilçe gençlik kolu yöneticileri ve parti ilçe örgütü yöneticileriyle gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar sonucunda elde edilen veriler çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu

 er evede, genç üyelerin bir örgüt olarak CHP içindeki siyasal toplumsallaşma süreçleri; gençlerin, örgüt kimliğini edinme aşamasında etkili olan formel ve enformel süreçler ile üyelerin örgüt içinde sahip olduğu sosyal ağlar; ve CHP'nin üyelerine bir parti kimliği ile ortak değer, norm ve hedefler kazandırma süreçleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Gençlik Kolları, CHP, Siyasal Toplumsallaşma.

GİRİŞ

Siyasi partiler  aĐdaŐ siyasi hayatın en önemli kurumlarından biridir. İçinde siyasi partilerin olmadığı bir demokrasiyi hayal etmek mümkün değildir. Bir siyasi partiden bahsedebilmek için belirli bir sürekliliği ve istikrarı olan bir örgütün olması gerekir. Böylelikle parti topluluğunu meydana getiren bireyler arasındaki ilişkiler belirli yerleşik kalıplara göre yürütülür; iŐbölümü, rol farklılaŐması vardır ve yerel birimlerle merkez organları arasında bir ayrışma, düzenli haberleşme, sürekli koordinasyon söz konusudur ( zbudun, 1974: 3). Duverger de, modern siyasi partilerin programlarından ya da üyelerinin sınıfsal özelliklerinden çok örgütlerinin mahiyetiyle ayırt edilebileceğine yaptığı vurguyla parti örgütüne özel bir önem atfetmiŐtir (1970: VI).

Siyasi partiler literatürü içinde partiler, ağrılıklı olarak tarihsel kökenleri, ideolojik dayanakları, seçim performansları ve toplumsal tabanları çerçevesinde incelenmektedir. Ostrogorski (1902) ve Michels (1911) gibi araştırmacıların yoğunlaştığı “ rg t olarak parti” ise günümüzde nadiren araştırma konusu edilmektedir. Parti  rg t ne yönelik sınırlı ilginin özünü de parti merkez yönetimi, parlamentodaki parti temsilcileri ve tabandaki parti teşkilatı arasındaki güç ilişkileri ile parti içi hizipler arasındaki g   mücadelelerinin analizi oluşturmaktadır (bkz. Katz ve Mair, 2002; Katz, 2002; Poguntke, 2002). Oysa ideolojik ve toplumsal boyutlarının ötesinde siyasi partileri karakterize eden en temel özellik, birer örgüt olmalarıdır. Partiler formel kurallar çerçevesinde yapılanan, herkesin yapacağı iş temelinde sorumluluklarının tanımlandığı hiyerarşik örgütlerdir. Bununla birlikte formel yapının ötesinde bir enformel ilişkiler düzeni de partilerin varoluşu ve işleyişi açısından belirleyici önemdedir.

Bu bağlamda, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Beşiktaş ilçe  rg t  gençlik kolları üzerine odaklanan bu çalışma, parti örgütünün genç  yeleri partili haline getirme sürecini ve örgütsel yapının bu süreçte yarattığı etkiyi ortaya koymayı

hedeflemektedir. Gençlik kolları, partiye yeni katılan genç üyelerin örgütün yazılı olan ve olmayan kurallarını nasıl içselleştirdiğini; aynı zamanda da kendi ilişki ağlarını nasıl inşa ettiğini gözlemek açısından önemli veriler sunmaktadır. CHP Beşiktaş İlçe Örgütü içinde gençlik koluna yeni katılan üyeler, ilçe gençlik kolu yöneticileri ve parti ilçe örgütü yöneticileriyle gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar sonucunda elde edilen veriler araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, genç üyelerin bir örgüt olarak CHP içindeki siyasal toplumsallaşma süreçleri ve gençlerin, örgüt kimliğini edinme aşamasında etkili olan formel ve enformel süreçler ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Siyasi partileri konu alan literatür içinde partileri analiz etmeye yönelik üç farklı yaklaşım vardır: 1) sosyolojik; 2) rekabetçi; ve 3) kurumsal yaklaşım. Sosyolojik yaklaşımda, bir ülkede belirli bir partinin varlığı, o ülkedeki toplumsal olgular, belirli toplumsal grupların çıkarları ve bu çıkarlara yönelik olası tehditler üzerinden açıklanır. Bu bağlamda partinin sahip olduğu emek ve finans gibi kaynakların niteliklerinin örgüt biçimini belirlediği savunulur. Rekabetçi yaklaşım, partileri seçmenler karşısında aşırı duyarlı, onların görüşlerine göre ideolojilerini ve duruşlarını kolaylıkla değiştiren aktörler olarak görür. Bu yaklaşım, partilerin belirli örgüt tiplerine sahip olmasının nedenini diğer partilerle girilen seçim rekabetine bağlar. Buna karşın kurumsal yaklaşım, partilerin çevreye uyum sağlama kapasiteleri olmakla birlikte, esasında bir kurum olarak kendi tarihlerinin 'tutsağı' olduğunu savunur. Bu bağlamda partinin ideolojisi, kuruluşundaki temel ilke ve değerler çerçevesinde varlığını sürdürdüğü gibi, değişim de ancak o tarihsel köklere paralel şekilde gerçekleşebilir. Bu yaklaşıma göre bir partiyi anlamak için örgütün ortaya çıkış dinamiklerine ve parti içindeki farklı unsurlar arasındaki ilişkilere öncelik verilmesi gerekir. Bu yaklaşım, oy için girilen rekabetin partinin yapısını değiştirebildiğini inkar etmemekle birlikte, partinin belirli bir örgüt biçimine yönelmesinin temelinde parti içi ilişki kalıplarının belirleyiciliğini vurgular (Ware, 1996: 8-9 ve 94-100).

Kurumsal yaklaşımın temsilcilerinden Panebianco'ya göre kurumsallaşma, bir varlığın belirli amaçlara ulaşmanın aracı olmaktan çıkıp kendinde ve kendisi için değerli hale gelmesi ve hedeflerinin kendisinden ayrılmaz ve ayrı düşünülemez olması anlamına gelir (1988: xv). Tüm siyasi partiler bir biçimde kurumsallaşmıştır. Ancak kurumsallaşma süreci, bazılarında güçlü, bazılarında ise zayıf kurumlar ortaya çıkarır (Panebianco, 1988: 53). Bir örgütün kendi çevresinden özerklik derecesi, onun ne kadar kurumsallaşmış olduğunu gösterir.

Buna göre bir parti destekçileriyle, dış örgütlerle, vb. ilişkilerinde ne kadar belirleyiciyse o kadar kurumsallaşmış demektir. Yüksek derecede kurumsallaşmış bir parti, çevresi üzerinde yoğun bir kontrol uygulayabilen ve gerektiğinde çevresini dönüştürebilen bir parti iken; zayıf kurumsallaşmış parti, çevresine yanıt vermek ve ona uyum sağlamak zorunda kalan partidir (Ware, 1996: 99). Kurumsallaşmanın ikinci boyutu 'sistemlilik' derecesidir. Eğer sistemlilik derecesi yüksekse parti merkezi, elindeki kaynakları kullanarak alt grupların karşılıklı bağımlılığını artırır; sistemlilik derecesi düşükse, parti içindeki alt grupların özerklik alanı genişler; partinin çevresine karşı özerkliği zayıflar ve kurumsallaşması eksik kalır (Ware, 1996: 99).

Siyasi partiler ile onların örgütsel çevreleri arasındaki ilişkinin analizi, parti yaşamını, örgütün gücünü ve seçim başarısını anlamak için son derece önemlidir (Panebianco, 1988: 12). Parti örgütleri, çok çeşitli faaliyetleri yerine getirirler. Bunlar arasında seçim kampanyası yürütmekten parti tabanı ile liderler arasındaki bağın kurulmasına ya da belirli konularda kamuoyunun harekete geçirilmesine kadar pek çok şey sayılabilir. Kuşkusuz bu faaliyetlerin yerine getirilmesi kaynakları gerektirir. Kaynak, yalnızca finansal değildir ve emek gücünü de kapsar. Dahası, bir partinin kaynakları arasında sayılabilecek liderler, uzmanlar, belirli grup ya da bölge temsilcileri de doğrudan emek kaynağının genişliğiyle bağlantılıdır. Bu anlamda gençlik kollarının partiler için ayrı bir önemi vardır.

Partiler, toplumun farklı kesimleriyle bağlar kurmak için kendileri dışındaki yan organları da kullanma eğilimindedirler. Kadın kolları, gençlik kolları, sendika ya da meslek kuruluşu organları bunlara örnek olarak verilebilir. Bu tür yan organlar, partilerin tarihine, örgüt yapısına, ideolojisine göre çeşitlilik arz etmekle birlikte, temelde ortak bir karakteristiğe sahiptirler: partiler ile toplum arasında önemli araçlar işlevi görerek partilere yönelik beklentileri bir araya getirir, yansıtır ve aktarırlar (Poguntke, 2006: 396).

Partiler açısından gençlik ve kadın kolları gibi yan organlar, partinin tek başına kolaylıkla erişemeyeceği belirli toplum kesimlerine ulaşmasını sağlayan unsurlardır. Parti, çok daha geniş bir çıkarlar bütünü temsil etme iddiasında olduğu için, toplumun her kesimi her konuda ve her zaman onun erişim mesafesinde olamaz, çünkü bu genişlik, partiye aynı zamanda farklı çıkarların içeride de çatıştığı bir yapı kazandırır. Bu durumda partinin yan kuruluşları üzerinden bu çıkarlarla ilişki kurması çok daha kolay ve gerçekçi olabilmektedir.² Bu yüzden yan kuruluşlar, parti örgütlenmesi açısından büyük önem arz

² Örneğin CHP, kurumsal olarak Gezi Parkı eylemlerine destek vermek konusunda çekinceli davranırken, gençlik örgütü olarak bu eylemleri destekleyen ve hatta doğrudan içinde yer alan bir tutum sergileyebilmektedir.

etmektedir. Partiler, yan kuruluşları vasıtasıyla yalnızca farklı seçmen gruplarıyla ilişki kurmayı değil, aynı zamanda yeni kadroların ve emek gücünün devşirilmesini de sağlarlar.

Ancak siyasi partiler literatürü içinde gençlik kolları, parti örgütünün bir parçası olmaktan çok, genç üyelerin siyasal katılımını kolaylaştırma işleviyle ele alınır. Bu alandaki sınırlı sayıdaki çalışma, esas olarak gençlerin partilere katılım nedenleri ve gelecek beklentileri üzerine odaklanmıştır (bkz. Bruter ve Harrison, 2009; Cross ve Young, 2008). Bir başka eğilim ise gençlik kollarının parti içindeki kadro devşirme ve siyasal katılımı kolaylaştırma işlevine yapılan vurgudur (bkz. Hooghe, Stole ve Stouthuysen, 2004).

Aynı durum Türkiye'deki siyasi partiler ve gençlik kolları üzerine yapılan çalışmalar için de geçerlidir. Türkiye'deki sınırlı siyasi partiler literatürünün önemli bir kısmını, parti tarihi ve ideolojisine odaklanan monografiler oluşturmaktadır. Partileri analiz etme iddiasında olan çalışmaların önemli bir kısmı ise, esas olarak liderden, üyelere ya da seçmenden hareketle partiyi tanımlama/anlama gayretindedir (bkz. Uysal ve Topak, 2010; Tosun ve Erdoğan-Tosun, 2010). Bu yüzden siyasi partileri örgüt olarak ele alan ve inceleyen araştırmalar konusunda önemli bir eksiklik mevcuttur.³ Dahası siyasi partilerin gençlik kollarını konu alan az sayıda çalışma da esas olarak gençlerin siyasi partilere üye olma motivasyonları ve siyasal katılım olanaklarına odaklanmaktadır (Caymaz, 2008; Taşkın, 2009; Boyraz, 2009).

Panbianco'ya göre siyasi partilerin literatür içinde bir örgüt olarak bu kadar az incelenmesinin temelinde sosyolojik ve teleolojik adlarını verdiği iki önyargı yatar. Sosyolojik önyargı partilerin faaliyetlerinin toplumsal grupların taleplerinin birer ürünü olduğu ve siyasi partilerin toplumsal bölünmelerin siyasal arenadaki tezahürlerinden başka bir şey olmadığı fikrine dayanır. Örneğin işçi partisi ifadesi, sadece bu partinin sosyolojik amaçlarını değil, davranışlarını da açıklamak için kullanılır. Bu da kaçınılmaz olarak parti içi çatışmaların farklı toplumsal çıkarların temsilcileri arasındaki çatışmalar olarak algılanmasına yol açar. Sosyolojik önyargı, "temsîl" teriminin belirsiz ve basit kullanımı aracılığıyla partilerle 'toplumsal eşitsizlik' sistemi arasındaki karmaşık ilişkinin anlaşılmasını engeller. Dahası, partinin toplumsal eşitsizlik sistemini mekanik bir biçimde yansıtamamasının yanında, partinin bizzat kendi yapısının içinde de eşitsizlikler ürettiğini unutmamıza yol açar. Bu da partinin örgütsel davranışına içkin özgül eşitsizlikleri tespit etmemizi engeller (1988: 3-4).

³ Bu konuda Ayata'nın CHP üzerine ve Bektaş'ın 1980 öncesi dönemde CHP ve Adalet Partisi'ndeki oligarşik eğilimler üzerine yaptığı araştırmalar özel bir dikkati hak etmektedir (Ayata, 1992; Bektaş, 1993).

Teleolojik önyargının temelinde ise partilerin belirli hedefleri gerçekleştirmek için oluşmuş örgütler olduğu ve araştırmacıların bu hedefleri kolaylıkla ve kesin olarak tespit edebileceği inancı yatar. Partiye bu şekilde yaklaşıldığında analizin doğrultusunu ve sonuçlarını önceden belirleyen parti tanımlarının yapılması kaçınılmazdır. Eğer bir kurumun kendi hedefleriyle ilgili söylediklerini doğru kabul edersek, onun kendisine dair çizdiği ideolojik görünümün ötesine geçen, basitlikten uzak betimlemelere ulaşamayız. Bir örgütün gerçek hedefleri asla önceden bilinemez ve esas olarak örgütteki hedefler çoğuldur. Örgütün liderlerinin gerçek hedefi, her zaman örgütün ilan edilmiş hedefleriyle ya da kuruluş hedefleriyle aynı değildir. Liderlerin hedefi çoğu kez her şeyden önce örgütün ve tabii kendi iktidar pozisyonlarının devam etmesidir (Panebianco, 1988: 5-7). Bu yüzden bir siyasi partinin örgüt olarak analizi, kaçınılmaz olarak formel ve enformel boyutların, resmi olarak ilan edilen işleyiş ile süreç içinde gelişen işleyişin eşzamanlı olarak incelenmesini gerektirir.

2. FORMEL VE ENFORMEL BOYUTLARIYLA PARTİ

Parti örgütünü incelerken partinin iç yapısı ve süreçlerin nasıl ortaya çıktığı ve değişim gösterdiğini gözlemlemek temel önemdedir. Bir örgüt olarak siyasi partide, üyelerin uymakla yükümlü oldukları kurallar vardır. Üyelerden beklenen roller tarif edilmiştir ve buradaki kolektif normlara uyulmaması halinde ne tür yaptırımların uygulanacağı yetkililer tarafından belirlenmiştir. Ancak tüm sınırlar formel olarak tarif edilmediği gibi, yaptırımların uygulanmasında da enformel ilişkiler ya da yazılı olmayan kurallar kolaylıkla devreye girebilmektedir.

Partinin formel yapısı içinde her pozisyon bir başkasına dikey olarak bağlanmıştır. Bu tam da geleneksel Weberci bürokrasi anlayışının askeri hiyerarşi mantığına uygun bir tasarımdır. Bilgi akışı açısından bu şemada yukarıdan aşağı direktifler giderken, aşağıdan yukarıya da geribildirim raporları gider. Ayrıca bu hiyerarşi içinde yukarıdan aşağı doğru –yazılı ve yazısız– ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmaları da kurulmuştur. Kuşkusuz partinin bu şekilde geleneksel bürokratik hiyerarşiye göre tasarlanması, iç işleyişindeki karışıklıkları azaltan, verilen direktiflerin çatışmasını engelleyen, denetimi parti elitlerinin elinde yoğunlaştıran bir etkiye sahiptir.

Formel örgüt şeması açısından incelendiğinde, CHP’de Gençlik Kolları’nın işleyişi ve Gençlik Kolları ile ana kademe arasındaki ilişkiler Parti Tüzüğü ve Gençlik Kolları Yönetmeliği’yle düzenlendiği görülür. Tüzüğe göre, partinin bütün 30 yaşını aşmamış gençleri (30 yaş dahil) parti örgütünün bir parçası ve partinin yan kuruluşu olarak tarif edilen gençlik kollarının doğal üyeleridir. Gençlik kolu başkanı ve gençliğin merkez yürütme kurulu gençlik kurultayıyla

seçilir. Milletvekili genel seçimlerinde merkez yoklaması yoluyla belirlenecek adayların tespitinde, parti meclisi seçiminde, il, ilçe, belde yönetim organlarının seçiminde, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için adayların tespitinde, kongre ve kurultay delegesi seçimlerinde, gençlik kolları üyesi olanları kapsayacak şekilde en az % 10 gençlik kotası uygulanır (CHP, 2012a; CHP, 2012b).

Tüzüğe göre Gençlik Kolları başkanları parti örgütlerinin yönetim kurulu olağan toplantılarında yer alabilir, görüş belirtebilir ancak oy kullanamazlar. İlçe yönetim kurulunda ilçe gençlik kolları başkanı (md. 29), il yönetim kurulunda il gençlik kolu başkanı (md. 33), parti meclisinde gençlik kolları genel başkanı (md.37), merkez yönetim kurulunda gençlik kolları genel başkanı (md. 39) toplantılara katılabilir, görüşlerini açıklayabilir, önerilerde bulunabilir, ancak oy kullanamaz. Gençlik kolları ve kadın kolları finansmanlarını buldukları il ya da ilçe örgütünün yıllık bütçelerinin %10'undan az olmamak kaydıyla ayırdıkları bütçeden karşılarlar. Ayrıca Genel Merkez ilgili kol yönetimi ile görüşerek gençlik kolları genel başkanlığına “yeter miktarda” pay ayırır (CHP, 2012a).

Ancak tüm örgütler gibi partilerde de pratik işleyiş hiçbir zaman formel olarak tarif edildiği gibi değildir. Örneğin ana kademe bütçesinin en az % 10'unun gençlik ve kadın kollarına tahsis edilmesi konusunda Beşiktaş ilçesi CHP örgütü örneğinde bu kuralın hiç işlemediği hem gençlik kolu yöneticileri hem de ana kademe yöneticileri tarafından açıkça dile getirilmiştir.⁴ Kuşkusuz maddi kaynakları kontrol altında tutmanın parti içi güç ilişkileri açısından hayati önemde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gençlik kolu faaliyetlerinin finansmanının yazılı kurallar yerine, 'özel' ihtiyaçlar ve tercihlere göre karşılanması son derece anlamlıdır. Yazılı kurallar ile fiili uygulamalar arasındaki farka bir başka örnek ise il, ilçe ve genel merkez gençlik kolu kongreleridir. Bu kongreler, Gençlik Kolları Yönetmeliği gereği 2 yılda bir toplanması gerekir ve en fazla 1 yıl ertelenebilirken (CHP, 2012b), CHP'de 2004-2012 yılları arasında 8 yıl boyunca hiç gençlik kolu kongresi yapılmamıştır.

Dahası, parti içi pozisyonların formel olarak nasıl düzenlenmiş olduğunun gerçekte bir örgüt olarak o partinin içinde neler olduğunu anlamakta pek az değeri vardır. Partililer, günlük siyasal faaliyetleri esnasında, yerine getirdikleri görevler için gerekli olan kaynaklara ve bilgiye sahip olan insanların örgütsel şemada tarif edilenden farklı insanlar olduğunu idrak ederler. Gerekli bilgiler, malzemeler ve en önemlisi o işin belirli bir şekilde yapılması için izin verme yetkisi, formel olarak tarif edilen hiyerarşinin dışında bulunabilmektedir. Bu yüzden üyeler ya da alt kademe yöneticiler (örneğin ilçe gençlik kolları yönetim

⁴ Örneğin Beşiktaş CHP ilçe gençlik kolları başkanı ilçe ana kademe bütçesinden böyle bir payın hiçbir zaman gençliğe aktarılmadığını ifade etmektedir (Görüşme tarihi 18.05.2013).

kurulu üyeleri) için söz konusu kaynaklara erişmenin yolu, ilgili kişilerle doğrudan ya da dolaylı ilişkiler kurmaktan geçmektedir. Genel Merkez'de bir tanıdığınızın olması bazen sorunların çok daha çabuk çözülmesini sağlayabilmektedir. Bu durum kaçınılmaz bir biçimde formel olanın yanında enformel bir haberleşme ve kaynak değiş tokuşu sisteminin gelişimini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla formel ve enformel yapıların bileşimi, bir örgüt içindeki gerçek güç ağını ortaya koyar (Knoke, 1990: 92-93).

Parti içinde öyle kilit konumlar vardır ki, parti içi iletişim ve bilgi akışını kontrol eden pozisyondaki yöneticilerin etrafı kaçınılmaz olarak kalabalıklaşır. Bir faaliyet ya da kaynak parti için ne kadar hayati ve buna karşın ne kadar az bulunur ise, partinin talebini yerine getiren kişiler ya da pozisyonlar o kadar güçlü olur. Bunun tipik bir örneği, Beşiktaş CHP açısından belediye başkanının konumudur. CHP ilçe binasının kirasının ödenmesinden basılacak yayınların matbaa maliyetlerinin karşılanmasına, çeşitli toplantılar için gerekli salonların tahsisinden miting gibi etkinliklere ulaşımın sağlanacağı araçlarının teminine kadar pek çok ihtiyacın karşılanmasında belediye başkanının üstlendiği kritik rol, onu parti içi güç mücadelelerinde son derece avantajlı kılmaktadır. Dahası, CHP İstanbul il örgütü Merkez Yürütme Kurulu (MYK) üyelerinden birinin de açıkça belirttiği üzere belediye, bireysel faydaların dağıtılması konusunda da son derece belirleyici olmaktadır. Gençlerin hem ideolojik ve politik beklentilerine hem de iş, parti içi kariyer vb. çikarsal ihtiyaçlarına cevap vermek gerektiğini, bu ikisinin birbirinden ayıramayacağını ifade eden bu yöneticiye göre CHP şu anda gençlere iş olanakları sağlayamadığı için gençler arasında çekim merkezi olamamaktadır. Ona göre CHP'li belediye sayısı arttıkça, ilgi de artacaktır.⁵

Öte yandan CHP il yönetimi içinde gençlik kollarından sorumlu bir başkan yardımcısının bulunmaması (çünkü Tüzük gereği gençlik örgütü doğrudan kendi başkanı tarafından temsil edilmektedir) gençliğe formel yapı içinde belirli bir dereceye kadar özerklik tanıyor görünmektedir. Bununla birlikte güç ilişkilerinin enformel boyutu açısından değerlendirildiğinde gençlik kollarının ana kademeyle uyum içinde çalışma zorunluluğunun her düzeyde vurgulandığı; dışarıya dönük olarak verilecek görüntünün önemi söylemi üzerinden farklılaşmanın önünün alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Hatta bir CHP İstanbul il yöneticisi, tüzük gereği ortaya çıkan bu özerklik halinin demokratik olduğunu, ama ne kadar etkin olduğunun tartışılması gerektiğini, çünkü gençlik kollarının özerkleşmeye hazır olmayan bir yapı olduğunu vurgulamıştır.⁶

Buna karşın Beşiktaş ilçesindeki gençlerin ana kademe ve il yönetimiyle ilişkiler konusunda özerkliği savunan muhalif bir tutum sergiledikleri

⁵ CHP İstanbul İl MYK üyesi yönetici (görüşme tarihi: 12.11.2012).

⁶ CHP İstanbul İl MYK üyesi yönetici (görüşme tarihi: 12.11.2012).

görülmektedir. Beşiktaş ilçe gençlik kolları başkanı bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Gençlik örgütünün biz her zaman özerk bir yapısı olması gerektiğini savunuruz. Elbette ki yapacağımız çalışmalar zaten partinin programı, tüzüğünden ayrı olamaz. Yine de mali özerklik olması gerekiyor. Bizim tüzüğümüzde de sağlanmış bu. Her ilçeye gelen paranın % 10'u gençliğe ayrılmak zorundadır, ancak bazı yerlerde uygulanmıyor bu. Birinci özerklik zaten mali özerklik. Mali özerkliği sağlamadan diğer özerkliği sağlamak zor oluyor. Bu anlamda gençlik kolları ayrı bir yapısı olup sadece ana kademenin çalışmalarına destek veren bir yapı değil, ama bazı ilçelerde onu maalesef gözlemliyorum ben. Kendi çalışmalarını yapan, kendisi politika üreten bir yapıda olması gerekiyor” (İlçe Gençlik Kolu Başkanı, 18.05.2013).

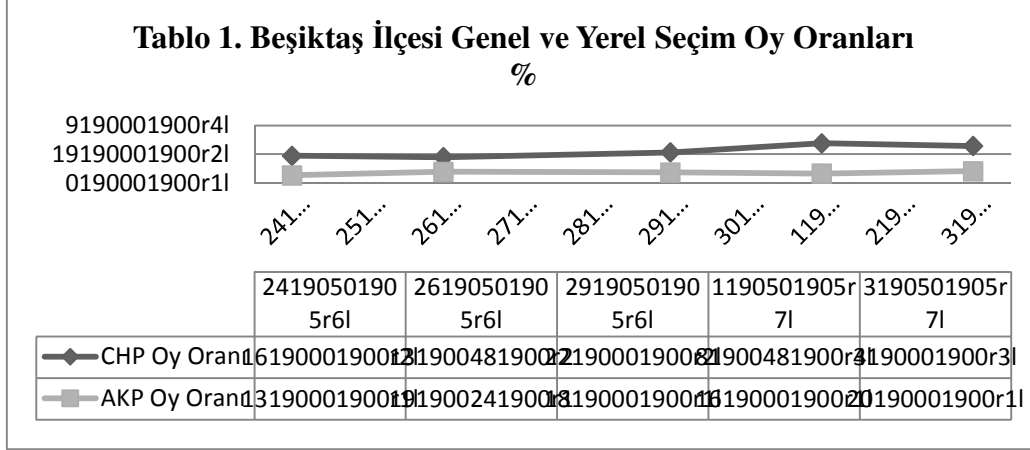
Buna karşın Beşiktaş CHP gençlik kolu eski başkanlarından ve daha sonra Beşiktaş CHP ilçe yönetiminde bilişimden sorumlu başkan yardımcısı olarak görev yapan bir görüşmeci özerklikle ilgili kendi tecrübesini şöyle ifade etmektedir:

“Bilmiyorlar ki gençlik kolları başkanı olunca biraz kaypak olman gerekiyor. Mesela ilçe başkanı bir şey istiyor, bu gençlik kolunda doğru kabul edilmiyor. Ama sen onu yapmak zorundasın, çünkü özerk değilsin. Mecburen ya sen yapıyorsun ya da sana yakın kişilere böyle bir şey var, birlikte yapalım diyorsun” (Beşiktaş CHP gençlik kolu eski başkanı, 02.03.2013).

Bu bağlamda CHP Beşiktaş 13. Olağan Gençlik Kongresi gençlik örgütünün ilçe ana kademe yönetimi karşısındaki özerklik mücadelesine tanıklık etmesi açısından önemlidir. 8 yıl aradan sonra ilk kez gerçekleştirilen Kongre'de İstanbul gençlik il kongresinde ilçeyi temsil edecek 10 delegenin seçimi konusunda tartışma çıktı. İlçede faaliyet yürütmeyen birinin tepeden ilçe başkanının baskısıyla delege seçtirilmeye çalışılmasına Beşiktaş gençlik kolu yönetimi direnince ilçe başkanı hem kongreye katılmadı hem de delege adayları arasında olan kızını adaylıktan çekti. Buna karşın gençlik yönetimi kararını değiştirmeyerek hem il hem de ilçe merkez yönetimine direnmiş oldu. Bu gerginlikten sonra ilçe yönetiminin tavrı, gençlerin bu karşı koyuşu kendi başlarına yapmadığı, arkalarında başka birinin yönlendirmesi olduğu şeklindedir. Bu bakış açısına göre gençlik kolu ancak, özerklik çerçevesinde kendi inisiyatifiyle değil, ana kademedeki güç mücadelesinin uzantısı olarak başka bir ekibin yönlendirmesiyle böyle bir direnç gösterebilir.

Öte yandan Beşiktaş özelinde CHP gençlik kollarının hem bir avantaj hem de handikap olarak değerlendirilebilecek bir özelliği, neredeyse tamamen üniversite öğrencilerinden oluşuyor olmasıdır. Bu gençler, o ilçede oturdukları, mahallelerle ilişki içinde oldukları için değil, üniversiteleri orada ya da yakınında

olduğu için Beşiktaş örgütüne üye olmuş durumdadırlar. Bu da kaçınılmaz olarak gençlik kollarının Beşiktaş'taki yerel süreçlerle ilişkisini zayıf kılmaktadır.

Öte yandan Beşiktaş, parti neredeyse hiçbir örgütsel çalışma yapmasa da CHP'nin çok büyük oy oranlarına ulaşabileceği bir ilçe olduğu için gençlik örgütlenmesi aracılığıyla topluma nüfuz etmeye çalışma çabası da son derece sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte Beşiktaş CHP gençlik kolunun üniversiteli niteliği buradan geleceğin kadrolarının yetiştirilmesi anlamında önemli bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. O yüzden belki diğer tüm ilçelerden önce kendi iç eğitimlerini örgütlemiş durumdaydılar ve Emek adlı dergiyi düzenli olarak çıkarmayı başarıyorlar. Bu sosyolojik özelliğin bir yansıması olarak, tüm partiler açısından örgütlenmeden sorumlu başkan yardımcılığı üyeler tarafından en önemli görev olarak algılanırken, CHP Beşiktaş ilçesi gençlik kolu bağlamında değerlendirildiğinde, ilçenin ve gençlik örgütünün özelliklerinden kaynaklı olarak örgütlenmeden çok eğitim sekreterinin temel önemde olduğu görülmektedir. Nitekim şu andaki ilçe gençlik kolu başkanının da daha önceki görevi eğitim sekreterliğidir.

Sonuç olarak parti içinde kişiler ve gruplar arasında otoritenin meşru bir biçimde nasıl dağılacakını belirleyen temelde enformel ilişkilerdir. Bu yüzden hiçbir partide bireyler yalnızca kendilerine biçilen formel rollerle sınırlı kalmazlar; mutlaka enformel ilişkiler içine girmeleri gerekir. Ancak bu ilişkilerin olgunlaşması, öncelikle partiye yönelen gençlerin bir siyasal sosyalizasyon sürecinden geçerek üye olmasını; daha sonra da o enformel ilişkiler içinde gerçekleşen partili olma aşamasını içselleştirmesini gerektirir. Bu çerçevede aşağıda öncelikle CHP'li gençlerin parti üyesi olma süreçleri; daha sonra da parti içinde gerçekleşen sosyalizasyon sonucunda kendilerini gerçek birer CHP'li olarak hissederek birer siyasetçiye dönüşme aşamaları ele alınacaktır.

3. ÜYELİĞE GİDEN YOL

Gençlik örgütü, genç yurttaşların parti çalışmalarına katılması açısından önemlidir. Gençlik kolları, genç parti üyeleri için siyasal toplumsallaşmayı sağlar ve örgütsel öğrenme işlevini yerine getirir. Genç üyelere partinin ideolojisini, normlarını ve işleyiş şeklini aktarır. Bir diğer boyutuyla da gençlerin siyasal yaşam ve partilere giderek aşına hale gelmesini sağlayan bir tür okul işlevi görür (Bruter ve Harrison, 2009: 7; Hooghe vd., 2004: 196).

Bruter ve Harrison genç üyelerin partilere üye olmasının ardındaki temel dürtüleri üç başlık altında formüle eder: ahlaki [ideolojik] kaygılarla üye olanlar; sosyal kaygılarla üye olanlar ve profesyonel kaygılarla üye olanlar. Ahlaki kaygılarla üye olanlar, bir ideoloji çerçevesinde harekete geçer. Buna göre kişinin yaşamına anlam ve yön verme isteği, bir ideale ulaşma hayali, başkalarına yardım etme isteği ya da entelektüel kimlik oluşturma çabası partiye üye olmasının temel gerekçesidir. Sosyal kaygılarla üye olanlar, sosyal bir gruba dahil olmak, yeni arkadaşlar edinmek, fikir alışverişinde bulunmak gibi nedenlerle siyasal partilere yönelirler. Bu grup, parti çalışmalarına en az katılan ve politik geleceğiyle ilgili en az kararlı olan gruptur. Profesyonel kaygılarla üye olanlar ise statü ve saygınlık kazanmak, profesyonel politikacı olmak, para, iş çevresi gibi maddi çıkar elde etmek amacıyla siyasete girerler. Bu gruptakiler, ideolojiyi çok önemsemez, seçim odaklı çalışmalara daha fazla katılır, partide yükselmeyi amaçlayarak buna uygun davranış sergiler. Geleceğin potansiyel liderleri olarak yönetici davranışı sergilerler (Bruter ve Harrison, 2009: 20-24).

İnsanlar partilere ideolojik ya da sosyal içerikli birtakım kolektif saiklerle yönelebileceği gibi maddi ya da kariyer beklentileri gibi seçmeli saiklerle de üye olabilir. Kolektif saikler ne kadar güçlüyse örgütsel bağlılık da o kadar güçlü olur. Bu yüzden bir örgütün/partinin ideolojisinin en önemli işlevlerinden biri, destekçilerinin gözünde örgüte bir kimlik sağlayarak üyelerinin kolektif saiklerini kuvvetlendirmektir. Ancak belki de bundan daha önemli olan işlevi, parti içindeki seçmeli (örneğin maddi çıkar odaklı) saikleri sadece bunlardan mahrum kalanların değil, çoğu zaman onlara sahip olanların da gözlerinden gizlemektir. Seçici faydalar çok görünür olduğunda davaya bağlılık azalacağı için parti ideolojisi, özel çıkarları gizleyerek örgütsel sadakati arttırır (Panebianco, s.10-11).

Partiye üyelik öncelikle aile, akrabalar, arkadaşlar ya da diğer aidiyetler üzerinden gerçekleşmektedir. Ailenin yönelinen parti konusunda ağırlıkla pozitif olmakla birlikte bazen negatif etkisi de olabilmektedir. Genellikle belirli bir olay ya da hayattaki değişiklik sonrasında üyelik kararı gerçekleşmektedir. CHP açısından Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının otoriterleştiği algısını

güçlendiren olaylar, örneğin ulusal bayramların kutlanıp kutlanamamasıyla ilgili tartışmalar sonrasında; partideki lider değişimi sonrasında yeni bir alan açıldığı beklentisiyle; ya da kişisel hayattaki üniversitedeki kazanıp şehir değiştirmek gibi gelişmeler sonrasında üyelik kararı alınmaktadır. Bununla birlikte, genel anlamda hemen hemen istisnasız bir biçimde bütün genç CHP'liler partiye üyelik gerekçelerini “ülkenin içinde bulunduğu kötü durum”, başka bir deyişle AKP iktidarına karşı aktif mücadele verme gerekliliği olarak tarif etmektedir.

Bir genç üyenin kendisinin partideki geleceğine dair söyledikleri, ideolojik motivasyonla gelenlere güzel bir örnek oluşturuyor:

“Ben partiye geldiğimde asla kafamda ‘çok çalışırım, çok emek harcarım şu koltuğu da ben alırım’ düşüncesi yoktu. Gençlikte böyle bir düşünce olduğunu sanmıyorum zaten... Bana yanlış geliyor. Partiye gelince tek amacım var; gerçekten iktidar olmasını görmek. Partide 10 yıl, 20 yıl geçsin yine sabit yerlerde olayım. Emеğimi harcayayım ama o emeğin karşılığını benim almam çok önemli değil. Çünkü biz buraya geldiğimizde kendi çıkarlarımızı bir kenara bırakıyoruz. Kendi çıkarlarımızdan çok gerçekten vatanımızın, halkımızın çıkarını düşündüğümüz için buradayız” (yeni üye, 08.05.2013).

CHP’li genç üyelerin pek çoğu açısından partiyle ilişkinin temel kaynağı ailedir. Büyük çoğunluğunun ailesi ya da akrabaları CHP ya da o geleneği temsil eden Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP), Demokratik Sol Parti (DSP) gibi diğer partilerin içinde siyaset yapmış durumdadır. Pek çoğu siyasete ilgisinin kaynağı ya da CHP’ye yönelişinin nedeni olarak ailesindeki CHP geleneğine işaret etmiştir. Gençlerin siyasal toplumsallaşmasındaki rolünün yanında, aile içinde CHP’lilerin bulunması, gençlerin parti siyasetine de daha fazla aşına olmasını ve CHP ilke ve değerlerini, normlarını, prosedürlerini daha iyi bilmesini beraberinde getirmektedir. Ancak bu durum, parti açısından her zaman olumlu anlamda işlememekte, aile büyüklerinin partiye yönelik eleştirel bakışı ya da partide yaşadıkları olumsuz deneyimler de genç üyelerin CHP algısının şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Ayrıca Beşiktaş CHP gençlik örgütüne üye olan gençlerin siyasallaşmalarının ilk aşamasında daha sol örgütlerde siyaset yaptığı, CHP’ye daha sonra yöneldiği görülmektedir. Çok büyük çoğunluğu üniversite öğrencisi olan bu gençlerin daha önce faaliyette bulunduğu oluşumlar arasında Öğrenci Kolektifleri, Emek Gençliği ve Türkiye Gençlik Birliği sayılabilir.

Öte yandan CHP’ye yönelen gençler için üyeliğe giden yol şöyle bir güzergah izlemektedir: Bir parti sempatzanı üye olmak amacıyla ilçe örgütüne başvurduğunda ilk ilişki genellikle ilçe gençlik kolu başkanı tarafından

kurulmakta, rahat bir sohbet ortamı içinde dostane bağlar oluşturulmaktadır. Bu ilk görüşmede kendisinden bir iletişim bilgileri formu doldurması istenen üye adayını, hemen ardından ilk örgüt toplantısına davet edilmektedir. Bu üye adaylarından bazıları söz konusu toplantıya katılırken bazıları faaliyetlere katılmamaktadır. Katılanlar içinde bir kısmı doğrudan tartışmalarda aktif rol alıp, dergiye yazı yazmak ya da bir sonraki haftanın tartışma konusunda sunum yapmak üzere inisiyatif alırken, diğerleri genelde gözlemlemeyi tercih etmektedir.⁷ Bu doğrultuda herhangi bir yazılı kural bulunmamasına karşın üye adayları CHP'de hemen üye olarak kaydedilmek yerine söz konusu iletişim ağına girip partililerle belirli bir süre geçirdikten sonra üye yapılmaktadır. 2 yıl kadar partide aktif olarak görev almış ama üye kaydı yapılmamış, kongre sürecinde yönetim görevi alacağı için üyelik kaydı yapılmış örnekler söz konusudur. Bu uygulamayı, örgütün kendini güvenceye alma dürtüsüyle gerçekleştirdiği bir tür savunma mekanizması olarak değerlendirmek mümkündür. Bünyeye yabancı unsurların girmesini engellemek için bir deneme süresinin devreye sokulduğu görülmektedir.

Beşiktaş CHP Gençlik Kolu Başkanı bu süreci şöyle anlatıyor:

“Biz gençlik örgütünde biraz daha sağlıklı bir politika olması gerektiğini düşünüyoruz. İlk gelen arkadaşımıza hemen ‘gel seni üye yapacağız’ demiyoruz. Zaten bir iletişim formumuz var. Bu gayet resmi bir şey. Genel bilgileri, doğduğu yeri, doğum tarihini, nerede oturduğunu, okulunu, bölümünü, başka üye olduğu yerler var mı, çalışma yaptığı yerler var mı, onları soran bir iletişim formumuz var. İlk başta bunu alıyoruz. Ondan sonra bu arkadaşlarımızı mesaj sistemimize kaydediyoruz ve toplantılarımızdan etkinliklerimizden haberdar ediyoruz. Aynı şekilde toplantı olduğu zaman kendimiz de arayıp çağırıyoruz. Bunlar gerçekten partiye bir şeyler katmak isteyen arkadaşlarımız olduğu zaman zaten, zamanı da elveren arkadaşlarımız olduğu zaman, çalışmalarımıza katılmaya başlıyorlar. Belli çalışmalara katılıp aktifleştikleri zaman, ben artık bu partiye üye olurum diye olabilirim diye düşündükleri zaman, biz artık seni üye yapalım diyoruz. O şekilde üyeliklerini alıyoruz. Ben de bu partiye geldikten 8 ay sonra üye oldum. 8 ay boyunca neredeyse bütün Çarşamba toplantılarına katılmışımdır. Onun dışında da zamanım elverdiğince bütün etkinliklerine de katılmışımdır. Ancak 8 ay sonra partiye üye olmuşumdur. Bu şekilde bir üyelik politikası izliyoruz biz gençlik örgütünde” (18.05.2013).

Gençlerin partiye bağlanma ve parti üyesi olma sürecindeki önemli etkenlerden birinin de gençlik örgütü içindeki arkadaşlık ortamı olduğu görülmektedir. Bir anlamda, ideolojik gerekçelerle partiye yönelen gençler,

⁷ Bu toplantılara çok geniş bir katılım olmadığını; toplantıların yaklaşık 30 kişinin katılımıyla gerçekleştiğini; ayrıca yeni katılımcı akışının da çok hızlı gerçekleşmediğini vurgulamak gerekir.

uygun sosyal ortam sayesinde örgütsel bağlılıklarını geliştirebilmektedirler. Babası Beşiktaş Belediyesi'nde çalışan ve CHP Beşiktaş ilçe örgütünün işçi komisyonu başkanı olan, kendisi ise partiye yaklaşık 6 ay kadar önce üye kaydını yaptıran bir genç, parti binasına ilk gelişinde çok iyi karşılandığını belirttiikten sonra örgütlenmeden sorumlu başkan yardımcısının kendi üzerindeki etkisini ve arkadaşlık ortamını ayrıca vurguluyor:

“çok iyi bir karşılamaları olmuştu, özellikle Şerif'in. Partide bulunmamın büyük vesilelerinden biridir. Sık sık arayıp sorması, zaten o dönemde iyi etkinlikler oluyordu. Çalışmalar da zaten belli bir zaman sonra bağlıyor. Arkadaşlık ortamı filan, sonuçta arıyorduk böyle şeyleri... Siyasetin yanında bunları da bulunca insan, ister istemez devam ediyoruz” (yeni üye, 08.05.2013).

Bununla birlikte parti, genç üyeleri yalnızca ideolojik motivasyon ve sağladığı sosyal ortam sayesinde değil, neredeyse haftanın her gününü aktif bir şekilde örgütle ilişki halinde geçirmesini sağlayacak faaliyetlerle de kendine bağlar. Beşiktaş CHP gençlik kollarında genç bir üyenin haftalık programı yaklaşık olarak şöyledir: Pazartesi günü yapılan ana kademe toplantısında yeni gelenlerle tanışılır; Salı günü örgüt toplantısı eğitimlerine hazırlanılır veya diğer ilçelerin panellerine katılınır; Çarşamba günü örgüt toplantısı yapılır; bu toplantıda kararlar alınır, alınan kararlar Cumartesi günü farklı komisyonda tartışılarak operasyonelleştirilir ve gerekiyorsa Pazartesi günü ana kademeye o konuda bilgi verilir; Perşembe günü üniversitede okuyan herkesin katılabildiği İstanbul il gençlik örgütünün üniversite komisyonu toplantısı yapılır; Cuma günü Siyaset Okulu'na, Cumartesi günü de komisyon toplantılarına katılım olmaktadır. Pazar günü boş görünmekle birlikte genelde pankart- döviz yapmak, afiş asmak, bildiri dağıtmak gibi işler için bir araya gelmektedir. Açıkça görülüyor ki parti, üyesinin hayatını mümkün olduğunca kuşatarak onu gerçek bir partili haline getirmeye çalışmaktadır.

4. “PARTİLİ OLMAK”

Artık parti üyesi olan bu gençler, parti faaliyetlerine katılmaya ve yavaş yavaş gerçek anlamda birer partili haline gelmeye başlarlar. Bu faaliyetler arasında afişe çıkmak, bildiri dağıtmak, ikna edici konuşmalar yapmak, parti adına tartışmalara katılmak, gösteri yapmak ve hatta partisi için başka parti yandaşlarıyla kavga etmek sayılabilir. Ancak gençler için siyasete adım atmanın önemli aşamalarından biri, siyaset konuşur hale gelmektir. Bu yüzden yeni genç üyelerin –bir faaliyet olduğunun bile farkında olmaksızın– en çok yaptıkları faaliyet, tartışmak, fikirlerini formüle etmek, argümanlar geliştirmektir. Bu

süreçte üyeler parti kültürüyle uyumlu yeni bir dil, yeni bir söz dağarcığı edinirler.

Genç üyelerin birer siyasetçiye dönüşme sürecinin anlaşılması için gençlerin siyasal toplumsallaşma sürecinin analizi son derece önemlidir. Parti içinde yaşanan siyasal toplumsallaşma, üyelerin siyaset, ülke sorunları ve ideolojileri öğrendiği ve partiye özgü değerleri edindiği bir süreç ya da süreçler bütünü olarak tanımlanabilir.

Kurumsallaşmayla birlikte birtakım süreçler, zorunluluklar ve faaliyetler o yapının içinde yer alan bireylerin düşünce ve eylemlerini belirleyecek şekilde kural benzeri bir duruma gelirler. Bireyler, artık o süreçleri, zorunlulukları, yaptırımları yazılı olarak tarif edildikleri için değil, enformel süreçler içinde içselleştirdikleri için uyulması gereken kurallarmışçasına sorgulamadan benimserler. Bireyin partili hale geliş sürecinin temeli işte bu içselleştirmeye dayanır.

Partililer için bu ilişki ağları, hem parti hakkındaki bilgilerin (ilke ve normlar) öğrenildiği bir mekanizma işlevi görür, hem de bir tür sosyal denetim aygıtı gibi çalışarak partililerin neyi yapıp yapamayacaklarını ortaya koyar ya da neyi nasıl yapmaları gerektiğini içselleştirmelerine katkı sağlar. Ancak bu kanallar üzerinden akan bilginin yalnızca bir kısmı doğrudan partililerin işleriyle ilgilidir. Önemli bir kısmı ise kişisel niteliktedir ve tam da bu yüzden parti içindeki enformel ilişkilerde sosyal boyut ya da arkadaşlık ilişkisi önemli bir bileşendir (Knoke, 1990: 95).

Bargel'e (2011) göre örgüt içindeki enformel çıraklık dönemi büyük ölçüde akranlar arasındaki sosyal ilişkiler üzerinden gerçekleşir. Dostane, ama aynı zamanda da belirli bir formasyon veren bu ilişkiler, genç üyenin siyasi kariyerinin üç aşamasında etkili olur. Birinci aşama, örgüte bağlı faaliyetlerden keyif alma aşamasıdır. Bu faaliyetler arasında toplantılar, tartışmalar, bildiri dağıtmak, afiş asmak, mitinge katılmak vb. sayılabilir. Kişi, bu faaliyetlerden keyif alırken, bunların aynı zamanda kolektif olarak yapılıyor olması nedeniyle gruba entegre olmaya başlar. Grubun daha tecrübeli üyeleri bu süreçte önemli bir rol oynar: yeni katılanlara nasıl davranılacağını, neyi örnek alıp taklit ederlerse çabucak grup tarafından benimseneceklerini gösterir; oyunun kurallarını öğretir; Bourdieu'nün ifadesiyle bir anlamda belirli bir pratik duygusu (sens pratique)⁸ sunarlar. Bu ilişki ağları içinde yeni üyeler, neyin onaylanıp neyin onaylanmadığına, neyin işe yarayıp neyin yaramadığına bakarak uygun davranış

⁸ Bourdieu'nün benzetmesiyle bir oyunu etkin bir biçimde oynamak sadece kuralların bilgisini değil, oyunla ilgili pratik bir duyguyu (sens pratique) da gerektirir (Calhoun, 2007).

biçimlerini edinirler. CHP Beşiktaş Gençlik Kolu'ndan bir üyenin şu ifadeleri bu süreci özetler niteliktedir:

“Gençlik kollarında insanlarla anlaşmayı öğreniyorsun. Ortak hareket etmeyi öğreniyorsun, takım olarak nasıl çalışman gerektiğini öğreniyorsun. Zaten partiye gelip gittikten sonra buranın bir temsilcisi gibi hissediyorsun kendini dışarıda... Öncesinde yine CHP'lisin ama gençlik kollarında olmadan önce ne kadar savunabilirsin bu tartışılır. Ama buraya geldikten sonra kendini o kadar ait hissediyorsun ki her ortamda savunabiliyorsun, buradan bir parçayım diyebiliyorsun. Partiye gelip gittikten sonra işleyişi öğreniyorsun. İşlerin nasıl ilerlediğini öğreniyorsun. Siyasi parti çok farklı zaten... Ben burada fark ettim. Çok da başına buyruk hareket edemiyorsun. Belli sorumluluklarım var. Belli kurallar çerçevesinde çalışmak zorundasın. Buraya gelip gittikçe öğreniyorsun. Doğal bir süreç... Kimse sana böyle yapacaksın demiyor, kendin gözlemliyorsun” (yeni üye, 08.05.2013).

İkinci aşama, bir alt gruba üyelik, bağlılık, yol gösterenlerin peşinden tartışmalara girip saf tutmakla gerçekleşir. Bu alt gruplar arasında bir rekabet ortaya çıkar. Bu da siyasete dair çok şey öğretir. Gruplar arasındaki bu rekabet içinde genç üye kendini test etme, öğrendiklerini uygulama ve çıraklıktan ustalığa giden yolda ilerleme şansı bulur. CHP içinde bir başka genç üye parti içindeki hedeflerini gerçekleştirmenin yolunu şöyle tarif ediyor:

“Bence öncelikle ortak bir söylem oluşturmak gerekir, arkadaşlarıyla beraber. Ortak hareket edebileceğin, iyi bir şekilde çalışabileceğin bir ekip olması gerekiyor. Çünkü tek başına asla bir şey yapamazsın. Bu ortak sorun çerçevesinde de seninle aynı düşünceyi paylaşanları toplaman gerekiyor. Bunlarla bir yere gelirsin. Zaten bunlarla ortak çalışmaktan keyif alırsın, aynı şeyleri paylaştığın için daha istekli çalışırsın. Bu da zaten istediğin sonucu zamanla elde etmene vesile olur” (yeni üye, 08.05.2013).

Üçüncü aşama ise kişinin siyasete bağlandığı, siyasetle yaşamaya başladığı, gününü, zamanını, sosyal ilişkilerini, sohbetlerini, hemen her şeyi siyaset üzerinden kurgular hale geldiği, bir anlamda profesyonelleştiği bir sürece denk düşer (Bargel, 2011: 79-102). Bu bağlamda Beşiktaş CHP Gençlik Kolu'nun yeni üyeleri birinci aşamanın tipik örnekleri iken, ilçe gençlik kolları yönetiminde bir arkadaş grubu havasında çalışan genç yöneticiler ikinci aşamaya, ilçe gençlik kolları başkanı ise üçüncü aşamaya denk düşmektedir.

CHP Beşiktaş ilçe gençlik kolu başkanı tam da üçüncü aşamayı içselleştirmiş bir siyasetçinin dilini kullanmaktadır:

“Partili olmanın benim için anlamı... Biz bu işe o kadar çok gönül verdik ki bizim için bir yaşam tarzı oldu diyebilirim. Kendimizi bu yola öylesine koyduk ki, artık bütün yaşamımı... okulumla beraber artık bütün

yaşamımızı buna göre şekillendirmeye başladık. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir üyesi olarak, o sorumluluğu taşıyarak, sosyal hayatımı da buna dikkat ederek yönlendiriyorum. Aynı şekilde normal hayatımı da, özel hayatımı da buna göre şekillendirerek... Bu noktadan sonra partimiz gerçekten bizim ailemiz, burada arkadaşlarımızla beraber, bütün yoldaşlarımızla beraber hem bizim ailemiz hem de siyaset yaşamımızda bundan sonra hiçbir zaman vazgeçemeyeceğimiz bir şey oldu” (İlçe Gençlik Kolu Başkanı, 18.05.2013).

Öte yandan yeni üyeleri eğitici ve örgüte katıcı faaliyetler parti açısından son derece önemlidir. Bu faaliyetler sayesinde grubun uyumu ve birlikteliği artar; gerekli bilgiler, değerler, iş görme biçimleri yeni üyelere aktarılır. Böylelikle örgütün tüm üyeleri arasında belirli bir eylem ve inanç tutarlılığı oluşur. Özellikle kampanya ya da seçim dönemleri, üyelerin hem pratik eylemleri hem de ideolojik/psikolojik bağlılıkları anlamında daha yoğun bir biçimde partili hale geldikleri dönemlerdir. Birlikte somut bir iş yapmak, yarattığı hissiyatla partiye bağlılığı güçlendirdiği gibi partide neyin nasıl yapıldığının en yalın biçimde gözlemlenmesini de sağlar.

Beşiktaş CHP gençlik kolu örgütlenme sorumlusu partili olma, partiyi öğrenme sürecini şöyle anlatıyor:

“İlk geldik Hasan’la tanıştık... geldik, gittik. Sonra fikirlerimizle bir şeyler katalım dedik, amatörüz o zaman... bir şey söylediğinde yanlış bir şey söylediğini anlayabiliyorsun. Senin söylediğini yapmadıklarında görüyorsun. (...) 1-1,5 sene tutunmak zordu. Bir de farklı şehirlere gelmişiz. Huylarımız filan da farklı. Benim kızdığım bir şeyi o adam normal karşılıyor. Onun normal karşıladığı bir şeye ben kızıyorum. O anlamda onun da bir çatışmasını yaşıyorsun ister istemez. (...) Bir de, kim ne derse desin siyaset ekip işidir. Ekibe dahil olamazsan ya dışarıda kalacaksın ya da oraya karşı savaşacaksın. Yaşayarak, görerek öğrendim” (Beşiktaş CHP gençlik kolu örgütlenme sorumlusu, 02.03.2013).

Ayrıca sadece seçim kampanyaları değil, parti içi kongre süreçleri de yeni üyeler açısından örgüt kültürünün edinildiği, partiye bağlılığın arttığı, partili kimliğinin benimsendiği deneyimler olarak ortaya çıkmaktadır. CHP gençliği özelinde bu durum, 2012 kongre sürecinde daha da belirgin olmuştur. Çünkü CHP Gençlik Kolları, Deniz Baykal’ın liderliği döneminde 2004’ten 2012’ye kadar 8 yıl boyunca kongrelerini ve genel kurultayını hiç toplamamış, her şey genel merkezden gerçekleştirilen atamalarla yürütülmüştür. Bu da kaçınılmaz olarak gençlik örgütünü atıl, sadece parti binasına gelip giden birkaç atanmış yöneticikle sınırlı kılmıştır. Daha da önemlisi 18-30 yaş aralığında gençlerden oluşan şu anki genç üyelerin hemen hiç birisi 2012 yılına kadar bir parti içi seçim süreci yaşamamıştır. Oysa genç üyeler açısından parti kültürünü edinme konusunda faydalı olan bir diğer olgu, parti içindeki “öteki” gruplarla girilen

güç mücadelesi ve tartışmalardır. Parti içi muhalefet karşısında sergilenen tutum, genç üyelere, iç muhalefetin hangi noktaya kadar ve nasıl yapılabileceğini, ne kadarının hoşgörüsüyle karşılanıp ne kadarının kabul görmeyeceğine dair de çok şey öğretir.

Partiler açısından üyelerini partili hale getirmenin önemli araçlarından biri, onlara sorumluluklar vermek, çeşitli görevlere getirmektir. Gaxie, bütün partilerin bir biçimde patronaj üzerine kurulu olduğunu, üyelerine çeşitli kaynaklar dağıtarak onları partiye bağladığını ve onları aktif hale getirdiğini söyler (1977: 129 ve 139). Gençlik kolları bu bağlamda partinin ana kademesine kıyasla daha avantajlıdır, çünkü hem yaş sınırı nedeniyle hem de gençlerin kişisel yaşamlarındaki değişikliklerin (okulu bitirmek, iş bulmak, şehir değiştirmek, evlenmek, vb.) yansımaları nedeniyle görevler çok daha kısa sürede boşalmaktadır. Örneğin son 3 yıl içinde Beşiktaş CHP Gençlik Kolları'nda 3 farklı başkan ve 3 farklı yönetim görev yapmıştır.

Son olarak, genç üyelerin partili olma sürecinde örgüt içi eğitimin özel bir önemi olduğu görülür. Beşiktaş CHP Gençlik Kolu başkanına göre,

“parti zaten bir okuldur. Partinin çalışmalarına katılmaya başladığımız andan itibaren parti zaten sizi eğitiyor bir şekilde. Bizim de eğitimimiz bu şekilde oldu. Partiye yeni katılanların büyük çoğunluğu zaten önce bir partiyi tanıma, gözlemleme, çalışmaları izleme aşamasına girerler. Bu şekilde bizim partimiz başlı başına yaptığımız her çalışmada, gittiğimiz her yerde zaten bir okul görevi görüyor. Konuştuğunuz her insan sizi zaten eğitiyor” (İlçe Gençlik Kolu Başkanı, 18.05.2013).

5. SONUÇ

Sonuç olarak, CHP örneğinde de görüldüğü üzere partilerin, tüzüklerinde yazılı olanların dışında belirli bir işleyiş tarzları vardır. Partinin o şekilde işliyor olması, hedeflenen sonuçları elde etmekte kullanılacak en etkin yolun bu olmasından değil, parti üye ve yöneticilerinin, işlerin o şekilde yapılmasının o parti için en meşru yol olduğuna dair grup halinde benimsenmiş inançlara sahip olmalarından dolayıdır. Örgütler belirli yapısal özellikleri akılcı bir takım kararlar sonucunda değil, “burada işler böyle yürür” kabulüne sahip olduğuna için edinebilirler (bkz. Scott, 1988: 505’den aktaran Knoke, 1990: 90). Bu durum, ne kadar etkin olduğundan bağımsız bir şekilde çeşitli mit ve seremonilerin parti içinde hüküm sürmesine yardımcı olur. Parti içinde, artık neden var olduğu ya da nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı unutulmuş, ama sorgulanmaksızın herkes tarafından kabul edilen mitler, davranış kalıpları, siyasal argümanlar vardır.

Nitekim söz konusu kalıplara en iyi şekilde uyum sağlayanlar, kaynaklara daha kolay erişmekte, prestijini, meşruiyetini ve özerkliğini arttırmaktadır.

Bu yapı içinde CHP'ye yönelen gençler, önce bir siyasal sosyalizasyon sürecinden geçerek üye olmakta, siyaseti, ülke sorunlarını ve ideolojileri öğrenmekte, partiye özgü değerleri edinmekte, daha sonra ise formel ve enformel ilişkiler ağı içinde gerçekleşen partili olma aşamasını içselleştirmektedir.

Dolayısıyla Bourdieu'nün ifadesiyle, siyasal alana dahil olabilmek için, bireyin tıpkı dini, sanatsal ya da bilimsel habitus gibi bir siyasetçi habitusu edinmek üzere özel bir eğitimden geçmesi gerekmektedir. Bu eğitim, öncelikle geçmişteki ve o günkü profesyonellerin siyasal çalışmalarıyla ürettiği özel türden bilgiler bütünü kavramayı; daha sonra belirli bir dilin ve siyasal retorik kullanımı gibi daha genel becerilerin edinilmesini içerir. Böylelikle siyasetçi adayı, sıradan insanlarla ilişkilerinde başarılı bir anlatıcıya dönüşürken, kendisi gibi profesyoneller karşısında da etkili bir tartışmacı rolü üstlenir. Bu süreçte birey, siyasal alanın mantığını içselleştirirken tüm siyasi partilerin bünyesinde barındırdığı değerlere, hiyerarşilere ve sansür mekanizmalarına boyun eğmeyi de öğrenir. Böylelikle neyin söylenebilir ve düşünülebilir, neyin söylenemez ve düşünülemez olduğu içselleştirilir (Bourdieu, 1991: 176).

KAYNAKÇA

AYATA, A.G. (1992), CHP (Örgüt ve İdeoloji), Ankara: Gündoğan Yayınları.

BARGEL, L. (2011), “S’attacher à la politique. Carrières de jeunes socialistes professionnels”, Sociétés contemporaines, 84 (4), ss. 79-102.

BEKTAŞ, A. (1993), Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980), İstanbul: Bağlam Yayınları.

BOURDIEU, P. (1991), “Political Representation: Elements for a Theory of the Political Field” Pierre Bourdieu, Language and Symbolic Power, Cambridge: Harvard University Press, ss. 171-202.

BOYRAZ, C. (2009), “Siyasi Partilerin Gençlik Teşkilatlarında Siyaset ve Demokratik Katılım”, Cemil Boyraz (ed.), Gençler tartışıyor: Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul : TÜSES, ss. 129-162.

BRUTER, M. ve HARRISON, S. (2009), The future of our democracies?: young party members in 6 European democracies, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

BRUTER, M. ve HARRISON, S. (2009) “Tomorrow's Leaders? : Understanding the Involvement of Young Party Members in Six European Democracies”, Comparative Political Studies, 42 (10), ss. 1259-1291.

CALHOUN, C. (2007), “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, Güney Çeğin, vd. (ed.), Ocak ve Zanaat, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 77-131.

CAYMAZ, B. (2008), “Siyasi Partilerin Gençlik Kolları”, Yentürk, N., G. Nemuğlu ve Y. Kurtaran (ed.), Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları, İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 299-330.

CHP. (2012a) CHP Tüzüğü, Ankara.

CHP. (2012b) “CHP Gençlik Kolları Yönetmeliği, http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/2012/06/7genclik_kollari_yonetmeli.pdf, (12.11.2013).

CROSS, W. ve YOUNG, L. (2008), “Factors Influencing the Decision of the Young Politically Engaged to Join a Political Party: An Investigation of the Canadian Case”, Party Politics, 12 (3), ss. 345-369.

DUVERGER, M. (1970), Siyasi Partiler, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

GAXIE, D. (1977) "Economie des partis et rétributions du militantisme", Revue française de science politique, 27 (1), ss. 123-154.

HOOGHE, M., STOLE, D. ve Stouthuysen, P. (2004), "Head Start in Politics; The Recruitment Function of Youth Organizations of Political Parties in Belgium (Flanders)", Party Politics, 10 (2), ss. 193-212.

KATZ, R. S. (2002) "The Internal Life of Parties," K. R. Luther ve F. Müller-Rommel (ed.) Political Parties in the New Europe, Oxford: Oxford University Press, ss. 87-118.

KATZ, R. S. ve MAIR, P. (2002), "The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in the Twentieth-Century Democracies", R. Gunther, vd. (ed.), Political Parties: Old Concepts and New Challenges, Oxford: Oxford University Press, ss. 113-138.

KNOKE, D. (1990), Political Networks; The Structural Perspective, Cambridge: Cambridge University Press.

MICHELS, R. (2011), [1911], Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, Ontario: Batoche Books.

OSTROGORSKI, M. (2009), [1902], Democracy and the Organization of Political Parties: Vol I: England and Vol. II: The United States, New Jersey: Transaction Books.

ÖZBUDUN, E. (1974), Siyasal Partiler, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

PANEBIANCO, A. (1988), Political parties: organization and power, Cambridge: Cambridge University Press.

POGUNTKE, T. (2006), "Political Parties and Other Organizations", R. S. Katz ve W. J. Crotty (ed.), Handbook of Party Politics, Londra: Sage, ss. 396-406.

POGUNTKE, T. (2002), "Party Organizational Linkage: Parties Without Firm Social Roots?", K. R. Luther ve F. Müller-Rommel (ed.) Political Parties in the New Europe, Oxford: Oxford University Press, ss. 43-62.

TAŞKIN, Y. (2009), "Siyasi Partilerin Gençlik Kolları: Politikleşme Öyküleri ve İdeolojik Yönelimleri Üzerinden Bir Değerlendirme", Cemil Boyraz (ed.), Gençler tartışıyor: Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul: TÜSES, ss. 97-128

TOSUN, T. ve Erdoğan Tosun, G. (2010), Türkiye’de Siyasi Parti  yeliği ve Katılım, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

UYSAL, A. ve TOPAK, O. (2010), Particiler; Türkiye’de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası, İstanbul: İletişim Yayınları.

WARE, A. (1996), Political Parties and Party Systems, Oxford: Oxford University Press.

alternatif politika

Kollektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul Rumları

Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 2. (Eylül 2014) Sayfa: 300-330.

Yazar:

Duygu ÇANAKÇI (Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi)

Birol CAYMAZ (Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

KOLEKTİF BELLEĞİN IŞIĞINDA GÜNÜMÜZDE İSTANBUL RURLARI

Duygu Çanakçı – Birol Caymaz

ABSTRACT

How the collective memory and the changing conjuncture affect the Istanbul Greeks? In this paper the subject of “being other” is studied by examining Greeks (“Rûm”) living in Turkey. In this respect the main problematic is investigated through semi structured interviews in order to understand if Greeks who are living in Turkey felt themselves otherised by the government and the society. To begin with, it could be said that in the historical process in many events they had been “otherised” or “foreign” by the society and in the changing and transforming environment, they are still continued to be otherised. Although some of them state that they have been otherised socially while the others indicate that they feel as “other” because of the public regulations, they do not want to attribute the otherisation behaviour to the whole society. To conclude, groups that are not a part of the sunni-muslim society have been otherised commonly which could also be understood by examining the decrerasing numbers of Greek people living in Turkish society. However, it is important to note that in this study a limited sample could be examined only, therefore the results do not reflect the general outlook.

Keywords: Greeks in Turkey/ in Istanbul, Being « Other », Otherised, Minority, Non-Muslim.

ÖZ

Kolektif belleğin izleri ve değişen konjonktür günümüz İstanbul Rumlarını nasıl etkilemiştir? Burada temel sorunsal gayrimüslim bir azınlık olan Rumların kendilerini toplum ve devlet eksenli olarak “öteki” veya “yabancı” hissedip hissetmediğidir. Bu soruya verilebilecek cevaplar ise sahada yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle incelenmiştir. Öncelikle tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar bağlamında İstanbul’daki Rumlar’ın kendilerini “öteki” olarak hissettiğini söylemek mümkündür. Ancak değişen ve dönüşen olgular çerçevesinde de “öteki” olma hissiyatının devam ettiği gözlenmektedir. Kimisi sosyal anlamda, kimisi ise kamusal uygulamalar nedeniyle kendisini öteki hissettiğini, ama bunu da tüm topluma mal etmemek gerektiğini belirtmektedir. Son olarak nitel araştırma tekniği kullanılarak yaptığımız alan araştırmasının sonuçlarıyla istatistiki anlamda genellemeler yapmak yerine, Rum cemaati içerisindeki eğilimleri tarihsel bir çerçeveden ve kişisel/kolektif hayat hikâyeleri üzerinden anlamaya ve yorumlamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de/İstanbul’da Rumlar, «Öteki olmak», Ötekileştirmek, Azınlık, Gayri-müslim.

GİRİŞ

Bu makalede günümüz Türkiye’inde İstanbul Rumları’nın¹ azınlık olma pratikleri ve algısını saha çalışmasıyla elde edilen veriler ışığında çözümlenmeye çalışacağız. Türkiye’de genelde gayrimüslim azınlıklar, özelde Rum azınlıkları üzerine az sayıda sosyal bilim çalışması yayımlanmıştır. Konuyla ilgili yapılmış yayınlara örnek olarak; Samim Akgönül’ün Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci ve Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar, Dilek Güven’in

¹ Detaylı bilgi için bkz.: BENLİSOY, Foti, ASLANOĞLU, Anna Maria, RİGAS, Haris (éd.), İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın, İstanbul, İstos Yayınları, 2012. “Roma İmparatorluğu’nun Akdeniz’i Romalıların gölü haline getirdiği günlerde, Akdeniz çevresinde oturan bütün halklar, kendilerine ‘Romalı’ adını vermektedir. (...) Bizans’ın kurulmasından sonra da (...) Romalı adının kullanımını sürdürmüştür. Bu nedenle, İslamiyet’in yayıldığı 7.ve 8.yüzyılda Araplar, daha sonra da Orta Asya’dan gelen Türkler, buradaki halkı Rumi, giderek kısaltılan söyleyişle de Rum diye adlandırmıştır.” (Koçoğlu, 2004: 217).

Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, Rıfat Bali'nin Varlık Vergisi: Hatıralar-Tanıklar, Baskın Oran'ın Türkiye'de Azınlıklar, Ayhan Aktar'ın Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları ve derleme bir yayın olarak "İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın" gibi çalışmalarını zikredebiliriz.

Araştırmada özellikle İstanbul Rumları üzerine yoğunlaşırken tarihsel sürecin sosyo-politik tahlilinin yanı sıra, yapılan saha çalışmasından hareketle İstanbul Rumları'nın kolektif hafızalarındaki imgeleri ve değişen koşulları nasıl algılayıp değerlendirdiklerini çözümlenmeye çalıştık.

Bu bağlamda ilerleyen satırlarda "Varlık Vergisi" uygulamaları, "Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı", "6-7 Eylül Olayları", gibi tarihsel olguların yanı sıra günümüzde Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle değişen konjonktür üzerinden azınlıklarla ilgili uygulamalara değinilecektir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'sine uzanan tarihi sürece kısaca değinilerek, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, İstanbul'da yaşayan Rumlar ile yapılmış yarı-yapılandırılmış görüşmelerin tematik analizleri değerlendirilecektir. Söz konusu alan araştırması kapsamında 2013 yılında İstanbul'daki Rum cemaatine mensup, 22-73 yaş arası, ortaokul-lise-üniversite eğitim düzeylerine sahip, farklı meslek gruplarından yedisi kadın on sekiz kişi ile derinlemesine görüşmeler² gerçekleştirildi.³

İstanbul Rum cemaati olarak adlandırdığımız söz konusu toplumsal grubun en önemli özelliklerinden birisi, siyasi-toplumsal negatif gelişmelerle ilişkili olarak cemaatin nüfus itibarıyla Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze dek süreç içerisinde marjinalleşmesidir.

Görüştiğimiz kişiler tarafından günümüzde Rum cemaatinin nüfusunun 1500-2000 arasında olduğu ileri sürülmüştür. Bu konuda "İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın" adlı kitapta "İstanbul'daki Rumların sayısına dair sıkça zikredilen 2 bin rakamının geçerli olmadığı, kaynaklardan elde edilen verilerle birlikte bu rakamın 5 bin civarında olduğu" ifade edilmektedir (Benlisoy, Aslanoğlu ve Rigas, 2012: 249). Cemaatin bünyesinde özellikle yaşlı nüfusun varlığı dikkat çekicidir. Diğer yandan Fener (Rum) Lisesi, Zapyon Lisesi, Zoğrafyon Lisesi; Yeşilköy, Kadıköy, Büyükdere, Büyükada, Maraşlı, Langa İlk ve Orta Okulları; Galata ve Zapyon Anaokulu'nda okuyan öğrenci sayıları da dikkate alındığında genç nüfus sayısının yaşlı nüfusa oranla az olduğu

² Kalitatif yöntem ve derinlemesine mülakat için bkz.: BOURDIEU, Pierre (éd.), "Comprendre", in La Misère du Monde, Paris, Seuil, 1993.

³ Saha çalışmasında 18 kişi ile görüşüldüğünden verilerin bütün İstanbul Rumları'nın düşünce ve izlenimlerini yansıtmadığı da belirtilmelidir. Ayrıca çalışma içerisinde derinlemesine mülakat yapılan kişilerin bazı özellikleri değiştirilerek takma ad kullanılmıştır.

görülmektedir. Bu doğrultuda söz konusu nüfusun İstanbul içerisindeki dağılımını okulların bulunduğu Kurtuluş, Beyoğlu, Galata, Feriköy, Tarabya, Ortaköy, Kadıköy, Yeşilköy, Fener gibi semtlerde izlemek mümkündür.

1. TARİHSEL SÜREÇ VE GÜNÜMÜZDE İSTANBUL RUMLARI'NIN TARİH ALGISI

Tarihsel sürecin ele alınması alan araştırmasının verilerini yorumlama ve konumlandırmaya yardımcı bir zemin teşkil etmektedir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze azınlıklar, özellikle de Rumlar açısından önemli tarihsel dönemeçlere değinilerek Rumların bakış açıları yansıtılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda tarihsel dönemeçleri anlamlandırmada toplumsal bellek kavramının aydınlatıcı olacağını düşünüyoruz. Çünkü “toplumsal bellek, sosyal ve kültürel bir olgudur. Bu yapı hem sosyal boyutta, hem zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır. Bellek, geçmişte oluşmuş olayların zihinde yeniden canlandırılmasından ibaret değildir. Geçmişten çok içinde bulunulan anın dinamikleri tarafından belirlenen ve değişken bir süreçtir.” (Sever, 2002: 7). Maurice Halbwachs'ın “La Mémoire Collective” kitabında ileri sürdüğü gibi toplumsal bellek değişen toplumsal koşullara bağlı olduğundan, bu kavram bize yaşanan sosyo-politik değişimi anlamak ve günümüz İstanbul Rumları'nın anlatılarını anlamlandırmak ve yorumlamak imkânını sunmaktadır. (Sever, 2002: 7).

Osmanlı İmparatorluğu'nda “Millet” Sistemi

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki “gayrimüslim nüfus, İstanbul'un fethinden 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na kadar ana hatları değişmeden aynı rejime tabi” tutulmuştur (Koçoğlu, 2004: 11). “Millet sistemi” adı verilen bu yapıya göre, “Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan toplulukların din veya mezheplerine göre sınıflandırılıp yönetilmesi ilkesi” temel alınmıştır (Okutan, 2009: 32). Uygulamada “gayrimüslimler Osmanlı milletine, öncelikle kendi milletlerine ait buldukları için aittirler.” (Stathis, 1999: 5). Sistemin işleyişinde “millet”⁴ in üyeleri “hükümetle olan ilişkilerini millet başılar vasıtasıyla” sağlamaktaydılar (Okutan, 2009: 32). Museviler, Ermeni ve Rumlar'dan oluşan “milletler”in sayıları gitgide artmıştır. Fakat diğer taraftan da artan nüfusa rağmen “milletler”e yönelik bazı kısıtlamaların varlığı göze çarpmaktadır. Örneğin, “Müslümanların da yaşadığı yerlerde kilise dışına haç çikaramazlar, yüksek sesle ayin yapamazlardı”. (Koçoğlu, 2004: 13). Bunlara ek

⁴ Millet kelimesi Arapça “milla”dan gelmektedir. Michael Ursinus'un belirttiği üzere farklı anlamları da içermektedir: din, mezhep, ritüel; dini topluluk/ cemaat; millet (Anastasiadou, 2012: 6).

olarak İkinci Meşrutiyet öncesi ata binmeleri, evlerinin Müslümanların evlerinden yüksek olması yasaktı. “Devlet hizmetlerinde görev almaları mümkündü, fakat devlet başkanlığı, ordu komutanlığı veya hâkimlik gibi egemenlik ile ilgili üst kesimlere getirilmezlerdi.” (Koçoğlu, 2004: 13). Ayrıca dış görünüş olarak da “farklılıkları” söz konusu idi, örneğin şapka ve ayakkabıları Müslümanlardan farklı renkte olmak zorundaydı. Aybay’ın deyimiyle; “Osmanlı’da Müslüman olup olmamaya dayanan statü farklılıkları da tebaa içerisinde mevcuttur. (...) Gayri Müslim tebaa bir tür ikinci sınıf uyruk sayılmaktadır.” (Aybay, 1998: 37). Bu çerçevede görüşme yapılan kişilerden biri olan 33 yaşındaki gazeteci Dimitri,⁵

“Osmanlı’da da öyle çok rahat, çok daha eşit şartlarda yaşamıyorlardı benim okuduğum, okuduklarımdan gördüğüm bildiğim kadarı”

diyerek bir tür ötekileştirmenin o yıllarda da varlığına vurgu yaparken; 39 yaşındaki müzisyen Nikolos⁶ ise,

“bana göre bizim Osmanlı zamanında Rumlar’ın, azınlıkların açıkça sert bir şekilde İslam’la bir problemimiz olmadı; bizim asıl problemimiz ulusalcılıkla (...) Sonrasında daha modern, daha demokratik bir devlet kuruldu tırnak içerisinde ama ne yazık ki bu sosyal yaşamda en azından azınlıklara karşı aynı şeyi söyleyemeyiz yani. Ulus devlet kurma çabaları içindeki azınlıkları parantez içerisinde ‘parazitleri’ temizleme olayı ne yazık ki burada da dünyanın büyük bölümünde olduğu gibi oldu”

diyerek her ne kadar şahsen yaşamamış olsa da bazı tarihi olgulardan dolayı milliyetçilik öncesi Osmanlı sisteminin daha iyi işlediğini düşünmektedir. Nikolos bu durumu, 19.yüzyıla damgasını vuran ulus-devlet inşasının olumsuz sonuçlarına bağlamaktadır.

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gayrimüslim cemaatlerin kolektif örgütlü faaliyetler yoluyla özgül kimlik ve inşa taleplerinin “açıkça ifade edilmesinin, Osmanlı İmparatorluğu’nun gayrimüslim toplulukları arasında başlayan milliyetçilik ideolojisine bağlı olduğu varsayılabilir.” (Eksertzoğlu, 2004: 4). Bu bağlamda 1821 Yunan ayaklanmasından kısa bir süre sonra “Fener aristokrasisinin devlet katındaki gücü zayıflamakta” (Eksertzoğlu, 2004: 26) ve Rum ‘milleti’nin yerini sonraları ‘millet-i sadıka’ olarak anılacak Ermeni ‘milleti’ne bıraktığı görülmektedir.” (Akgönül, 2007: 42). Gayrimüslimler arasında Rumların giderek marjinalleşmelerinin sebebini, “millet-i Rum içerisinde statükodan yana olan Fenerli elit ve Yunan Krallığı’nın irredentist politikalarını destekleyenlerin” varlığıyla açıklayan yazarlar da vardır

⁵ Dimitri (33, lise, gazeteci, yapımcı) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

⁶ Nikolos (39, üniversite, müzisyen) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

(Benlisoy ve Benlisoy, 2001: 372). Ancak Tanzimat Reformu sonrası süreçte Rum cemaatinin eski gücünü yavaş yavaş kazandığı söylenebilmektedir. Fakat “Balkan Savaşları’nı (1912-1913) izleyen dönemde ‘her Müslüman Osmanlı’ya karşı birkaç düşman hazırdir söylemi’, ‘öteki’nin ‘Yunanlılar, Bulgarlar, Sırp, Karadağlılar, Moskoflarla tanımlanan ‘dış düşmanlar’ bağlamında inşasına zemin hazırlayacaktır.” (Üstel, 2001: 172).

1913 yılında İttihat ve Terakki yönetimi tüm gücü kendinde toplayabilmek adına ve “Anadolu’nun kendi hükümlerinde kalmasını sağlamak için Rum, Ermeni, Kürt, Kafkas, Çerkes ve Laz gibi grupların bu topraklar üzerinde haklarını bertaraf etmeye başlar. Rumlar’ın Yunanistan’a göç etmeleri, (...) Kürt, Kafkas, Çerkes ve Lazlar’ın Müslümanlar olarak birlikleri irdelenir ve öncelikle varlıklarını ‘tehdit eden gayrimüslimlere’ karşı birleşmeleri sağlanır.” (Göçek, 2005: 65). Bu politikalar doğrultusunda “başbozuk çeteler ve ordu eliyle yapılan saldırılarla yerel Hristiyanlara gözdağı verme” politikası devam eder Başkaya ve Çetinoğlu, 2009: 261).

19. yüzyılda gündeme gelen iç ve dış konjonktürdeki kırılmalarla, Osmanlı tebaasının bütününe vatandaş statüsü altında kapsamaya çalışan Osmanlılık politikasında da değişimler olmuştur. Yıldız’a göre, “1912-1913 Balkan Savaşları’nda uğranılan ağır yenilgiler sonucunda, Balkanlar’daki bütün gayrimüslim toplulukların imparatorluktan kopması ve imparatorluğun hemen bütünüyle bir Müslüman imparatorluk haline dönüşmesi, iktidardaki İttihatçılar, Ziya Gökalp’in formüle ettiği Türk ulusçuluğunu resmi devlet politikası olarak benimsemeye” götürmüştür (Yıldız, 2001: 72-73). Türkçülüğün etkinliğinin İttihat ve Terakki Fırkası’nın iktidardaki yerini sağlamlaştırdığı 1912 yılından sonra daha da arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda “imparatorluk dâhilinde Türklük ekseninde bir etnik homojenlik oluşturulmasında iki çizgi ayırt edilebilir: Gayri Türk Müslümanlara yönelik Türkleştirme politikası, zorunlu Türkçe öğretimi, dâhili tehcir (zorunlu iskân), mahalli isimlerin Türkçeleriyle değiştirilmesi ve kamu alanında bu dillerin kullanımının yasaklanması gibi kolektif alt kimliklere dair işaretlerin ortadan kaldırılması, yani özümsemeye dayalı tedbirlerden oluşmaktaydı. İkinci çizgi Müslüman ve Türk olmayan azınlıklara dönüktü ve asimilasyonun zorluğu oranında şiddete dayalı tedbirlere yaslanmaktaydı.” (Yıldız, 2001: 82).

Cumhuriyet Dönemi

Modern Türkiye’de milli kimliğin inşası sürecinde “Türk ulusal kimliğinin ‘ötekilerini’ gruplamak mümkündür. Gayrimüslimler, yani Hristiyan ve Musevi gruplar (...) ‘ötekiler’ grubunun içinde İmparatorluk’tan beri yer almaktadır. Bu grupta bulunan Ermeniler, Rumlar ve Museviler, Lozan Antlaşması’nda azınlık olarak kabul edilmişlerdir.” (Kadıoğlu, 2008: 36). Buna göre, “1923 yılında

imzalanan Lozan Antlaşması'na göre, (...) Doğu Kiliselerine ait olan Asurlular, Süryaniler ve Keldaniler azınlık⁷ olarak kabul edilmemiştir.” (Bozarıslan, 2005: 2). Ayrıca “gayrimüslimler dışındaki ikinci ‘ötekiler’ grubunu ise, dilleri ve ait oldukları dinsel mezhepleri nedeniyle Türk olmayan Müslümanlar oluşturuyordu; Kürtler, Aleviler, Araplar, Çerkesler... gibi.” (Kadıoğlu, 2008: 39). Ancak belirtmek gerekir ki “ Türkiye’de o zaman ve günümüzde de en önemli Müslüman azınlığı oluşturan Kürtler’in ve ayrıca Aleviler’in azınlık olarak tanınmaması bu antlaşmanın en önemli kusurudur.” (Göçek, 2005: 66). Lozan Antlaşması’nda yer alan yasal hükümler doğrultusunda, ‘azınlıklar’ “hukuken ve fiilen diğer Türk vatandaşları ile eşit olacaklar ve aynı güvencelerden yararlanacaklardı.” (Yumul, 2005: 89).

Lozan görüşmeleri devam ederken Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923’te “ Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi’ne ilişkin Sözleşme ve Protokol⁸ imzalanmıştır.” (Akgönül, 2007: 48). Böylece “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine” karar verilmiştir (Akgönül, 2007: 48). Ancak Batı Trakya’da oturan Müslümanlar ve İstanbul’da oturan Rumlar bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Protokole göre, “İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları oturdukları devletin vatandaşlığını almak suretiyle “établi” olarak yaşadıkları yerde kalacaklardır.” (Akgönül, 2007: 49). İstanbul Rumları dışında Gökçeada ve Bozcaada’da yaşayan Rumlar da zorunlu mübadelenin dışında tutulmuşlardır. Ancak Karamanlılar hiç Rumca bilmeyerek, aynı şekilde Yunanistan’dan gelenlerin bazıları ise hiç Türkçe bilmeyerek geldikleri ülkelerde bu sürece uyumda zorlanmışlardır. Çünkü görüldüğü üzere mübadelede tek kıstas dini aidiyet olmuştur.

Tek parti iktidarının giderek kökleştiği 1920’li yılların ikinci yarısı ve 1930’lu yıllara “Türkleştirme politikaları”⁹ damgasını vurmuştur. Bu durumda, Çağlar Keyder’in de ifadesiyle “Türk kimliği birleştirici bir unsur olmak yerine dışlayıcı bir unsur haline gelir ve devlet laiklik ilkesini benimsediği halde Türk kimliğine ilaveten Müslüman Sünni yapı toplum içinde etkin olur.” (Göçek, 2005: 66). Bu doğrultuda “Türkleştirme” bağlamında homojen bir kimlik yaratılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Türklerin Türk vatandaşları

⁷(...) “azınlık” kavramı, (Lozan Antlaşması metninde) “gayrimüslim azınlıklar” ile sınırlı tutulmuş, metin içinde azınlıklara tanınan haklardan yalnızca Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşların yararlanabileceği kabul görmüştür. Buna bağlantılı olarak, Cumhuriyet’in kurucu anlaşması kapsamında, geleneksel millet sistemi mirası takip edilerek etnik köken, dil ya da mezhepsel farklılıklara bakılmaksızın, Türk-Müslüman nüfus hayali bir ulusal bütünlük altında toplanmıştır.” (Soner, 2009: 368).

⁸ İlgili Protokol için bkz: <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/anlasma>.

⁹ Detaylı bilgi için bkz.: OKUTAN, M. Çağatay, Tek Parti Dönemi Azınlık Politikaları, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009 .

arasındaki ayrıcalıklı konumunu inceleyen Soner Çağaptay tek parti iktidarı döneminde ayrımcılık yaratan kanuni düzenlemelerin altını çizmektedir. Yazara göre söz konusu dönemde izcilikten vergi indirimine, gazete ve dergi yayıncılığında cemiyet ve dernek kurma hakkına kadar birçok alanda Türklere ayrıcalıklar tanınmaktadır. Sonuç itibarıyla Çağaptay 1930'larda Türklüğün tanımını belirleyen faktörlerin Osmanlı millet sisteminin izlerini taşıyan vatan, dini aidiyet, tarihsel geçmiş ve etnisite kavramları olduğunu belirtmektedir (Çağaptay, 2003: 183). Aynı dönemde gündeme gelen “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyası, basında “azınlıklardan ülke kaynaklarını ‘sömüren’ unsurlar” şeklinde bahsedilmesi ve Mahmut Esat Bozkurt’un “azınlıkların da, Türk olmadıklarına göre, (...) ‘köle’ olmaktan başka şansları yoktur”,¹⁰ gibi demeçleri pratikte ve hukuki düzenlemelerde gayrimüslimlerin “öteki” olarak görüldüklerini ortaya koymaktadır (Okutan, 2009: 217).

Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı (1941) ve Varlık Vergisi (1942)

1934'teki İskân Kanunu, Yahudilerin yaşadığı Trakya Olayları, görüşme yaptığımız Stefan'ın¹¹ “babam o dönemde dört kere askere gitti” demeçlerinde olduğu gibi birkaç kez ve aniden askere alınarak tüm gayrimüslimlere İkinci Dünya Savaşı şartlarında korku salan *Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı* döneme damgasını vuran “deneyimler” olarak İstanbul Rumları'nın hafızasında yerlerini almıştır. Ancak 1940'lı yıllarda Türkiye'de yaşayan gayrimüslimlere korku yaşatan olaylar Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı ile sınırlı kalmayacaktır. Vergi mükelleflerinin “Müslüman, Gayrimüslim, dönmeler ve ecnebler” şeklinde kategorize edildiği (Akgönül, 2007: 120), on beş gün gibi kısa bir sürede “gayrimüslimlerin Müslümanların on, dönmelerin ise iki katı vergi ödemelerini öngören” Varlık Vergisi¹² o dönemi yaşayan Rumlar'ın da içinde olduğu azınlıkların sahip oldukları her şeyin neredeyse ellerinden gitmesine yol açmıştır (Yumul, 2005: 88). Servete göre ödenecek olan bu vergiler dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin daha sonra anlattığı üzere keyfi uygulamalarla alınmıştır. Varlık Vergisi'nin izleri çocuk yaşta olmasına rağmen hafızasında yer eden 73 yaşındaki Haris,¹³ “evde babamı hasta yatağından şilteyle odanın ortasına yere indirdiler, yatağı ve de oyuncak atımı haczettiler” sözleriyle bu olayı nasıl yaşadıklarını aktarmaktadır. Varlık vergisi hakkında, Şükrü Saraçoğlu'nun CHP grup toplantısında yaptığı konuşmada “(...) piyasamıza egemen olan yabancıları böylece kaldıracak; Türk piyasasını Türklere vereceğiz”

¹⁰ Detaylı bilgi için: Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un Ödemiş Nutku, Hâkimiyet-i Milliye, 19 Eylül 1930'dan nakleden Bali, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945), İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 238.

¹¹ Stefan (69, ortaokul, kasap) ile İstanbul'da yapılan görüşme.

¹² Detaylı bilgi için: AKTAR, Ayhan, Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

¹³ Haris (73, lise, gazeteci) ile İstanbul'da yapılan görüşme.

şeklindeki ifadeleri (Yumul, 2005: 88) ve uygulamayı “babam zengindi, evlendiği zaman Varlık Vergisi geldi. Kurşun ve tel imalathanesinin hepsi de elinden gitti ve kısa süre sonra babam hastalandı” şeklinde anlatan Stefan’ın sözleri de bunu doğrulamaktadır. Aktar’ın “Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanan ‘Türkleştirme’ politikaları ile başlayan süreç içinde, Varlık Vergisi uygulaması gerçekten bir ‘kırılma’ noktasıdır. (...) O güne kadar varlığı hissedilen azınlık karşıtı politikaların bir gün değişeceğine inanan kişilerin, tüm inançları yıkılmıştır” ifadesi dönemi özetlemektedir (Aktar, 2000: 207).

6-7 Eylül Olayları (1955)

Varlık Vergisi uygulamaları sonucuna bakıldığında pozitif değişimin olacağına dair inançları yıkılsa da durumlarının bir gün düzeleceğine dair küçük bir umutları olsa gerek ki tüm mal varlığını yitirenlerin bir kısmı hariç kitlelerin yurdu terk ettiği gözlenmemiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın sona erişiyile düzelmeye başlayan ekonomi, çok partili hayata geri dönüş, yeni parti arayışları ile yeniden umutları artan gayrimüslimler 1955 yılında Kıbrıs Olayları’nın etkisiyle patlak veren, “pogrom” olarak da nitelendirilebilecek bir olayla karşı karşıya kalmışlardır (Bozarslan, 2005: 13). Gayrimüslimler “Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldığı haberleri” ile alevlenen ve eş zamanlı olarak İstanbul başta olmak üzere birçok yerde patlak veren 6-7 Eylül Olaylarında ne olduğunu başta anlayamamışlardır (Koçoğlu, 2004: 26).

Birçok maddi ve manevi zararın yaşandığı o günleri 72 yaşında bir ev kadını olan Helen,¹⁴

“ben on beş yaşındaydım, kırık-dökük sesleri duyduk tabii her tarafta. Camlar kırılıyor, çok gürültü vardı. Korkmuştuk tabii. Bizim evin önüne gelmeye başladılar... Yakında karakol vardı, tanyorlardı bizi... O komiser bizi kurtardı, kapımızı kırıp içeriye de girebilirlerdi. Ertesi gün okula giderken sokakta bezler, kumaşlar... Yani böyle yürüyordum. Bütün dükkânlar gitmişti yani. Öyle bir yıkım gördüm.”

sözleriyle ifade etmektedir. Yıkımın boyutunu anlatırken aradan geçen onca seneye rağmen 65 yaşındaki öğretmen Niko ’nun¹⁵ ilk kelimesi “korkunç” oluyor:

“Korkunç bir geceydi. Yani benim o çocuk aklımla da olsa hatırlıyorum. Topluca bütün ev, en üst katta bir balkon vardı, oraya çıktık. Bütün komşular orada toplandık, korkudan bütün ışıkları söndürdük. Bir de Türk bayrağı asmışlardı. Fakat biz sonradan öğrendik ışıkları açık bırakmak lazımdı, yani

¹⁴ Helen (72, lise, ev kadını) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

¹⁵ Niko (65, üniversite, öğretmen, Rum cemaat vakfı ve derneği üyesi) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

ışıkları söndürülen evlerin Rum evi olduğu anlaşılıyordu, hâlbuki ışık açık olan evleri pek kırmıyorlardı. Birkaç cam kırıp gittiler. Ancak bizim arkamızda halen bulunan bir kilise vardı, onun kubbesi kırşundu. Kiliseyi yaktılar ve mangal gibi kilisenin yandığını görüyorduk.”

Yine dönemin yaşayan diğer bir tanıklarından Haris; ötekileştirmenin tam da zaten burada devreye girdiğini belirtirken, bazılarının tanıdığı Rum’u koruduğunu, ama yine tanımadığını “öteki” gibi görüp düşmanlaştırdığını, mesela kendi apartman görevlilerinin Türk bayrağı asarak onu ve ailesini evlerinde saklayıp sonrasında başka mahalledeki gayrimüslimlerin evine sopyala saldırmaya gittiğini hatırlıyor.

O dönemi yaşayan kişilerden dinlediğimiz bu olayın aslında dış politika sorunlarının iç politikada araçsallaştırılmasının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Kıbrıs sorunu bağlamında genelde gayrimüslimlere yönelik olsa da özellikle “günah keçisi” ilan edilen Rum nüfusun şiddete ve baskıya maruz kaldığını gözlemliyoruz.

Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmesi (1964) ve Vakıflar Sorunu

Yukarıda kısaca değinilmeye çalışılan tüm bu kötü tecrübelere rağmen Rumlar’ın Türkiye’yi, kitlesel bir biçimde terk etmedikleri görülmektedir (Akgönül, 2007: 223).¹⁶ Fakat 1964 yılında Yunan uyrukluların çeşitli sebepler ileri sürülerek kısa sürede Türkiye’den gönderilmesi 1955’te tekrardan sönen umutların tamamen yok oluşuna yol açmıştır. Yorgo¹⁷ bu durumu, kadınların boynuna taktıkları kolyenin düşüp dağılmasına benzeterek, İstanbul’da yaşayan Yunan vatandaşlarının 48 saat gibi bir sürede toplanarak gitmek zorunda kalmalarıyla Türkiye’de evlendikleri Rum asıllı Türk vatandaşlarından oluşan ailelerinin parçalanmasına yol açtığına ve bu ani kararın Türkiye’de yaşayan 30 bini aşkın Rum’u etkilediğine dikkat çekmektedir (Yumul, 2005: 92).

Söz konusu düzenlemeden kısa bir süre sonra 1970’li yılların ilk yarısında ise Vakıflar Sorunu olarak bilinen ve kökleri olayın ortaya çıktığı tarihten çok daha öncesine dayandırılabilir, çözümü için yakın zamanda olumlu adımlar atılan mesele ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde

¹⁶ “1960’ta, yani 6/7 Eylül olaylarından beş sene sonra, 65.539 kişi anadilinin Rumca olduğunu belirtiyordu. Ancak aynı zamanda, anadilinin Türkçe olduğunu söyleyen kişilerden 81.849’u Rumca bildiğini beyan etmekteydi. 1960 yılında Ortodoksların sayısına baktığımızda ise bu sayının 106.612 olduğunu görmekteyiz. Başka bir deyişle Ortodoksların sayısı 1955 yılına kıyasla % 18,70 oranında artmıştır. Neredeyse herkes tarafından kabul gören inancın aksine, Türkiye Rumları ülkeden 6/7 Eylül 1955 olaylarının ardından ayrılmamıştır. Türkiye’deki Rum azınlığın bugün neredeyse tamamen tükenmiş olması bu olayların kısa ya da orta vadede bir sonucu değil; uzun vadede görülecek bir sonucudur.” (1960 yılına dair kaynak: 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul: Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, tarihsiz).

¹⁷ Yorgo (63), lise, pazarlamadan emekli, turizmle uğraşiyor) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

gayrimüslim cemaatlere ait taşınmazlar kayda geçirilirken “Osmanlı hukuk sisteminde tüzel kişilik olmadığı için, gayrimüslim kuruluşların taşınmaz malları, ya hayali kişiler adına yazılmış veya herkesin tanıdığı, cemaatten güvenilir kişiler adına kayıtlara geçirilmiştir.” (Koçoğlu, 2004: 32). 1935 yılında çıkarılan Vakıflar Kanunu’nun ilgili 44. maddesi uyarınca vakıfların mal varlıkları istenmiş ve “gayrimüslimlerin kilise, havra, okul gibi kuruluşları da, amaçlarını ortaya koyan herhangi bir vakıf senedi bulunmamasına rağmen vakıf statüsüne konmuştur.” (Koçoğlu, 2004: 32). 1970 yılına gelindiğinde ise “36 Beyannamesi” olarak adlandırılan 1935 yılındaki Vakıflar Kanunu doğrultusunda 1936 yılında mal ve mülklerin beyannamesinin yorumlanma şekli sorun olmuştur. 1974 yılında “Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun ‘Türk olmayanların meydana getirdiği tüzelkişiler’ olarak tanımladığı cemaat vakıflarının bağış, vasiyet gibi yollar da dâhil olmak üzere mal edinimlerinin yolu kapatılmış olmakla kalmadı, aynı zamanda 1936’dan itibaren elde ettikleri gayrimenkuller de ellerinden alınmaya başlandı.” (Yumul, 2005: 92). Bu durum Yargıtay tarafından “1936 beyannamelerini vakıfname olarak sayarak, sadece birer taşınmaz listesi olmaları nedeniyle ‘gelecekte mal iktisap edebilir’ kaydının olmaması yönünde temellendirmiştir.” (Akgönül, 2007: 319). Uzun yıllar devam eden bu sorunun çözümü için 2003 yılında Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde hazırlanan dördüncü uyum paketinde “gayrimüslim vakıflarının gayrimenkul edinimleri, Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) iznine bağlanarak kolaylaştırılmıştır” hükmüyle olumlu bir adım atılmıştır (Oran, 2004: 99).

Görüşme yaptığımız kişilerden Rum cemaatine ait bir vakıfta yer alan Niko vakıflar sorunun çözümü için en belirgin büyük değişiklikler yapan kanunun 2008 yılında yayımlanmasıyla vakıfların nefes aldığını belirtmektedir. Yine son dönemde çıkartılan yasalarla gayrimenkullerin faydalı olanların ve boş olup yıkıntı haline gelenlerin tamir edilip kullanma hakkının doğduğunu, vakıflar arası bir yardımlaşma olabildiğini; ama eskiye göre yol alınmakla birlikte hala pürüzlerin olduğunu da eklemektedir. Haris ise “son yıllarda azınlıklara yeni darbeler vurulmadı, ama eski darbelerin kanamaları devam ediyor” sözleriyle bunca yıldan sonra malların iade edilmesinin olumlu bir adım olduğunu, ama bu hususta verilen maddi zararın tazmininin çok zor olduğunu ifade etmektedir.

Gerçekten de kamuoyunda tartışmalara yol açan 2002, 2003 ve 2008 yıllarındaki konu hakkındaki yasal değişiklikler görüştüğümüz kişilerin de belirttiği gibi vakıflara eskiye oranla görünüşte bazı ek haklar getirmektedir. 2002 yılında 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 1. maddesine eklenen fıkralarla yapılan değişiklikle, Cemaat vakıflarının vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Bakanlar Kurulu’nun izniyle dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve

kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilmelerine ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilmelerine olanak sağlanmıştır. 2003 yılında yapılan ikinci yasal düzenleme ile de azınlık vakıflarının mal edinebilmelerinde Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izninin yeterli olacağı hükmü getirilmiştir. 2008 yılında kabul edilip yürürlüğe giren 5737 sayılı yeni Vakıflar Kanunu'nun 12. maddesiyle yapılan düzenlemeyle ise önceki hükümlerden farklı olarak, cemaat vakıflarına herhangi bir makamdan izin almaksızın ve vakıf amacıyla öngörülen hizmetleri gerçekleştirme koşulu aramaksızın mal edinme olanağı sağlanmıştır.” (Çağatay, 2011: 92).

Avrupa Birliği Süreci'nde Azınlık Politikaları

Konumuzla ilgili gelişmeleri anlamak açısından özellikle 2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği(AB)'ne uyum süreci de değerlendirme açısından önem taşımaktadır. 1995 yılındaki “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”de “topluluğun kendi kimliğini korumak ve geliştirmek için kendi kurumlarını oluşturmak yoluyla...” hükmü etnik kimliğin korunmasına verilen önemi göstermektedir (Çavuşoğlu, 2005: 190). Diğer yandan 1999 Depremi sonrası Yunanistan- Türkiye arasındaki birbirlerine destekten doğan yakınlaşma, “Atina'daki Türk Büyükelçiliği'nde verilen Cumhuriyet resepsiyonuna ilk kez 2006'da Yunan dışişleri bakanının katılması,” AB sürecinde Yunanistan'ın Türkiye'yi destekleyişi, medyadaki söylemin “dayan komşu” olması ve “Yunanistan'ın ‘öteki’ olmaktan çıkıp ‘biz’e dönmesi” de yine 2000'li yıllardaki olumlu yöndeki gelişmeleri işaret etmektedir (Tunç, 2010: 212-213). Görüşme yaptığımız kişilerden Elefteria¹⁸ da o süreci şu sözlerle dile getirmektedir:

“Özellikle bu 1999 depreminin çok önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü o depremde – daha sonra Yunanistan'da da deprem olmuştu- Türkiye'ye ilk yardım eden ülkelerden biri Yunanistan'dı. Ve o zamanlar Türkiye-Yunanistan arası sıcak ilişkiler oluşmaya başladı.”

Azınlıklar konusunda AB süreci ve dönemin genel konjontürünün etkisiyle son yıllarda gündeme gelen değişimi anlamak için anayasal vatandaşlık kavramı önem taşımaktadır. Buna göre “anayasal vatandaşlık, bireyin siyasi-hukuki statüsünü kültürel kimliğinden bağımsız kurarak, Türk vatandaşlık uygulamalarının özünde var olan ikililiğe son verebilecek bir kavram niteliğindedir. Bir başka ifadeyle, vatandaş hak ve yükümlülüklerinin, bireyin etno-kültürel kimliğinden tamamen bağımsız, hukukun tarafsızlığı üzerinden tanımlandığı kapsayıcı yaklaşım ve uygulamalar, vatandaşlar arasında türdeşliğe gitmeden siyasi-hukuki zeminde bir bütünlük sağlayabilecektir. (...) Kültürel

¹⁸ Elefteria (25, yüksek lisans öğrencisi) ile İstanbul'da yapılan görüşme.

kimliklerde farklılaşan toplumsal gruplar, ortak anayasal statü üzerinden bütünleştirilerek tam anlamıyla siyasal bir ulus kategorisi yaratılması mümkün olacaktır.” (Soner, 2009: 384). Yani başka bir ifade ile denilebilir ki Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri “ millet, dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur” (Gökalp, 1999: 22) düşüncesinin hâkim olduğu ortak kültür birliği algısı bir dönüşüm içine girmiştir. Ve “Türk vatandaşlık politikaları, Cumhuriyet’in geleneksel parametrelerini terk ederek, gayrimüslim vatandaşların Türk-Müslüman vatandaşlarla aynı çerçevede muamele göreceklere dair işaretler vermeye başlamıştır.” (Soner, 2009: 387). Bu duruma daha önce de değindiğimiz “gayrimüslim azınlıkların kilise ve vakıflarına ait binaları onarmak için devletten izin almalarının gerekmediğine dair resmi bir bildirim yapılması” da bir örnektir (Soner, 2009: 387). Özellikle 2008 yılında çıkartılan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu¹⁹ ile olumlu yönde adımların atılmaya devam edildiği gözlemlenmektedir. Akgönül ise “Osmanlı Devleti’nde ve Müslüman gelenekte daha çok dini kurumlar olarak görülen vakıflar” konusunda bu algının aşılarak atılan adımların daha kalıcı olması gerektiğini belirtiyor (2008: 160). Vakıflar sorunu dışında “Avrupa Konseyi bünyesinde (...) yerel dilde eğitim, radyo-TV ve basında (yerel dillerin) özgürce kullanılması gibi geniş hak ve özgürlükler de getirilmiştir.” Görüştüğümüz kişilerden gazeteci olan ve bu gibi konulara kafa yorduğunu söyleyen Dimitri’nin de belirttiği “bir kere en önemlisi insan hakları, hukuk devleti olabilme durumu, daha dışarıya dönük demokrasi ve devlet yapısı içinde olmak... Böyle bir yapıyı kazanmak açısından bence Avrupa Birliği önemli” ifadesi önem kazanmaktadır.

Nikolos söz konusu olumlu gelişmeleri AB’inden ziyade hükümetin politikalarına bağlasa da son yıllarda azınlıklar konusunda atılan adımları olumlu görmektedir.

“Avrupa Birliği’nin etkisinin değil, bence ne kadar garip görünecekse de bu tamamen devletin tutumudur. Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne kadar bildiğim kadarıyla gayrimüslimler kendilerini o kadar rahat – tamam belki o kadar mükemmel değil- hissetmediler yani.”

Ancak yine de tüm engellerin kalkmadığını İstanbul Barosu İnsan Hakları Yürütme Kurulu üyeliği ve Azınlık Hakları Çalışma Grubu sözcülüğü yapmış olan Fethiye Çetin,

“uluslararası standartlar ve AB kriterleri benimsense bile, egemen toplumun hafızasında yaşattığı ve içinde barındırdığı ayrımcı, dışlayıcı (...) önyargılardan kurtulması, zaman alacak gibi görünüyor”

¹⁹ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu için bkz : <http://www.vgm.gov.tr/icerikdetay.aspx?Id=62>.

şeklinde ifade etmektedir (Çetin, 2001).

2. İSTANBUL RUMLARI: “ÖTEKİ” Mİ DEĞİL Mİ?

Bir önceki bölümde ele alındığı üzere, “cumhuriyet tarihi boyunca azınlık politikaları çelişkili gözüktüğü de azınlık/ çoğunluk ilişkileri söz konusu olduğunda ikili bir tutum içine girilmiş” ve “hem dışlama hem silmeye çalışma diyalektiği nedeniyle, ne zaman Türkiye’de toplumsal bir kriz meydana gelse, ya da azınlıkların bağlı oldukları ülkelerden biriyle bir anlaşmazlık yaşansa bu vakalar ‘çoğunluk’ ve ‘azınlıklar’ arasında gerginlikler doğmasına sebep olmuştur.” (Akgönül, 2011: 140-141). Akgönül’ün yukarıdaki tespitlerinden hareketle bu bölümde vatandaşlık, eğitim, insanları birleştirici-ayırıcı unsurlar, toplumsal cinsiyet, ötekileştirilme, aidiyet duygusu, önyargılar, karma evlilik gibi konular doğrultusunda Rumlar’ın kendilerini yaşadıkları deneyimler üzerinden nasıl konumlandığı ve söz konusu pratikleri nasıl algıladıkları kendi deneyim ve anlatılarından yararlanılarak ele alınacaktır.

Vatandaşlık Kavramı ve Algısı

“Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında devletin, ulusun ve ulus-devletin inşasında en önemli unsurlardan birisi hiç şüphesiz vatandaşlık kurumu olmuştur. (...) Bu süreç içinde, bir ulus yaratma amacıyla iç içe girmiş modernite projesi çerçevesinde vatandaşlığın kendisi de inşa edilmiştir.” (Keyman ve İçduyu, 1998:175). Bahsedilen “vatandaşlık kavramı içinde milliyet ve milliyetçi kimlik arasındaki bağ ve millet inşası konuları ön plana çıkmıştır. (...) Bu kavramsallaştırmanın temelinde ulusal kimlik, benzersiz, değişmez ve tarihle ilişkisi olan bir kimlik olarak tasarlanmış, son kertede de bu kimlik Türklük olarak tanımlanan tekil bir kültür üzerine ve diğer olası “ikincilleri”²⁰ temsil eden unsurların, kamusal alanın dışına itilmesi süreci yaşanmıştır.” (Keyman ve İçduyu, 1998:176).

Örneğin; 1965 yılına kadar yürürlükte olan 1926 yılındaki 788 sayılı Memurin Kanunu’nda da memur olabilmek için vatandaşlık değil, etnik olarak Türk olma şartının aranması durumu farklı etnik kökenden olanların kamusal alan dışına itilmesinin bir göstergesidir. Bu durum 1965’teki yasanın yeniden düzenlenmesiyle “Türk vatandaşı olmak” şeklinde yer alsa da kafalara görünmeyen yasalarla öylesine kazanmıştır ki görüştüğümüz kişilerden Nemo,²¹ “çocukluk hayalim pilot olmaktadır(...) ama anladım ki bu hiçbir zaman söz

²⁰ Burada kullanım olarak; “birinciller” çoğunluk olan Türk etnik kökenli ve Müslüman-Sünni olan kişiler iken “ikinciller”i azınlıklar ve gayri-müslim kişiler oluşturmaktadır.

²¹ Nemo (25, üniversite öğrencisi, çevirmen, rehber, cemaat vakıflarında görevli) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

konusu değil” şeklinde ifade etmektedir. Görüşülen kişilerin çoğu vatandaş olarak kendilerini “Rum asıllı Türk/Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı” olarak nitelendirirken, “vatandaşlığın kendilerine yaşanan ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olup; ortak dili, kültürü, üzüntüleri, sevinçleri paylaşmayı” çağrıştırdığını belirtmektedirler. Sadece 69 yaşında, ortaokul mezunu bir kasap olan Stefan kendisini doğrudan Türk olarak nitelendirmektedir: “ben Türk’üm, çünkü Türkiye’de yaşayan herkes Türk” sözleriyle Anayasa’nın 66.maddesindeki “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” ifadesinin pratikte de böyle olduğunu ve kendisini bu şekilde konumlandığını belirtmektedir. Ancak görüşme yapılan kişilerin geri kalanı buradaki kapsayıcı ifadenin uygulamada farklı olduğunu, yani anayasal anlamda belirtildiği üzere vatandaşlık itibariyle herkes Türk anlamı çıksa da pratikte vatandaşlığın etnik kökene vurgu tınları taşıdığını ifade etmektedirler. Etnik kökene bir vurgu olduğunun düşünülmesinde bir önceki bölümde de değinilen pratikteki uygulamaların yanı sıra çoğunluğun Türk-Müslüman olması ve bu çoğunluk ile vatandaşlığın tek bir anlamış gibi bir durumun ortaya çıkmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yeğen’e göre; “Türk vatandaşlığına gösterilen Türklüğün etnik mahiyetine dair kaniya göre, Türklük, Türk soyundan olanlar ve olmayanlar ayrımı yapılmaksızın, bütün Türk vatandaşlarına atfedilen yasal-siyasi bir statüdür ve gerçek ya da farz edilen bir etnik soyla ilgisi yoktur.” (2002: 205). Öte yandan, “Türk vatandaşlığıyla Türklüğün bir ve aynı şey olmadığını ya da devletin Türk vatandaşlığından anladığının bazı durumlarda Türklükten ‘daha az’ bir şey olduğunu gösteren ayrımcı pratikleri görmek mümkündür.” (Yeğen, 2002: 205).

Vatandaşlık kavramı aynı zamanda haklar ve ödevleri de içeren bir statüdür. Vatandaşlığı daha ziyade “kanunlara itaat, askerlik yapmak ve vergi vermek” gibi vatandaşlık ödevleri üzerinden tanımlayanlar olduğu gibi (Üstel, 2004:320), bu konuda hakları ön planda tutanlar da söz konusudur. Mesela bu konuda görüştüğümüz kişilerden Elefteria,

“ben bir Türk vatandaşıyım. Bu ne demek oluyor? Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı bazı sorumluluklarım var, görevlerim var. Bunlar ne oluyor? Türkiye Cumhuriyeti’nin lehine davranışlar sergilemek, vergi ödemek en önemlisi”

şeklinde açıklarken “(...) aile, okul, iş ortamı gibi mecralardan geçerek yaşadığı toplumsallaşma sürecinde vatandaşlığın öğretilen ve öğrenilen bir rol” olduğunu ortaya koymaktadır (Caymaz, 2008: 4). Ancak kendini bir dünya vatandaşı olarak konumlandıran Helena²² hakların ödevlerden önce geldiğini yaşama hakkından yola çıkarak ifade etmektedir. Diğer yandan Adonis²³ ise “vatandaşlık bana bu vatanın evlatları olduğumuzu çağırıyor” derken “ ‘makbul yurttaş’ın

²² Helena (22, üniversite öğrencisi) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

²³ Adonis (32, lise, kasap) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

‘sivil’ değil, ama ‘militan’ olduğunu” göstermektedir (Üstel, 2004: 323). Aslında tüm bunlar genelde vatandaşlığın insanlara öncelikle sorumlulukları çağrıştırdığını, aynı zamanda toplumsallaşma sürecinde “makbul vatandaş” ın oluşturulmasında eğitimin de rolünün olduğunu bir kez daha bizlere göstermektedir (Üstel, 2001:177).

Konuyla ilgili Caymaz’ın “Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları” adlı çalışmasında yer alan saha çalışması verileri de vatandaşlık algısının genellikle “fedakâr vatandaş” kavramı üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Bu bağlamda “fedakâr vatandaş; bireysel olarak girişimde bulunmayan, zaman zaman aktif görünse de genelde dışsal faktörler tarafından harekete geçirilen, vatanın, milletin ve devletin vatandaşdır. Milli değerler ve çıkarlar, vatan hizmeti gibi cemaatsel ülküleri benimseyen, devlet karşısında onaylayıcı ve olumlu bir tavır takınan insan tipi; militan vatandaş” olarak karşımıza çıkarken (2008: 110); Helena’nın cümlelerinde yer bulan sivil vatandaş kavramı, “kendi için vatandaş; bireysel düzeyde hak ve özgürlüklerini bilinçli bir şekilde kullanmaya çalışan, gerekirse hakkını aramaktan çekinmeyen, vatandaşlık konusunda daha ziyade yaşadığı yere bağlılığı önemseyen (buna kentlilik bilinci de denilebilir), sadece devlete değil topluma karşı da sorumluluk hissiyle vatandaşlık görevlerini yerine getirmeye çalışan vatandaş tipi” anlamına gelmektedir (Caymaz, 2008: 110).

Eğitimin Vatandaş Yetiştirmedeki Rolü

Her ne kadar her birimiz çocukluk çağlarından itibaren bir eğitim ve öğrenme sürecinin bizzat yaşayanları olsak da burada toplum içinde içselleştirilen eğitimden ziyade okullarda verilen eğitim olgusu ele alınmaktadır. Milli tarihin yeniden inşa edilişi ile vatandaşlara aktarımında milli eğitimin önemli bir rol üstlendiğini belirten Caymaz’a göre; yöneticiler tarafından araçsallaştırılan resmi tarih anlayışı, sık sık abartılı bir biçimde Türklüğün yüceltilmesiyle bir arada sunulmuş taraflı bir biçimlendirme işlevinin temel kaldıracı olmaktadır (2008: 22). Gerçekten de Nemo’nun,

“özellikle tarih derslerinin taraflı olduğunu düşünüyorum. Milli Güvenlik dersi yapıyorduk kitaba bakıyordum da bizimle arkadaş olmayan ya da Rum’u falan tanımayan birisi paranoyak olurdu, herkesi düşman gibi görürdü”

diyerek müfredatta abartılı ve ötekileştirici bir anlatım olduğunu vurgulamaktadır. Görüşülen kişilerden 65 yaşında, ortaokul mezunu Stefan ve 70 yaşında mesleğini severek yaptığı her halinden belli olan pastane işletmecisi

Kostas²⁴ hariç herkes verilen eğitimin abartılı, taraflı ve milliyetçi olduğunu belirtmektedirler. Stefan ve Kostas'ın bu konuda diğer kişilerden farklı şekilde düşünmeleri hususunda belki de eğitim sürelerinin daha kısa sürmesi kaynaklı ortak bir nokta bulunmaktadır. Bu konuda görüştüğümüz kişilerden 29 yaşında, üniversite mezunu Adonia'nın²⁵ "çocukken daha çok ikilem durumu oluşuyor (...) büyüdükçe daha çok sorgulayıp yanlışlar fark ediliyor" yönündeki anlatımında da farklılığın cevabını bulmak mümkün görünmektedir.

Görüldüğü üzere küçük yaşlardan itibaren gerek eğitim, gerekse farklı yollarla insan benliğinde çeşitli ikilemlerle inşa edilmeye çalışılan ötekileştirme duygusunun devlet ve toplum eksenli başka yüzlerle hayatımıza nüfuz etmeye çalıştığı sonucuna varmak mümkün görünmektedir.

Ayrırcı/Birleştirici Unsurlar Çerçevesinde Devlet ve Toplum Eksenli Olarak Kendisini "Öteki" Hissetme(me) Hali

Görüşme yapılan kişilerin neredeyse tamamı kendilerini bir şekilde "öteki"²⁶ olarak hissettiklerini; ama bunun toplumun tamamına mal edilemeyeceğini belirtmektedirler. Kendilerini doğrudan "öteki" olarak hissetmediklerini söyleyen Helen, Stefan ve Kostas ise mensubu oldukları gayrimüslim cemaat nezdinde negatif anlamda bazı ayrımcılıkların olduğunu da eklemektedirler. Yani aslında bir şekilde kendilerini "öteki" olarak hissetmektedirler. Örneğin, yılın büyük kısmını yurtdışında geçiren Helen'in "orada bana hiç kimse bir şey söyleyemez ne Hıristiyanlık ve ne de kimliğim ile ilgili olarak" demektedir. Yurt dışında etnik/dini kimliğiyle ilgili bir sorunla karşılaşırsa gereğini yapacağını, yani tepki vereceğini belirten Helen benzer bir durum Türkiye'de olursa tepkisiz kalacağını ifade etmektedir.

İnsanları ayrırcı unsurlar konusunda verilen cevapların başında din gelmektedir. Bunu etnik köken, önyargılar ve milliyetçilik izlemektedir. Dinin ayrırcı bir unsur olarak görüldüğü toplumsal pratiklere ve günlük dile yansıdığı yapılan mülakatlardan anlaşılmaktadır. Dimitri'nin "komutanımın benim hakkımda 'gâvur piçiydi' dediğini ben duydum. (...) Ama diğer yandan beni koruyan komutanlarım da vardı" sözleri herkes için bir genelleme yapılamayacağını ortaya koymaktadır. Ayrırcı unsur olarak ifade edilen dinin nüfus kağıdında yer almasına ise ortak kanıyı yansıtan en çarpıcı yanıt Dimitri'den,

²⁴ Kostas (70, ortaokul, pastacı/ pastane işletmecisi) ile İstanbul'da yapılan görüşme.

²⁵ Adonia (29, yüksek lisans öğrencisi, çevirmen, rehber) ile İstanbul'da yapılan görüşme.

²⁶ Burada "öteki" ifadesi, yerli yani yerleşik olanın kendisini yabancı olarak algılaması anlamında kullanılmıştır.

“askeriyede mesela ben orada kimliğimi uzattığım zaman herkesin gözüne önünde Hristiyan yazısı vardı ve kafadan direkt öyle ayrıştıyorsun onların arasında. Kimisi ‘bu adam Hristiyan, gâvur’ diyor”

ifadesiyle gelirken din hanesinin ne amaçla var olduğuna dikkat çeken Niko ise,

“bizim açımızdan eğer bir art niyet varsa din hanesi olsa da olmasa da ismimizden bellidir ne olduğumuz, kim olduğumuz. Ama genelde bu bir özgürlük anlamına göre algılanıyorsa tabii ki olmasa daha iyi”

sözleriyle düşüncelerini açıklamaktadır.

Görüşmelerde etnik köken olarak Rum olmalarından dolayı negatif bir durumla doğrudan pek karşılaşmadığı ifade edilse de psikolojik bir baskının varlığı özellikle yaşı daha ileri olan kişilerde kendini hissettirmektedir. 50 yaşında, üniversite mezunu, muhasebeci Damyan²⁷ geçmişe dair negatif olguların Rumlar’ın üzerine bir çekingenlik olarak nüfuz ettiğini ileri sürerken, 32 yaşındaki, üniversite mezunu genç ekonomist Sandra²⁸ devlet kurumlarında hissettiklerini şu sözlerle açıklarken genel kanıyı da bir nevi özetlemiş olmaktadır:

“Her Türk vatandaşına uygulanan prosedür uygulanıyor. Ama isminizi söylediğiniz zaman bazıları eğer bir de gözlükleri varsa gözlüklerinin üzerinden bakışlarını şöyle bir kaldırıp dik dik bakıyorlar; ama ondan sonra gerekli işlem yapılıyor. Yani psikolojik bir baskıyı o bakışlardan hissedebiliyorsunuz, ama dillendirilen herhangi bir şeyle karşılaştım dersen yalan söylemiş olurum.”

Sandra’nın bu sözlerini Koçoğlu’nun çalışmasında yer verdiği mülakat yaptığı kişilerden Rum asıllı Türk vatandaşının “(...) özellikle bir ayırım hissetmedim. Ama her zaman farklı olduğunu biliyorsun. Üniversitede amfide yoklama yapılıyordu. Adım okunduğunda 400 kişilik amfide 399 kişi dönüp bana bakıyordu. ‘Kim bu?’ diye. Bu nedenle her zaman haddimi bildim” ifadesi doğrulamaktadır (2004: 282). 65 yaşındaki öğretmen Niko’nun,

“kendi deneyimlerime dayanarak... Eskiden karakola bir iş için gittiğimiz zaman korkardık ismimizi söylemeye, çekinerek söyledik. Şimdi gayet açık bir şekilde söylüyoruz.(...) çok büyük bir fark, değişiklik. Belki benim bu görüşümü benim çocuklarım paylaşmaz; çünkü 1980’den sonra bu durum değişmeye başladı”

²⁷ Damyan (50, üniversite, muhasebeci) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

²⁸ Sandra (32, üniversite, ekonomist) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

sözleri eski ile yeni kuşak arasındaki farkı, tarihsel ve toplumsal sürecin devingenliğini de ortaya koymaktadır.

Din ve etnik köken dışında görüşülen kişilerden bir kısmı milliyetçiliğin de ayrımcı bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Milliyetçiliğin “biz ve onlar” şeklinde ötekileştirici rolünü Dimitri “bence genel olarak hala yüksek milliyetçilik... Eskiden gayrimüslimlere iken şimdi yön değiştirmiş durumda” sözleriyle açıklamaktadır. Haris ise milliyetçilik ve din arasındaki ilişkiye değinirken;

“milliyetçilik bugün öyle değil, milliyetçilik yontulmaya ve yumuşamaya başlayan o dini ötekileştirmeyi yeniden pekiştirmiş, dikenlerinin yeniden oluşmasına neden olmuş ve milliyetçi ötekileştirmenin yanında dini ötekileştirmeyi de canlandırmıştır”

demektedir. 73 yaşındaki siyaset bilimci Hektor 'a²⁹ göre,

“milliyetçiler etraflarında insan, kadın/erkek, din grupları, ideolojisi farklı olan insanlar, vb. görmüyorlar, etnik grup görüyorlar, milletler görüyorlar. Okullardaki eğitim değişse de milliyetçi “eğitim” hemen bitmeyecek. Çünkü çevremiz de bir okuldur.”

Yapılan görüşmelerin ortak sonucu, empati kurmak, ötekini anlayabilmek, aile ve okulda verilen tarafsız, insan odaklı eğitim, özgür düşünce, ve değer yargılarının birleştirici unsurlar olarak öne çıkmasıdır. Bir başkasının hissettiklerini ve içinde bulunduğu durumu anlamının anahtarı olan empati aslında “biz” ve “onlar” arasındaki keskin çizgiyi ortadan kaldırmaktadır. Bauman'a göre “biz ve onlar arasındaki ayrımlar ve farklılıkları biz yaratmaktayızdır.” (2001: 30). Bu çerçevede de iç grup ait olduğumuz, dış grup ise ait olmadığımız ve olmak istemediğimiz gruptur. Fakat Bauman için “biz ve onlar” kavramları üzerinden tanımlanan ve birbirlerine karşı önyargı ve zıtlıkları da içeren bu iki grup esasen birbirini tamamlamaktadır. Yani aslında “biz” olarak “onları”, “onlar” olarak da “biz” olanları anlayabilmenin yolu bir diğerinin yerine kendini koyabilmekten geçmektedir. Ancak söz empatiye gelince görüşme yaptığımız kişilerden Hektor ve Haris “empati kurmak yetmez; empati ama kiminle?” ortak yargısıyla empatinin sadece güçlü olanla kurulmaması gerektiğine dikkat çekmektedirler.

Sonuç olarak, derinlemesine görüşme yapılan kişilerin büyük bir çoğunluğu kendisini “öteki” hissettiğini, bunun da hem toplumsal bellekte yer alan olumsuz anılar, hem de din, dil, etnik köken gibi “biz” ve “onlar” ayrımını yaratan olgulardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Kendisini doğrudan “öteki”

²⁹ Hektor (73, üniversite, siyaset bilimci) ile yapılan görüşme.

hissetmediğini söyleyen kişiler ise yine de “öteki” hissettiklerini söyleyenler gibi ötekileştirmeyi tüm topluma mal etmeseler de din, dil, milliyetçilik, etnik köken gibi ayırıcı unsurlar açısından aynı şeyleri sıralamaktadırlar. Fakat belirtmek gerekir ki ellili yaşların üzeri olan kişiler de tarihte yaşananlardan ötürü bu his daha yoğun olarak hissedilmektedir.

Toplumsal Önyargılar ve Ötekileştirme

Görüşme yapılan kişilerin hemen hemen hepsi ötekileştirmenin insanların birbirini tanımamasından veya kalıplaşmış önyargılardan kaynaklandığını belirttiler. Bu noktada bir şekilde yaratılan ve bazı kişilerce sorgulanmaksızın kabul gören önyargılar kırılmadıkça var olan sorunların aşılmasının güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa görüşme yaptığımız kişilerin anlattıkları yaşam deneyimlerinden insanların birbirini tanıdıkça bilinen doğruların aslında yanlışlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Haris’in bizzat yaşadığı ve çocukluk anılarından aklında kaldığı üzere apartman görevlilerinin aynı apartmanda yaşayan Rumları 6-7 Eylül’deki saldırıdan korurken, başka mahalledeki Rumlara şiddet uygulamasını anlamak mümkün olabiliyor. Haris’in bu noktada dile getirdiği “öteki mi düşman, düşman gördüğümüz mü öteki?” sorusunun cevabı önem taşımaktadır. Aynı şekilde Dimitri’nin de bir anısından yola çıkarak,

“bir gün konsoloslüğün oradaydık... (Oradan geçen birinin Rum ve Yunanlıları kastederek “pis” şeklinde bahsettiğini belirterek) Hiç Rum ya da Yunan tanıdın mı? diye sorduk. “Yok” diye cevapladı. “Biz Rum’uz, sence pis adamlar gibi mi duruyoruz?” diye sorunca “yok kardeş, özür dilerim” şeklinde cevapladı. Böyle bir önyargı var, adam bilinçsiz şekilde koşullanmış ve onu öyle özümsemiş yani. Onun için gâvursun. Çok önemli şey meselesi vardı “dıştan beslenen iç mihrak, yıllarca öyle göründük, hala da her halde öyle görünüyoruzdur bazı kişilerce”

şeklinde aktardığı deneyimleri de hala kırılmayan bazı önyargıların olduğunu doğrulamaktadır. Aynı şekilde Haris’in ötekileştirme konusunda,

“biri gazetelerden, bazı şeylerden okuyarak onun öteki olduğuna kanaat getiriyor. Artık onun katli vaciptir, gerisini sorgulamıyor. Ama bizzat tanıdığı, beraber oynadığı, milli takımında gol atan Lefter’i “aa severim ben Lefter’i, hastır, bizden daha Türk’tür o”... Rum olduğu içi sevemiyor, ne diyor “aa, o Rum olabilir ama bizden daha fazla Türk’tür. Milli formayı giymiştir, Yani onu sevebilmek için kendine bahaneler arıyor”

sözleriyle katı önyargıların hâkim olduğunu ve bu önyargılar üzerine yükselen Rum kimliğinin aslında inandığı gibi negatif olmadığını, kişinin kendisine ispatı

için pozitif bulduğu Türk kimliği³⁰ üzerinden ifade ettiğini belirtmek istemektedir.

Görüştüğümüz kişilerin özellikle yirmili yaşlarda olanları toplum içinde Rumlar'ın sayıları azaldığından yeterince bilinmediklerini ve sanki bu ülkenin vatandaşı değilmiş, bu kültürle iç içe yaşamıyormuşçasına bazı kişilerce “yabancı” görüldüklerini, “nereden geldiniz, aslen nerelisiniz?” tarzı sorularla karşılaştıklarını; ama bunu kesinlikle tüm topluma mal edemeyeceklerini belirtmektedirler. Bunun özellikle yeterince temsil edilmeyişlerinden, cemaat olarak görünür olmayışlarından kaynaklandığını söylemektedirler. Cemaatlerinin içe kapanık olmasını eleştiren muhataplarımız temsiliyet sorununun vakıflar, dernekler vasıtasıyla çözülebileceğini, Rum cemaatinin mecliste temsil edilmesinin de önemli olduğunu belirtmektedirler. Kimi zaman söz konusu tanınmama hali ötekileştirmeyi en uç noktalara taşıyabilmektedir Elefteria'nın okul hatırası bu konuda çarpıcı bir örnek teşkil ediyor:

“Türkiye'nin büyük bir kısmı özellikle İstanbul'da yaşamayanlar, Türkiye'de azınlık yaşadığını ya da Hıristiyan insanlar yaşadığını bilmiyorlar. (...) bir kız sınıfta Rum olduğumu öğrendiğinde şeytanı kovma hareketi yaptı. Yani o an gerçekten öteki olduğumu hissettim, ben başka biriyim yani.”

Önyargılar söz konusu olunca popüler kültürün ve medyadaki dilin de etkisiyle yedisi kadın olmak üzere görüşme yapılan on sekiz kişinin en çok eleştirdiği nokta Rum kadını kimliğinin ifade edilişi ve kafalardaki imajı meselesidir. Bu konudaki eleştirileri özetlercesine, Margarita³¹ Rum kadın olma halinin özgüllüğünü şöyle ifade etmektedir: “kadın, ötekinin ötekisi gibi gösteriliyor. Oysaki her dinden, etnik gruptan ya da milletten olan insanın iyisi de kötüsü de vardır. Bunun farkındalığına sahip olmak kesinlikle önemlidir.” Adonia ise bu konudaki rahatsızlığını “birçok filmde dikkatimi çekti; Rum ya hayat kadını ya da tavernacı, eğlenceyi seven o tarz kişiler olarak gösterilmiş” sözleriyle dile getirmektedir.” Gerçekten de Yeşilçam filmleri üzerine Balcı'nın “Yeşilçam'da Öteki Olmak: Başlangıcından 1980'lere Türkiye Sinemasında Gayrimüslim Temsilleri” çalışmasında “sinema salonlarında Rumca dublajlı film gösterimlerinin yapıldığı 1930'lu yıllardan, ‘Kıbrıs Sorunu’nun patlak vermesiyle 1950'lerden sonra (filmlerde) bütün Rum kadınlarının ‘fahişe’ olarak gösterilmesine kadar (...) Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlerin hemen hemen her filmde bir karakter olmaktan çok bir figür olarak anlatılması”nın dikkat çektiği belirtilmektedir (Radikal Gazetesi, 7 Eylül 2013: 24). Bu bağlamda daha önce de değindiğimiz toplumsal belleğin oluşmasında sinemanın rolü gerçekten

³⁰ Burada görüşülen kişi tarafından Rum ve Türk kimliği ifadeleri etnik köken anlamında kullanılmış olup, Türk vatandaşlığı kastedilmemiştir, bizim tarafımızdan da o anlam bütünlüğünde kullanılmıştır.

³¹ Margarita (28, üniversite, ekonomist) ile İstanbul'da yapılan görüşme.

de dikkat çekmektedir. “Sinema toplumsal gündemin dışında kalmadığı gibi kimi zaman gündemi belirlemiş, etkilemiş ve toplumsal tansiyonun hareketliliğine neden olmuştur. Türkiye’nin yaşadığı tarihsel süreç ürettiği filmlerde kendini belli eder. Cumhuriyet yıllarından günümüze kadar yaşanan dönüşümler film karelerinde kadın erkeğin toplumsal rollerinin konumlandırılışından, eğitim sisteminin ve idari iş yaşamının ataerkil yapılarına, oyuncu kostümlerinden, sergilenen dekora ve o günlerin eğlence alışkanlıklarıyla geleneksel değerlerin çatışmasını anlatan sahneleriyle” sinema yaşanan dönemi ve dönemin zihniyet dünyasını yansıtmaktadır (Sever, 2002: 147).

Filmler ve dizilerde kadınların öteki gösterilmesi dışında kitaplarda da ötekileştirme konusunu Haris,

“romancının romanında yarattığı Rum kahraman her zaman negatif; kötüdür, arkadan vurur, genelev çalıştırır. Ne bileyim vergi kaçırır, namerttir, sözüne güvenilmez. Ama aynı yazar hatıratını yazarken tanımış olduğu Rum doktordan bahseder, ne kadar iyi biri olduğunu, onlar o zaman fakirken gelip annesini bedava tedavi ettiğini, üstüne üstlük ilaçları da cebinden verdiğini yazar”

şeklinde açıklarken aslında insanların tanımadığını ötekileştirdiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Tüm bu ifadeler de Durkheim’ın “saldırganlık savunmasız günah keçilerine yönelir, bu sırada uygulanan şiddet daha sonra olumsuz yargılar ve stereotiplerle akılcı hale getirilir” şeklinde ifade ettiği “günah keçisi kuramını” doğrulamaktadır (Schnapper, 2005: 136).

Önyargılar ve Karma Evlilik İkilemi

Yukarıdaki bölümde değinilen stereo tiplerle yaratılan önyargıların herkesçe kabul edildiği anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü görüşme yaptığımız kişiler önyargılar olsa da kademeli olarak bu önyargıların kırılmaya başladığını söylemektedirler. Ancak her ne kadar önyargılar yavaş yavaş kırılrsa da yine de kendilerini “farklı” hissettiklerini eklemektedirler. Kimine göre bu farklılık sadece gelenek-göreneklerinden kaynaklanırken kimine göreyse bu durum en büyük ayırıcı unsur olarak gördükleri dinlerinden kaynaklanmaktadır. Ancak belirtmek isterim ki görüşme yaptığımız yirmili yaşlardaki gençler bu farklılığı özellikle dersane veya üniversitede yaşadıklarını belirtmektedirler. Elefteria,

“ilkokuldan –yuva da dâhil- liseyi bitirene kadar Rum okullarında okudum. (...) Daha sonra lise ikide ben üniversite giriş sınavı için dershaneye gitmeye başladım, ilk (kez) farklı olduğumu orada anladım. Çünkü dershanede biliyorsun herkes farklı liseden geliyor, çoğunluğu tabii ki Türk...”

şeklinde bu durumu açıklamaktadır.

Toplum içindeki önyargıların belki de kırılmasında, insanların birbirini tanımasında anahtar yollardan biri olarak ya da tam tersine tabu düşüncelerin görünür olmasında etkin olan karma evliliklere söz gelince görüştüğümüz kişilerin büyük bir çoğunluğu bunu olumlu karşılamaktadır. Gençler ve yaşlılar arasındaki düşünce farkını ise 65 yaşındaki Niko'nun,

“bir kere yeni nesil tamamen değişik fikirlerde, fakat bizim toplumda benim nesil de olsa, biraz daha eski kuşak da olsa bu karma evlilikleri bir türlü izah edemezsin. Ben tabii tuhaf görmüyorum, herkesin kendi seçeneğidir, herkesin kendi ideolojisidir. Ama bizim toplumda hala biraz eski görüşlü olanlar yadırgıyor”

sözleri net olarak açıklamaktadır. Çünkü gerçekten de görüşme yaptığımız gençlerin hemen hemen hepsi karma evlilikleri hem olumlu karşılamakta hem de kültürel bir zenginlik olarak görmektedir. Hatta 32 yaşındaki ekonomist Sandra kendisi de Türkle evlenmiş bir kişi olarak “sevginin olduğu her yerde bir takım şeyleri beraberinde getirip o sorunları da halledebilirsiniz, ama yeter ki sevgi ve saygı olsun” sözleriyle iyi giden bir evliliğinin olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde Helena, Kostas ve Yorgo da çevrelerinde karma evlilik yapan kişilerin olduğunu ve mutlu bir ilişkileri olduğunu belirtmektedirler. Ancak 2004 yılında Yahya Koçoğlu'nun çalışmasında (2004: 236-301) Rumlarla yapılan söyleşilerde farklı etnik köken ve dinden kişilerle ilişkileri olsa da bunun genelde evlilik ile sonuçlanmadığını, bunda da ailelerin etkisi olduğunu belirtmektedirler. Verilerin kısıtlı oluşu tabii ki her anlamda tam bir genellemeye varmamızı engelse de 2004 yılından 2013 yılına kadar bile görüşlerde sosyal anlamda bir farklılık olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak toplumda var olan önyargıların kırılmasında ve çokkültürlü zengin bir yaşam açısından karma evliliklere özellikle de gençler tarafından olumlu yönde bakılmaktadır. Yaşı elli üzeri olan görüştüğümüz bazı kişiler ise aradaki yaş farkına gönderme yaparak genç nesile nazaran kendi dönemlerinde karma evliliği tabu olarak gördüklerine dair özeleştiriye bulunmaktadırlar.

3. SONUÇ

Çalışma içerisinde değinmeye çalıştığımız tüm bilgiler ve araştırma verileri ışığında 19. yüzyılda neredeyse tüm dünyada yaygın bir politika halini alan ulus-devlet inşasının Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına alması, özellikle İttihat ve Terakki Fırkası döneminde izlenen Türkçülük politikası ve gayrimüslimleri dışlayıcı bazı politikalar ötekileştirmeye zemin oluşturmuştur. Milli Mücadele dönemi sonrasında Lozan Antlaşması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile ulus-devlet ve milli kimlik inşası giderek önem kazanmıştır. Milli kimlik

olarak çoğunluğun oluşturduğu Sünni Müslüman–Türk olma hali benimsenirken, diğer dini ve etnik kökenden olan vatandaşların payına da dışlayıcı politikalar ile ötekileştirilme düşmüştür.

Vatandaşlık konusunda kanun metinlerinde genelde kapsayıcı ifadeler olmasına karşın sosyo-politik pratiklerde aynı kapsayıcılığı görmek pek de mümkün olmamıştır. Vatandaş olarak herkes Türk kabul edilse de uygulamada görünmeyen yasalarla etnik köken olarak Türk olanlara öncelik ve imtiyaz tanınarak gayrimüslimler görünmez duvarlarla dışlanmıştır. Örneğin; çoğu durumda “hükümet (...) ya tüm gayrimüslim personelin Müslümanlarla değiştirilmesini ya da gayrimüslim personelin yanı sıra, kararlaştırılan sayıda Müslümanın da işe alınmasını talep etmekte” (Güven, 2012: 110) iken 1932 yılında “ ‘Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun’ ile yabancılara yasaklanan ve sadece Türk yurttaşları tarafından icra edilecek meslekler” belirtilmişlerdir. Ayhan Aktar’a göre İstanbul Rumları” (Okutan, 2009: 221) ‘başka milletlerin adamları’ kategorisine (...) sokulmaktadır. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkün olduğu gibi özellikle Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları ve Yunan uyrukluların aniden sınır dışı edilmesinin, görüştüğümüz Rumlar’ın belleklerinde derin izler bıraktığı sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Özellikle Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları Rumları maddi-manevi olumsuz etkilese de yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları toprakları, vatandaşı oldukları ülkeyi terk etmemişlerdir. Ancak 1930 yılında Atatürk ve Venizelos arasında imzalanan antlaşmanın feshedilip Yunan uyruklu eş-dostlarının 1964’te sınır dışı edilmesiyle; çok sayıda Rum bir gün her şeyin düzeleceğine dair umutlarını da kaybederek Türkiye’yi terk etmiştir. Bunu takiben 1970’li yıllarda Vakıflar Sorunuyla ilgili Yargıtay kararında (T.C. vatandaşı olmalarına rağmen) “yabancı” muamelesi görmeleri de belleklerinde derin iz bırakan başka bir olay olarak tarihte yerini almıştır. Derinlemesine görüşme yaptığımız, yaşı 50 üzeri olanlar toplumsal belleklerine kazınan bu olayların geçmişte kalması nedeniyle günümüzde çok daha rahat yaşadıklarını, özgürlüklerinin ve haklarının daha fazla olduğunu belirtse de bir gün yine aynı olaylarla karşılaşmaktan korktuklarını, psikolojik baskının beyinlerine nüfuz ettiğini ifade etmektedirler. Aynı şekilde kolektif hafızada yerini alan bu olaylar nedeniyle gençlerin geneli kendilerini “öteki” olarak hissettiklerini doğrudan dile getirmeseler de konuştuğça yıllardan beri toplumda gündelik dile, filmlere, kitaplara, karikatürlere, hatta masallara sinen önyargılardan bir şekilde nasiplerini aldıklarını görmek mümkündür. En önemlisi tarihsel süreç içerisinde sayılarıyla birlikte görünürlükleri de azaldığından 2013 yılında bile sokakta hiç tanımadıkları bir kişiyle konuşurken bu ülkenin vatandaşı olduklarını, “yabancı” olmadıklarını açıklamak zorunda kalmaktan şikâyetçiler.

Bu noktada da “biz” ve “onlar” yaratıp ötekileştirirken aslında birinin bir diğerinden farkına bahaneler bulunduğuna dikkat çekmek, tüm bunların insanların birbirini tanımamasından kaynaklandığını da göz ardı etmemek gerekir. Elbette ki bu veriler sınırlı kişi ile görüşme yapıldığından genelin görüşünü yansıtmasa da her birinin ortak paydası insanların birbirini tanımadığından, sadece kulaktan dolma şeylerle, yaratılan önyargılarla birbirini ötekileştirdiğinden sorunların çözümünün kilitlendiğine dikkat çekmesidir. Empati kavramını herkes ön plana çıkarsa da 73 yaşındaki Haris bir arkadaşının anlattığı anıdan hareketle konuya farklı bir yorum getirmektedir:

“İstiklal Caddesi’nden yürüyorum baktım, ileride bir sokağın içinde, ama caddeye çok yakın bir kalabalık toplanmış, özellikle bir erkek kitlesi toplanmış bağırişiyorlar, gülişüyorlar falan, ne oluyor diye böyle bir daire yapmışlar. Baktım, dairenin ortasında bir fare, bir de kedi var. Kedi fareyle oynuyor, fare delirmiş halde nasıl kaçacağını bulmaya çalışıyor, ama kaçacak yer bulduğu zaman da oradakiler hemen bir tekmeyle fareyi ortaya atıyor. Bekleyemedim sonunu”

diyor, “bir şey de diyemiyorum, orada 30-40 kişi var, bir laf etsem bana yönelecekler. Çekip gittim” diyor. “Bu adamlar nasıl olur da empati kurmuyorlar diye düşündüm yıllarca” diye ekliyor. “Bir gün düşündüm ya dedim, ben yıllardır yanlış düşünüyorum, bu adamlar empati kurdu, ama kediyle. Yani, empati kurmak yetmez.”

Bu bağlamda birinin diğerini üstün gördüğü hiçbir ortamda sorunları çözmek, ötekileştirmekten kaçınmak pek de mümkün görünmemektedir. Günümüzde Avrupa Birliği süreci ve dönemin konjonktürü nedeniyle birçok uyum paketi ile azınlıklara bazı haklar tanınmış olmasına ve eskiye göre kendilerini daha eşit bir yapı içinde hissettiklerini dile getirmelerine, hatta cemaatin genç isimlerinden Tanya’nın³² “onlar yaşandı bitti, elbette yaşlılarımızın hafızasında hala yer alıyorlar. Ama unutup önümüze bakmak lazım” demesine rağmen 33 yaşındaki Dimitri “rüzgârın nereden eseceği hiç belli olmaz” sözleriyle güven ortamı yaratmanın zor olduğuna, politikalar nedeniyle olumlu havanın birden tersine dönebileceğine vurgu yapmaktadır.

Çalışmamızın başındaki sorunsala dönersek, araştırma verileri sonucunda ve kolektif hafızada yer alan olaylar ışığında görüşme yaptığımız İstanbul Rumları’nın kendilerini “öteki” olarak hissettikleri, geçmişte izlenen politikalar nedeniyle “öteki” hissettirildiği ve bu izleri silmenin günümüzde olumlu adımlar atılsa da zaman alacağı sonucuna varmak mümkündür. Fakat bir kez daha belirtmek gerekir ki karşılaştıkları olumsuz davranışları tüm topluma mal etmedikleri gibi insan odaklı ve ulus-üstü düşünen insanlarla iletişim kurmanın

³² Tanya (23, üniversite öğrencisi) ile İstanbul’da yapılan görüşme.

çok daha kolay olduğunu ifade etmektedirler. Yapılan çalışmada ayırıcı unsurun insanların karşılıklı olarak birbirini anlayarak, empati kurarak, eğitimle taraflı ve abartılı anlatılan önyargıları kırabileceği vurgulanırken her ne kadar Kostas “hepimiz neticede farklı dillerde de olsa, farklı din adı altında da olsa aynı Allah’a dua ediyoruz” sözleriyle dinin ayırıcı bir unsur olmaması gerektiğini vurgulasa da çoğunluğun Sünni Müslüman olduğu bir ülkede belki de tarihten gelen millet sistemi algısının devamlılığı olarak toplumda din de ayırıcı unsur olarak göze çarpmaktadır.

Yapılan çalışmada 22-73 yaş arası farklı kişilerle görüşülmüştür. Genç yaştaki kişiler farklılığı üniversite yıllarına kadar pek hissetmez iken, 30 yaş ve üzeri kişilerin özellikle de 60 yaş üzerinin bunu küçük yaşlardan itibaren dönemin konjonktürü nedeniyle hissettiklerini demeçlerinden anlamak mümkündür. Ancak onlar da önyargıların her iki tarafça da kısmen kırıldığının altını çizmektedirler. Eğitim seviyesi açısından en büyük farkı sorgulama konusunda görmek mümkün olabileceği gibi görüştüğüm kişilerden ortaokul mezunu olan kişilerin bir farklılık hissetmediğini anlamak mümkündür. Çünkü Dimitri “bizim içimizde de hepimiz kardeşiz diyenler de çıkacaktır. Ama sorgulamak lazım... Gerçeklikler de var. Kardeşiz de nereye kadar?” sözleri de bu durumu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, ötekileştirme ve aslında yerlisi olduğu memlekette kendisini “yabancı” hissetme duygusunun altında siyasi, tarihi, sosyo-ekonomik çıkarlar ve oluşturulan önyargılar bulunmaktadır. Ötekileştirme homojen bir toplum yaratımı için “farklı” olanların dışlanması; Bauman’ın ifadesiyle “biz” ve “onlar” yaratarak birilerinin grubun dışarısında bırakılmasıdır. Ama asıl cevaplanması gereken Haris’in şu cümlelerinde yerini bulmaktadır:

“Ötekinin anlam itibariyle bir kötü tarafı yok, ama dediğimiz gibi içini doldurma açısından bu kötü anlamı ortaya çıkıyor. Birçok ötekinin eşit konumda sayılıp birlikte yaşamaları, ortak çıkarları olması çok olumlu ve güzel bir şey. Ama eğer bakış açımız bu değilse, ‘öteki benim düşmanımdır’ dersek, o zaman hem negatif bir anlam kazanıyor, hem de benim herhangi bir düşmanım- babam da olsa- öteki olabiliyor. Yani öteki kelimesine yüklenen anlam önem taşımaktadır.”

KRONOLOJİ

1821-Yunan isyanı

1839-Gülhane Hatt-ı Hümayunu

1856-İslahat Fermanı

1869-Tabiyet-i Osmaniye Kanunnamesi

1876- Kanun-i Esasi'nin ilanı (Birinci Meşrutiyet)

1908-İkinci Meşrutiyet

1912-1913- Balkan Savaşları

1914-1918-Birinci Dünya Savaşı

1919-1922-Kurtuluş Savaşı

30 Ocak 1923-Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol'ün imzalanması

1 Mayıs 1923-Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların zorunlu mübadelesi başlangıç tarihi

24 Temmuz 1923-Lozan Antlaşması

29 Ekim 1923-Cumhuriyet'in ilanı

1930-Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefanın Antlaşması

1920'li yılların sonu-1930'lu yıllar-“Türkleştirme” Politikaları, “Vatandaş Türkçe Konuş!” Kampanyası

1934- 2510 Sayılı İskan Kanunu

1934-Trakya Olayları

1935- Vakıflar Kanunu

1939-1945-İkinci Dünya Savaşı

1941-Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı

1942- Varlık Vergisi

1950’li yılların başı-NATO ve Balkan Paktı yoluyla Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin düzelmesi

1954-1955-Kıbrıs Sorunu’nun şiddetlenmesi ve toplumsal gerilimin artması

6-7 Eylül 1955- 6-7 Eylül Olayları

16 Mart 1964- Seyrisefanin Antlaşması’nın Türkiye tarafından feshi

1964-Yunan uyrukluların Türkiye’den sınır dışı edilmesi

1970’li yılların ilk yarısı- Vakıflar Sorunu’nun baş göstermesi

1999-1999 Depremi sonrası Türkiye-Yunanistan yakınlaşması

2000’li yıllar-Avrupa Birliği’ne uyum süreci ve bu süreçte izlenen azınlık politikaları

2002-2762 Sayılı Vakıflar Kanunu

2008-5737 Sayılı Vakıflar Kanunu

KAYNAKÇA

AKGÖNÜL, S. (2007), Türkiye Rumları : Ulus- Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci, İstanbul, İletişim Yayınları.

AKGÖNÜL, S. (2008), “ Reciprocity And Minority Religious Institutions In Greece And Turkey” AKGÖNÜL, Samim (dir.), in Reciprocity: Greek And Turkish Minority; Law, Religion, And Politicis, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, ss.151-163.

AKGÖNÜL, S. (2011), Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar, İstanbul, bgst Yayınları.

AKTAR, A. (2000), Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları, İstanbul, İletişim Yayınları.

ANASTASSIADOU, M. (2012), Les Grecs D'Istanbul Au XIXe Siècle: Histoire socioculturelle de la communauté de Péra, Leiden/ Boston, Brill.

AYBAY, R. (1998), “ ‘Teba-i Osmani’den “T.C. Yurttaşı’na Geçişin Neresindeyiz?”, ÜNSAL, Artun (dir.), in 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 37-43.

BAŞKAYA, F., ÇETİNOĞLU, S.(ed.) (2009), Resmi Tarih Tartışmaları -8: Türkiye’de “Azınlıklar”, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı.

BAUMAN, Z., MAY, T. (2001), Thinking Sociologically, USA, Blackwell Publishers.

BENLİSOY, F., BENLİSOY, S. (2001), “Millet-i Rum’dan Helen Ulusuna”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Vol:1, İstanbul, İletişim Yayınları, ss. 367-377.

BENLİSOY, F., ASLANOĞLU, A. M., RİGAS, H. (éd.) (2012), İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın, İstanbul, İstos Yayınları.

BOURDIEU, P. (éd.) (1993), “Comprendre”, in La Misère du Monde, Paris, Seuil.

BOZARSLAN, H. (2005), “Les Minorités en Turquie”, La Découverte, 2004, <http://www.cairn.info/revue-pouvoirs-2005-4-page-101.htm>, ss. 101-112.

CAYMAZ, B. (2008), Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÇAĞAPTAY, S. (2003), “Kim Türk, kim vatandaş?” Toplum ve Bilim, no: 98, İstanbul, Birikim Yayınları, ss. 166-185.

ÇAĞATAY, M. (2011), “Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu”, in TBB Dergisi, no: 96, s. 92, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-96-1137>, ss. 91-148.

ÇETİN, F. (2001), Yerli Yabancılar, <http://www.network54.com/Forum/70688/thread/998425522/last-998681968/Yerli+Yabanc%FDlar++AV.+FETH%DDYE+%C7ET%DDN>.

EKSERTZOĞLOU, H. (2004), Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GÖKALP, Z. (1999), Türkçülüğün Esasları, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları.

HALBWACHS, M. (1997), La Mémoire Collective, Paris, Albin Michel.

KADIOĞLU, A. (dir.) (2008), Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara, İstanbul, Metis Yayınları.

KAYA, A., TARHANLI, T., (dir.) (2005), Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, İstanbul, TESEV.

KEYMAN, E. F., İÇDUYGU, A. (1998), « Türk Modernleşmesi Ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık Ve Demokratik Açılım Olasılığı », in ÜNSAL, A. (dir.), 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 169-181.

KEYMAN, F., İÇDUYGU, A. (dir.) (2009), Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye’de Vatandaşlık, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KOÇOĞLU, Y. (2004), Azınlık Gençleri Anlatıyor, İstanbul, Metis Yayınları.

MİLLAS, H. (dir.) (2010), Sözde Masum Milliyetçilik, İstanbul, Kitap Yayınevi.

OKUTAN, M. Ç. (2009), Tek Parti Dönemi Azınlık Politikaları, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Radikal Gazetesi, 07 Eylül 2013

SCHNAPPER, D. (2005), Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SEVER, N. (2002), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Toplumsal Belleğin Oluşumunda Sinemanın Etkisi: Algılama ve Anlamlandırma Süreçlerindeki Rolünün Toplumsal Göstergeler Düzleminde İrdelenmesi ve Türkiye Analizi, Danışman: Doç. Dr. Güliz Erginsoy, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

STATHIS, P. (1999), 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

“Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi'ne ilişkin Sözleşme ve Protokol” (1923) <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/anlasma>, Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler- Takım: II, Vol. 2, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no: 348 .

ÜSTEL, F. (2001), “II. Meşrutiyet ve Vatandaş'ın 'İcad'ı”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Vol:1, İstanbul, İletişim Yayınları, ss. 166-180

ÜSTEL, F. (2004), “Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul, İletişim Yayınları.

YEĞEN, M. (2002), “Yurttaşlık ve Türklük”, Toplum ve Bilim, no: 93, İstanbul, Birikim Yayınları, ss.200-218.

YILDIZ, A. (2001), “Ne Mutlu Türküm Diyebilene”: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-kültürel Sınırları (1919-1938), İstanbul, İletişim Yayınları.

alternatif politika

Alternatif Politika Dergisi, bir grup akademisyen tarafından; disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika Dergisi'nin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak, hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır. Çalışmalarınızı Alternatif Politika'ya bekliyoruz.

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

Danışma Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska University, Lublin)
Prof. Dr. Füsün Arsava (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Prof. Dr. Ümit Cizre (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin Özman (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Rubba Salih (University of Exeter)

Yayın Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina University)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta University)
Doç. Dr. Aksu Bora (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna Turam (Hampshire College)
Doç. Dr. Esra Hatipoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Kemal Öke (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burak Arıkan (Sabancı Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Defne Karaosmanoğlu (Bahçeşehir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Maya Arakon (Yeditepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Elçin Aktoprak (Ankara Üniversitesi)
Dr. Evgina Kermeli (Bilkent Üniversitesi)
Dr. Ipek Eren (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Dr. Şener Aktürk (Koç Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Telatar (Ankara Üniversitesi)
Avukat Ebru Sargıcı

Editöryal Kadro

Editör: Rasim Özgür Dönmez
Asistan Editör: Çağla Pınar Tuncer